Bél Mátyás

BUDA VÁROS LEÍRÁSA 3.

Buda visszavívása

FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR

BUDAPEST, 1993

FEJEZETEK BUDAPEST MÚLTJÁBÓL 3/a.

MATTHIAE BELII,

NOTITIA HVNGARIAE NOVAE

GEOGRAPHICO HISTORICA.

PARTIS PRIMAE

CIS-DANVBIANAE,

TOMVS TERTIVS.

BÉL MÁTYÁS

AZ ÚJKORI MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMI-FÖLDRAJZI ISMERTETÉSE

AZ ELSŐ, DUNÁN INNENI RÉSZ 3. KÖTETE

NOTITIA
HVNGARIAE
NOVAE
HISTORICO GEOGRAPHICA,
DIVISA IN PARTES QVATVOR,

QVARVM

PRIMA, HVNGARIAM CIS-DANVBIANAM; ALTERA, TRANS-DANVBIANAM; TERTIA, CIS-TIBISCANAM; QVARTA, TRANS-TIBISCANAM:

Vniuerſim XLVIII. Comitatibus Deſignatam,

EXPROMIT.

Regionis Situs, Terminos, Montes, Campos, Fluuios, Lacus, Thermas, Cæli Solique ingenium, Naturæ munera & prodigia; Incolas variarum Gentium, atque harum mores; Prouinciarum Magiſtratus; Illuſtres Familias; Vrbes, Arces, Oppida, & Vicos propemodum omnes; Singulorum præterea, Ortus & Incrementa, Belli Pacisque Conuerſiones, & præſentem Habitum;

Fide optima, Adcuratione ſumma,

EXPLICAT.

OPVS, HVCVSQVE DESIDERATVM, ET IN COMMVNE VTILE.

SACRATISSIMIS AVSPICIIS

CAROLI VI. CAESARIS,
ET REGIS INDVLGENTISSIMI,

ELABORAVIT

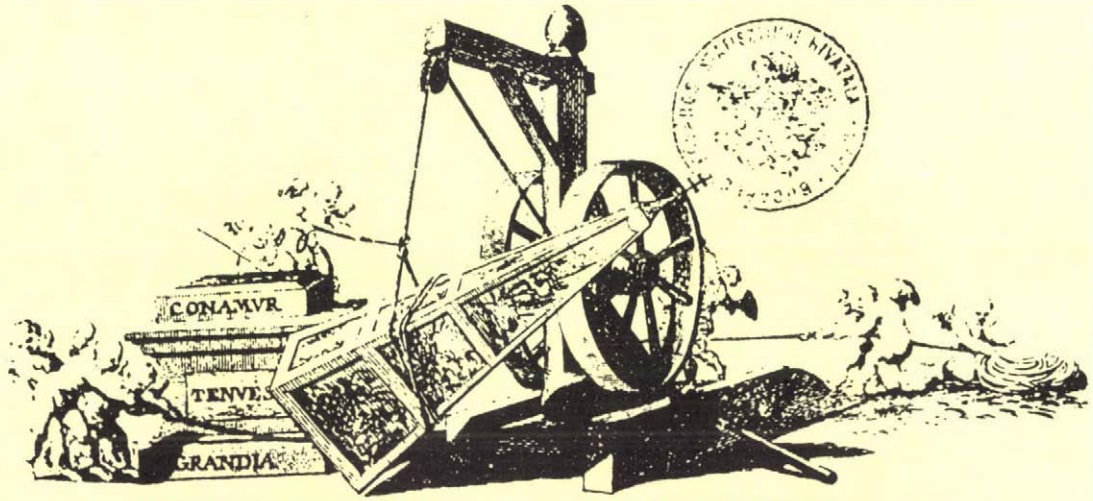
MATTHIAS BEL.

ACCEDVNT

SAMVELIS MIKOVINII

Mappæ, ſingulorum Comitatuum, Methodo Aſtronomico-Geometrica concinnatæ.

TOMVS TERTIVS.

VIENNAE AVSTRIAE Impenſis PAVLLI STRAVBII Bibliopolæ.
Typis IOHANNIS PETRI VAN GHELEN Typographi Cæſarei.
ANNO MDCCXXXVII.

AZ ÚJKORI MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELMI-FÖLDRAJZI ISMERTETÉSE

NÉGY RÉSZRE OSZTVA:

AZ ELSŐ A DUNÁN INNENI, A MÁSODIK A DUNÁN TÚLI,
A HARMADIK A TISZÁN INNENI,
A NEGYEDIK A TISZÁN TÚLI MAGYARORSZÁGOT,
MELY ÖSSZESEN 48 MEGYÉT FOGLAL MAGÁBA,

MUTATJA BE.

A táj fekvését, határait, hegyeit, mezőit, folyóit, tavait, hévizeit,
éghajlatát s talaját, természeti adományait s furcsaságait,
a különféle nemzetiségű lakosokat, s azok szokásait,
a megyék tisztségviselőit, a jelesebb családokat, csaknem az összes várost,
várat, mezővárost és falut,
továbbá egyen–egyenként azok keletkezését
és fejlődését, háborúban s békében történt változásait, –
jelen állapotát

IGEN NAGY HŰSÉGGEL ÉS ALAPOSSÁGGAL
FEJTI KI.

E MINDEDDIG VÁRVA VÁRT ÉS KÖZHASZNÚ MŰVET

VI. KÁROLY CSÁSZÁR

S IGEN KEGYES KIRÁLY

legszentebb védnöksége alatt
készítette

BÉL MÁTYÁS

Mellékletként

MIKOVINYI SÁMUELNEK

az egyes vármegyékről csillagászati–mértani módszerrel szerkesztett térképei

III. KÖTET

BÉCS, PAUL STRAUB KÖNYVKERESKEDŐ KÖLTSÉGÉN,
JOHANN PETER VAN GHELEN NYOMDÁSZ BETŰIVEL,
1737-BEN.

A kötet az **Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások** (VIII. a. főirány. Kulturális hagyományaink feltárása, nyilvántartása, kiadása) keretében készült.

Fordította:

Déri Balázs

A fordítást nyelvi, történeti és stiláris szempontból az eredetivel egybevetette

Wellmann Imre

Sorozatszerkesztő:

Sándor Tibor

Szerkesztő:

Faragó Éva

Műszaki szerkesztő:

Vass Éva

ISBN 963 581 161 6

Felelős kiadó a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója
Készült a FSZEK sokszorosítójában
Felelős vezető: Horváth Ferencné
Táskaszám: 93/394 Terjedelem: 24,25 A/5 ív Példányszám: 400

Buda ostroma, 1686. Rézmetszet.
/Megjelent: Burckhard von Birckenstein, A. E.: Ertz - Herzogliche Handgriffe...
Wien, Ghelen, 1686. p. 107./

que, iuſto cum exercitu, peruenerat, *Beglerbegum* filium, cum quatuor millibus, ad defenſandam vrbem, ſubmiſerat, ſi quid forte ingrueret periculi. Præerat tamen rebus *Haſanes*, excelſo animo, iuuitque varie *Strigonienſes*, ductu *Matthiæ* Archiducis, anno MDXCIV. obſeſſos. quæ induſtria, quam ei male ceſſerit, ſequuto anno, MDXCV. dum noua preſſis obſidione *Strigonienſibus*, opem laturus, cum XXX. millibus adcurrerat, prolixe annales *(i.)* referunt. Neque cecidit felicius, ea *Haſanis* impreſſio, quam *Satergis* auſpiciis, aduerſus *Neſzmélyenſe* caſtellum *(k.)* anno MDXCVII. inſtituit; cæſus & hic, inque fugam coniectus, ægre in *Satergis* caſtra euaſit. *Haſani* demum, ſiue mortuo, ſiue aliorſum demigrare iuſſo, *Sulymannus*, *Temesuári* hucusque præfectus, ob inſolentem animi arrogantiam, remque ipſam, *ſupercilioſus* dictus, ſurrogatus eſt. Tolerauerat is fortiter, anni MDXCVIII. ſuſceptam, ductu MATTHIAE Archiducis, obſidionem *Budenſem*. quam ei tamen gloriam, fortuna inuidit poſtea. Meminit rem ISTVÁNFFYVS *(l.)*. Nimirum, *Pálffyus*, qui *Strigonio* præerat, Hungarorum aliquot turmas, ſpeculatum, *Budam* verſus emiſerat, qui haud procul a thermis ſuperioribus, occulto ſaltuoſoque loco, ſeſe abdiderunt. Accidit vero opportune, vt *Sulymannus*, relaxandi animi cauſſa, cum ſexaginta, circiter, equitibus, egreſſus, in noſtrorum veſtigia forte incideret. quibus legendis, cum pertinacius inſiſtit, progrediturque, quam par erat, longius, in inſidias ſe induit; committitur leue prælium, cumque *Sulymanni*, quo vehebatur, equus, ad ſcloporum diſploſiones, extra modum ferociret; rupto ephippii cingulo, ſeſſorem excuſſit. Tunc noſtri, humi prolapſum, obruunt, capiuntque viuum. Illud, atrocioris fortunæ indicium fuit, quod ſaluis dilabentibus, quos in comitatu habuit, purpuratus, ipſe ſolus comprehenſus, & ad *Pálffyum* perductus fuerit. qui ferociſſimum hominem, procul omni mora, Viennam, MATTHIAE Archiduci dono miſit; vt, quem non potuerit, anno ſuperiore, vna cum vrbe, ſub poteſtatem mittere, eum nunc a fortuna deſertum proditumque, contueretur. Aliter paullo, ab ORTELIO *(m.)*, narrari rem legas, qui icona ſimul, ſupercilioſi hominis, exhibet.

actus eius reliqui:

Sulymannus:

obſidionem tolerat:

capitur a Pálffianis *Hungarù.*

§. XLIV.

Budæ *obſidendæ adparatus:*

INiecta obſidionis *Budenſis* mentione admonemur, vt eius heic adtexamus hiſtoriam. Feruebat, tota citerior, vlteriorque Hungaria, bello Turcico, cum recuperato *Iaurino*, arma porro proferri iubet Cæſar. Ergo, *Schwartzenburgus*, cum collega *Pálffyo*, profectionem militarem, toto exercitu edicunt, vt ante, quam adeſſet MATTHIAS Archidux, cui ſumma belli commiſſa fuit, expugnatis minoribus arcibus, expeditum, ad obſidendam *Budam*, iter præſtarent.

Tatam,

i.) ISTVANFFYVS, Lib. XXIX. p. 659. ſeqq.
k.) Idem Lib. XXX. p. 713, 10.
l.) Lib. XXXI. p. 742, 6.
m.) Chronici Hung. Parte I. p. 260.

[I. SZAKASZ, BUDA VÁROSA TÖRTÉNETÉNEK II. KORSZAKA

A VÁROS MÁSODIK KORSZAKA,

A BARBÁR KOR

AVAGY

ÚJ —BUDA SORSA A TÖRÖK ZSARNOKSÁG ALATT] *

XLIV. §

Buda *ostromának előkészületei.*

Ha közbevetettük a budai ostrom említését, kötelességünk, hogy elbeszélésünkbe beleszőjük ennek történetét is. Mind a Dunántúlon, mind a Dunán inneni részeken tombolt a török háború, mikor Győrt visszavíván a császár megparancsolta, hogy nyomuljanak tovább a fegyverek. Schwarzenberg tehát kollégájával, Pálffyval együtt az egész hadseregnek kimondja a hadvonulást, hogy mielőtt megjelennék MÁTYÁS főherceg, akire a hadjárat vezetését bízták, a kisebb várakat bevéve szabaddá tegyék az utat Buda ostromához.

* [Kötetünk 44 - 109. §-ainak tartalmi összefoglalója az előző, Buda város leírása 2. A török Buda című kiadványunkban található. Szerk.]

Tatát és a többi szomszédos várat beveszik.

Tatát az elsők közt erővel foglalják el megölvén a várőrséget. Rémületet terjesztve, a gondolatnál gyorsabban beveszik *Gesztest, Vitányt, Veszprémet, Palotát, Tihanyt, Vázsonyt* és *Csókakő* várát, s a hadsereg a hadjárat megkezdésétől számított nyolcadik napon épségben visszavonul a győri táborba. A Duna nem sokkal később erősen leapadt, melynek áradása azelőtt nem csak a vezérek szándékait hátráltatta, hanem a hadsereget is majd egy álló hónapig fogva tartotta a szigeten a kiéhezéssel fenyegetve őket. Mikor tehát ez bekövetkezett, rögtön elhatározzák, hogy *Esztergomnak* irányítják a tábort, hogy míg MÁTYÁS megérkezik a fölmentő sereggel, egyenesen *Budának* tarthasson, s megostromolhassa a várat. Egy ideig késlekedett a császár által is helyesnek tartott döntés – részint a főherceg távolléte, részint a vezérek eltérő tanácsai miatt, mivel nem tudtak megegyezni, hogy a Duna jobb vagy a bal partján kellene vonulni, hogy az ellenség ne vegye észre, mire irányul az egész hadjárat. Végül is azok véleménye jutott érvényre, akik úgy vélték, a Duna mentét semmiképpen nem kellene elhagyni, hanem keljenek át Esztergomnál a folyamon, verjenek hidat a Garamon és az Ipolyon, s tartsanak *Vác* felé, mert így az ellenség arra fog gyanakodni, hogy *Hatvant* akarják megostromolni, s mert a hadiszereket könnyebben le tudják szállítani a Dunán, mint az innenső, göröngyösebb úton. Míg ezen tanácskoznak, odaér MÁTYÁS levele, melyben azt írja, hogy a rá való várakozással ne fecséreljék haszontalanul az időt a vezérek. A nékik legalkalmasabbnak tűnő úton *Buda* felé vezethetik a hadsereget, míg ő megérkezik a testőrcsapatokkal. Haladéktalanul kihirdetik a hadvonulás rendjét, mégpedig oly módon, hogy ötezer főből álló magyar csapatával *Pálffy* vezesse a hadoszlopot, őt kövesse *Nádasdy* egy magyar lovasezreddel, őt meg a lengyel *Jan Stadniczky* ugyanannyi *kozákkal,* nyomukban az előzőkkel azonos létszámban hadsorokba rendeződve a németek, franciák, vallonok meneteljenek. A menetoszlopot *Schwarzenberg (n.)* zárta huszonötezer német gyalogossal. A hadvonulást úgy szabták meg, hogy a folyami hajóhad mindig látótávolságra legyen a seregtől. Miután ebben a hadrendben *Váchoz* értek, hajóhidat kezdtek építeni a *Szentendrei*-szigetre s innen a túlpartra.Gyorsan és ellenállás nélkül elkészült a híd, s *Pálffy* parancsot kapott, hogy embereivel ő keljen át legelőször, és a Duna túlsó partján üssön tábort. Hiába próbálta megakadályozni portyázó katonáival *Haszán* pasa. Egy kisebb csetepatéban visszaszorítva, s anélkül, hogy jelentősebb kárt okozott vagy elszenvedett volna, visszavonult a városba, hírül adva az ellenség megjelenését. A gyors naszádokat, melyek a folyam folyásirányával ellenkezően támadtak Buda felől, derekasan visszaverték a mieink. Miután ilyen módon átkeltek a folyón, s mivel minden veszélytelennek és alkalmasnak látszott az egész hadsereggel való átkelésre,

A hadsereg Esztergomnak *indul.*

A vezérek nézetei a hadjárat folytatásáról.

A Budának *tartó hadvonulás rendje.*

Átkelnek a Dunán.

n.) A hadseregben akár zsoldosként, akár mint önkéntesek, a következő békében s háborúban jeles főbb emberek vettek részt: Herrmann Russwurm, Leo Gallus, Heinrich Obernbruck, Adolf Althan, Johann Prainer, Baptista Pecz, Friedrich Merisburg stb. ISTVÁNFFY, XXXI. könyv, 732. l. 39.

Tatam, inter primas, vi expugnant, cæſis, qui inerant, præſidiariis. Sparſo hinc terrore, opinione celerius, *Geſteſia*, *Vitania*, *Veſzprimium*, *Palota*, *Tihony*, *Váſony*, & *Csókakő*, ſub poteſtatem mittuntur; exercitu, octauo, poſt ſuſceptam expeditionem, die, in Iaurienſia, caſtra, incolumi reducto. Decreuerat, haud multo poſt Danubius, cuius eluuiones, non deſtinationes modo ducum remorabantur, ſed exercitum quoque, in inſula, toto fere menſe, haud ſine inediæ formidine concluſum, tenebant. Id ſimul euenit, *Strigonium* promouenda eſſe caſtra, decernitur, vt MATTHIA, ad exercitum, cum ſuppetiis, adueniente, *Buda*, recto itinere peti obſiderique poſſit. Adhæſit aliquantiſper, adprobata Cæſari deſtinatio, cum ob Archiducis abſentiam, tum ob diuerſa ducum conſilia, diſputantium mutuo, quo Danubii latere, dextrone, an ſiniſtro, iter militare, ſuſcipiendum ſit, ne ab hoſte aduerteretur, quorſum, tota ea expeditio, pertineat. Prævaluit tandem eorum ſententia, qui haud relinquendum Danubium exiſtimabant; ſed traiecto ad Strigonium amne, Grano, & Ipolæ, pontibus impoſitis, iter *Váczienſe* ineundum: quod ea re, & hoſtibus oppugnandi *Hatvani* ſuſpicio iniiceretur, & inſtrumenta belli, ſecundo Danubio, facilius, quam citeriore ſalebroſaque via, ſubuehi poſſent. Dum hæc ita conſuluntur in medium, litteræ adſunt a MATTHIA miſſæ, quibus perſcribitur, ne exſpectatione ſui, tempus inaniter detererent duces; poſſe exercitum, via, quæ viſa fuerit expeditiſſima, *Budam* duci, dum ipſe, cum prætorianis copiis adfuturus eſſet. Nec mora, edicitur ex templo profectionis ordo, in eum modum, vt *Pálffyus*, cum Hungaricis, quinque mille virum, copiis, agmen duceret; *Nadasdius* hunc, cum mille equitum Hungarorum turma, ſequeretur; eum, *Iohannes Stadnìccius* Polonus, cum totidem *Coſacis*, exciperet; ſuccederent denique, ſtructis ordinibus, Germani, Galli, Vallones, eodem numero, quam qui præceſſerant, cenſi. Vltimum agmen, *Schwartzenburgius (n.)*, cum XXV. millibus Germanorum peditum claudebat; profectione ad eum modum inſtituta, vt claſſis amnica, perpetuo, in obtutu eſſet exercitus. His ordinibus, cum ad *Vácziam* ventum eſſet, pons naualis, in inſulam *S. Andreæ*, atque hinc, in vlteriorem ripam inſtrui cœpit. quo celeriter, neque reſiſtente quoquam, contabulato, *Pálffyus*, cum ſuis præcedere iuſſus, aduerſo Danubii margine, metatur: fruſtra, *Haſane* purpurato, cum velitibus occurſante; minuto enim prælio repreſſus, nullo inſigni dato acceptoue detrimento, in vrbem ſe recepit, adeſſe hoſtium exercitum, nuncians. Sed, celoces etiam, quæ aduerſo amne, contra procurrerant, noſtrorum virtute, reiectæ fuerunt. Superato, in eum modum, amne, cum ad traiiciendum, cum vniuerſo exercitu,

Tata, vi capitur, & vicinæ arces aliæ:

promouetur ad Strigonium *exercitus:*

ducum conſilia, de expeditione vlteriori:

profectionis, Budam verſus, ordo:

traiicitur Danubius:

n.) Erant tunc in exercitu, ſiue merentes ſtipendia, ſiue voluntariam ſequuti militiam, viri ſummi, & domi militiæque clari: Herrmannus Roſſwurmius; Leo Gallus; Henricus Obernbruckus; Adolphus Althanus; Iohannes Prainerus; Baptiſta Peczius; Fridericus Merisburgus, reliqui. ISTVANFFYVS, Lib. XXXI. pag. 732, 39.

tuta expeditaque eſſent omnia, *Schwartzenburgius*, ad III. Nonar. Octobris, *Pálffyum* ſequitur, copiis, recta *Budam* ductis. Vt in vrbis conſpectum ventum eſt, caſtra inter *Budam* veterem, *Sicambriæ*que rudera, longo ordine, ponuntur, atque temporariis, per collium opportuna, aggeribus, communiuntur; *Hungarico* peditatu, tanquam viarum gnaro, ad thermas ſuperiores inferioresque, progredi iuſſo: quibus, eadem nocte, quin & ſuburbio extimiore, occupato, ex facili fuiſſet, vrbem quoque amnicam, muro haud valido incinctam, inſediſſe, niſi veritus inſidias *Schwartzenburgus*, militem retentaſſet.

caſtra ad Budam veterem, collocantur:

capiuntur therma.

§. XLV.

Matthiæ *Archiducis aduentus in caſtris:*

IAm militares operæ, ducere aggeres, vias obſidionales deprimere, & locis idoneis, ponere ſuggeſtus, inceperant, cum MATTHIAS Archidux, V. Idus Oct. in caſtra peruenit. Segnius hucusque *Egembergus*, rei tormentariæ præfectus, rem curauerat. Igitur, MATTHIAS, idoneo ſtipatus comitatu, opportuna, ad faciendam oppugnationem, loca perluſtrat, adductisque tormentis, rem ſtrenue gerere incipit. Tres, eodem die, ſuggeſtus inſtructi fuere, e quibus flumentaneum vrbis inferioris munimentum, & quæ ei cohæſerant, mœnia, verberari cœpta ſunt: ita diſtributis oppugnationis muneribus, vt *Gallus* quidem, & *Obernbruckus*, *Peczius*que, ad primos aggeres, ad medios *Carolus Sulzius*, & *Roſſwurmius*; ad vltimos, *Fridericus Merisburgus*, cum adtributis ſibi legionibus, in omnem, rei fortiter gerendæ occaſionem, excubarent. Ergo, dum res, inde a diluculo, ad ſerum vsque diei, tormentis impigre gereretur, iamque, rimas agere muri inciperent; legionum, quas diximus, præfecti, inuocati numinis auxilio, ſignum adſultus, tubis tympanisque edunt. Subeunt, denſatis ordinibus, noſtri, omni ope in muros enitentes. Sed, ea fuit hoſtium, in defenſandis ſtationibus, contentio, vt glandibus hi, ſagittis illi, lapidibus alii, magnam, in adſilientibus, ſtragem ederent. *Boppartus* certe, Gallorum tribunus, pila tormentaria diſcerptus; *Ruſſellius* autem centurio, fœde vulneratus eſt. Nec diſpari virium contentione, *Leo Gallus*, & *Pezius*, depugnabant. Propugnaculum hi occupauerant, vi tormentorum quadamtenus deraſum. Quo viſo hoſtes, turmatim, in noſtros irruunt, proſtratoque *Chriſtophoro Ginetto* centurione, militem reliquum, magna vi, ex capta munitione, deturbant. Iam in fugam effundebatur reiectus miles, cum tribuni, dilapſos cogunt, inque pugnam, ſtructis celeriter ordinibus, denuo accendunt. Et, fauit omnino ei virtuti ſucceſſus. Namque, in muros eniſæ, cum ſigniferis, cohortes, vibratis illic vexillis, facile, ad inſtaurandam pugnam commilitones incitarunt. Noſtrorum hac fortitudine, irritati hoſtes, maximo numero, in victores incurrunt, iisque, vna cum ſignis, emiſſo glandium imbre, a ſtatione, quam occupauerant, deiectis, pugnam, cum ſuccedentibus, contrahunt, acrem

adgreſſionum partitio:

adſilientium virtus:

aleæ-

Tábort vernek Óbudánál.

Elfoglalják a melegfürdőket.

Schwarzenberg október ötödikén követte *Pálffyt*, és csapataikat egyenesen *Budának* irányították. Mikor a várostól látótávolságra érkeztek, *Óbuda* és *Sicambria* romjai között hosszan elnyúlva tábort vertek, és a dombok alkalmas pontjain ideiglenes sáncokkal erősítették meg. A *magyar* gyalogságnak, mint aki ismeri az utakat, megparancsolták, hogy a felső és az alsó hévizekig nyomuljon előre; miután ezeket, sőt az alsóváros külső részét is elfoglalták, könnyen megszállhatták volna a Vízivárost is, melyet egy nem túl erős fal védelmezett, ha *Schwarzenberg* csapdától félve nem tartotta volna vissza a katonaságot.

XLV. §

Mátyás *főherceg megérkezése a táborba.*

A támadási sávok felosztása.

A rohamozók virtusa.

A dolgosok már elkezdték a sáncok építését, az ostromutak ásását és alkalmas pontokon kialakították az ütegállásokat, mikor MÁTYÁS főherceg október 11-én megérkezett a táborba. Mindaddig eléggé lagymatagon intézte a dolgát *Eggenberger*, a tüzérség kapitánya. MÁTYÁS tehát megfelelő kísérettel körülvéve szemügyre veszi az ostromlásra alkalmas helyeket, s az ágyúkat fölvontatva serényen munkához lát. Ugyanaznap három ágyúállást emeltek, melyekből elkezdték veretni az alsóváros vízi erődítését és a hozzá tartozó falakat. Úgy osztották ki az ostromlás feladatait, hogy *Gallus, Obernbruck* és *Pecz* az első sáncoknál, középen *Karl Schultz* és *Russwurm*, az utolsó sáncoknál *Friedrich Merisburg* őrködjék a melléjük adott ezredekkel, készen arra, hogy ha alkalom adódik, bátran harcoljanak. Míg tehát virradattól késő estig egész nap fáradhatatlanul lőttek az ágyúk, s már itt-ott repedések jelentek meg a falakon, az említett ezredparancsnokok Isten nevében kürtökkel és dobokkal jelet adnak a rohamra. Sűrű sorokban támadnak a mieink, s minden erővel a falakra igyekeznek. Az ellenségnek azonban az volt a szándéka állásai védelmében, hogy nagy pusztítást vigyenek végbe a rohamozók közt golyókkal, nyilakkal, kövekkel. *Boppart* francia ezredest egy ágyúgolyó széttépte, *Russel* százados pedig csúnyán megsebesült. Ugyanilyen erőfeszítéssel harcolt *Leo Gallus* és *Pecz* is. Elfoglaltak egy bástyát, melyet az ágyútűz valamennyire leborotvált. Ennek láttára az ellenség csapatostul rohan a mieinkre, s *Cristoforo Ginetto* századost leterítve nagy erővel kizavarják a többi katonát a már elfoglalt erődítésből. A katonaság visszavettetvén már menekülésbe kezdett volna, ha az ezredesek nem gyűjtik össze a szétszéledt katonákat, és gyorsan rendezvén a hadsorokat, nem lelkesítik őket ismét a harcra. S virtusuknak meg is lett az eredménye. Azok az osztagok ugyanis, amelyek a zászlóvivőkkel együtt felhatoltak a falakra, meglengetvén a lobogókat könnyen a harc felújítására sarkallták bajtársaikat. Mieinknek ez a bátor támadása felingerelte az ellenséget, s nagy számban rontanak a győztesekre, s miután golyózáporral zászlóikkal együtt kifüstölik őket abból az állásából, melyet elfoglaltak, az utánuk nyomulókkal kemény és veszélyekkel teli csatába

bocsátkoznak. Minden alap megvolt a félelemre, hogy a mieink levágattatva és megfutamítva nemcsak hogy elestek a győzelem reményétől, melyet biztosnak véltek, hanem e második ostromból is a rosszul végzett munka szégyenével kell távozniuk. Ezért aztán *Pálffy* zászlaja alatt az új esztergomi várban zsoldban álló kb. hatszáz *magyar* gyalogos segítségére siet a szorongatott helyzetben lévő *németeknek*, az ellenség közepébe rontanak, és a *Pecz*-féle katonák közé keveredve meghátrálásra és a falak föladására kényszerítik őket. A *magyarok* üldözőbe vették a menekülőket, s nem is keveset megölve, egyeseket a várba, másokat a *pesti* híd erődítéséig visszaszorítottak.

Beveszik a Vízivárost.

XLVI. §

Milyen veszedelmekbe kerültek ezután a mieink?

Miután ilyeténképpen, s nem kis veszteség nélkül, bevették a Víziárost, újabb veszedelembe sodródtak a mieink. Kb. négyszáz *török* maradt életben abból a csatából, melyet a *franciákkal* vívtak. Mikor sem a várba nem tudtak feljutni, sem a pesti híd őrségéig nem tudtak elérni, mivel mindkét bejáratot már előbb elfoglalták a mieink, babonás vallásuk közeli templomába húzódnak. A mieink körülveszik az épületet, és harcba keverednek a dühödt ellenséggel. Végül a kaput bedöntve berontanak az épületbe, s egy szálig mindet megölik. Ebben az összecsapásban elfogták *Huszejn merási* pasát, s bár tiszteletreméltó korú volt, a németek legyilkolták. A harcba induló katonáknak ugyanis parancsba adták, hogy senkit ne fogjanak el élve. Míg itt sikeresen folyik a harc, a sikeren elbizakodott katonák, legfőképpen a *Pecz*-félék és a *magyarok* a város utcáján sebes iramban üldözik azokat, akik a *pesti* hídra igyekeztek elmenekülni. Mikor utolérik őket, rajtuk ütnek. Harc kezdődik tehát, mely semmivel nem lagymatagabb az előzőknél, s minden bizonnyal mind egy szálig elpusztították volna a mieink a *törököket*, ha nem fut a segítségükre a vízi toronyból a *janicsárok* csapata. S oly nagy erővel vetették magukat a mieinkre, hogy mikor nem volt hely, hova meghátráljanak, sokan hanyatt-homlok futottak a *Dunába*, és köldökig a vízbe merülve a partoldalon igyekeztek biztonságba menekülni, míg társaik közül sokat elvesztettek. ISTVÁNFFY e szavakkal írja le, hogy milyen károkat okoztak, s mit szenvedtek el e város ostromának során: „*Az alsóváros elkeseredett ostromában* Bopparton, Resselen *és a francia ezred legátusán*, Laudán *kívül számos százados és közlegény is elpusztult, a katonák közül több mint háromszázan*, Pecz *pedig az arcán összeégett*, Pflug, *Russwurm legátusa az alkarján kapott golyótalálatot és néhány zászlóvivő is megsebesült.*" Ez volt a mieink vesztesége. Sokkal több volt a törököknél: „*Az ellenség részén a merási pasán kívül több mint 1500 azon helyt elpusztult. Karman Mehmed, aki az állán kapott golyótalálatot, és az ázsiai beglerbég erőltetett futással jutott föl a felsővárosba.*" Történetírónk ezután leírja a zsákmányt, mely szerényebb volt, mint várnánk: „*Ebben az alsóvárosban*

aleæque plenam. Atque, metus omnino fuit, ne conciſis profligatisque noſtris, non ſpe modo victoriæ, quam certiſſimam conceperant, excidant, ſed ignominiam ſimul, rei male geſtæ, ex iterata oppugnatione, referant. Proinde, ſexcenti, circiter, *Hungari* pedites, qui ſub ſignis *Pálffy*, in noua arce Strigonienſi, merebant, laborantibus *Germanis*, ſubſidio miſſi, confertiſſimos hoſtes inuadunt, & *Péziani*s intermixti, retrocedere, mœniaque deſerere, cogunt. Inſtabant fugientibus *Hungari*, cæſisque non paucis, hos in arcem, alios, ad pontis *Peſtienſis* munitiones, repreſſerunt. *capitur vrbs flumentanea.*

§. XLVI.

CApta, ad eum modum, haud ſine cæde, vrbe flumentanea, in nouum ſe diſcrimen noſtri induerant. Quadringenti circiter *Turcæ*, ex ea pugna, quam cum *Gallis* contraxerant, ſuperabant. qui, quum, neque in arcem euadere, neque ad Peſtienſis pontis cuſtodes, poſſent pertingere; vterque enim aditus præoccupatus a noſtris fuit; in templum, ſuæ ſuperſtitionis, quod proximum erat, ſe iniiciunt. Circumdant ædem noſtri, diuque, cum rabido hoſte, depugnant; ad vltimum extuſis foribus, in medios irrumpunt, cæduntque ad vnum omnes. Captus, eadem colluctatione *Huſaimus Maraſſienſis* purpuratus, & a Germanis, tametſi veneranda eſſet canitie, trucidatus fuit. Nam, id pugnaturo militi, datum erat in mandatis, vt ne quemquam viuum caperent. Dum hic feliciter pugnatur, elatus eo ſucceſſu miles, *Péziani*, & *Hungari* potiſſimum, hos, qui ad pontem *Peſtanum* nitebantur effugere, citato, per vrbis plateam, curſu, inſequuntur, adoriuntur deprehenſos. Init ergo pugna, prioribus nihilo ſegnior; ac deleti ſane fuiſſent a noſtris *Turcæ*, ad vnum omnes, niſi ex aquaria turri, *Ianitſcharorum* agmen, ſubſidio adcurriſſet. Tanta enim in noſtros vi incubuerunt, vt cum non eſſet retrocedendi locus, in *Danubium* præcipites ruerent multi, atque aquis, vmbilico tenus immerſi, per decliuia ripæ, in tutum, pluribus ex ſuorum numero deſideratis, euaderent. Quid, ſeu profectum, ſeu acceptum damni, ex hac vrbis expugnatione fuerit, his verbis refert ISTVÁNFFYVS: *In hac acerrima inferioris vrbis oppugnatione, præter* Boppartum, Reſſelium, *& Gallicanæ legionis legatum*, Laudam, *cæſos, complures etiam centuriones ac manipulares, & ex militibus, amplius tercenti, occubuere.* Pezius *vero, in facie ambuſtus, &* Pflugius, *Roſſwurmii legatus, in brachio glande ſauciatus, ac ſigniferi aliquot vulnerati fuerunt.* Hæc, in noſtris iactura fuit; maior multo in Turcis. *In partibus hoſtium, ſupra Maraſienſem purpuratum interfectum, amplius mille, & quingenti Turcæ promtiſſimi periere, ac Carmanus Mehemetes, glande maxillam percuſſus, Aſiaticusque Beglerbegus, intenta fuga, in ſuperiorem vrbem, euaſerunt.* Prædam, inde hiſtoricus deſignat, opinione tenuiorem. *In hac inferiori ciuitate, tormenta bellica,* *Quæ hinc enata ſint noſtris periicula.*

circiter XL. maiora minoraque reperta ſunt, & cameli centum, ac aliquot burdones ſarcinarii, cum pauca, nec alicuius nominis, ſupellectili: nam, quæ cariora erant, in ſuperiorem vrbem, iam ante comportauerant. Atque, hæc quidem, primi adſultus fortuna fuit, vti ex ſe anceps, ita pauci fructus.

§. XLVII.

Mons S. Gerhardi, ab hoſte deſertus, occupatur a Pálffyo:

HOſtes, ſubita hac vrbis expugnatione, non tam perculſi, quam ad rem facti adtentiores, biduo poſt, ad tertium Idus Octob. præſidium, quod munitionem, monti *S. Gerhardi* inædificatam, tenuit, exuſta ea, & tormentis, ne inuenirentur a noſtris, alte defoſſis, in vrbem, noctis vſum ſilentio, ſe recipit. Et tormenta quidem, *Pálffyus*, nullo negotio reperta, in caſtra deuehi iuſſit, vno alteroue adſeruato, vt ſtationem eam, tumultuario opere inſtauratam, communiret. MATTHIAS interim, victoria, ad rei ſummam vſurus, ſuggeſtus, propius ad ſuperiorem vrbem fieri, tormentaque eo ſubduci iubet. Tripartito eos poni ducibus placuit, vt diuerſis regionibus impedito hoſti, propugnatio eo fieret difficilior. At *Turcæ*, ſimul rem ſerio geri aduerterent, crebris grandium pilarum iactibus, noſtros longius ſubmouere; quin & factis eruptionibus, pergunt fatigare. Periculoſiſſima ea fuit, quam in *Obernbruckii* ſtationem fecerant. Nimirum, inſigni *Ianitſcharorum* equitumque numero, alacres ex vrbe procurrunt, inuadunt, quibus præmuniti erant noſtri, aggeres, tantis animis, vt non pugnare crederentur, ſed furere. Reſiſtunt *Obernbruckiani*, non minore fortitudine, & qua machinis, qua gladiis, rem diu ſtrenue gerunt. Sed, cum *Turcis*, nouæ ſubinde ſuppetiæ, ex vrbe accederent, reſiſtendo feſſi, fugam denique circumſpiciunt. Res erat in ſummo diſcrimine, fuiſſetque actum de tota ea ſtatione, niſi commotis vniuerſis fere caſtris, concurriſſent noſtri, ad ferendum preſſis auxilium. Edocti, hoc experimento, duces, nihil aduerſus vigilantiſſimum hoſtem, aperta iſtiusmodi, profici poſſe, oppugnatione, cuniculis ſubruendos muros ſtatuunt. Vtile in primis inſtitutum, niſi madens continuo cælum, operas perturbaſſet. Acceſſit, importunus rumor, aduentare ingentes hoſtium copias, laturas obſeſſis opem. Id vero, vt impedirent noſtri, *Pálffyum*, cum ſuis excubare iubent, ad vtramque, orientis & meridiei, viam. Multum is, pro more ſuo, militaris induſtriæ adhibuit, ne quid ſubiti funeſtique eueniret. Sed, fruſtranea erat vigilantia, cum, diſtenti *Varadienſi* obſidione hoſtes, nequiuerunt, gemino loco, aperto Marte, virium ſuarum periculum facere. Interea, difficiliora in dies, apud noſtros fiebant omnia. Præterquam enim, quod non ceſſabant erumpere hoſtes, ea cæli fuit temperies, vt facile & homines, & iumenta, conficerentur. Acceſſit inuſitatus, toto exercitu, animorum torpor, quo factum eſt, vt, neque incurſus in mœnia fieri potuerint, neque repri-

noſtrorum adgreſſiones:

eruptio hoſtium damnoſa:

cuniculis res agi cœpta:

Cæſariani exercitus calamitates:

kb. negyven kisebb-nagyobb ágyút, száz tevét és néhány málhás öszvért találtak kevés és említésre sem méltó holmival. Ami ugyanis értékesebb volt, már jóval előtte fölszállították a felsővárosba." Ilyen szerencsével járt az első roham: kétes kimenetelű volt, és kevés hasznot hozott.

XLVII. §

Az ellenség elhagyja, Pálffy *pedig elfoglalja* a Szent Gellért-*hegyet.*

Az ellenség a város eme hirtelen ostromától nem is annyira megrémült, mint inkább jobban odafigyelt a dologra. Két nappal később, október 13-án az éjszaka csöndjét kihasználva a városba visszavonult az őrség, mely a *Szent Gellért*-hegyen épített erődítést védelmezte. Előbb még fölgyújtották az erődöt és mélyen elásták az ágyúkat, hogy a mieink ne találják meg azokat. *Pálffy* azonban nem nagy fáradsággal megtalálta az ágyúkat, s levontatta őket a táborba, csupán egy-kettőt hagyott meg, hogy a sietős munkával helyreállított erődítést védelmezze. MÁTYÁS pedig, hogy a győzelmet az ostrom érdekében kihasználja, a felsővároshoz közelebb emeltet ágyúállásokat, és odavontatja az ágyúkat. Három részre osztva helyezték el az ágyúkat, hogy az ellenség három irányból akadályozva nehezebbé tegye a védekezésüket. A *törökök* azonban, mihelyt észrevették, hogy komolyra fordult a dolog, sűrű golyózáporral távol tartották a mieinket, sőt kitörésekkel is zaklatták őket. Az volt a legveszélyesebb, amelyet *Obernbruck* állása ellen intéztek. Egy jelentős létszámú *janicsár-* és lovascsapat ugyanis sebesen kicsap a városból, megtámadják a mieinket védelmező sáncokat, s oly nagy volt a lelkesedésük, hogy nem is úgy látszottak, hogy harcolnak, hanem hogy őrjöngenek. *Obernbruck* katonái ugyanilyen erővel szállnak velük szembe, és hol ágyútűzzel, hol karddal sokáig serényen harcolnak, de mikor a *törökök* újabb és újabb erősítést kapnak a városból, az ellenállásba belefáradva végül menekülés után látnak. Igen válságos volt a helyzet, s a török végez azzal az egész állással, ha nem riasztják szinte az egész tábort, s nem futnak oda a mieink, hogy a szorongatottaknak segítséget nyújtsanak. E tapasztalaton okulva a vezérek belátván, hogy az éber ellenséggel szemben ilyen nyílt ostromlással semmire nem mennek, eldöntik, hogy aknákkal kell lerombolni a falakat. Ez az intézkedés eleinte hasznosnak bizonyult, de az állandó esőzés megzavarta a munkákat. Hozzájárult ehhez az a váratlanul elterjedt híresztelés, hogy roppant nagy ellenséges csapatok közelegnek az ostromlottak felmentésére. Hogy a mieink ezt megakadályozzák, *Pálffyt* az embereivel kirendelik, hogy őrködjék mind a kelet, mind a dél felé vezető útnál. Ő szokásához híven minden katonai igyekezetét bevetette, nehogy valami váratlan s gyászos dolog történjék. Ebersége azonban fölösleges volt, mert *Várad* ostroma föltartóztatta az ellenséget, s nem tudták két helyen is nyílt harcban próbára tenni az erejüket. Eközben napról-napra minden egyre nehezebb lett a mieinknél. Azonkívül ugyanis, hogy az ellenség nem hagyott alább a kitörésekkel, az időjárás miatt könnyen pusztult mind az ember, mind a barom. Hozzájárult ehhez az egész hadseregre rátelepedett szokatlan zsibbadtság, s emiatt sem rohamokat nem indíthattak a falak ellen, sem

A mieink támadási sávjai.

Az ellenség nagy kárt okozó kitörése.

Elkezdik az alá-aknázást.

A császári hadsereg bajai.

az ellenséget nem tudták visszaverni, ha kellemetlenkedtek a mieinknek. Mikor az ostromlókat így körbezárták a nehézségek, egyes vezérek azt tanácsolják, hogy *Pestre* irányozzák az ágyúkat, mások meg, hogy hagyják abba az ostromot, mivel az időjárás miatt mindkét helyen ugyanolyan nehézségekkel kellene szembenézniük. Azok tanácsát követték, akik azt javasolták, hogy az ostromot feloldva vezessék téli táborba a katonaságot. Ugyanaz idő tájt vonultak el a törökök a *váradi*, mint a mieink a *budai* ostromból:

Elvonulnak az ostromból.

Feketéllő nagy gomolyaggal
ömlik a zord égből éj- s nappal a nagy vizek árja,
rút ítéletidő tombol gyászszín' viharokkal.
Tábort bont, málház a keresztény hadsereg immár,
ős Buda *várfalait, kelletlen bár, odahagyja,*
és az esőt, szeleket tűrt négylábúk csapatának
gőzölgő, fáradt nyaka megszabadúl a tehertől. (o.)

XLVIII. §

A törökök emiatti vadsága.

Miután e nehézségek miatt föloldották az ostromot, megjött a budaiak bátorsága. *Szulejmánt* viszont, akinek az jutott osztályrészül, hogy parancsnokként védelmezze a várost, a következő évben a sors megzabolázta vadságában, mivel a mieink hálójába esett, mint föntebb említettük, s fogolyként vezették *Bécsbe,* MÁTYÁS főherceghez. Hogy e kemény vezér elvesztését helyrehozzák, egy semmivel nem bátortalanabb férfiút, *Muradot* nevezték ki a helyére a *törökök.* „*Ibrahim,* a pasák feje, mikor haddal jött Magyarországra, írja a mi írónk *(p.), Szulejmán helyére, akit csúfosan és szánalomra méltó módon fogtak el,* Murad *pasát állította.*" Később a törökök túszul adták a mieinknek, mikor *Ibrahim* és *Ahmed aga,* a tatár fejedelem követe vezetésével a Buda és Esztergom között egyforma távolságban elhelyezkedő szigeten a kölcsönös békekötésről tárgyaltak, de hasztalanul. Míg a várost kormányozta, gyakran volt panasza az esztergomiak ellen, mivel hol nyílt betörésekkel, hol rejtekhelyekről oly módon zaklatták a *budai* mezőket, hogy még a mezei munkákat sem kímélték. Ez a dolog arra késztette *Ibrahimot,* hogy *Esztergomot* bevéve *(q.)* biztonságot nyújtson a budaiaknak. Ezt minden bizonnyal meg is tette volna, ha szándékában meg nem akadályozzák a *hajdúk* garázdálkodásai a Dunántúlon. A századforduló utáni első évben az volt a császár szándéka, hogy a hadseregeket összevonva háborút indít Pannoniában. Tervbe vette *Buda* és *Fehérvár* ostromát, hogy miután mindkét várat visszaszerzi, teljes erőből nekiveselkedhessék *Kanizsa* ostromának. E terveket azonban meghiúsította

Szulejmán *fogságba esése után* Muradot *nevezik ki a helyére.*

Ennek az embernek a jelleme.

A császár újabb elhatározása Buda *ostromára.*

o.) CSERNOVICH JÁNOS, a Lybaeus hegyéről a *Pannoniai háború* III. könyvének végén. [Déri Balázs fordítása]
p.) A XXXI. könyvben, 742. l., 20.
q.) ISTVÁNFFY, XXXII. könyv, 761. l., 23.

reprimi hoſtes, ſi moleſti erant noſtris. Hac rerum difficultate circumuenti duces, hi quidem, *Peſto* admoueri tormenta, ſuadent, ceſſationem ab obſidione alii; cum eædem vtrobique, pro anni tempeſtate, iniuriæ forent exſpectandæ. Placuit, eorum ſequi ſententiam, qui ſoluta obſidione, ducendum in hiberna militem, conſulebant. Ergo, ſub idem tempus, Turcæ *Varadienſi*, noſtri, *Budenſi* obſidione decedunt: *diſceditur ab obſidione.*

Siquidem tunc turbine nigro
Noctes atque dies, cælo ruit agmen aquarum,
Et fœdam glomerat tempeſtatem imbribus atris,
Collectis ſignis, conuaſatisque ſuorum
Inuiti rebus, Budenſia *mœnia linquunt,*
Et tot perpeſſam ventos pluuiasque phalangem
Quadrupedum amandant fumantia ſoluere colla. (o.)

§. XLVIII.

SOluta, his difficultatibus, obſidione, creuerunt Budenſibus animi: *Sulymanno* in primis, qui defenſandæ vrbi præfectus obtigerat. quam tamen eius ferociam, fata, anno ſequente, retuderunt: quando in caſſes noſtrorum, quod ſupra diximus, delapſus, captiuus *Viennam*, ad Archiducem MATTHIAM, dimiſſus eſt. Hanc, acerrimi præfecti iacturam, vti ſarcirent *Turcæ*, non minoris fortitudinis virum, *Muratem* ei ſuffecerunt. *Ibraimus*, purpuratorum princeps, in Hungariam, cum exercitu aduenies, *in locum Sulymanni*, inquit noſter *(p.)*, *tam fœda & miſerabili ſorte capti*, Muratem *purpuratum conſtituit.* Fuit poſtea a Turcis, in obſidem noſtris datus, cum eiusdem *Ibraimi*, & *Ahmatagæ*, principis Tartarorum legati auſpiciis, in inſula, æquali inter Budam, & Strigonium, interuallo ſita, de pace mutuo, ſed irrito conatu, ageretur. Crebræ homini, dum vrbi moderaretur, aduerſus Strigonienſes querelæ fuere: quippe qui, agrum *Budenſem*, nunc apertis impreſſionibus, nunc clancullariis ſubſeſſoribus, ad eum modum infeſtabant, vt ne operis quidem agreſtibus parcerent. Quæ res, eo perduxerant *Ibrahimum*, vt expugnato *Strigonio*, *(q.)* comparandam Budenſibus ſecuritatem, exiſtimarit. Id quod facturus omnino fuerat, niſi hanc eius deſtinationem, *Hajdonum*, vlteriore Hungaria, graſſationes, interuertiſſent. Anno, poſt ſecularem, primo, ea mens, ac voluntas Cæſaris fuit, vt coniunctis exercitibus, bellum, in Pannonia adminiſtraretur, & oppugnandæ *Budæ*, aut *Albæ*, conſilia ſuſciperentur, atque alterutra, ex duabus vrbibus, recuperata, totis poſtea viribus, in obſidendam *Caniſam* incumberetur. Sed, his conſiliorum rationibus, *Aldo-*

Turcarum conſequauta hinc ferocia:

capto Sulymanno, Murates *ſufficitur:*

hominũ indoles:

noua Cæſaris, de obſidenda Buda, *deſtinatio:*

o.) IOHANNES CSERNOVICIVS, de Lybæo Monte, in, *De bello Pannonico*, Lib. III. extremo.

p.) Libro XXXI. p. 742, 20.
q.) ISTVANFFYVS, Libro XXXII. p. 761, 22.

redditur irrita: *Aldobrandinus*, auxiliorum Pontificiorum dux, peſſimo euentu, interceſſit; quando, detrito, ad *Caniſæ* obſidionem, exercitu, eius anni expeditionem fœdauit. Felicius, ad Albam, MATTHIAS Archidux, cum *Mercuriano*, rem geſſit. Præterquam enim, quod vrbe, per adſultum potitus eſt; *Turcas* acerrimo, & pleno ancipitis periculi prælio, fudit fugauitque. In eo, *Murates* Budenſis, occubuit. *Murates Budenſis*, verba ſunt ISTVÁNFFII *(r.)*, *& Mehmet Kihaja, ab Hungaris deiecti equis, obtruncantur, eorumque capita, celeriter (s.) præciduntur.* Hæc demum, MATTHIAS, *Petro Bolházio* militi, eiusque ſociis, *Caniſam*, in caſtra perferenda, tradidit. quæ a noſtris, deditionem poſtulantibus, fruſtra obſeſſis Turcis, tanquam inſignis documentum victoriæ, oſtentabantur. Atque, *Muratis* quidem hic fuit interitus. Quis ei ſucceſſor datus ſit, non reperio; tametſi, anno, qui ſequutus eſt, MDCII. *Hasanes*, purpuratorum princeps, cum ad recuperandam *Albam* proficiſceretur, neceſſarios in expeditionem eam, adparatus, *Budæ* feciſſe legatur. Niſi forte, *Murates II.* fuerit, cuius, poſt infelicem obſidionem *Budenſem*, mentio nobis futura eſt.

Muratis, *in Albenſi prælio, interitus.*

§. XLIX.

Decernitur Budæ *obſidio*, Matthiæ, *&* Roſſwurmii *ductu:* HAſane, poſt recuperatam, non tam virtute ſuorum, quam noſtrorum ignauia, *Albam* regalem, *Belgrádum* reuerſo, Cæſariani, *Budæ* obſidendæ, agitata diu conſilia, exſequi tandem ſtatuunt. *Roſſwurmio*, eius anni expeditionem, Cæſar, ſecundum MATTHIAE Archiducis auſpicia, mandauerat. Is ergo, fama diſcedentis *Haſanis* cognita, caſtra, quæ ad *Iaurinum* fuerant, recto itinere; *Budam* promouet, *Vácziam*, a noſtris metu derelictam, reparat, atque, gemino ponte, apud inſulam *S. Andreæ*, inſtructo, in vlteriorem Danubii ripam, cum exercitu tranſit. Dies erat *S. Michaeli Archangelo* ſacer, cum in conſpectum vrbis ventum, eaque obſideri cœpta eſt. Multum remoræ, in oppugnando, pons iniecit, quo *Buda Peſtumque* committitur, & quem ex eo loco, vbi olim ſtabula regia, tunc horrea fuere, acerrime defenſabant Turcæ. Igitur, habito conſilio, pontem, & terra, & nauibus, ad eum modum oppugnandum ſtatuit *Roſſwurmius*, vt cum ipſe, nauali prælio, rem eſſet geſturus; *Sulcius*, terra, cum ſuis, cuſtodes adoreretur. Quæ res, ſucceſſit omnino feliciter adeo, vt non ponte modo, ſed *Peſto (t.)* etiam potirentur noſtri. Tum vero demum, arctius obſideri *Buda* cœpta eſt: in primis, *quinto Idus Octobres.* Quidquid ſcilicet, per plures ſuggeſtus, tormentorum diſpoſitum erat, ingenti id mœnium, iuxta & publicarum priuatarumque ædium ſtrage, continenter diſplodebatur. Maximæ interim ruinæ fiebant, per eos machinatores, qui ex aggeribus mon-

eius initium, ab expugnato ponte Peſtienſi, *ductum:*

vrbs, quemadmodum fuerit infeſtata:

r.) Ibidem p. 799, 42.

s.) ORTELIVS, Chron. Hung. Parte I. p. 297. a laudatiſſimi facinoris auctorem, *Monſieur de Belli* vocat, vt Gallum fuiſſe oportuerit, non Hungarum.

t.) Relege, Hiſtoriam Vrbis Peſtienſis, Cap. II. §. VI. & VII. Tom. huius III. p. 66. ſeq.

Aldobrandini, a pápai segédcsapatok vezére, mégpedig egy igen kellemetlen eseménnyel. Az ugyanis, hogy *Kanizsa* ostromában tönkrement a hadsereg, nagy szégyenfoltot ejtett az azévi hadjáraton. Szerencsésebben járt Fehérvárnál MÁTYÁS főherceg *Mercoeur* hercegével. Azonkívül ugyanis, hogy rohammal bevette a várost, elkeseredett és igen veszélyes csatában szétszórta és megfutamította a *törököket*. Elesett *Murad* budai pasa is. „*A budai Murad*, írja ISTVÁNFFY *(r.), és Mehmed Kihája, akiket a magyarok letaszítottak lovaikról, meghaltak, s fejüket (s.) gyorsan levágták.*" Fejüket aztán MÁTYÁS *Bolházi Péternek* adta át és társainak, hogy vigyék *Kanizsára* a táborba. Ott mint valami jeles győzelmi jelet mutogatták a törököknek, akiket, megadást követelve, hiába ostromoltak a mieink. Így esett *Murad* halála. Hogy kit raktak a helyére utódnak, nem találom, csak azt, akit a rákövetkező, 1602. esztendőben. Azt olvassuk, hogy *Haszán*, a pasák feje, mikor *Fehérvár* visszafoglalására elindult, *Budán* tette meg a hadjáratához szükséges előkészületeket. Hacsaknem talán *II. Murad* volt, akit majd *Buda* szerencsétlen ostroma után említünk meg.

Meghiúsul.

Murad *eleste a fehérvári csatában.*

XLIX. §

Miután *Haszán* (nem annyira a saját bátorsága, mint inkább a mieink gyávasága miatt) visszaszerezte Székes*fehérvárt*, s visszafordult *Belgrádba*, a császáriak elhatározták, hogy végrehajtják *Buda* régóta tervezgetett ostromát. Az ezévi ostromot a császár *Russwurmra* bízta MÁTYÁS főherceg vezetése alatt. Ő pedig, miután tudomására jutott, hogy *Haszán* eltávozott, a *Győrnél* állomásozó tábort egyenes úton *Budának* irányította, visszaszerezte *Vácot*, melyet a mieink félelmükben elhagytak volt, és a *Szentendrei*-szigetnél kettős hidat veretve hadseregével átkel a túlpartra. *Szent Mihály arkangyal* ünnepe volt, mikor a várostól látótávolságra érkeztek és megkezdték a város ostromát. Sok késedelmet jelentett a *Budát* és *Pestet* összekötő híd, melyet arról a helyről, ahol hajdan a királyi istálló, akkoriban pedig magtárak álltak, elkeseredetten védelmeztek a törökök. Tanácsot tartván tehát *Russwurm* elhatározza, hogy a szárazföld felől és hajókról is oly módon támadják a hidat, hogy míg ő maga a hajóscsatát vállalja magára, *Schultz* embereivel az őröket támadja meg. Ez a dolog olyannyira sikerült, hogy nem csak a hidat, hanem *Pestet (t.)* is bevették a mieink. Akkor aztán szorosabbra vonták *Buda* körül az ostromgyűrűt, legelőször *október 11-én*. Ahány ágyút ugyanis elhelyeztek az ütegállásokban, mindből szüntelenül lőttek, nagy károkat okozva mind a falakban, mind pedig a köz- és magánházakban. A legtöbb romot azok a tüzérek okozták, akik

Mátyás *és* Russwurm *vezetésével újabb* budai *ostromot határoznak el.*

Az ostromot a pesti *híd ostromával kezdik.*

r.) Uo. 799. l., 42.

s.) ORTELIUS, Magyar történet, I. rész, 297. l., a dicséretreméltó tett szerzőjét *Monsieur de Belli*-nek mondja, úgyhogy franciának kellett lennie, nem magyarnak.

t.) Lapozd föl ismét Pest városának történetét e III. kötet 66. skk. lapjain, a II. fejezet VI. és VII. fejezetében.

A várőrök elszántsága.

Haszán jövetele a városnak az ostrom alól való felszabadítására hiábavaló.

Mátyás főherceg a táborba érkezik.

A magyarok sikeres behatolása az ellenséges területre.

a *Szent Gellért*-hegy sáncaiból támadták a várat. Ugyanezt tették nagyobb ágyúkból a *pesti* partól is, úgyhogy *Russwurmban* remény ébredt, hogy hamar elfoglalja a várost. Ugyanez idő tájt, azaz október 12-én bányavárosi bányászok csapata érkezett a táborba, hogy aknákat készítsen. A törökök azonban annyira fittyet sem hánytak a mieink állhatatos ténykedésére, (melyet még ismételten meg is tetéztek fenyegetésekkel, ha – úgymond – nem adják meg időben a várost), hogy úgy látszott, annál elszántabbak, minél hevesebbeknek látták az ostromműveleteket. Még meg sem érkezett a táborba MÁTYÁS, mikor *Haszán*, akit felriasztott Buda és Pest veszélyes helyzete, visszakanyarodott és hátrább helyezve az erdélyiek kérését (mivel *Székely Mózes* arra kérte, hogy vigyen neki segítséget), nagy utat megtéve harmincezres seregével *Rákos* mezejére érkezett. Táborverés közben megtámadta *Russwurm*, de nagyobb volt a lelkesedése, mint a sikere: társaival, *Nádasdyval, Thurzóval* és *Pogrányival* együtt ugyanis visszaverték, s alig tudott a táborba visszamenekülni. Végülis *Haszán* sikertelenül támadta meg *Pestet*, kétezer emberét azonban bevetette *Budára*, majd útnak indult, és *Belgrádon* keresztül visszatért *Bizáncba*. Eközben november 17-én a testőrcsapatokkal együtt a táborba jött MÁTYÁS, s a törököket a reméltnél kitartóbbaknak találta, részint mert a városba várták *Haszán* fölmentő csapatait, részint mert az idő már őszbe hajlott, s így várhatóan nem sok idejük maradt a császáriaknak az ostromműveletekre. Közben, míg az ostromlás nem igen lángolt, csak egyre hosszabbra nyúlt, *Haszánról* pedig azt hitték, hogy már messzebbre távozott, mintsem segítségére siethetne a végváraknak, *Nádasdy, Thurzó* és *Pogrányi* váratlan hadjáratra vállalkoznak az ellenséges terület ellen. S ez reményeiknek megfelelően sikerült is, ugyanis *Adonyt, Paksot* és *Földvárt, sőt Tolnát is* szinte fáradság nélkül bevették, de azok távollétében az ostromlók roppant nagy vereséget szenvedtek a törököktől. *„Míg amazok távollétében,* írja ISTVÁNFFY *(u.), hanyagabbul látták el az őrszolgálatot, mintegy kétezer ellenség kitört a városból, és a Semberg katonái által védelmezett sáncokat, a németeket levágva, elfoglalták, s az ágyúkat használhatatlanokká tették, mivel részint szétvágták és összetörték kerekeiket és tengelyüket, részint pedig csövüket és szelelőnyílásaikat rengeteg vasszöggel elzárták. Mintegy teljes két órát töltöttek ugyanazon a helyen, s mindvégig nagy kárt okoztak. S mivel a többiek később, már csak azután futottak oda segíteni, mikor az ellenség végrehajtotta a szándékát, kétes kimenetelű és hosszadalmas küzdelembe keveredtek, úgyhogy több mint ezren elestek a németek közül, s többek közt meghalt az ifjú* Karl Mansfeld, *annak a jeles* Karl *vezérnek a fia, akiről azt mondottuk, hogy* Komáromnál *távozott az élők sorából, miután* Esztergomnál *győzelmet aratott a törökökön s majd a betegség elragadta"*. S bizony ez az ostromlók közös hibája: könnyen elkövetnek olyasmit akár a kapitányok, akár az őrség gondatlanságából, ami az egész sereget vereséggel és szégyennel sújtja. Azt egy hadvezérben semmiképpen nem lehet elviselni, amit

u.) XXXIII. p. 791. l., 39.

montis *S. Gerhardi*, arcem infeſtabant. Idem, grandioribus tormentis, & e *Peſtana* ripa, agebatur: vt ſpem conciperet *Roſſwurmius*, vrbis, quam primum occupandæ. Sub idem tempus, quarto ſcilicet *Idus Octobr.* metallicorum, ex montanis vrbibus, manus, agendis cuniculis deſtinata, in caſtra venit. At Turcæ, hac noſtrorum adſiduitate, quam iteratis ſubinde minis exaſperabant, ni vrbem mature dederent, adeo nihil permouebantur, vt viſi etiam ſint, eo magis ferocire, quo acrius, a noſtris, obſidionales operas fieri, cernebant. Nondum in caſtra MATTHIAS aduenerat, cum *Haſanes*, Peſti ac Budæ periculo excitatus, iter flectit, atque, poſthabitis Tranſiluanorum precibus, (nam a *Moyſe Siculo*, ad ferendam ſibi opem ſollicitabatur) magnis itineribus, in campos *Rákos*, cum triginta millium exercitu, aduenit. Occurrit, caſtra metanti, *Roſſwurmius*, animo, quam ſucceſſu, meliore: reiectus enim, cum ſociis, *Nádasdio*, *Turzone*, & *Pogránio*, ægre in caſtra euaſit. Fruſtra demum tentato *Peſto*, duobus tamen millibus ſuorum, *Budam* immiſſis, in iter ſe *Haſanes* dedit, *Belgrádum*, atque inde *Byzantium* rediturus. Cum hæc fiebant, MATTHIAS XVI. Calendas Nouembris, cum prætoriano milite, in caſtra venit, Turcasque, multo, quam ſperarat, reperit peruicaciores: tum, quod *Haſanis* ſuppetias in vrbem receperant; tum, quod inclinante auctumno, præuidebant, haud perduraturos, in obſidionali opere, Cæſarianos. Interim, dum oppugnatio, non tam ferueret, quam traheretur; *Haſanes* autem, longius progreſſus crederetur, quam, vt opem limitaneis caſtellis ferre poſſet; *Nádasdius*, *Turzo*, & *Pográny*, ſubitaneam, in hoſticum, expeditionem ſuſcipiunt. Ac ceſſit ea quidem, ex animi ſententia; *Adonum* enim, *Paxum*, & *Földvárum*, *quin* & *Tolnam*, nullo negotio intercepere; ſed, cum illi abſunt, obſeſſores, ingentem a Turcis cladem accepere. *Dum*, inquit ISTVÁNFFYVS, *(u.) iis abſentibus, negligentius excubiæ exercerentur, hoſtium, ad duo millia, vrbe eruperunt, ac eos aggeres, quos Sembergiani tuebantur, cæſis Germanis, occuparunt, & partim rotis, & axibus tormentorum diſſectis, & confractis, partim vero, foraminibus eorum & ſpiraculis, magno ferreorum clauorum numero impacto, obſtructis, ea inutilia reddiderunt, adeo amplius duabus horis, eodem in loco, detrimenta aſſidue inferendo, moram protraxerunt. Et cum ceteri ſerius, quam par eſt, ac poſt peracta hoſtium deſtinata, auxilio adcurriſſent, anceps & diuturnum cum iis certamen contraxerunt, ita, vt mille e Germanis, & amplius, occumberent, caderetque inter alios cæſus*, Carolus Mansfeldius *adoleſcens*, *eius* Caroli, *clariſſimi ducis*, *filius*, *quem reportata de hoſtibus Turcis*, *ſub* Strigonio *victoria*, *morbo correptum* Comaromii, *e viuis exceſſiſſe diximus*. Atque hæc quidem, communia obſidentium ſunt mala. Facile enim admittitur aliquid, ſiue præfectorum, ſiue excubiarum incuria, quod ad vniuerſorum, & cladem pertinet, & ignominiam. Illud, in ſummo belli duce, ferendum haud eſt, quod porro memo-

præſidiariorum obſtinatio:

Haſanis, *ad liberandam obſidione vrbem, aduentus irritus:*

Matthias *Archidux, ad caſtra accedit:*

Hungarorum *felix in hoſticum procurſio:*

detrimenta, ab erumpentibus hoſtibus, illata:

u.) Lib. XXXIII. p. 791. 39.

culpa Roſſwurmii.

rat hiſtoricus: *Ferunt* Rosswvrmivm, *in ferendo laborantibus auxilio, tardius ſeſe expediuiſſe: quod eo fere tempore, alea, & chartis pictis, in tabernaculo ludendo, nec lucrifaciendæ pecuniæ ſpem relinquendo, nuncios & legatos, aliquamdiu ad tribunos miſſitaſſet, ſicque tempus terendo, hoſti, ſpatium exſequendi, quæ volebat, conceſſiſſe.* Iſtud vero eſt, in re ſumma, ob prauam cupiditatem, verſari peſſime.

§. L.

Fiunt, eo euentu, animoſiores Turcæ:

SVmſere, ex hoc ſucceſſu, animos *Turcæ*, & cum hinc atque illinc, mœnia, ad eum modum procumbere viderent, vt tentando adſultui, prona eſſe putarentur, magno labore, foſſas intra mœnia, qua metuebatur acceſſus, deprimunt. Atque, tentaturi omnino inſultum noſtri erant, niſi a transfuga ſignifero, de hac obſeſſorum prouidentia, mature fuiſſent edocti. Dum hæc ita geruntur, iamque in caſtra recepti fuerant, qui caſtella, pone Danubium, interceperant, frequentes adferunt nuncii, *Albanos*, *Caniſianos*, *Szigethanosque* Turcas, auxilio *Budenſibus* aduentare: ea deſtinatione, vt, cum pro caſtris congrediendum cum noſtris fuerit, delectam ſuorum manum, in vrbem iniiciant. Eo intellecto, Matthias princeps, *Nádasdium*, *Turzonem*, & *Herberſtainium*, Illyricarum copiarum præfectum, obuiam hoſti ire iubet. Opportuna fuit miſſio: vix enim caſtris egreſſi fuerant duces, cum ſe hoſtis, duorum mille equitum, in conſpectum dat. Tunc vero noſtri, facta in hoſtes impreſſione, fortiter dimicare, reiicere, perrumpere, nihilque non ſuſcipere, quod reprimendo barbaro putabant idoneum. Neque ſe ipſos *Turcæ* deſeruere. Ergo, pugnatum eſt, diu non minus, quam acriter: dum ab equitibus deſultoriis, deſtinatis ſcloporum ictibus, conſtanter, magnaque iactura fortiſſimorum quorumuis, impeti, mox & nutare hoſtis, atque tandem, in apertam fugam effundi, cœpit. Media parte diminutum, cum longius inſequuti fuiſſent victores, ducentos tandem captiuos, ſigna militaria aliquot, in caſtra reduxere: reliquis Turcarum, partim *Albam*, partim, incertis viarum erroribus, aliorſum dilapſis. Multum, his ſucceſſibus, ad ſummam rei profeciſſent Cæſariani, niſi, clanculariis ducum ſimultatibus, laboratum in exercitu fuiſſet. Vſus tamen eſt, hac rei gerendæ opportunitate, *Archidux*, cumque munitionem, quæ regia ſtabula, & aquationem, in profluente, defenſabat, intercepiſſet, ad ſpem, capiendæ proxime vrbis erectus, turrim aquariam, perpetuis XVI. machinarum iactibus, proſternit, expeditamque, ad adſultum, viam adaperit. Deſtinatus is erat, in ſequentem diem, cum familiaris auctumno tempeſtas, inuſitato frigore, pluuiis, & niuoſis procellis, ſæuire cœpit. Ergo, fractus, his cæli iniuriis miles, cum neque excubias vigiliasque obire, neque, ſi ingrueret hoſtis, eo, quo par fuit, ardore, occurſare poſſet, ſed tormenta etiam, perpetuis imbribus, inutilia, muris verberandis, redderentur; fortunæ malignita-

hoſtiles ſuppetiæ funduntur:

Matthiæ, *Archiducis ſolertia:*

cæli iniuriæ, frangunt militem:

tem

a továbbiakban mesél a történetíró: „*Úgy hírlik,* RUSSWURM *kissé későn fohászkodott neki, hogy a szorongatott helyzetben levőknek segítséget nyújtson, mivel az idő tájt éppen kockajátékkal és kártyázással vesztegette az idejét a sátrában, nem hagyva ki a lehetőséget, hogy egy kis pénzt nyerjen. A hírvivőket és a küldötteket egy darabig csak az ezredesekhez küldözgette, s ezzel időt adott az ellenségnek, hogy megvalósítsa, amit akart.*" Ezt jelenti, ha valaki egy döntő pillanatban rút szenvedélytől hajtva ennyire rosszul viselkedik!

Russwurm *vétke.*

L. §

E siker hatására erőre kaptak a *törökök,* s mivel látták, hogy a falak itt is, ott is már annyira leomlottak, hogy alkalmasnak látszottak a mieink rohamára, az ostromlottak nagy fáradsággal árkokat ásnak a falak között, ahol a feljutástól lehetett tartaniuk. A mieink minden bizonnyal megkísérelték volna a rohamot, ha egy szökött zászlóvivő nem világosítja föl idejekorán őket az ostromlottak elővigyázatosságáról. Míg ezek történtek, s már visszavonultak a táborba, akik a Duna mentében foglalták el az erődítéseket, sűrűn érkeznek a jelentések, hogy a *fehérvári, kanizsai* és *szigeti* törökök a *budaiak* segítségére sietnek azzal az elhatározással, hogy miután a tábor előtt összecsapnak a mieinkkel, egy válogatott csapatukat bevessék a városba. Miután ez MÁTYÁS főherceg tudomására jutott, *Nádasdyt, Thurzót* és *Herbersteint,* a horvátországi csapatok vezérét szembe küldi az ellenséggel. Ez a rendelkezés igen jó időben történt, hiszen alig hogy a vezérek kivonultak a táborból, az ellenség kétezer lovasa megjelent a láthatáron. Akkor aztán a mieink megtámadják az ellenséget, visszavetik őket, áttörnek soraikon, s mindenbe belevágnak, ami alkalmasnak tűnt az ellenség visszaszorítására. A *törökök* sem hagyták el magukat. Hosszan és keményen folyt tehát a csata, mígnem a dragonyosok jól irányzott puskalövésekkel, szilárdan kitartva, de maguk közül igen sok bátor harcost elveszítve végülis olyan támadást intéztek az ellenség ellen, hogy az előbb megingott, majd nyílt futásba kezdett; létszámuk jó felére csökkent, s az üldözésükre a nyomukba eredt győztesek kétszáz foglyot s néhány hadizászlót vihettek vissza a táborba. A többi török részint *Fehérvárra* tért vissza, részint pedig úttalan utakon bolyongva másfelé szóródott szét. Jelentős előrehaladást jelentett volna ez a siker a támadást illetően, ha nem kínlódott volna a hadsereg a vezérek titokban elharapódzott vetélkedésétől. Mégis, a *főherceg* ki akarta használni az alkalmas pillanatot, s miután bevette azt az erődítést, mely a királyi istállókat és az előtte folyó víznyerő helyet védelmezte, a város minél hamarabbi bevételének reményében a tizenhat ágyú folyamatos tüzelésével romba dönti a víz tornyot, s alkalmassá teszi az utat a rohamra. Ki is tűzték a rohamot a következő napra, mikor az ősznek megfelelő időjárás szokatlan hidegével, esőkkel és havasesőkkel kezdett tombolni. A mostoha időjárás megtörte a katonaságot, s mikor sem az őrszolgálatot nem tudták rendesen ellátni, sem az ellenség betörésével nem tudott elég eséllyel szembeszállni, az ágyúk pedig az állandó esőzésektől használhatatlanokká válva képtelenek voltak a falak veretésére, a sors kegyetlenségét

Ezen esemény miatt megbátorodnak a törökök.

Özönlenek az ellenség fölmentő seregei.

Mátyás *főherceg serénysége.*

A rossz időjárás megtöri a katonaságot.

Az őrség vadsága.

kezdte vádolni MÁTYÁS, és az a gondolat foglalkoztatta, hogy a tervezettnél korábban föloldja az ostromot. Az ellenség nagyon is tudatában volt annak, hogy milyen nehézségek szorongatják az ostromlókat. Gyakori kitörésekkel zaklatják tehát az ostromlókat, elzavarják őket őrállásaikból, s minden lehetségest megkísérelnek. A mieink nagyon is eszükben tartották, hogy hol vannak, s derekasan visszavetették és nem egy vereséggel sújtották őket. A törökökben azonban akkora volt a vakmerőség, hogy bár egyetlen kitörésük nem végződött anélkül, hogy ne pusztultak volna többen is övéik közül, abba nem hagyták volna, hogy a köröskörül széthelyezett őrállásokat ellenséges fegyvereikkel ne zaklassák. Nagyon meglakoltak, mikor megtámadták *Turrianus* őrállását, aki a maga lovasegységével nagy körültekintéssel látta el a szolgálatát. Nagy számban s szinte magukon kívül rontanak az őrség soraira, csatát kezdeményeznek és sokáig fárasztják a mieinket. Hol ékalakban támadnak, hol ismét széthúzzák az egységeket. S már minden látszat szerint megingott *Turrianus* katonáinak ellenállása, mikor *Kollonich, Nádasdy* és *Thurzó György* (az a németekkel, ezek a magyarokkal) a szorongatottak segítségére sietnek. Újra fellángol a váratlanul kezdődött küzdelem, elűzik és nagy vereséggel sújtva visszaszorítják az ellenséget a városba. Az ellenségből elesett a lovas *szpáhik* kapitánya, aki messziről látszott fegyverei és aranyozott mellvértje miatt. A lágyéka alatt golyótalálat érte, és meghalt. Mikor a lováról lebukott, az ellenség köréje tömörült, s úgy emelték föl. A mieink részéről sem végződött vértelenül az összecsapás: számos közlegényen kívül ugyanis, akik elestek a csatában, maga *Turrianus* a bal alsókarján, *Cristoph Pucheim*, a lovasszázad vezére pedig a fején kisebb sebet kapott. Ez történt november 11-re.

A mieink levágják őket,

de a császáriak *vesztesége is jelentős.*

LI. §

A mostoha időjárás az ostrom föloldására kényszeríti rá a vezéreket.

Már *november* derekán járt az idő, mikor a vezérek arra a véleményre jutottak, hogy mivel a zord időjárás mindazidáig sikertelenné tette az ostromot, s ha folytatják a város ostromát, akkor sem jutnak többre, a tervezettnél hamarabb oldották föl az ostromot. Mielőtt ezt megtették volna, még pontosan *november tizenharmadikán* mintegy negyven tüzes golyót lőttek ki a folyami hajóhadról a városra, a sáncokból pedig minden addiginál nagyobb ágyútűz alá vették a várost. Oly nagy károkat okoztak az ostromlottaknak, amennyit azok a saját bevallásuk szerint alig szenvedtek el az ostromlás egész ideje alatt. Akkor aztán az egyre zordabbá váló időjárás sürgetésére, rendezetten eltávoztak az ostromból. Némelyek a *főhercegre* hárítják a felelősséget a kudarcért, hogy – úgymond – megtiltotta, hogy távollétében keményebben megtámadják a várost, talán hogy a visszavívás dicsőségét magának tartsa fönn. Erre hajlik CSERNOVICH is *(v.)*, aki a következőképpen verselte meg az eseményt:

Mi a kudarc oka?

> *Ám mivel elmenvén megtiltja a hadba' kiváló*
> Mátyás *főherceg, hogy a várat megrohamozzák*

v.) A pannoniai háború, V. könyv. [Déri Balázs fordítása].

tem incuſare MATTHIAS, conſiliaque, de ſoluenda tempeſtiue obſidione, agitare inſtituit. Non erant ignari, tantarum, quæ obſeſſores premebant, difficultatum, hoſtes. Igitur, crebris eruptionibus, infeſtare obſeſſores, deturbare a ſtationibus, nihilque intentatum relinquere. quos noſtri, quo loco eſſent, bene memores, maſcule repreſſos, non vna clade adfecere. Sed, ea Turcarum erat temeritas, vt, tametſi nulla ab eis procurſio, ſine cæde ſuorum fieret; haud tamen deſinerent, diſpoſitas circumquaque ſtationes, infeſtis armis laceſſere. In primis, male mulctati ſunt, cum in *Turriani* excubias, quas ille cum equitum ſuorum agmine, adtentiſſima cura agebat, incurrerent. Magno, ſcilicet, numero, atque rabidis ſimiles, excubantium ordines inuadunt, conſerunt pugnam, diuque, nunc factis cuneis, nunc iterum ſparſis manipulis, noſtros fatigant. Ac, viſa eſt omnino, *Turrianorum* conſtantia nutare, cum *Collonitſchius*, *Nádasdius*, atque *Georgius Turzo*, cum Germanis ille, hi cum Hungaris, laborantibus ſuccurrunt. Ergo, redintegratur ſubitaneum prælium, propulſantur hoſtes, magnaque adfecti clade, intra vrbem compelluntur. Ex hoſtium numero, præfectus equitum *Spahoglanorum*, armis, & inaurato thorace conſpicuus, ſub ilia glande traiectus, occubuit. quem, equo delapſum, conglobati hoſtes, ſuſtulere. Neque noſtris, incruenta fuit dimicatio: præter gregarios enim complures, qui deſiderati ſunt, *Turrianus* ipſe, in ſiniſtro brachio, *Chriſtophorus Puchaimus* autem, equeſtris turmæ ductor, in capite, leui vulnere, fauciati fuere. Hæc III. Idus Nouembres, geſta ſunt.

præſidiariorum ferocia:

cæduntur a noſtris:

haud tamen ſine clade Cæſarianorum.

§. LI.

IAm ergo *Nouember*, multis infeſtus tempeſtatibus, adoleuerat, cum in eam ſententiam duces abiuere, vti, obſidionem, irrito hucusque inſtitutam conatu, neque meliore terminandam ſucceſſu, ſi pergerent oppugnare vrbem, tempeſtiue ſoluerent. Quod, antequam fieret, ipſis *Idibus Nouembris*, e claſſe quidem amnica, XL. plus minus, candentes pilas ferreas, in vrbem euibrant; ex aggeribus autem, maiore multo, quam hucusque, vi, tormentorum ictus congeminant; tanto obſeſſorum detrimento, quantum, toto fere oppugnationis tempore, vix ſe accepiſſe, vltro confiterentur. Tum vero demum, vrgente magis magisque, tempeſtatum malignitate, ſeruatis rite ordinibus, ab obſidione diſceſſum eſt. Cauſſas, irriti laboris, in *Archiducem* coniiciunt aliqui, quod vrbem, ſe abſente, acrius adoriendam vetuerit: forte, vt eius interceptæ gloriam, ſibi præſeruaret. Huc reſpexit CSERNOVICIVS *(v.)* dum rem, in hunc modum cecinit:

Malignitas tempeſtatis, ad ſoluendam obſidionem, duces adigit:

cauſſa irriti laboris, quæ?

At quia diſcedens præceperat optimus armis
Matthias, *princeps*, *ne tentent mœnia*, *neue*

v.) De bello Pannonico, Lib. v.

Inuadant vrbem ſociorum in caſtra relati,
Mars licet ipſe viris faueat, præcepta faceſſunt,
Armatique ducem, tantum grauiore remota
Exſpectant cura, qui tot poſt tempora demum
Turrita pulchræ digreſſus ab vrbe Viennæ,
Criſtata iuuenum comitante in caſtra cohorte
Aduolat, aduentum rari clamore ſalutant.

Id, ſi erat, non potuit non remora poni ducum deſtinationibus. *Roſſwurmio* certe, non ſatis bene, cum *Archiduce* conueniebat: quippe, quod ab eius auſpiciis, pendere cogebatur. His vero rebus, oppugnatio multo, quam tanti moliminis rationes poſcebant, fiebat remiſſior. Nam, ſic pergit canere poeta:

Roſſwurmio *tacitum celante in pectore virus.*
Qui dum cunctatur, lætosque per otia ſoles
Conſulto ducit, trepidosque inuadere ciues
Tardat, ab occaſu veniens pluuialibus hædis
Verberat imber humum, totumque ex ordine menſem,
Torquet aquoſam hiemem, & cælo cana nubila rumpit.
Tempore, quo non iam Scythica cum gente gerendum,
Sed cum fulminibus, nimbisque furentibus, acto
Cum Zephyro, & Boreæ flabris, auſtroque procaci,
Bellum erat, impos erat muros inuadere telis,
Aut caſtris exire, via impediente lutoſa.

Ita eſt, fregere tempeſtates militem; haud tamen impedituræ fuerant, ſummam rei, ſi ducibus, in vrgendo opere, maior, & concordia fuiſſet, & alacritas. Hoc eſt, quod acerbe porro queritur CSERNOVICIVS:

O tempeſtatem ventis crudelibus atram!
Quæ niſi Cæſareis fregiſſet robora turmis,
Non ſub Sultani *gemeret nunc Buda furore.*
O ſed & inuidiam, qua corda ſuperba tumebant
Primorum, & ſe inter con - - ſæpe ſolebant
Nomina cui parti ſunt conſecranda tropæi!
O infelicem inuidiam, qua certa triumphi
Spes ſublata perit, toties qua bella rogata
Proſpera, tam vultu clauſerunt fata pudendo!
O amentiam, & o ſolida ratione carentem
Faſtum hominum! ille vrbem dedentibus hoſtibus ipſis
Perdit & vt victa viuat, facit hoſtis in aula.
O vbi tunc toties promiſſæ in prælia vires?
Fœdera vbi, & dextris data ſacramenta leuatis?
Ingentes vbi ſunt curæque minæque priores?
Omnia fluxerunt, vacuas dimiſſa per auras.

Iſtæ

s hogy megtámadják ama várost rajtaütéssel,
bár a szerencse nekik kedvez, – tartván a parancsot
fegyverben várják a vezérüket egyre, (a harccal
nem gondolva se már). Sok hónapi késlekedéssel,
szépséges Bécsnek valahány tornyát odahagyva
végre a bokrétás ifjaknak jön csapatával,
ám rivalogva kevés katonája köszönti a jöttét.

Ha ez így történt, lehetetlen volt, hogy ne késleltesse a vezérek elhatározásainak megvalósítását. *Russwurm* nemigen egyezett meg a *főherceggel*, mivel kénytelen volt annak döntéseitől függni. Ezen okok miatt az ostromlás sokkal lanyhább volt, mintsem azt egy ilyen vállalkozás megkövetelte. Így folytatja ugyanis a költő:

Szívében Russwurm *csendben titkolja a mérgét,*
és míg késlekedik, s idejét vígan, nyugalomban
tölti (de szándékkal!) s habozik, hogy az aggodalommal
telt várost támadja, nyugatrul a Kecskegidákkal
bús felhők jönnek s az egész hónapban a zápor
télbe csavarja az őszt, ősz fellegeket lezudítva.
Már a keresztény had nem a szittyák vad seregével
harcolt: villámok s a viharfelhők dühe ellen.
Fújt a zefír s boreás orcátlan déli szelekkel.
Nem lehetett támadni a várfalakat lövegekkel,
sem csupa-sár utakon járván elhagyni a tábort.

Így is van: a katonaságot megtörte az esős időjárás, – de ez sem akadályozhatta volna meg a dolog lényegét, ha a vezérek közt nagyobb lett volna az egyetértés és a serénység a munka sürgetésében. Ez az, amiért oly keserűen panaszkodik CSERNOVICH a továbbiakban:

Ó, ítéletidő szörnyű szele, gyászt feketéllő,
császár hadseregét ha te el nem erőteleníted,
most Buda nem nyögné a dühödt szultánnak *igáját!*
Ó, féltékenység, aki oly gőgtől dagadozni
készteted annyi vezér szívét s versengeni mindig,
hogy mely párté lesz ama győzedelem koronája!
Ó, átkos féltékenység, biztos diadalnak
drága reménységét oly sokszor meghiusítod,
és a szerencsés harc belefullad a csúnya kudarcba!
Őrült ostobaság, értelmet nélkülözően
hajszolsz, emberi gőg! A legyőzött várpalotában
élhet az ellenség, – odahagytad néki a várost!
Hol van, amit sokszor megigértél, harci erényed?
Hol van az égre emelt jobb kéz, hol az esküdözések?
És hol a roppant gond, hol a rettentés, az ijesztés?
Mind eltűnt, tovaszállt, föl, a híg levegőbe oszolt el.

Ez volt tehát az oka, miért nem vették be a várost *(x.)*. Minden bizonnyal Isten haragja nyilvánult meg ebben, aki megengedte, hogy az időjárás tomboljon, s szabad folyást engedett az emberek háborgó indulatainak. Az ostromra következő télen olyan nagy volt a városban az élelemhiány, hogy ha lassú ostrommal elvágták volna őket az élelemutánpótlástól, minden bizonnyal könnyedén önkéntes megadásra kényszeríthették volna őket. Az éhség súlyosságára abból következtethetsz, hogy egy font lóhús *negyven* magyar *pénzbe*, a *só egy teljes tallérba*, az árpa vékánként kb. *10 aranyba (y.)* került.

LII. §

Mi volt ezután a város sorsa?

A pestiek rajtaütései.

A rákövetkező, 1603. esztendő véres és valóban gyászos volt a *budaiaknak*. *Pestet* keresztény őrség tartotta, mely igen elszánt volt, s egyetlen célja az ellenség zaklatása. Nem ritkán támadták magát a várost is, részint a budai partra történő benyomulásokkal, részint jól irányzott ágyúgolyókkal. *Istvánffyn* kívül KHEVENHILLER *(z.)* is említi, hogy *Lechner* százados vezetésével igen nagy pusztítást vittek végbe a hévizekben fürdő törökök között, miután a befagyott folyón átkelve rajtuk ütöttek. E pusztítás után igen nagy károsodást szenvedtek *Buda* várfalai. *Március* eleje felé ugyanis a pestiek szokásukhoz híven újra meg újra ágyúlövésekkel támadták a várost, s történt, hogy egy tüzes golyó átütötte a lőportár falát, s a lőpor hamar tüzet fogván a robbanás egy tizenöt ölnyi szakaszon az alapoktól teljesen kidöntötte a várfalat. Ennek láttára *Althan* ezredes ezer német és száz magyar lovassal valamint kétszáz gyalogossal virradattájt teljes csöndben átkelt a folyón, s megfelelő helyen mindaddig lesben állt, míg alkalom adódott a cselekvésre. A törökök megorrontották az ott lapuló ellenséget. Hetven lovassal alaposabban földerítették tehát, hogy hol van, s mit akar. S a mieinkbe bele is botlottak a maguk nagy kárára, így egy sokkal nagyobb bajnak vették elejét. Míg ugyanis a mieink – nem a leghelyesebben – rárontanak a földerítőkre, s azokat szétszórván húsz lovat és tizenkét foglyot elhajtanak, menekülésre késztetik a várkapitányt, aki ötven lovas és száz *janicsár* kíséretében a közelben tartózkodott. Kétségkívül el is foghatták volna, ha türtőztetik magukat *(a.)* és ésszerűbben cselekszenek. Ilyenek történtek a szinte mindennapos csetepaték során. Végülis miután a hadsereget téli táborba vezényelték, *Esztergomnál* vert tábort *Russwurm*. Míg itt hidat veret a Dunán, földerítői révén tudomására jut, hogy *Murad*, Buda parancsnoka szintén hidat veret a *Sárvízen, Fehérvár* alatt, *Szerdahely* falu közelében, s itt várja be *Haszán* pasát, aki hadseregével közeleg. Ez adja néki az ötletet, hogy

Russwurm *újabb intézkedései.*

x.) A meghiúsult ostromról szóló *beszámolót* vagy naplót olvashatod KHEVENHILLERNÉL, Ferdinánd története, V. kötet, 2619. 1. skk.
y.) Uo. 2533. 1.
z.) A VI. kötet 2664. skk. lapjain.
a.) Uo. 2665. 1.

Hæ tunc cauſſæ fuerunt, non captæ vrbis *(x.)*: profectæ omnino, ab irato numine, quod, & cælum ſæuire iuſſit, & permiſit, homines adfectibus fluctuare. Eadem poſtea, quæ obſidionem exceperat, hieme, tanta in vrbe annonæ caritas inualuit, vt, ſi lenta obſidione, qua arcerentur commeatus, concluſam tenuiſſent noſtri, quin ex facili, ſpontaneaque hoſtium deditione, capi potuiſſet, nullum fuerit dubium. Famis grauitatem, inde colligas, quod equinæ carnis pondo, *quadraginta numis* Hungaricis; *ſalis*, *imperiali ſolido*; modius hordei, *aureis* circiter *decem (y.)* venerit.

§. LII.

Quæ poſtea vrbis fortuna fuerit?

ANnus, qui ſequebatur, MDCIII. cruentus is ſane fuit, neque non funeſtus *Budenſibus*. Tenebatur Chriſtianorum præſidio *Peſtum*, acri eo, & ad infeſtandos hoſtes, vnice intento. Id ergo, cum factis, in ripam Budenſem impreſſionibus, tum deſtinatis tormentorum iactibus, non raro vrbem ipſam, infeſtabat. Glaciali ſane, trans amnem ſuſcepta irruptione, ingenti c[illegible]le, lauantes in thermis Turcas, a *Lechnero* centurione, adfectos fuiſſe, præter *Iſtvánffyum*, KHEVENHILLERVS *(z.)* auctor eſt. Poſt eam cladem, ingens detrimentum, mœnia *Budæ* acceperant. Cum enim ineunte *Martio*, more ſuo, iteratis identidem machinarum exploſionibus, vrbem Peſtenſes impeterent, euenit, vt candens globus, apothecam pertunderet, pulueris nitrati. qui, igne celeriter concepto, grandem mœnium regionem, & ad quindecim orgyias protenſam, ab imis fundamentis, remulſit. Eo viſo, tribunus *Althanius*, cum mille Germanis, centum Hungaris equitibus, peditibus autem ducentis, horis antelucanis, amnem, ſummo ſilentio traiicit, ſeque, loco opportuno, tam diu occultat, dum rei gerendæ occaſio, ſe dederet. Aduertere Turcæ ſubſeſſorem. Ergo, vbi eſſet, quidque ſuſciperet, miſſis ſeptuaginta equitibus, curioſius rimantur. Atque inciderunt ſane in noſtros, magno quidem ſuo malo, ſed quo tamen, multo maius aliud auerruncarunt. Nam, dum noſtri, in ſpeculatores importune irruunt, diſſipatisque ex templo, equos viginti, captiuos duodecim, abigunt; vrbis præfectum, qui equitibus quinquaginta, *Ianitſcharis* centum ſtipatus, proxime aderat, in fugam coniiciunt; intercipiendum procul dubio, ſi continentius rem *(a.)* adminiſtraſſent. Sed hæc, quotidianis fere velitationibus, fiebant. Exercitu demum ex hibernis collecto, ad *Strigonium* caſtra metatur *Roſſwurmius*. Dum hic ponte iungit Danubium, per exploratores condiſcit, *Murathem*, Budæ præfectum, itidem pontem in *Sárvizo*, cœnoſo amne, infra *Albam*, prope ad vicum *Szerdahely*, inſtruere, atque illic *Haſanem* purpuratum, aduentantem cum exercitu, præſtolari. Capto mox conſi-

Peſtienſium impreſſiones:

nouæ Roſſwurmii *molitiones:*

x.) Irritæ obſidionis *Ephemerides*, ſeu *Diarium*, lege ſis apud KHEVENHILLERVM, Annal. Ferdinandeor. Tom. v. p. 2619. ſeqq.

y.) Ibidem p. 2533.

z.) Tomo vi. annalium Ferdinand. p. 2664. ſeq.

a.) Idem ibid. p. 2665.

lio, *Collonitſchium*, cum bis mille equitibus, *Sulzium* autem, cum aliquot biremibus, Vienna huc adpulſis, atque claſſe *Comaromienſi*, quæ tria peditum Germanorum & Hungarorum millia vehebat, ſecundo Danubio, ad hoſtium conatus explorandos, interuertendosque, dimittit. Ineunt illi terreſtre, iuxta & nauale iter: cumque ea regione, naues adplicuiſſent, qua id maxime videbatur opportunum; facta exſcenſione, in hoſtem mouent, adoriuntur operi intentum, magna edita acceptaque clade; *Collonitſchio* propemodum amiſſo: quippe qui, e ponte, vna cum equo, in impeditam carectis paludem prolapſus, ægre a ſuis ſeruatus eſt. Ad vltimum, emiſſa glandium procella, fracti hoſtes, cum impetum noſtrorum ſuſtinere amplius haud poſſent, in fugam verſi, terga dederunt. quod *Murati Budenſi*, in primis ſaluti fuit. Interiere ex hoſtibus, quingenti, *Sexardienſis* adhæc *præfectus*, cum duobus ingentibus ſignis, interceptus eſt: ex noſtris, ducenti, circiter, deſiderabantur. Rè, ad eum modum, haud infeliciter geſta, onuſti præda milites, in caſtra ad *Strigonium* poſita, rediere. Hac, melioris fortunæ procliuitate, vſurus *Roſſwurmius*, exercitum promouet, poſitisque inter *Vácziam*, & *Budam*, caſtris, occaſioni rei bene gerendæ imminet. Atque fiebant omnino, paſſim minuta prælia, ſed quibus, ad ſummam rei, nihil proficiebatur. Nam, quod *Budæ* metuerent hoſtes, caſtris ſe continebant, inter vrbem & montem *S. Gerhardi*, anguſto loco, more noſtrorum, foſſa aggeribusque communitis. Tandem, moræ, atque iniuriarum auctumni pertæſi, tentandum rati quidpiam militaris facinoris, antequam hibernatum abirent, Cæſarianorum caſtra, ſummo ſilentio, noctu adoriuntur. Fit anceps, ad pontium, quibus noſtri Danubium iunxerant, capita, prælium, diuque dubio Marte, dimicatum eſt, dum concurſantibus noſtris, maior in hoſte cædes edi occiperet. Enim vero, periculi admonitus *Roſſwurmius*, cum vniuerſo propemodum exercitu, ad pugnæ locum aduolat, factaque impreſſione, & currulibus tormentis adtractis, hoſtem, magna virium contentione pugnantem, partim in fugam coniicit, partim in *Danubium* præcipitem agit. Nocturnum eius diei, qui *S. Michaeli* ſacer eſt, prælium fuerat, eo quidem difficilius, quod neque ordines, ritu militari conſtrui, neque adgreſſiones, denſatis agminibus, inſtitui potuerint: Turcæ contra, non tam conſilio, aut arte, quam cœco rabidoque impetu, depugnarent. Cæſa Turcarum fuere ſeptem millia, ſigna XXXV. ademta, captiui facti pauci. Hoſtibus caſtigatis, cum *Budam* adgredi, anni ſuperioris fortuna diſſuaderet, *Hatvanum* intercepit *Roſſwurmius*, communitoque *Peſto*, exercitum, in hiberna, tum demum abire permiſit, cum & hoſtes *Belgradum* redire cœperunt *(b.)* *Murates* interim *Budenſis*, tametſi & ducis, & fortiſſimi militis, munere, egregie defunctus, vix ac ne vix quidem cædem euaſit; præfectura tamen *Budenſi*, diu fruitus haud eſt; ſiue mor-

profligantur Budenſes, pugna, ad Sárvizum commiſſa:

Roſſwurmius, caſtra inter Vácziam, & Budam, metatur:

adoriuntur noſtros Turcæ; vnde atrox fit prælium:

hoſtium clades:

Budam tentare, non ſuſtinent Cæſariani:

b.) Huius anni expeditionem, fuſe deſcripſit KHEVENHILLERVS, Annal. Ferdinand. Tomo VI. p. 2664. ſeq. haud tamen vbique, ex ISTVANFFII noſtri, ſententia.

Kollonichot kétezer lovassal, *Schultzot* pedig néhány kétpárevezőssel, melyek Bécsből úsztak le, valamint a *komáromi* hajósokkal együtt, akik háromezer német és magyar gyalogost szállítottak, leküldje a Dunán, hogy derítsék föl az ellenség szándékait, s hogy zavarják meg azokat. Szárazföldön s vízen útra kelnek tehát, s miután kikötnek a legalkalmasabbnak tűnő helyen, partraszállás után megtámadják a munkába merült ellenséget, s közben nagy veszteségeket okoznak és kapnak: *Kollonich* kishíján oda veszett, mert lovával együtt beleesett a hídról a sásos mocsárba, és emberei alig tudták kimenteni. Nagy golyózápor kerekedett, végül, miután az ellenség ellenállása megtört, és nem tudták tovább feltartóztatni a mieink rohamát, futásnak eredtek, s meghátráltak. Így menekült meg mindenek előtt *Murad budai* pasa is. Az ellenség soraiból ötszázan estek el, ezenkívül a *szekszárdi kapitányt* két nagy zászlóval együtt elfogták. A mieink közül kb. kétszáz volt a veszteség. Ezen eléggé szerencsés eset után a katonaság zsákmánnyal megrakodva visszatért *Esztergom* alatti táborába. *Russwurm*, a jobbnak ígérkező szerencsét ki akarván használni, elindítja a hadsereget, s *Vác* és *Buda* közt üttet tábort, hogy nekikészüljön az alkalom jó kihasználásának. Mindenfelé több kisebb csetepaté esett meg, de a vállalkozás lényegén semmit sem lendítettek előre. Mivel ugyanis a budai ellenség félt, táborában húzódott meg, melyet a város és a *Szent Gellért*-hegy közti szoros helyen a mieink módjára árokkal és sáncokkal erősített meg. Végül, mikor már beleuntak a várakozásba és az őszi időjárás mostohaságába, úgy vélték, végre kellene már hajtani valami katonai tettet, mielőtt téli táborba vonulnának, s ezért halálos csendben, éjnek idején megtámadják a császáriak táborát. A mieink építette Duna-híd hídfőinél bizonytalan kimenetelű csata kezdődött, s hosszú ideig eldöntetlen volt a harc, míg aztán a mieink összesereglettek, és egyre nagyobb pusztítást kezdtek végbe vinni az ellenség soraiban. Figyelmeztetik ugyanis a veszélyre *Russwurmot*, s ő csaknem az egész hadsereggel a harc színhelyére vágtat, támadást intéz az ellenség ellen, odavonatja az ágyúkat, s a teljes erőmegfeszítéssel harcoló ellenséget részint megfutamítja, részint egyenesen a *Dunába* szorítja. Ez a *Szent Mihály* ünnepének éjszakáján történt csata annál nehezebb volt, mivel sem a hadsorok nem fejlődhettek föl a katonai előírásoknak megfelelően, sem támadási sávokat nem tudtak meghatározni a hadoszlopok tömörítésével. A törökök ellenben nem annyira előre eltervezve vagy csellel, hanem inkább vak és dühödt lendülettel harcoltak. A keresztények hétezer törököt vágtak le, harmincöt zászlót elragadtak, kevés foglyot ejtettek. Miután az ellenséget ily módon megleckéztették, *Hatvánt* támadta meg *Russwurm*, mivel az előbbi év balszerencséje nyomán nem tartotta tanácsosnak, hogy *Budát* megtámadja. Majd *Pestet* megerősítve engedte, hogy vonuljanak téli táborba, miközben az ellenség is megkezdte a visszavonulást *Belgrád* irányába *(b.)* A *budai Murad* pedig, bár kiválóan betöltötte mind a vezér, mint a bátor katona hivatását, alig vagy még csak alig sem úszta meg szárazon a vereséget; nem sokáig élvezhette a *budai* parancsnokságot:

A budaiak megfutamodnak a Sárvíznél *vívott harcban.*

Russwurm *tábort ver* Vác és Buda *között.*

A törökök megtámadják a mieinket; elkeseredett harc bontakozik ki.

Az ellenség veresége.

A császáriak nem vállalkoznak Buda *ostromára.*

b.) Ennek az évnek a hadjáratát terjedelmesen leírta KHEVENHILLER, Ferdinánd története, VI. könyv, 2664. l. skk, de nem mindenütt a mi ISTVÁNFFYnk véleményével egyezően.

Ali a város parancsnoka.

vagy a halál akadályozta meg ebben, vagy pedig valamely más parancsnoksággal „tüntették ki." Mindenesetre az 1604. esztendő elején *Ali* állt Buda élén *(c.)*, aki társaival együtt részt vett azon a békekötési tárgyaláson, mely *Pest* mezején, *március* havában folyt le, de eredmény nélkül.

LIII. §

Pest és Hatvan bevétele után Budának *biztosították a nyugalmat.*

Az 1604. esztendő csendesebb időkkel köszöntött be, ami a *budaiakat* illeti. Miközben ugyanis *Haszán Esztergom* ostromára vonult, a mieink félelme miatt bevette *Pestet*, sőt *Hatvant* is elfoglalta, ugyanazt a rettegést kihasználva. Így minden nagyobb bajtól megszabadultak a *budaiak*. Azonkívül ugyanis, hogy e keresztény őrségek kettős elestével megszűntek a város földjét sújtó igen terhes és heves betörések, a budai *Ali* a *Haszánéval* egyesített erőkkel tudott hadat viselni. Kiemelkedő cselekedete volt az, hogy fáradságos ostrom után 1605-ben bevette *Esztergomot. Alit (d.)* küldték be a város falai közé, s ott nem csupán a megadás feltételeiről tárgyalt a várőrökkel, hanem egész német egységeket is átcsalogatott zászlóikkal, dobjaikkal és vezéreikkel együtt a török hadba. Erre az évre, ősz végére esett *Bocskainak* az a híres találkozása *Mehmed vezírrel*, melynek történetét terjedelmesen bemutattuk *Pest* városának leírásában *(e.)*, s ezért nincs arra szükség, hogy itt megismételjük. Az erdélyi fogadásában fontos része volt a budai *Alinak. „A Rákos*-pataknál, írja ISTVÁNFFY, *üdvözölte őt Mehmed vezír nevében Ali budai pasa, miután sajkákon átkelt a Dunán. Majd feladatát végrehajtva hajóra szállt és eltávozott. Nem sokkal később beállt az éj."* Hogy milyen volt ez idő tájt *Buda* állapota, abból a levélből tudja meg most az olvasó, melyet BOCATIUS JÁNOS írt *(f.)* barátjához *Bocskainak* az összejöveteléről. Többnek is kedve kerekedett a fejedelem kíséretéből, hogy bemenjenek a várba. Köztük volt *Bocatius* is, a *kassaiak* főbírája és követe, akit *Bocskai* szerfölött kedvelt. Ilyen módon kezdi a beszámolót: „Azoknak a beszámolója nyomán, akik Budán voltak, igencsak kedvem kerekedik, hogy visszatérjek *(g.)* és meglátogassam Budát. Közlöm a dolgot és föltett szándékomat másokkal, akik hasonlóan gondolkodnak. Engedélyt kérve a fejedelemtől, HOFFMANN GYÖRGGYEL, a fejedelem tanácsosával és másokkal együtt »elvetem a kockát«, és újabb veszedelmekbe vágok bele. Megtudtam ugyanis, hogy a fejedelem aznap nem halad tovább két mérföldnél. Mikor alapos megfontolás után tehát arra jutok, hogy egy nap alatt visszatérhetek és a tábort is ugyanaz nap utolérhetem, Buda felé tartok. Társaimmal együtt kocsi visz minket. Megállunk a dunai révnél. Ott van egy hajó, fölvesz minket, s átvisz a túlpartra.

Bocskai *találkozója* Mehmed *vezírrel* Rákos *mezején.*

A budai Ali *szerepe Bocskai fogadásában.*

Bocatius *szavaival mutatjuk be* Buda *akkori állapotát.*

c.) A kudarcba fulladt béketárgyalás történetét olvashatod ISTVÁNFFYNÁL, XXXIII. könyv, 803. l. skk.

d.) Uő., XXXIV. könyv, 834. 1., 45.

e.) Föntebb, II. fejezete, a VIII-tól a XIV. §-ig. Vö. ISTVÁNFFY, i.h. 836. 1., 30.

f.) Teljes egészében közölni fogjuk a magyar történelemhez írt ADPARATUSunkban.

g.) BOCSKAI kíséretével együtt ugyanis már útnak indult *Rákos* mezejéről *Vác* felé.

morte præuentus, ſiue alia quacunque præfectura ornatus. Certe enim, ad anni MDCIV. exordia, *Halys*, Budæ, cum imperio præerat, *(c.)* pacificationi ei, quæ in *Peſtano* campo, menſe *Martio*, irrito conatu inſtituebatur, arbiter, cum collegis, datus.

Halys, *vrbis præfectus.*

§. LIII.

MItiora omnia *Budenſibus*, annus MDCIV. adtulit. *Peſto* enim, ab *Haſane*, ad obſidendum *Strigonium*, proficiſcente, metu noſtrorum intercepto, quin & *Hatvano*, eodem pauore occupato, magnis malis exonerati ſunt *Budenſes*. Præterquam enim, quod gemina hac Chriſtianorum præſidiorum iactura, ceſſabant moleſtæ illæ, & agitatæ continenter, in agrum vrbis, impreſſiones; coadunatis cum *Haſane* viribus, *Halys* Budenſis, poterat militare. Ac fuit ſane, inſignis eius opera, cum anno MDCV. *Strigonium* laborioſa obſidione, hoſtes occupaſſent. *Halys (d.)* enim vero fuit, qui intra arcis mœnia admiſſus, non modo de conditionibus tradendæ eius, pactus eſt, cum præſidiariis; ſed etiam, qui integros manipulos Germanorum, cum ſignis, tympanis & ducibus, in Turcicam militiam pertraxit. Incidit, in eundem hunc annum, ſeneſcente iam auctumno, ſolemnis illa *Botskaii*, cum *Mehmete Vezirio*, congreſſio: cuius hiſtoriam, quia prolixe explicuimus in vrbis *Peſtienſis* deſcriptione *(e.)*, non eſt, vt hic eam repetamus. Præcipuæ, in accipiendo Tranſiluano, partes, *Halys* Budenſis, ſibi delatas habuit. Ad riuum *Rákóſium*, inquit ISTVÁNFFYVS, *Alys purpuratus Budenſis, per Saicas Danubio traiecto, eum, nomine Mohmetis Veſirii, ſalutauit, eoque perfunctus officio, conſcenſis nauigiis, diſceſſit: & non diu poſt, nox adfuit.* Quo, ea tempeſtate habitu, *Buda* fuerit, docendus eſt lector, ex IOHANNIS BOCACII epiſtola *(f.)* ad amicum, de congreſſu hoc *Botskaii* perſcripta. Plures fuere, ex eius principis comitatu, quos lubido inceſſit arcis adeundæ. Hac & *Bocacius*, *Caſſouienſium* conſul, & legatus, *Botskaio* in primis carus, trahebatur. Ad hunc vero modum rem exorditur. „ Relatione illorum, qui Budæ fuerant, captus, de re„ deundo *(g.)*, deque viſenda Buda me incedit libido. Communico „ rem & propoſitum cum aliis, idem cogitantibus. Impetrata, a „ principe, venia, cum GEORGIO HOFFMANN, conſiliario principis, „ & aliis, iacio aleam, & nouo me expono periculo: cum præſer„ tim intelligerem, principem, eo die, vltra duo milliaria, non per„ recturum. Rationibus itaque ſubductis, redire me, & caſtra, eo„ dem die adprehendere poſſe, pergo Budam, cum ſociis curru ve„ ctus. Adpello in Danubii portum; adeſt nauis; recipimur, trans„ feri-

Peſto, & Hatvano interceptis, Budæ *tranquillitas procurata:*

Botskaii, *cum* Mehmete *Vezirio, in campo* Rákos *congreſſus:*

Halys *Budenſis, in eo recipiendo, partes:*

qui tunc Budæ *fuerit habitus, verbis* Bocacii *docetur.*

c.) Pacificationis irritæ hiſtoriam, lege apud ISTVANFFYVM Lib. XXXIII. p. 803, ſeq.

d.) Idem Lib. XXXIV. p. 834, 45.

e.) Supra, Cap. II. §. VIII. vsque ad §. XIV. Vide ISTVANFFYVM quoque loc. cit. p. 836, 30.

f.) Dabimus eam integram, in APPARATV ad Hiſtoriam Hungaricam.

g.) Iam enim, cum comitatu, *Vácziam*, e campis *Rákos*, mouerat BOTSKAIVS.

„ ferimur. Intelligo, *Vezirium*, heſterna die, quam primum prin-
„ ceps diſceſſit, non ſolum *Budam* ingreſſum; ſed eadem veſpera, iter
„ ſuſcepiſſe, ad caſtra ſua, infra *Budam*, duobus milliaribus diſtantia.
„ Maturare iubetur iter, vt anteuertat hiemem, & tempeſtates.
„ Egreſſus naui, quod primum, quod poſtremum luſtrandum ſit,
„ ignoro. Ad portam *(h.)* video longum & teſtudineatum, ex qua-
„ dratis lapidibus, ædificium. MATTHIAE regis ſumtuoſum ſtabulum
„ exſtructum fuiſſe cognoui. Miratus, & alterum vicinum huic,
„ non impar mole & longitudine; ſed eminentius & altius, verſus vr-
„ bis mœnia. Video, hinc ire, & redire homines, & iumenta, &
„ ſtratam ſaxo viam, per flexus aliquos ad mœnia ductam. Venitur
„ ad portam, *(i.)* cuius nomen ignoro, quam tormenta Peſtienſia
„ lædere potuerunt, cratibus & congerie terreſtri impletam, vt cur-
„ ruum non detur ingreſſus; tantum equiti & pediti fauebat. Iacent
„ hic paſſim, inteſtina, cadauera, ſordes, fimus, excrementa. In-
„ gredior Budam. Salue, dicebam, BVDA! Hungarorum quondam
„ regia, nunc dolor & morbus. Vt in aditu in primis videris, ſor-
„ dibus & luto es amica. Pergo, montem & plateam adſcendendo,
„ reflectere ad dextram. Hinc & inde tabernæ, præ foribus inſtito-
„ riæ, coqui publici, & tonſtrinæ. Erigo caput, luſtro domus,
„ tectis admodum pauperibus, & non tectis, feneſtras obſtructas lu-
„ to, lateribus, ſtramine. Troiana me *Pergama* viſurum arbitrabar:
„ video, ſuo auſpicio, deformatas, conſpurcatas ſitu & fumo, ma-
„ cerieque dehoneſtatas ædes. Forumne ſit? interroganti, eſſe re-
„ ſpondetur! Adeo mercatores, poſtulo hoc, poſtulo illud: ſingu-
„ li reſpondent: *Lock!* alii, *Locktar!* non eſſe, quod velim! intel-
„ ligo. Venduntur ſericata; nihil adparet, quod capiat, quod mens,
„ quod poſtulet vſus. Pretium, pro qualicunque, etiam re viliſſi-
„ ma, magnum. Emuntur colorata cochlearia, atramentaria, & pau-
ca alia. Hæc ille, indigna profecto, priſtino regiæ habitu.

§. LIV.

Deſcriptionis Bocacianæ *continuatio:*

PErgit, quæ vidit, recenſere, cetera. Conuenio, inquit, pres-
„ byterum Hungarum Chriſtianæ religionis. De ſtatu & or-
„ dine Chriſtianorum, ibidem habitantium expiſcor. Is, vno
„ verbo: miſeria & ſeruitus. Templum, non ita pridem Chriſtianis
„ ademtum, querebatur. Ergaſtulum, ſuas ædes eſſe dixit. Vbi-
„ nam Schola? Ecce! inquit, oſtendens quinque puerulos. Plures
„ ne? Non certe! Miſer, inuitat, & profeſſionis ſignum *(k.)* edere
„ vult. Pellit frigus, & catos de foco: iubet, vxorcula cibum
„ præparet. Superſedeat, rogo; morandum non eſſe. Peruoluo
„ libel-

h.) Ingreſſus, nimirum, fuit ad turrim aquariam.

i.) Fuit ſcilicet, porta flumentanea, Peſto obuerſa.

k.) Chriſtianum eſſe, neque immemorem caritatis.

Megtudom, hogy a *vezír* a tegnapi napon, mihelyt a fejedelem eltávozott, nem csak *Budára* ment át, hanem még aznap este útnak indult a *Buda* alatt két mérföld távolságban lévő táborába. Igyekszik hazafelé, hogy még a tél és a rossz időjárás beállta előtt hazaérjen. Kiszállok a hajóból. Nem is tudom, mit kéne legelőször vagy legutoljára megtekintenem. A kapunál *(h.)* egy hosszú és kvadrátkövekből épült boltíves épületet látok. Megtudom, hogy ez volt MÁTYÁS király pompázatos istállóépülete. Megcsodálok egy ezzel szomszédos másik építményt: tömege és hosszúsága fölér az előbbivel, de magasabb, és mélyebbre nyúlik a városfalak felé. Látom, hogy jönnek-mennek onnan az emberek és az állatok, s látok egy kővel borított utat, mely néhány kanyarulattal a fal felé vezet. Odaérünk a kapuhoz *(i.)*, melynek nevét nem ismerem, s melyet a pesti ágyúk károsíthattak meg. Vesszőfonadékkal és földhányással torlaszolták el, úgyhogy kocsik nem juthattak át rajta, csupán lovasok és gyalogosok. Mindenfelé kiomlott belek, dögök, piszok, ürülék, trágya. Belépek Budára. »Üdvözlégy, mondom, BUDA, hajdan a magyaroknak királyi székhelye, most fájdalma és betegsége! Már a bejáratnál látszik, hogy a piszok és sár barátja vagy.« Tovább megyek, föl a hegyen a piactér felé, jobbkéz iránt. Két oldalt kocsmák, kereskedőbódék a kapuk előtt, lacikonyhások és borbélyműhelyek. Fölemelem a fejemet, fürkészem a házakat, melyeket szegényes födél borít vagy még az se. Az ablakokat sárral, téglával, szalmával dugták be. Azt hittem, látom majd a budai *»Pergamumot«*, s erre: hajdani szépségüktől megfosztott, rendezetlen, füstös-kormos, málló vakolatú házakat kell látnom. Betérek a kereskedőkhöz, kérek ezt, kérek azt. Az egyik azt válaszolja: *»Lok!«*, a másik: *»Loktár!«*, vagyis hogy nincs, amit akarnék. Selyemféléket árulnak, nincs miért ráadnám a fejem a vásárlásra, sem szükségleteim nem kívánják meg. Még a legócskább holmi is méregdrága. Néhány színes kanalat, tintát és néhány más dolgot vásárolunk." Ezt írja ő, – bizony mindez méltatlan a királyi város hajdani arculatához.

LIV. §

Bocatius *leírásának folytatása.*

Tovább folytatja a látottakról való beszámolót: „Összetalálkozom, írja, egy magyar keresztény pappal. Érdeklődöm az itt élő keresztények helyzetéről és állapotáról. Egy szóval ennyit válaszolt: »Nyomor és szolgaság«. Panaszolja, hogy nemrég vették el a templomot a keresztényektől. Azt mondja, a saját házaik a börtöneik. »Hol van az iskola?« »Íme«, mondja, és rámutat öt kisgyermekre! »Van-e még más?« Bizony nincs! Meghív a szerencsétlen, és jelét akarja adni *(k.)* keresztény mivoltának. A hideg a macskákat is elkergeti a tűztől. Asszonykájával ételt készíttet. Hagyja csak, kérlelem, nem akarok itt időzni. Föllapozom

h.) Ti. a víztoronynál lépett be.
i.) Ti. a Pestet átellenben lévő Vízikapuról van szó.
k.) Ti. hogy keresztény, és nem feledkezik meg a szeretet gyakorlásáról.

a régi följegyzéseket. Odanyújtom neki az emlékkönyvemet, és kérem, hogy emlékeztetőül írja bele a nevét. Meg is teszi a jóember, s valami nem tudom miféle titkos dolgot ír a neve elé: »*Most egy magas célpontot próbálok elérni, hátha meg tudom tenni, – amit még senki el nem ért*« stb. KETSKEMÉTHI M. ISTVÁN, Buda, 1605. nov. 2. *(l.)* a régi naptár szerint. Istenhozzádot mondok emberemnek, viszontbarátságot ígérek neki." Mindez azt bizonyítja, hogy *Budának* akkor is voltak keresztény polgárai, mikor a zsarnokság nehezedett rá. Ez a prédikátor mindenképpen *helvét hitvallású* kellett hogy legyen, amit ennek az embernek a jelleme és neve is elárul. Ámde BOCATIUS így *folytatja:* „Folytatom a városnézést. Magam is látom, *Buda* valóban olyan, amilyennek leírják, amilyennek mondják. Semmi ragyogás, csak szenny. Szerteszét a falak házain versikék, mondások és szólások. A templomok földúlva, barmok szállásai. Nem láthatsz egyetlen új zsindelyt vagy deszkát sem. A temetőkből elhozott márványsíremlékek az utcasarkokon és az utcákban ülőhelyül vagy kereskedőasztalul szolgáltak. »Ó, pusztítás, ó, ti pusztítók!« – kiáltoztam. Hát lehet-e valaki oly idegen mindenféle dísztől és ékességtől, hogy a mi disznaink hozzájuk képest embereknek látszanak? Szanaszét dögök fekszenek. Mi hol fordult föl, azon helyt hagyták. Lovas emberekkel találkozunk: minden egyes lovon két-két borzalmasan szutykos bőrtömlő látható. Vizet árulnak belőlük szerte a városban, azt mondták nekem, hogy egy tömlő hét vagy nyolc aszparába kerül. A felsővárosban, magas fekvése és a talaj keménysége miatt, (ugyanis szilárd kőből áll), nincsenek kutak, sem víz. Az alsóváros szét van dúlva, romokban hever, lakatlan, több benne a víz, mint az élelem és a tűz. Egyetlen épület sem áll benne, két vagy három török templomot leszámítva." Észreveheti az olvasó, hogy milyen piszkos, sőt mocskos minden, úgyhogy még elgondolni is nehéz, hogyan élhet együtt és lakhat egy helyen egy ilyen csupa szutyok néppel a *magyar* nép, mely régi szokása szerint olyannyira törődött a tisztasággal. De hallgassuk csak tovább BOCATIUST: „Keresem a várat, meg is találom. Először szembetalálom magam egy számos ágyúval fölszerelt ütegállással. Az ágyúkon török feliratok, meg a római császárokéi. Az egyiket, melyet nemrégiben vontattak oda, alaposabban megvizsgálom. Rajta az évszám és az ágyú gazdájának neve: Az 1602. esztendőben II. RUDOLF. *(m.)* Nem törődnek velük, a szabad ég alatt állnak, a tengelyük a földbe süppedt. A földön szanaszét golyók hevernek, roppant nagy mennyiségben. Majd belépek a második várba és bebocsáttatást kérek a legbelső várba. Megtagadják. Az őrök azt állítják, hogy fővesztés terhe mellett tilos, de én megszimatoltam, miért ez a síránkozás. A kapun bepillantva

l.) November 12-e, a *rákosi* találkozót követő nap volt.
m.) Russwurm ostromának idején zsákmányolhatták, mely arra az évre esett.

„ libellos veteres, eiusdem ſeculi. Album offero meum, & poſco, „ pro memoria, nomen profiteatur ſuum. Facit bonus, præmittit, „ neſcio, quod myſterium. *Nunc altum tentabo ſcopum, ſi „ adtingere poſſum; quem nondum quisquam adtigit.* &c. „ STEPHANVS M. KETSKEMÉTHINVS. Budæ, 2. Nouemb. „ *(l.)* ſecundum vetus Calendarium, A. MDCV. Valedico homini; „ polliceor amicitiæ vicem, & ad litteras prouocatus. Atque, hæc quidem condocent, & cum tyrannis incubaret *Budæ*, haud tamen ciues ei Chriſtianos defuiſſe. Concionator hic, *Helueticæ Confeſſioni* addictus fuerit, oportet; quod & hominis ingenium prodit, & cognomentum. At BOCACIVS: vrbem, *inquit*, luſtraturus pergo. Colligo, „ fuiſſe *Budam*, qualis deſcribitur, qualis dicitur. Nihil iam præcla- „ ri, cœnum vbique. Verſiculi, dicta, & ſententiæ paſſim in pa- „ rietibus domorum. Templa diruta, iumentis hoſpitia. Nec ſcan- „ dulam, nec aſſerem vnicum, vidiſſes hic recentem. Monimenta „ marmorea, ex cœmeteriis perlata in angulos, & plateas, vel ſedilia „ præbebant, vel menſam mercatoriam. O vaſtitatem? o vaſtatores! „ proclamabam. Sicne homines, ab omni ornatu & mundo alienos „ eſſe, vt porci noſtri, præ illis, homines eſſe videantur? Strata paſ- „ ſim iacent cadauera. Quo in loco quod ſuffractum, eodem reli- „ ctum. Obueniunt agazones; equi ſinguli, binos ſordidos & hor- „ rendos culeos, deferre viſuntur. Aquam venalem circumportari, „ & ſaccum vnum, aſperis ſeptem, vel octo, coemi, mihi dictum „ eſt. Vrbs enim ſuperior, propter ſitus altitudinem, & loci duri- „ tiem, (ſaxum enim eſt ſolidum) puteis & aquis, deſtituitur. In- „ ferior ciuitas diruta, diſiecta, incolis caſſa, plus Neptuni, quam „ Cereris, & Vulcani, nunc habet: nullo fere ædificio adhuc ſtante, „ præter bina, vel trina turcica templa. Aduertat animum lector, quam hæc fœda, immo turpia ſint omnia. Vt mirum ſit, etiam cogitatu, quemadmodum potuerit gens *Hungara*, priſco ſuo more, munditiei ſic ſatis ſtudioſa, cum hoc fœdiſſimorum hominum genere, & fœderibus conſociari, & miſceri habitationibus. Audiamus porro BOCACIVM: Arcem indago, & reperio. Primo, occurrit ſtatio tormen- „ torum numeroſorum, Turcica inſcriptione, & Cæſarum Romano- „ rum. ex quibus vnum recens adlatum, diligentius contemplor; an- „ num & dominum reperio. ANNO *(m.)* MDCII. RVDOLPHVS II. „ Nulla illorum cura, ſtant ſub dio, terram axes adtingunt. Glo- „ borum paſſim ſtratorum, & absque ordine iacentium, ingens co- „ pia. Mox alteram ingredior arcem, & in intimiorem arcem me „ intromitti peto. Denegatur: ſub capitis pœna ſibi interdictum eſſe, „ cuſtodes dicunt; ſed olfaciebam, vnde illæ lacrymæ. Per portam,

l.) Fuit nimirum, XII. Nouembris, qui *Rákoſienſem* eum congreſſum excepit.

m.) Sub *Roſſwurmianæ* obſidionis tempus, quæ in eum annum incidit, interceptum credo.

„ magnificas & egregias columnas, intueri licuit. Sed de monte *S.* „ *Gerhardi*, ante triennium, a Cæſarianis, occupati & poſſeſſi, vi tor- „ mentorum, eadem parte, admodum adparebat arcem eſſe perfora- „ tam. Turres hic video, albicantes & tectas, hinc inde quoque la- „ ceras, & globis percuſſas. Cum nihil aliud ad contemplandum da- „ retur, de porta arcis me demitto, vbi Turcicæ duæ feminæ, (nul- „ lam aliam præterea videram, in tota vrbe) obuiam veniunt, facie „ velata, e thermis, ſub arce pullulantibus, egredientes. Præceps „ hic deſcenditur mons. Iacet hominis Turcæ cadauer ad ſemitam, „ eſca canibus. O immanitatem! viam & ripam Danubii contrecto. „ Rurſus congeries globorum, vt aiebant, ex caſtris Cæſarianis huc- „ usque eiaculatorum. Egreſſis cum ſociis, noti quidam Hungaro „ Turcæ Chriſtiani, panem, caſeum, oryzam, fructus hortenſes, „ offerunt, donant. Ingredior nauem, & dum per Danubium ve- „ hor, ſociis, ænigma propono; reſpondeant, quid eſſe putent, „ quod loco termini, & notæ alicuius, *Budæ* viſæ, velint obſeruare: „ *Eſſe quid Budenſibus in tanta copia, vt nulla, in tota Hungaria ciui-* „ *tas, vrbs, aut oppidum habeat; gratis cuiuis, idem illud detur, con-* „ *cedatur; nihilominus tamen, ipſi, niſi pecunia interueniente, conſe-* „ *quantur.* Hæſitantibus illis, *Aquam* eſſe reſpondi. Magnus enim „ licet, & amplus fluuius ſit Danubius, cuius vſura, vt nemini pror- „ ſus, neque iumentis ſit interdicta, in vrbe tamen iſta ematur pecu- „ nia. Hactenus epiſtolica, Bocacii de *Budæ*, cum eam inuiſeret, habitu, commentatio, vti ex vero ſcripta, ita lectu iucunda. Dixeris heic merito, cum Ennio:

O! domus antiqua quam diſpari dominaris domino.

§. LV.

Budæ *incultus, Barbarorum ſordibus adſcribendus:*

COnſequuta, anno MDCVI. *Viennenſi* cum Hungaris, *Zitwa-Torokienſi* cum Turcis, pace, reparari, fœda hæc *Budæ* facies, potuiſſet in melius; niſi barbarorum id, & ſordes vetuiſſent, & vrbis, tandem aliquando perdendæ, haud inanis metus. Proinde, manſit, nobiliſſima & in cultiſſimis Europæ, iure quodam ſuo cenſa olim metropolis, non ſqualida modo cadaueribus, ſed ipſa etiam, tota, quanta quanta fuit, putidum cadauer. Mirari ſubit, *Halym*, vrbis præfectum, hominem, elegantiæ ſtudioſum, non elaborauiſſe, vt vrbi, ſi non priſtinus, ſaltem aliquis decor, ſe rerum potiente, conciliaretur. Verum, eo ſunt *Turcæ* ingenio, vt cum fines proferre ſtudent, negligant ea, quæ ſub poteſtatem miſerunt; ſatis habentes, ſi tuto poſſideri queant, defenſariue, vbi trepidi quidpiam ingruerit.

percutitur fulmine:

Acceſſit, ad vrbis calamitatem, ictus fulminis, quo arx interior, pridie Calendas Iunii, MDCVI. percuſſa fuit. Delapſum id eſt in nitratos puluere, qui conceptis flammis, grandem mœnium portionem, in aera eliſerunt, ingenti paſſim priuatarum publicarumque ædium, quin

pompás és magas oszlopokat látok meg. A három évvel ezelőtt a császáriak által elfoglalt *Szent Gellért*-hegyről jövő ágyúzás azonban ezen a részen igencsak átlyuggatta a várat. Fehéres és befedett tornyokat látok, de ezeket is megtépázták és átütötték a golyók. Mivel más látnivaló nem kínálkozik, leballagok a vár kapujától, mikor szembetalálkozom két török nővel, akik lefátyolozott arccal jöttek föl a vár alatt bugyogó hőfürdőből. Rajtuk kívül egy nőt sem láttam az egész városban. Itt elég meredek a hegy lejtője. Az ösvény mellett egy török ember holtteste fekszik, kutyák eledele. Ó, szörnyűség! Szemügyre veszem az utat és a Duna partját. Megint csak golyók nagy halmokban. Azt mondták, a császári táborból lőtték őket idáig. Mikor társaimmal együtt elhagytuk a várost, ismerős magyar-török keresztények kenyeret, sajtot, rizst, kerti gyümölcsöket ajándékoznak nekünk. Hajóra szállok, s míg a Dunán hajózom, társaimnak föladok egy rejtvényt: válaszolják meg, mi lehet az, amit mintegy ismertetőjegy gyanánt meg kellett figyelniük *Buda* megtekintésekor: »*Olyan nagy tömegben áll a budaiak rendelkezésére, mint egész Magyarországon egyetlen városnak vagy mezővárosnak sem. Mindenkinek ingyen adják, mégis ők csak akkor tesznek rá szert, ha pénzt adnak érte*«. Egy darabig törték a fejüket, mire én azt válaszoltam: »*A víz!*« Noha ugyanis a Duna nagy és széles folyó, aminek a használata senkinek, sőt még a barmoknak sem tilos, mégis a városban pénzért adják." Eddig BOCATIUS levélformában írott beszámolója *Budának* akkori állapotáról, mikor meglátogatta. Az igazságot tartalmazza, amellett élvezetes olvasmány is. Méltán elmondhatnánk ENNIUSSZAL:

Ó, jaj, ősrégi ház, ó, de más az az új úr, ki ural!

LV. §

Buda *elhanyagoltsága a barbárok piszkosságának tulajdonítható.*

Miután 1606-ban a magyarokkal a *bécsi,* a törökökkel pedig a *zsitvatoroki* békét megkötötték, helyrehozhatták volna *Budának* ezt a rút kinézetét, ha ezt nem akadályozza meg a barbárok szennye, s az a nem éppen alaptalan félelem, hogy valamikor elvesztik a várost. Ezért aztán ez a hírneves és hajdan méltán Európa legápoltabb városai közé számító királyi székhely nem csak hogy hulláktól mocskos maradt, hanem úgy, ahogy volt, ő maga is egészében egy bűzlő hulla volt. Csak ámulni lehet, hogy *Ali,* ez az eleganciára oly sokat adó várkapitány miért nem törekedett arra, hogy a város birtokába jutva, ha nem is annak hajdani ragyogását, de valami díszt adjon neki. A *törökök* azonban minden igyekezetükkel csak azon vannak, hogy határaikat kiterjesszék, ám elhanyagolják a már megszerzett területeket. Elégnek tartják, hogyha meg tudják védelmezni és biztosan hatalmukban tartják, ha valami válságos helyzet állna be. A város nyomorult állapotát csak fokozta, az a villámcsapás, mely 1606. május 31-én érte a belső várat. Lőporba csapott bele, ami lángot fogott, és a falat jó darabon a levegőbe röpítette, s roppant pusztítást vitt végbe mind a köz- mind a magánépületekben, sőt

Villámcsapás éri,

roppant károkat okozva az emberekben és a falakban.

a lakosság közt is. A tornyot ugyanis, melyet csúcsának csonkasága miatt *Csonkatoronynak* hívnak a magyarok, majdnem beborították az égből aláhulló faltörmelékek, s néhány benne fogvatartott híres *német* foglyot is elpusztítottak. Az mentette meg a várat és a várost, hogy az innen nem nagy távolságra lévő, nagyobb befogadóképességű lőportorony sértetlen maradt a lángoktól, mert ha ebbe is belekapott volna a tűz, biztosan szétveti az egész építményt *(n.)*. De most térjünk vissza *Ali* várparancsnokhoz. A férfiú kitűnt igazságosságával a *zsitvatoroki* békekötés során, melynek kiváló előmozdítója volt. Azonkívül ugyanis, hogy a mieink hívására (hogy társával együtt minél hamarabb jelenjék meg e kényes ügy tárgyalására kijelölt helyen), önként és a maga jószántából szívesen útra kelt, megérkezett *Almásra*, a török őrállás számára kijelölt mezővárosba, és a békefeltételek tárgyalása során még a mi békebíróink csodálatát is kivívta magának. Jóllehet ugyanis sértve érezte magát a mieink követelései miatt, (ugyanis makacsul visszakövetelték *Egert* és *Kanizsát* vagy legalább az egyiket), semmi jelét nem adta a lelkében megfogamzott méltatlankodásnak, s mikor a mieink megenyhültek és ő maga is lecsendesedett, nagyvonalúságról téve tanúságot, derekasan védelmezte a *császáriakat* a *Bocskai-hívek* vádaskodásai ellen. *Bocskai párthívei* ugyanis magánemberként is, meg a nyilvánosság előtt is azzal vádolták *Althant*, RUDOLF vezető békebíróját, hogy úgymond az előbbi tárgyalások során nagy mennyiségű aranyat helyezve kilátásba azt igyekeztek elérni *Alinál*, hogy zárja ki a magyarokat a közös békéből, és szolgáltassa ki őket a császárnak, hogy az háborúval pusztítsa el a magyarokat. Ezt a jogtalan vádat, mely éppúgy érintette őt, mint *Althant*, nyíltan tagadta, hogy ti. akár a római császárnak, akár magának mint békebírónak valaha is ilyen rút gondolat az eszébe jutott volna; úgyhogy bárki is volt a hamis és gonosz híresztelésnek az értelmi szerzője, a különböző népeknek ebben az ünnepélyes találkozóján rábizonyosodik a rothadt hazugság, – ő azonban *Althannal* együtt minden jelenlévő véleménye szerint feddhetetlen hírűnek és becsületűnek bizonyul. Miután éles viták után, de méltányos feltételekkel megkötötték a békét, *Alit* jelölték ki, hogy *Batthyányval* együtt tűzze ki a határt a két félhez tartozó falvak között, egészen *Kanizsáig*. Később aztán sehol nem találom, hogy említenék, – talán mert *Muradnak*, a pasák fejének lett a veje, és nagyobb méltóságra jutott az övéinél.

Ali *kapitány méltányos viselkedése a* zsitvatoroki *béketárgyaláson.*

Megvédi a császári *békebírókat a* Bocskai-pártiak *vádaskodásai ellen.*

Batthyányval *együtt elintézi a vitát a határokat illetően.*

LVI. §

Az erre következő időszak jellege

Jóllehet azt hitték, a húszéves békével helyreállítják a viszonyokat, azonban hol a török betörések, hol az erdélyi háborúk megzavarták az időket. Mindkettőbe belekeveredtek a *budaiak*, mivel bár otthon biztonságban voltak, a város határán kívül minden ki volt téve a rablásnak-zsákmányolásnak. Alig kezdtek el (akár a Dunán innen, akár azon túl) egy hirtelen hadjáratot,

kedvez a budai-aknak.

n.) KHEVENHILLER, Ferdinánd története, VI. kötet, 3075. 1.

quin & hominum, ſtrage edita. Turris certe, quam ob defectum faſtigii, *Tsonka-Torony*, hoc eſt, *truncatam turrim*, Hungari vocant, tota propemodum, depluentibus ex aere, murorum fragmentis, obſita fuit; aliquot ſimul, præcipui nominis *Germanis*, qui in ea captiui detinebantur, obrutis. Id, arci vrbique ſaluti fuit, quod capacior, pulueris pyrii apotheca, haud longo interuallo, inde diſiuncta, a flammis intemerata manſit. quam, ſi corripuiſſent, pronum fuerat, molem vniuerſam, funditus disiici *(n.)*. Sed, ad *Halyn*, vrbis præfectum, redeamus. Emicuit, ſingularis viri æquitas, in pacis *Sitwa-Torokienſis*, cuius eximius erat conciliator, tractatione. Præterquam enim, quod inuitantibus noſtris, vti ad deſtinatum, arduo ei negotio locum, quam primum cum collega, accederet, iter vltro lubensque ingreſſus eſt, venitque *Almáſum*, Turcarum ſtationi deſignatum oppidum; ſane, toto eo tempore, quo de pacis conditionibus diſputabatur, eum ſe præbuit, vt noſtris etiam arbitris admirationi eſſet. Tametſi enim, noſtrorum poſtulationibus offenſus; (*Agriam* enim & *Caniſam*, ſaltem alterutram earum, conſtantiſſime repetebant) conceptam animo indignationem, non vna ſignificatione prodidit; miteſcentibus tamen noſtris, & ipſe factus placidior, *Cæſarianos*, aduerſus *Botskaianorum* criminationes, inſigni vſus libertate, maſculę defendit. Accuſabant priuatim & publice, *Althanium*, arbitrorum Rvdolphi præcipuum, *Botskaiani*, quaſi prioribus tractatibus, id, apud *Halyn*, ingenti auri vi promiſſa, egiſſet, vti *Hungaros*, a pacis communione excluſos, Cæſari, bello delendos permitteret. Quam ille iniuriam, ſuam non minus, quam *Althani* ratus, palam negauit, ſeu Romanorum Imperatori, ſeu arbitro ſibi, in mentem, fœdi hanc conſilii rationem, veniſſe vnquam: adeo, vt quicunque, falſi & impii rumoris auctor exſtitisſet, ſuo merito, in ſolemni hoc, diuerſarum gentium, conſeſſu, putidi mendacii conuinceretur; ipſe contra, cum *Althanio*, famæ honorisque integer, omnium, qui adeſſent, ſententiis, iudicaretur. Pace demum, æquis conditionibus, haud tamen ſine acri diſputatione, conciliata, *Halys* deſignatus eſt, qui cum *Battyánio*, vicos, ditionis vtriusque, ad *Caniſam*, diſcriminaret. Nullam eius poſtea mentionem reperio; forte, quod *Muratis*, purpuratorum principis factus gener, maius dignitatis faſtigium, apud ſuos obtinuerit.

ingenti hominum & murorum ſtrage:

Halys *præfecti, in pacis* Sitwa-Tórokienſis *tractatione, æquitas:*

Cæſarianos *arbitros, aduerſus criminationes* Botscaianorum, *defenſat:*

lites, de finibus, cum Battyánio, *componit.*

§. LVI.

SEquuta hinc tempora, tametſi vicennali pace, reparata credebantur, erant tamen, nunc Turcicis impreſſionibus infeſta, nunc bellis perturbata Tranſiluanicis. Vtrumque, cum *Budenſium* acceſſionibus, coniunctum fuit: quippe quibus, domi quidem ſecura, foris autem, ad rapinas prona exſtitere omnia. Vix enim quidquam ſubitæ expeditionis, cis & vltra Danubium, a Turcis ſuſcipiebatur,

Sequutorum temporum ingenium:

fuit Budenſibus:

n.) Khevenhilaervs, Annal. Ferdinand. Tom. VI. p. 3075.

quin, aut auctores eius *Budenſes* eſſent, aut complices. Regioni profecto, quam late circum tributariam habebant hoſtes, hinc imperitabant: tunc in primis, cum Principes *Tranſiluaniæ*, commoto toties totiesque bello, non vna impreſſione, *Cæſares* fatigabant. Quantacunque autem *Budenſium*, ſub tyranno, fuerit felicitas, haud tamen caruit conuerſionibus, a domeſtica profectis calamitate. In his incendia numeraueris, quæ, & crebra erant, & vltra modum noxia vrbi. Enimuero, anno MDCXXV. mille, plus minus domos exuſtas, legas. Nondum prorſus reparauerant damnum iſthoc, Turcæ; cum decennio poſt, anno ſcilicet MDCXXXV. vniuerſa propemodum vrbs, conflagrauit. Incendio, temporis momento, latiſſime propagato, porta gemina, mœniaque, correpta fuere. Tormenta certe, idoneis locis, per propugnacula diſpoſita, exuſtis currulibus ſuggeſtibus, concidere. Fama eſt, mille homines flammis hauſtos, fœdum in modum interiiſſe. Vulcani hæ fuerant iniuriæ. Cælum poſtea, vrbem adflixit. Atque, anno quidem MDCXLIII. inuſitatæ magnitudinis grandine *(o.)*, tanta cadente vehementia, vt ædium tecta pertunderet, proſterneret homines pecudesque. Cumulauit eam cladem, delapſum iterum, anno MDCLX. cælo fulmen, ignitum illud, maximeque nociuum. Euibrato enim igne, eximiam vrbis regionem, centenis aliquot ædibus inſtructam, opinione celerius concremauit. Adhuc vero, pars domorum, Turcarum ſegnitie, in cineribus iacuit; cum anno MDCLIX. iterabatur, feralis incendii malum. Simul id exarſit, diffuſis, perniciter, huc illucque flammis, ingentem ædium hominumque ſtragem edidit. Quod malum anno MDCLXXVI. inſolens aliud, neque auditum facile, excepit. A ſpectris nimirum, nocte concubia, extra modum exagitati ſunt Turcæ. Nam, in hos quidem, vario terriculamentorum genere, verberibus in alios, ſæuiiſſe ferebantur. Ergo, vt ſuorum conſuleret ſecuritati, vrbis præfectus, caſtra, extra mœnia, nec quidquam metatur: nam & huc penetrauere, boni maliue illi ſpiritus, peſſimeque mulctabant, duces iuxta & gregarios; vt rem Conſtantinopolim, nunciandam, purpuratus exiſtimarit. Hæ dum fiebant præſtigiæ, in eo palatio, quod MATTHIAS Coruinus incoluit, nocturnæ faculæ adparebant ſæpius: tanto barbarorum pauore, ut nihil non inde, peſſimi ominis, rebus ſuis, augurarentur. Atque fuit omnino calamitas hæc, illi ſimilis, qua adflictabantur infideles *Ægyptii (p.)*, dum pergerent, aduerſus gentem *Iſrael*, deſtinata exſequi. Hæc iſtiusmodi oſtenta, tumultus conſequutus eſt, quem ob male diſſoluta ſtipendia, eodem illo anno, *Ianitſchari* commouerant; tanta omnium rerum perturbatione, vt præfectum quidem, in vincula coniicerent, ciuium autem, atque mercatorum potiſſimum ædes, diligentiſſime expilarent: dum ſeditioni, mixta pollicitationibus ſeueritas, finem faceret.

vrbis incendia:

clades ex grandine:

itemque ex fulminis ictu:

adfliguntur præſidiarii aſpectris:

Ianitſcharorum *ſeditio.*

§. LVII.

o.) Legeſis, Theatrum Europæum, Tomo v. p. 60.

p.) Libro Sapientiæ, cap. XVII. verſ. 6. ſeq.

hogy ne a *budaiak* lettek volna az értelmi szerzők, vagy legalábbis a cinkosok. Körös-körben az adófizetésre kötelezett vidéket innen kormányozták, különösen akkor, mikor az *erdélyi* fejedelmek, újra meg újra háborút indítva, nem egy betöréssel támadták a *császáriakat*. Bármennyire is jól ment *Buda* dolga a zsarnok alatt, nem maradt mentes viszont a belső bajok okozta felforduláSoktól. Ezek közé számíthatjuk a tűzvészeket, melyek gyakran megestek s módfelett károsak voltak a városra. Azt olvashatjuk például, hogy 1625-ben körülbelül ezer ház leégett. Még helyre sem állították a házakat a törökök, mikor tíz évvel később, 1635-ben csaknem az egész város lángokban állt. A tűzvész egy szempillantás alatt igen nagy területre kiterjedt, két kapu és a falak kiégtek. Az ágyúk, melyeket alkalmas pontokon helyeztek el szerte a bástyákon, összeroskadtak, miután az ágyúkat tartó állványok elégtek. Azt mondják, ezer ember lett csúfos halállal a lángok martaléka. Ez volt a tűz okozta baj, de az időjárás is sújtotta a várost. 1643-ban pedig olyan hevesen esett a szokatlan erejű jégeső *(o.)*, hogy átütötte a házak födémjét, s halálra sújtotta az embereket és a jószágot. A csapást 1660-ban még tetézte egy igen nagy károkat okozó villámcsapás. Tűzvészt keltett, s a város tekintélyes részét, a házakat százával a gondolatnál is sebesebben elpusztította. A törökök renyhesége miatt a házak egy része még hamuban hevert, mikor 1661-ben megismétlődött a szörnyűséges tűzvész. A veszedelmes lángok hamarosan tovaterjedtek, s roppant pusztítást vittek végbe mind a házakban, mind az emberekben. 1676-ban egy szokatlan, ritkán hallható baj következett. Éjféltájban ugyanis kísértetek ijesztettek rá a törökökre. Az elbeszélések szerint egyeseket mindenféle rémképekkel ijesztgettek, másokkal meg kegyetlenkedtek. A várparancsnok tehát, hogy gondoskodjék katonái biztonságáról, egyáltalán nem ütött tábort a falakon kívül, mivel oda is behatoltak ezek a jó vagy rossz szellemek, és csúfosan megbüntették mind a vezéreket, mind pedig a közkatonákat, – úgyhogy a pasa tanácsosnak látta jelenteni a dolgot Konstantinápolyba. Míg itt ezek a baljós jelek történtek, abban a palotákban, ahol Hunyadi MÁTYÁS lakott, elég gyakran éjszakai fáklyácskák jelentek meg, s akkora rémületet okoztak a barbárok között, hogy semmi jót nem jósoltak ezek alapján a saját dolgaiknak. Ez a szerencsétlenség igencsak hasonlított ahhoz, amellyel az Isten a hitetlen *egyiptomiakat (p.)* sújtotta, mikor *Izrael* népe ellen vonultak, hogy tervüket végrehajtsák. A csodajelenségek után egy zendülés következett, melyet a rosszul fizetett zsold miatt ugyanazon évben a *janicsárok* keltettek. Akkora volt a fölfordulás, hogy a parancsnokot bilincsbe verték, a polgárházakat pedig, s leginkább a kereskedőkét alaposan kifosztották, míg az ígéretekkel vegyített szigor véget nem vetett a lázadásnak.

A város tűzvészei.

Jégverés.

Ismét villámcsapás.

Kísértetek ijesztik meg az őröket.

A janicsárok *lázadása.*

o.) Olvasd: Theatrum Europaeum, V. kötet, 60. 1.
p.) Bölcsesség könyve, XVII. rész, 6. skk. versek.

LVII. §

Annyi baj között mégis nyugalomban élt Buda; *ennek okai.*

Ezek a csapások sújtották a falak között a barbárokat, kívülről azonban nem volt mitől félniük. Mivel ugyanis *Magyarország királyainak* erőit innen lázadás, amonnan a harmincéves háború kötötte le, a *törökök* ellenben, hol fölmelegítve a békét, hol meg ismét a háborús félelem és a császári határok elleni betörések révén nemcsak hogy fenntartották, hanem még ki is terjesztették a barbár uralom határait, a keresztények pedig képtelenek voltak arra, hogy fegyverrel támadjanak *Budára.* E nehézségek közt telt el II. és III. FERDINÁND uralkodásának időszaka, miközben az ellenség vadsága nőttön-nőtt, mígnem LIPÓT, akit Isten a barbárok visszaverésére adott Magyarországnak, a nép és az ország összeomlott szerencséjét herkulesi munkával és csodával határos sikerrel helyreállította. Kemény volt uralkodásának kezdete, s ezért megvetették a törökök, leginkább a *budaiak.* Pökhendi és megvetéssel teli volt az a cselekedetük, valamint az a gúnyolódás, amivel *Buda* parancsnoka sértegette az 1655-ben Magyarország királyává koronázott LIPÓTOT. *„Szokásban van többek között, hogy az új királyt fölvezetik egy dombra vagy egy földhányásra, s ő keresztalakban megsuhintja a kardot a világ négy tája felé, – nem is tudom, mi célból (q). Ebből a dologból gúnyt akart űzni a budai vezír, ágyba feküdt, fejét, mintha sebesülést kapott volna, bepólyálta, segítségért kiáltozott, kirurgust hívatott. Akik egészségesnek tudták, csodálkoztak, s barbár vadsággal eképpen válaszolt nékik:* »Magyarország királya azzal a karddal, melyet nemrégiben rettenetes módon megsuhintott, roppant sebet ejtett rajtam«. *Bizony, eljön még az idő, mikor nem tréfából mondják az oszmánok ezeket!"* WAGNER *(r.)* szavait idéztük. Bizony, váltakozó szerencsével vívott háborúkkal több évtizednek kellett eltelnie, míg a barbárok megérezték, milyen királya lett Magyarországnak. Eközben azonban a *budai* parancsnokok mindent megtettek, amit alkalmasnak véltek a keresztények ügyének súlyosbítására. Mindenekelőtt, 1659-ben súlyos és egyben szerencsétlen összecsapásba keveredett az itteni pasa, *Szejdi Ahmed* az ifjabb *Rákóczival,* Erdély fejedelmével. Ez az országrész összevissza hánytorgott teljesen hibás tervei miatt. *Rákóczi* ugyanis nem annyira kormányozta, mint inkább fonák döntéseivel napról-napra összezavarta. Részint a *szultán* neheztelése miatt, részint a *rendek* javaslatára lemondott a fejedelemségről. Majd bűnbánattól vezéreltetve, s amihez hozzászokott: az uralkodás visszaszerzésének vágyától hajtva el akarta űzni *Barcsait,* aki őt követte a hatalom csúcsán. Hirtelen döntése ellen fordultak viszont a törökök *(s.),* leginkább a pasák feje, aki *Rákóczinak* még a nevéről sem akart hallani. A néki küldött ajándékokat meg az éves adó fölemelésének ígérgetését nem csak hogy nem fogadta el, hanem igen-igen keményen megfenyegette, ha nem állna el a tervétől. Mindezt még talán meg sem tudta

A budai *parancsnok gúnyt űz belőle.*

Lipót *sikere a törökök ellen.*

Szejdi *Ahmed nyugtalansága;*

az ifjabb Rákóczival *történt összecsapása.*

Ennek kapkodó döntései.

q.) Kifejtettük ezt a Dunán inneni Magyarország I. kötetében, a speciális részben, Pozsony városának történetében, (V. fejezet, I. cikkely XVIII. §. 309. l.)

r.) Nagy LIPÓT története I, 8. l.

s.) Rákóczinak a törökök elleni gyűlölete okait WAGNER fejtette ki II. Könyv, 80. skk.

§. LVII.

HIs malis, intra muros, exercebantur barbari, dum extus, nihil eſſet, quod timeretur. Quod enim *Regum Hungariæ* vires, hinc quidem ciuili ſeditione, triceſimali illinc bello, acciſæ erant; *Turcæ* contra, pace, nunc quomodocunque confocillata, nunc iterum, belli iniecto metu, factisque in Cæſarianos fines procurſionibus, ſuſpenſos detinerent; quin propagarent etiam, barbaricæ ditionis terminos; *Budæ*, armis tentandæ, impotes fuere Chriſtiani. Inter has difficultates, FERDINANDI II. & III. tempora exacta ſunt, increſcente ſubinde hoſtium ferocia: dum LEOPOLDVS, diuino munere, retundendis barbaris, Hungariæ datus, collapſam gentis, ac regionis, fortunam, Herculeo labore, ſucceſſu autem, ad miraculum felici, repararet. Dura ei regnandi initia fuere, ideoque, deſpectui a Turcis, *Budenſibus* in primis habita. Procax, & plenum contemtu fuit facinus, iuxta & dicterium, quo *Budæ* præfectus, inauguratum, anno MDCLV. in Regem Hungariæ LEOPOLDVM, proſcidit. *Eſt, præter cetera, in more, vt nouus Rex, equo, in collem, ſeu terreum aggeſtum deductus, vibratum, in crucis figuram, gladium, ad quatuor orbis latera, circumferat; rei (q.), neſcio cui, ſignificandæ cauſſa. Quam rem, in ludibrium vertens Budenſis Vezirius, in lectum ſe dat, caput, velut vulnere ſaucium, faſcia obligat, quiritatur, chirurgos adeſſe iubet. Mirantibus, qui ſanum noſſent, barbara ferocia repoſuit;* Hungariæ Regem, gladio, quem nuper, dirum in modum vibraſſet, ingentem ipſi plagam impoſuiſſe. *At profecto erit, cum eadem, nequaquam ioco repetent Ottomanni:* verba ſunt WAGNERI *(r.)*. Abiere quidem, complura luſtra, bellis variis, varia geſtis fortuna, extracta, dum ſentirent barbari, quem regem nacta ſit Hungaria. Interim, nihil non egere *Budenſes* præfecti, quod adflictandis rebus Chriſtianorum, putabant idoneum. Anno in primis MDCLIX. multa purpurato huiati, *Szejdi Amheti*, cum *Rákóczio* iuniore, Tranſiluaniæ principe, ſed & infelix conflictatio fuit. Fluctuabat, peſſimis ſuis conſiliis ea prouincia, quam *Rákóczius*, non tam moderabatur, quam ſuſceptis præpoſtere conſiliis, in dies magis magisque, confundebat. Abdicauerat ſe ille, indignante illinc *Sultano*, hinc ſuadentibus *Ordinibus*, principatu. Mox, pœnitentia ductus, repetendæ dominationis, cui adſueuerat, cupidine, rapitur denuo; *Barczaium*, ſibi ſuccedentem, eo faſtigio proturbaturus. Contraibant ſubitæ huic deſtinationi *(s.)* Turcæ, princeps purpuratorum maxime, qui, ne nomen quidem *Rákóczii* ferre volebat. Dona certe ab eo miſſa, factasque, de augendis tributis annuis, pollicitationes, non modo non acceptauit; ſed minas etiam interpoſuit, longe atrociſſimas, ni cœptis deſiſteret. Nondum hæc forte cognita habuit

Budæ, *inter tot mala, ſecuritas: eius cauſſæ:*

Leopoldi *aduerſus Turcas felicitas:*

Budenſis *præfecti in eum dicterium:*

Szejdi *Amhetis inquies:*

cum Rákóczio *iuniore conflictatio:*

huius præpoſtera conſilia:

q.) Excuſſimus eam, Tomo I. Hungariæ Cis-Danubianæ, Parte Speciali, in Hiſtoria Vrbis Piſonienſis, cap. V. Art. I. §. XVIII. p. 309.

r.) Hiſtoriæ LEOPOLDI M. Lib. I. p. 8.

s.) Cauſſas odii Turcarum in Rákóczium, excuſſit WAGNERVS, Lib. II. p. 80. ſeq.

buit *Rákóczius*, cum legatione alia, præfectum *Budenſem*, *Szejdi-Amhetem*, ſuis partibus innectere laborat; at euentu, multo, quam putarat, funeſtiore. Comprehenſum enim legatum, & onuſtum vinculis, ad *Vezirium* dimittit. qui, barbara feritate percitus, ſe inſpectante, verberibus, more Turcico, cædi, poſteaque obtruncari hominem iuſſit. Datum in mandatis erat, a Turcarum imperatore *Szejdi-Amheti*, vti exturbaret ex Tranſiluania *Rákóczium*, *Barczaium* contra, Temeſvári exſulantem, priſtinæ redderet dignitati. Ergo, vti iubenti hero ſatisfaceret, exercitum comparat, *Budæ*, *Belgrádi* & *Temeſvárini*, magnos in bellum adparatus facit. Sub idem fere tempus, miſſis *Temeſvárinum* litteris, ingratam erga ſe, parentemque ſuum, mentem, generis item ignobilitatem, *Barczaio*, acerbe *(t.)* exprobrabat *Rákóczius*; ſi forte poſſet, nouum hominem, Turcis, hac arte, deſpectum reddere inuiſumque. At, res, longe aliter, quam opinabatur, cecidit. Purpuratus enim Budenſis, *Szejdi-Amhet*, ruſtici, & ipſe filius, in pueritia latro, mox prædo, tandem eorum, qui in Aſia, contra Imperatorem Turcarum rebellauerant, dux, non armis, ſed oblatæ dignitatis auctoramento, vt ſeditioni finem faceret, euictus, ignobiles ortus, virtute militari illuſtrauerat: ob exprobratam *Barczaio* ignobilitatem, vehementiſſime excandeſcens, abſtinere ſe haud potuit, quin vteretur inuectiua in *Rákóczium*, omnium acerbiſſima; idque ſuæ ipſius ignobilitatis, cum gloriatione memor: *Nequiſſimus ille mortalium*, inquit, *ignobilitatem alterius, perſtringit; cum ex paruis initiis, virtute in altum eniti, quam ex alto, (vti* Rákóczio *contigit) propter ſcelera deturbari, honeſtius ſit. Ego, ruſtico natus patre, virtute ſimul ac honoribus, genitores meos præiui. (u.)* Veriſſimæ omnino voces, & ſi furorem demas, etiam philoſopho dignæ. Quid eſt enim iniquius, quam natales exprobrare cuiquam, quos mortalium nemo, ne huius, vel alteriusmodi eſſent, impedire poteſt; poteſt autem illuſtrare virtute, & rebus præclare geſtis. Recte IVVENALIS *(v.)*, in natalium ſuorum immodicos præcones:

Malo, pater tibi ſit Therſites, *dummodo tu ſis*
Acacidæ *ſimilis*, Vulcania*que arma capeſſas.*
Quam te Therſitæ, *ſimilem producat* Achilles
Maiorum primus, quisquis fuit ille tuorum,
Aut paſtor fuit, aut illud, quod dicere nolo.

Szejdi-Amhetis *aduerſus* Rákóczium *expeditio:*

Rákóczii, *cum* Barczaio *expoſtulatio:*

peſſime habet Amhetem:

auctorũ in eam rem epicriſis:

Barc-

t.) IOHANNES BETHLENIVS, Barczaio a conſiliis, idemque, Tranſiluaniæ *Cancellarius*, Rerum Tranſiluanicar. Lib. II. Sect. XIII. p. 99. epiſtolæ argumentum ſic recenſet: *Ignobilitatem præ cæteris, in deſpectum, procul dubio, Turcarum eum adducturus, obiiciens: quippe qui, patris ipſius domus calefactor, ab eoque promotus, ſolium Domini ſui vſurpare, non erubeſceret. Opes, copias, immo vitam ſuam, offert ad obſequium Ottomanicæ Portæ.* Hæc ille. BARCZAII characterem, ſcite pictum exhibet, WAGNERVS, Lib. II. p. 81.

u.) Idem, Rerum Tranſiluanicarum, eodem Lib. II. Sect. XIII. p. 100.

v.) Satyra VIII. extrema.

Rákóczi, mikor egy másik követséggel a maga pártjára akarta állítani *Szejdi Ahmed budai* várparancsnokot, az eredmény azonban sokkal gyászosabb volt, mint gondolta volna. A pasa ugyanis elfogatta, és bilincsbe verve a *vezírhez* küldte a követet, aki barbár vadságában felindulva a saját szeme láttára török módra megkorbácsoltatta, majd lefejeztette az embert. A török császár parancsba adta *Szejdi Ahmednek,* hogy zavarja ki Erdélyből *Rákóczit,* a Temesvárra száműzött *Barcsait* pedig helyezze vissza régebbi méltóságába. Hogy tehát ura parancsának eleget tegyen, összehívja a hadsereget, *Budán, Belgrádon* és *Temesvárt* nagy előkészületeket tesz a háborúra. Ugyanez idő tájt *Temesvárra* küldött levelében *Rákóczi Barcsainak* keserűen *(t.)* szemére veti az iránta és apja ellen elkövetett hálátlanságot és nemtelen cselekedetét, – hátha ezzel a mesterkedéssel lenézetheti és meggyűlöltetheti ezt a fölkapaszkodott embert a törökök szemében. A dolog azonban egészen másképp sült ki, mint ahogy ő gondolta. A budai pasa ugyanis, ti. *Szejdi Ahmed,* aki maga is paraszt fia volt, gyermekkorában útonálló, majd rabló, végül pedig azoknak a vezére volt, akik Ázsiában harcoltak a török császár ellen, s akit nem fegyverekkel, hanem azzal győztek meg, hogy vessen véget a lázadásnak, hogy méltóságot kínáltak föl néki, – ő tehát alacsony származását katonai virtussal tüntette ki, s *Barcsai* alacsony származásának kigúnyolása miatt éktelen haragra gerjedt, s nem tudta megállni, hogy ne használjon *Rákóczi* ellen egy igen-igen keserű hangvételű szidalmazó iratot. Dicsekedéssel emlékezett meg a saját alacsony származásáról is: *„Az, aki másnak fölrója az alacsony származását, minden halandónál haszontalanabb. Sokkal tiszteletreméltóbb ugyanis, ha valaki alacsony sorból, a saját erejéből a magasba emelkedik, mint ha a magasból (mint ahogy* Rákóczi *is) bűnei miatt a mélységbe zuhan. Én, aki paraszt apától születtem, a saját erényemmel és tisztségemmel előztem meg szüleimet." (u.)* Ezen szavak teljesen igazak, s ha eltekintünk a dühtől, bölcshöz méltók! Van-e méltánytalanabb dolog, mint az, hogy valakit a születése miatt kigúnyoljanak, holott egy halandó sem tehet arról, hogy ilyennek vagy olyannak születik. Kiemelkedhet viszont erényével és kiváló cselekedeteivel. Helyesen mondja azokra JUVENALIS *(v.)* akik tele szájjal hirdetik előkelő születésüket:

Szejdi Ahmed *hadjárata* Rákóczi *ellen.*

Rákóczi *szemrehányása* Barcsainak.

Magára haragítja Ahmedet.

A szerző véleménye.

Inkább Thersites *fia légy – s lélekben* Achilles,
Vulcanus *kalapálta vasat forgatva kezedben,*
mintsem Achilles *sarja, de* Thersitesre *hasonlíts!*
És lett légyen akárki az őseid elseje, nyilván
pásztor volt, vagy egyéb, amit itt inkább ki se mondok.

t.) BETHLEN ISTVÁN, Barcsai titkára, Erdély *kancellárja* az Erdély története II. könyve XIII. szakaszának 99. lapján így adja elő a levél tartalmát: *„Szemére vetette mindekelőtt alacsony származását, kétségkívül azért, hogy ezáltal megvessék a törökök. Azt mondta, hogy apja házának fűtője létére, akit éppen az emelt föl, nem ég a képe ura trónját birtorolni. Vagyonát, csapatait, sőt életét is az oszmán porta szolgálatába adja."* Eddig ő. BARCSAI jellemét ügyesen festi WAGNER (II. könyv, 81. l.)

u.) Uő., Erdély története, szintén a II. könyv XIII. szakaszában, a 100. lapon.

v.) A VIII. szatíra vége [269-271, 274-275, Muraközy Gyula fordítása].

Barcsaival szemben egyébként nem lett volna jogtalan *Rákóczinak* ez a szidalmazása, ha méltányosabb lelkületből fakadt volna. Az ugyanis, amint ura, az idősebb *Rákóczi György* iránt hálátlan, ugyanúgy a hazájával szemben is gazember volt, hiszen török csatlósságával tönkretette. Egyébként *Ahmednek* ez a *Rákóczi* elleni hadjárata szerencsétlenül végződött, miután ugyanis levágták és megfutamították a törököket, alig csúszott ki a *Rákóczi-pártiak* kezei közül. Vereségét azonban kiválóan megtorolta a *Kolozsvár* és *Gyalu* közt vívott döntő ütközetben. *Rákóczi* ugyan derekasan helytállt mind a vezér, mind a katona tisztében, de miután kevés számú emberét megfutamították, halálos sebet kapva alig tudott *Váradra (x.)* menekülni, ott pedig rövidesen, *július hatodikán* visszaadta Teremtőjének nyughatatlan lelkét. Hogy mint *kálvinista* vagy *római katolikus*? Nem tudni. Fiát, *Ferencet,* halála előtt LIPÓTRA bízta, mint azt TÖPPELTTŐL *(y.)* tudjuk.

Rákóczi *legyőzi* Ahmedet, *majd ő szenved vereséget.*

LVIII. §

E kitérő oka.

Amit *Ahmed* erdélyi hadjáratáról elmondottunk, jelzi, hogy mekkora tekintélyük volt akkoriban a *budai* pasáknak, s hogy mekkora az erejük a keresztények tönkretételére. ORTELIUS *(z.)* azt állítja, hogy Rákóczi a *Szejdi Ahmed* fölött aratott győzelme után sürgetve kérte a császár és a magyarok segítségét, mivel azokkal megerősödve kihasználhatta volna a győzelmét és a barbárokat kiűzve végre valahára a kereszténységnek visszaszerezhette volna Erdélyt. Sőt nem minden alap nélkül való volt a remény, hogy *Budát* bevegyék és Magyarországot fölszabadítsák, ha idejében háborús szövetségre lépnek. Megemlíti Rákóczi kéréseit WAGNER *(a.),* de egyáltalán nem táplált olyan reményeket *Buda* bevételét illetően, mint amaz. Ámde *Szejdi Ahmednek* is gyászos volt az erdélyi hadjárat, még ha végül győztesen került is ki a harcból. Le kellett ugyanis mondania *budai* tisztségéről, nem is annyira a maga érdeme, mint a sors igazságtalansága miatt, s szerényebb életmódra kényszerült vissza. Ezt az ügyet a következőképpen örökítette meg BETHLEN ISTVÁN *(b.): „Még nem jutott el az oszmán portára* Rákóczi *fejedelem halálának és* Szejdi Ahmed pasa, *budai parancsnok sikeres tettének híre, s ezért alkalmatlannak minősítették egy ilyen nagy feladatra. Elküldték tehát* Ali pasát *az összes európai és ázsiai hadakkal együtt, hogy (a már elhunyt) fejedelmet fegyverrel vegye üldözőbe. Az meg is érkezett Görögfehérvárra majd Temesvárra, és* Szejdi Ahmedet *teljes egészében megfosztotta hivatalától, s egy bizonyos* Iszmailt *iktatott be a budai pasaságba, aki* Ali pasa alá tartozott." *Ahmed* tehát el fordíthatta volna feje fölül a vészt, ha gyorsfutárokkal idejében értesítette volna a *szultánt Rákóczi* megfutamításáról.

Az erdélyi *győzelem gyászos volt néki.*

x.) A most említett BETHLENEN kívül (II. könyv, a végén), lásd még WAGNERT (II. könyv, 83. 1.); itt olvashatod *Rákóczi* leírását is a 84. lapon.
y.) Erdély eredete és bukása, 237. 1.
z.) Magyar krónika, II. rész, 177. 1.a.
a.) II. könyv, 98. 1. skk., ahol elolvashatod a segítség megtagadásának okát is.
b.) III. könyv, II. szakasz, 162. 1.

Barczaio interim, nihil *Rákóczii* hac inuectiua, illatum iniuriæ eſt, dummodo ab animo profecta fuiſſet æquiore: erat enim, ſicuti in herum *Georgium Rákóczium* ſeniorem, ingratus, ita impius in patriam, quam Turcica hac clientela, peſſum dedit. Ceterum ipſa, aduerſus *Rákóczium*, *Amhetis* expeditio, infeliciter ceſſit. Cæſis enim, & in fugam coniectis, Turcis, ægre *Rákóczianorum* victrices manus euaſit: ſed, quam ille cladem, inita, inter *Claudiopolim*, atque arcem *Gyalu*, pugna decretoria, egregie vltus eſt. Illic enim, dum & ducis, & militis munere, maſcule defungitur *Rákóczius*, profligata ſuorum paucitate, ipſe, letali vulnere ſaucius, vix *Váradinum (x.)* euaſit, atque illic, breui poſt, pridie *Nonas Iulii*, *Caluinianus*, an *Romano-Catholicus?* irrequietum ſpiritum, reddidit. Filium *Franciſcum*, morti proximum, LEOPOLDO commendauiſſe, TOPPELTINVS *(y.* auctor eſt.

vincit Amhetem Rákóczius, *vincitur-que iterum.*

§. LVIII.

HAec, quæ de *Amhetis* expeditione Tranſiluanica diximus, eo pertinent, vt conſtet, qua tunc præfecti *Budenſes*, & auctoritate fuerint, & viribus, ad res Chriſtianorum peſſundandas. ORTELIVS *(z.)* auctor eſt, Rákóczium, parta primum, de *Szejdi-Amhete* victoria, Cæſaris, & Hungarorum auxilia, impenſiſſime efflagitauiſſe, quibus confirmatus, victoria vti, & Tranſiluaniam, depulſis barbaris, Chriſtianorum ditioni, poſtliminio adiicere poſſit: quin, *Budæ* capiendæ, eliberandæque Hungariæ, ſpem haud vanam oſtentauiſſe, ſi ad belli ſocietatem coiretur maturius. Meminit precum Rákóczii, WAGNERVS *(a.)* non item ſpei, quam ille, de *Buda* capienda, ingeſſerit. At, *Szejdio-Amheti*, expeditio Tranſiluanica, tametſi victor ad vltimum euaſerit, funeſta exſtitit: magiſtratu enim *Budenſi*, non tam ſuo merito, quam fatorum iniuria, cedere iuſſus, & ad tenuioris fortunæ rationes, redactus eſt. Rem, IOHANNES BETHLENIVS *(b.)*, ad hunc modum retulit in litteras: *Nondum hactenus, in Ottomannica Porta, Principis* Rákóczii *interitus, resque Purpurati Budenſis*, Szejdi Amhetis Baſſæ, *feliciter geſtæ, cognitæ; ideoque, tanto impar negotio iudicatus, cum vniuerſis Europæis, Aſiaticisque exercitibus, ad dictum principem, (iam defunctum) armis perſequendum, purpuratus* Haly-Baſſa *miſſus, Albam primum Græcam, mox Temesvarinum, peruenit: omneque* Szejdi Amhetis *munus ademtum*, Ismaele *quodam, in purpuratum Budenſem, qui tamen* Ali Baſſæ *ſubſit, ordinato.* Ergo, declinare hanc tempeſtatem poterat *Amhetes*, ſi conſilio vſus, per celeres nuncios, *Sultanum*, de profligato *Rákóczio*, condocuiſſet,

Digreſſionis huius cauſſa:

victoria Tranſiluanica *funeſta fit.*

x.) Præter nunc laudatum BETHLENIVM, Lib. II. fine; vide WAGNERVM, Lib. II. p. 83. vbi *Rákóczii* ſimul imaginem legas, p. 84.

y.) In Originibus, & Occaſu Tranſluaniæ, p. 237.

z.) Chronici Hungarici, Parte II. p. 177. a.

a.) Libro II. p. 98. ſeq. vbi, & cauſſas, negatorum auxiliorum, legas.

b.) Lib. III. Sect. II. p. 162.

cuiſſet. Tantum eſt, occaſione prudenter vti! Interim, *Ali Baſſa*, vti *Szejdii Amhetis*, a præfectura Budenſi deiecti, fortunam, quomodocunque temperaret, collegam eum adſciuit *(c.) Varadini* oppugnandi.

§. LIX.

Ismael, *poſt Amhetem*, Budæ *præfectus*:

IAm Tranſiluania relicta, quorſum nos *Szejdi-Amhetis* expeditio, traxerat, *Budam* redeamus. *Iſmael* ei, poſt captum a Turcis *Varadinum*, præfectus, quod nunc diximus, ab *Haly* purpurato, loco *Szejdii*, datus fuerat. Inierat annus MDCLXI. exitialis futurus *Budæ*, niſi *Montecuculii* deſtinationes, præcipiti magis, quam ſalutari conſilio, interuertiſſent, qui *Viennæ* fuerunt a moderandis belli negotiis. Quindecim is millium exercitum, ad *Comaromium*, e veteranis fere legionibus, coegerat, iis nimirum, quæ annis ſuperioribus, per *Poloniam*, *Daniam*que, victricia arma circum tulerant. Supplementa, ne hiarent turmæ cohortesque, iuſto numero, ſublecta, ſecundo amne in caſtra aduenerant. Annonæ, tormentorum, & nullius non bellici inſtrumenti, ingens vis comparata, præſto fuit. Pontem Danubio inſtrui curabat *Montecuculus*, quo in inſulam exercitum traiiceret, *Strigonium*, aut *Budam*, obſidione clauſurus. Hæc molientem, litteræ interpellant, a ſenatu bellico, *Vienna* miſſæ, vti cœptis deſiſteret, ſeque, cum exercitu, ad expeditionem Tranſiluanicam, pararet. *Vehementer ea res* Montecuculum *perturbauit*, inquit WAGNERVS, *(d.) tempore, impenſis, adparatibus maximis, inaniter perditis. Nec continuit ſe, quin Tranſiluanicæ expeditionis conſilium, vti perniciosum euentu patuit, libere diſuaderet. Nullo, aiebat, in arduum adeo iter, adparatu facto, vndenam annona conquireretur? Qua militi transeundum ſit? Deſeri fere caſas, ab agreſtibus, qui in ſiluas ſe recondant*, Germanumque, *velut hoſtem intueantur. Improbo æſtu ſitique, (Auguſtus menſis ſubibat) ac laſſitudine aridos milites, parum vigoris in prælium adlaturos. Turcam interim, pro libidine graſſaturum;* Keménium *perituru*m, *dum ipſi peregrinarentur. Promptiora omnia ad Danubium; nam & fluminis opportunitatem, plurima commoda habere, & ex hoſtico bellum ali.* Varadini *iacturam*, Strigonii, Budæ, *aut, ſi maioris id negotii foret, Albæ Regalis expugnatione, penſari poſſe. Ad ea, non aliud ipſi reſponſum, atque:* vbi male ſit corpori, ibi curationem adhiberi oportere. *Quaſi, vt ipſe in ſuis commentariis notauit, capitis, aut pectoris vitium, non perinde brachio inciſo, conſanetur: id quod adcurate, ac ſolerter, anno toto expenſum, ac deliberatum, leuibus adeo momentis, haud quaquam mutandum fuiſſe.* Ita tunc, præpoſteris conſiliis, quorum fontes ſolerter indagauit WAGNERVS, recuperandæ *Budæ* occaſio, nullo operæ, apud *Tranſiluanos*, facto pretio, eliſa *Montecuculo* e manibus eſt. Atque, fuit hoc omnino, neſcio, quid inuidi ac perniciabilis fati, vt quoties *Budæ*, tyranno extorquendæ, vel agitabantur,

Budæ *obſidendæ conſilia Montecuculii, interuertuntur*:

c.) Ibidem, Sect. III. p. 166. & Sect. V. p. 171. | *d.)* Lib. II. p. 94.

Ennyit jelent, ha az ember okosan kihasználja a kedvező lehetőséget! Eközben *Ali pasa Várad* ostromakor maga mellé vette *(c.) Szejdi Ahmedet* valamiképpen helyrehozandó, hogy letették a budai pasaságból.

LIX. §

Ahmed után Iszmail *a* budai *kapitány.*

Megakadályozzák Montecuccolinak Buda *ostromára vonatkozó terveit.*

Erdélyt magunk mögött hagyva, ahova *Szejdi Ahmed* hadjárata vitt minket, térjünk vissza *Budára!* Miután a török bevette *Váradot, Ali* pasa *Iszmailt* nevezte ki *Szejdi* helyére várparancsnoknak, mint azt már említettük is. Beköszöntött az 1661. esztendő, mely *Budára* végzetes lett volna, ha *Montecuccoli* terveit inkább elhamarkodott, semmint üdvös döntéssel nem akadályozták volna meg azok, akik *Bécsben* a háborús ügyekkel foglalkoztak. Ő *Komáromnál* szinte csak veterán ezredekből összevont egy tizenötezres hadsereget, azokat tudniillik, akik az előző években *Lengyelország-* és *Dánia*-szerte győzedelmesen harcoltak. A lovas- és gyalogosszázadok föltöltésére a Dunán leúszva megérkezett a megfelelő létszámú hadkiegészítés a táborba. Nagy mennyiségben állt rendelkezésre a gabona, az ágyúk és mindenféle hadiszer. *Montecuccoli* hidat veretett a Dunán, hogy a szigetre átdobja a hadsereget, s *Esztergomot* vagy *Budát* ostromzár alá vegye. Intézkedései közepette levelet kap *Bécsből* a haditanácstól, hogy azonnal hagyja abba tervei megvalósítását, s hadseregével együtt készüljön föl egy erdélyi hadjáratra. *„Ez az ügy igen hevesen fölzaklatta* Montecuccolit, írja WAGNER *(d.), hogy idejét, a költségeket, egy igen nagy felkészülést hiába veszteget el. Nem tudta magát türtőztetni, hogy nyíltan ne próbálja őket lebeszélni az erdélyi hadjárat tervéről, melyről ki is derült, hogy milyen ártalmas volt. Semmi előkészületet nem tettek meg, mondta, egy ilyen nehéz útra, s ugyan honnan szednek össze annyi élelmet? Mivel kel át a katonaság? A földmívesek szinte elhagyják házaikat és az erdőkbe rejtőznek el. Úgy tekintik a* németet, *mint aki ellenségük. A rekkenő nyártól, szomjúságtól és fáradtságtól kitikkadt katonák, (ugyanis augusztus közeledett), kevés erővel állnak ki a harcra. A török eközben kénye-kedve szerint grasszálhat.* Kemény *pedig elveszik, míg ők vándorolnak. Minden alkalmasabb a Dunánál, mert a folyó közelsége sok szempontból előnyös, és az ellenséges területen mehet végbe a háború.* Várad *elestét* Esztergom, Buda *(vagy ha ez túl nagy dolog lenne), Fehérvár bevételével ki lehet egyenlíteni. Erre nem kapott más választ, mint hogy* ahol a test fáj, ott kell gyógyítani. *Mintha csak, (mint ahogy ő is megjegyzi emlékiratában), a fej- vagy szívfájást nem éppen az alkar bevágásával gyógyítanák. Azt amit egy egész évben pontosan és körültekintően kiadtak és meggondoltak, jelentéktelen indokkal nem szabad megváltoztatni."* Ekkor tehát ezen elhamarkodott tervek révén, amelyeknek forrásait gondosan kifürkészte WAGNER, kiütötték *Montecuccoli* kezéből azt a lehetőséget, hogy *Budát* visszaszerezze, s közbe semmi érdemlegest nem végeztek *Erdélyben.* S nem tudom, miért tett így az irígy és kártékony sors, de valahányszor csak szóba jött, hogy *Budát* kicsavarják a zsarnok kezéből,

c.) Uo., III. szakasz, 166. 1. és V. szakasz, 171. 1.
d.) II. könyv, 94. 1.

Ennek okai.

Buda ebből következő újabb boldog állapota.

vagy valami komolyabb kezdeményezés történt, az udvari előkelőségek egymással ellentétes szándékai már jóelőre közbeavatkoztak a legkiválóbb tervekbe is. Az udvarban ugyanis többnyire nagyobb az emberek tekintélye, mint a hozzáértése. S vannak, akik inkább törődnek a nyugalommal és a szórakozással, mint a hadviseléshez szükséges előkészületekkel vagy a háború véghezvitelével. Ezért aztán sértetlen maradt *Buda,* mégpedig nem annyira urainak szerencséje, mint a mieink hibája miatt. Miközben ugyanis Erdély forrongott, a *Bécsben* születő tervek pedig szöges ellentétben voltak egymással, a *budaiak* háborítatlanul élvezték a békét.

LX. §

Iszmail *parancsnok ellenséges érzülete a keresztényekkel szemben.*

Megakadályozza a békekötést.

Eközben a város parancsnoka, *Iszmail,* akit alig háborgattak a mieink, akár saját jelleme miatt, akár mert valamilyen indokok erre késztették, ádáz ellensége volt a keresztények ügyének. LIPÓT, ide-oda küldözgetett követjárásokkal, nagy fáradsággal törekedett a törökökkel való békekötésre. S már odáig előre is haladt az ügy, hogy *Bécsben (e.)* azt gondolták: nyélbe ütötték a békét, mikor a törökök előbb késleltetni akarták az ügyeket, majd pedig szántszándékkal halogatták, végül ígérgetést ígérgetésre halmozva teljesen megakadályozták. A *budai Iszmail* ugyanis az új és fiatal *nagyvezír* ösztönzésére lett ennek a keresztények számára annyira ártalmas dolognak az értelmi szerzője. A *vezír* a békekötési tárgyalást *Ali* temesvári pasához utalta át, aki sok-sok hosszú tárgyalás után odáig vitte a hozzá küldött *Goes-szel* az ügyet, hogy közös megegyezéssel megírták az okmányt. A császár jóvá is hagyta, de nem úgy a törökök, – mint említettük: *Iszmail* közbelépésére. Régóta ellenségeskedés volt közte és *Ali* között, mivel nehezményezte, hogy minden dologban elébe kerül. Arra igyekezett, hogy mind a váradi hadjárat, mind az egész békekötési tárgyalás őhozzá tartozzék, hogy a pasák fejének méltóságát rögtön a *budai* basáé kövesse. Hogy tehát meghiúsítsa *Ali* szándékait, ezt írta a *nagyvezírnek: „Ő mint aki közelebb van a keresztények határaihoz, bizonyosan kipuhatolta, hogy a* németek *azt tűzték ki célul maguk elé, hogy szemfényvesztő cselvetésekkel kiüssék a* törökök *kezéből a fegyverüket, míg ők eközben odahaza nagy sorozásokat tartanak, háborús szövetségbe vonják a királyokat és fejedelmeket, a határok mentén szerteszét mindenütt újabb erődítményeket emelnek, fölújítják a régieket, és őrségek berakásával mindent alkalmassá tesznek mind a támadásra, mind az erő visszaverésére."* Hosszú lenne az alkudozás minden egyes mozzanatát végigkövetni, amikkel ez az övéivel szemben is megbízhatatlan, s a mieinkre igen ártalmas ember zavarta a temesvári tárgyalásokat. A többit el lehet olvasni WAGNERNÁL *(f.).* Ezalatt el is érte célját *Iszmail* ármánykodó természete, mivel a *portánál* nagy kegynek és tekintélynek is örvendett ez a gonosz ember a sikeresen levert ázsiai lázadás miatt, s mert ezt a vérszomjas népet könnyen rá lehetett venni

e.) A békekötés érdekében végzett fáradozásokról lásd WAGNERT (II. könyv, 105. 1. skk.)

f.) Uo. 109. l. skk.

tur, vel ſuſcipiebantur ſerio, conſilia diuerſiſſima aulæ procerum, iam olim, ſtudia, optimis deſtinationibus, interceſſiſſe. Nempe, ſunt in aulis plerumque, maioris auctoritatis, quam experientiæ viri; ſunt item, quibus potior otii, & oblectamentorum eſt ratio, quam neceſſarii belli, ſeu adparatus, ſeu ad proſequendum, ardor. Quo circa, intemerata ſuperabat *Buda*, non tam ſua fortuna, quam noſtrorum culpa. Dum enim tumultuatur Tranſiluania; conſilia autem, quæ ſubinde inibantur *Viennæ*, ſibi inuicem contraeunt; alta ſuperbaque pace, *Budenſes* fruebantur.

eius rei cauſſa:

noua inde Budenſibus felicitas.

§. LX.

VRbis interm præfectus, *Iſmael*, vix quidquam laceſſitus a noſtris, ſive ſuapte ingenio, ſiue cauſſis aliunde arceſſitis, infenſo, in rem Chriſtianam fuit animo. Pacem, laborioſa huc & illuc miſſa legatione, LEOPOLDVS, cum Turcis nitebatur conciliare: iamque eo proceſſerat negotium, vt confectum *Viennæ (e.)* crederetur: cum Turcæ, moram primo rebus iniicere, mox, data opera cunctari, tandem, poſtulationibus aliis ſuper aliis adcumulatis, ſufflamen ponere. *Iſmael*, nimirum, *Budenſis*, noui, & adoleſcentis admodum *Vezirii* inſtinctu, tantæ rei, tamque noxiæ Chriſtianis, auctor exſtitit. Reiecerat *Vezirius*, pacis conficiendæ negotium, in *Halym* Temeſvarienſem, qui rebus diu multumque diſputatis, eo perduxerat, opus, cum *Goëſio*, iſthuc miſſo, vt ſignarentur etiam tabulæ, mutuo conſenſu. Ratas, Cæſar quoque habuit; non item Turcæ; *Iſmaele*, quem diximus, intercedente. Inueterata huic, cum *Halyo* fuit ſimultas, quem, omnibus in rebus ſibi prælatum, ferebat ægerrime, & ad ſe, tum Varadienſem expeditionem, tum pacificationis negotium omne, pertinere, contendebat: eo quod prima ſit, poſt purpuratorum principis dignitatem, ſtatio *Budenſis* præfecti. Proinde, vt irrita faceret *Halys* conſulta, ad *Vezirium* perſcribit: *Sibi, qua Chriſtianorum finibus propiori, certum eſſe exploratumque;* Germanos, *id ſibi propoſuiſſe, vt friuolis ambagibus, arma* Turcis, *e manibus eliderent; cum ipſi interim, & magnos domi inſtituant delectus, reges, principesque, in belli ſocietatem pertrahant; noua paſſim, per limites, munimenta excitent, inſtaurent vetera, & præſidiis impoſitis, ad incurſandum non minus, quam reiiciendam vim, reddant idonea.* Longum foret, cetera cauillationum momenta proſequi, quibus, Temesvárienſem pacificationem, exagitabat homo, & ſuis infidus, & noſtris damnoſiſſimus: legi reliqua poterunt, apud WAGNERVM *(f.)*. Valuit, interim, ad interuertendam pacem, *Iſmaelis* hæc calumniandi libido: quod, & multum gratia auctoritateque, apud *Portam*, iniquiſſimus homo, polleret, ob ſuppreſſam feliciter, ſeditionem Aſiaticam; & facile fuerit, ſanguino-

Ismaelis *præfecti indoles, inimica Chriſtianis:*

pacem ſuſflaminat:

quibus vſus vaſtamentis:

e.) Labores, eius pacificationis cauſſa, perlatos, vide apud WAGNERVM, Lib. II. pag. 105, ſeq.

f.) Loco eodem, p. 109, ſeq.

lentam gentem, a pacis, ad noui belli ſtudia, transducere. Adeo *Budenſes* præfecti, & cum gladium vagina continebant, iniquiſſima conſiliorum malignitate, res Chriſtianas ſciverunt peſſundare. Neque, intra hos malitiæ fines, *Iſmaelis* prauitas ſubſtitit, qua ſe, vel per nebulam dabat occaſio, perrexit noſtris eſſe perniciabilis. Adparuit hoc, cum alias ſemper, tum in primis, anno MDCLXIII. Annus is fuit, poſt reſciſſas, pacis jam conſtitutæ, leges, *Vjvarino* exitialis. Huc, dum proficiſceretur, cum exercitu, *Vezirius*, pacis arbiter *Goëſius*, in cuſtodiam datus eſt, *Budæque*, vbi nec quidquam recoquebantur de pace conſultationes, relictus fuit, anguſto & humili tecto intruſus. qui, quod indignius, quam pro ſui principis, & legati dignitate, haberetur, amplius diverſorium, & ad habitandum commodius, animoſa confidentia, requiſiuit. Has eius, ſiue monitiones, ſiue preces dixeris, ita accepit *Iſmael*, vt nihil dubitarit, interminari *(g.)*: *Si minus, id hoſpitium arrideret, altam ſibi profundamque turrim eſſe, quæ cum familia ipſum exſpectet.* Hunc ferociæ tenorem, adeo non deſeruit *Iſmael*, ut nouis ſubinde maleuolentiæ, in Chriſtianos, ſignificationibus cumularit. In expugnando certe *Vjvarino*, præcipuæ, poſt Vezirium, eius partes fuere. quod illic dicemus.

prauitas Iſmaelis reliqua.

§. LXI.

ANnus ſucceſſit, poſt milleſimum ſexcenteſimum, ſexageſimus quartus; uti gemina de hoſte victoria, ad *Lévam* altera, altera ad *S. Gothardum* inſignis; ita, ſubita pace nobilitatus. Tunc vero iterum, nova *Budæ* parta ſecuritas fuit, nimirum, vt præter captum, anno ſuperiore *Ujvarinum*, & detentum hucusque *Strigonium*, Buda quoque metropolis olim, nouerca iam Hungariæ, faces porro, depaſcendæ, quæ ſuperabat regioni, admoueret. Conſtituta, quam diximus, pace, *Waltherus, S. R. I. Comes de Leslie*, orator *Byzanthum* miſſus, magna, ac inſolenti, humanitate, a barbaris, acceptus *Budæ* eſt. Seruauit nobis rei geſtæ memoriam, PAVLLVS TAFFERNERVS *(h.)* S. I. itineris comes, & oratori a ſacris. quam heic excerptam dabimus, vt conſtet, quam ſit *Turcis* verſatile ingenium, &, cum ad crudelitatem pronum, tum etiam proeliue ad elegantiam, ſi ita poſcat occaſio. *Váczia*, inquit, *ad leuam dimiſſa, nona matutina veterem Budam, a meridie vero nouam, regiam quondam Coronæ Hungariæ, legatio tenuit. Ibi, inductus in tentoria regia orator, in hunc uſum ſumtuoſe adparata, per* Kihajam, *aulæ Proto-Vezirii præfectum. In hoc homine, virum, ab humanitate & officiis, digniſſimum reperit. Adfuere ſubinde primarii gentis, ſalutandi gratia, & firmatam, ad obſequia voluntatem, ab vrbis (i.) commendan-*

Pax cum Turcis nouam Budæ *ſecuritatem parit:*

Leslæus, *legatus CPolim miſſus, magnifice* Budæ *accipitur:*

quod Pauli Tafferneri *S. I. verbis docetur:*

g) Inibi p. 124.
h) In libello, cui titulus: CÆSAREA LEGATIO, Part. I. p. 15, ſeq.
i) *Iſmaelem*, truculentum alias hominem fuiſſe, ſatis patet.

arra, hogy a békét feladva újabb háborúra igyekezzék. Így a *budai* kapitányok még mikor kardjukat a hüvelyében tartották is, rosszindulatú terveikkel tönkre tudták tenni a keresztények ügyét. *Iszmail* gonoszsága nem is maradt e határok között, s ha a legkisebb alkalom adódott, igyekezett a mieinknek ártalmára lenni. Máskor is mindig, de különösen az 1663. esztendőben derült ez ki. Ez volt az a már megkötött békefeltételek megszegése utáni, *Újvárra* nézve végzetes év. Míg a hadsereggel ide utazott a vezír, fogságba vetették *Goess békebírót, s Budán* hagyták, ahol egyáltalán nem folytak a béketárgyalások. Egy szűk és alacsony viskóba tuszkolták be, s mikor ezt sérelmesnek érezte fejedelme és saját követi méltóságával szemben, egy tágabb és lakályosabb szállást keresett, elbizakodott önhittségében. Figyelmeztetéseit, – vagy kérésnek is mondhatnánk –, úgy fogadta *Iszmail*, hogy habozás nélkül megfenyegette *(g.)*: *„Ha nincs ínyére ez a vendégfogadás, van neki egy magas és mély tornya, ahová családjával együtt várja..."* Ezt a vad hangnemet olyannyira nem hagyta el *Iszmail*, hogy ezután is a keresztények elleni rosszindulatának sok újabb tanújelével tetézte. *Újvár* ostromában a vezír után néki volt a legnagyobb szerepe, – erről majd ott fogunk beszélni.

Iszmail *többi gonosz tette.*

LXI. §

Következett az ezerhatszázhatvannegyedik esztendő, melyet emlékezetessé tett az ellenségen vett kétszeres győzelem, (az egyik *Lévánál*, a másik *Szentgotthárdnál*), valamint a hirtelen jött békekötés. Akkor aztán ismét teljes biztonságba került *Buda*, tudniillik azonkívül, hogy az előző évben elfoglalták *Újvárt*, s mindazidáig elfoglalva tartották *Esztergomot*, Buda is, mely hajdan fővárosa, most pedig mostohája Magyarországnak, messzire vitte a fáklyákat az általa uralt vidék letiprásában. Miután, mint említettük, létrejött a békekötés, *Walther von Leslie birodalmi grófot Bizáncba* küldték követségbe, s nagy és a barbároktól szokatlan szívélyességgel fogadták *Budán*. PAUL TAFERNER *(h.)* jezsuita, a követ útitársa és lelkiatyja, megőrizte számunkra ennek az eseménynek a történetét, melyet itt kivonatosan közlünk, hogy világos legyen, milyen csélcsap volt a *törökök* jelleme, kész a kegyetlenségre, de hajlandó az eleganciára is, ha úgy kívánja meg a helyzet. *„Vácot balkéz felől elhagyva, írja, reggel kilenckor Óbudára, dél felé pedig Újbudára, a magyar korona hajdani székvárosába ért a követség. Itt a* kihája, *a nagyvezír udvarának prefektusa az erre a célra pompázatosan elkészített sátorba vezette a követet. Ebben az emberben egy emberségben és kötelességtudásban nagyszerű férfiúra talált. Megjelentek az üdvözlésre a nép előkelői, s a város (i.) parancsnoka részéről kifejezték szolgálatkészségüket.*

A törökkel kötött béke ismét békességet szerez Budának.

Leslie, *aki Konstantinápolyba megy követségbe, nagyszerű fogadtatásban részesül* Budán.

Ezt a jezsuita Paul Taferner *szavaival mutatjuk be.*

g.) Uo. p. 124.
h.) A CSÁSZÁRI KÖVETSÉG c. könyvecske I. része 15. skk. lapjain.
i.) Eléggé nyilvánvaló, hogy ez *Iszmail*, ez a máskülönben kegyetlen ember volt.

A szpáhik és janicsárok oldalán nem kevesebb mint ötezer, szokás szerint a legkülönbözőbb, de pompás fegyverekkel fölszerelt katona állt, s a sátortól mintegy húsz lépésre vonultak el a követek, hogy a falakhoz vezessenek. Eközben zengett a barbároknál szokásos dob és „cimbalom" és más katonai és szórakoztató hangszerek kíséretében az ének. Ezalatt pedig úgy dörögtek az ágyúk a városból és a várból, hogy azt hihették, nem barát, hanem ellenség tört be a várkörbe. A válogatott katonai vagy testőrcsapat előtt egy roppant buzogánnyal fölszerelt, tetőtől talpig medvebőrbe bújt bolond játszotta a karvezető szerepét, s török nyelven dicsérte a Mindenhatót, a jeles vendégnek és a szultánnak *pedig minden jót s szerencsét kívánt."* Ilyen tisztességadásban részesítették az első napon, érkezésekor a követet. Így folytatja TAFERNER: *„A rákövetkező napot a nyugalomnak szentelték. Versengtek a szívélyességben és a kölcsönös jóakarat kifejezésében. A nagyvezír udvarából küldött friss gyümölcsökért és virágokért cserébe* (hiszen mindez június elején történt), *genovai édességet adott a követ, melyet a törökök nagyra becsülnek értéke és ritkasága miatt. Meghívást kapnak a messze földön híres fürdőkbe, és a legtöbb nemes ki akarta próbálni a budaiak gyönyörűségét szolgáló melegfürdőt, – akár élvezetből, akár hogy elvihesse az emlékét. Nem használt mindenkinek egyformán ez a különlegesség. Egyikük ugyanis, akit köszvénybántalmak kínoztak, károsnak érezte az ásványvíz melegét, mivel a testnedvei úgy begyulladtak, hogy azon nyomban megbénult keze-lába, és egészen Belgrádig az ágyat kellett nyomnia."* Ez a köszvényeseknek önmagában véve igen egészséges víz ártalmas, mikor a baj súlyosbodni kezd, akkor ugyanis hirtelen bekövetkezik a *paroxizmus*, és azokra a részekre is kiterjed, melyek azelőtt érintetlenek voltak. Erre azért figyelmeztetünk (az orvosok véleménye nyomán), hogy letöröljük a budai hőfürdőkről az egészségtelenség szégyenbélyegét. Ámde, hallgassuk tovább TAFERNERT, aki a következőképpen írja le azt a díszmenetet, mellyel a követ a városba bevonult. „Június *harmadikán ugyanolyan büszke pompával vonult a követség a* nagyvezír *színe elé* Budán, *mint* Bécsben *is tette, – ha leszámítjuk a zászlókat és a halottaskocsikat. Hatvan válogatott lovast küld le a török „alkirály" s az ő segédletükkel mentek föl kettenként a vendégek a lejtőre, a lejtőn pedig a városba. Mindenünnen annyi bámészkodó vette őket körül, ahány lakos egyáltalán lakhatott a körben fekvő vidéken. Az udvar területe szűk befogadóképességű, alig fértek el benne, akik fölmentek. Széles, de fából való lépcsőkön lehet följutni, hasonlítanak a mostani épület egyéb szerkezetéhez. Innen alig nyílik kilátás a város piacterére; a Dunára és messze kelet felé, meg az átellenben fekvő Pestre azonban nagyszerű, királyi székhelyhez méltó a kilátás. A császári követet selyemmel bevont ülőhely várta, ahol a tolmács segítségével barátságos beszélgetést folytatott a vezírrel. A tárgyalás kezdetén ezüst pohárban átnyújtották a* CSÁSZÁRI *felségnek és* Wenzel von Lobkowitz *hercegnek, a császári udvar első tanácsosának levelét. Ezután a követtel megjelent előkelő nemesek nevét egyenként fölolvasták, s minden egyesnek egy-egy díszköntöst adományoztak. A többiek közt negyven vég posztót osztottak szét. Mihelyt*

A budai *hőfürdők mikor egészségtelenek a köszvényeseknek?*

Leslie *bevonulása a városba.*

A császári *követ tárgyalása a* budai *parancsnokkal.*

dante, Vezirio, adportabant. Stabant, ſecundum littus Eſpahiorum, Ianitſcharorumque non pauciores, quinque millibus, inſtructi armis, de more, diſſimilibus, at ſplendidis, iidemque, paſſibus propemodum viginti, a tentorio legati, præteribant, deducturi ad mœnia: mixtum interea carmen, conſonantibus tympanis, cymbalis, aliisque militiæ & plauſui inſtrumentis, apud barbaros, decretis. Interea, tantus irruit tormentorum fragor ab vrbe, & arce, vt credi poſſet, non amicum, ſed hoſtem, in pomoeria irrupiſſe. Ante delectum militiæ, ſeu prætorianam cohortem, morio, clava immanti armatus, vrſina, in totum, contectus pelle, choragum agebat, Turcico idiomate, omnipotenti laudes, excellentiſſimo vero hoſpiti, ſuoque Sultano, *fauſta & proſpera quæque, adprecabatur.* Iſtæ, primi diei, & ſub ipſum legati aduentum, officii ſignificationes fuere. Pergit TAFFERNERVS. *Diem inſequentem, quies abſumſit. Humanitate certare, & reciproca beneuolentia, ab omni parte tentatum eſt. Pro nouellis frugibus, ac floribus* (ineunte hæc Iunio fiebant) *ex aula Vezirii ſubmiſſis, dulciaria Genuenſium, pretio & raritate, plurimum a Turcis commendata, orator repoſuit. Inuitati ad thermas, toto orbe laudatiſſimas. plerique nobilium, ſeu voluptatis, ſeu memoriæ cauſſa, tepentes has Budenſium delicias experiri voluerunt. Non tamen æque omnibus profuit curioſitas. Vnus certe, podagricis adfectus paſſionibus, immitem in ſe aquarum mineralium æſtum perſenſit: quippe, eo calore, ſic humores accendit, vt pedum manuumque vſu e veſtigio deſtitutus, Belgrádum vsque, lecto adfigi haberet neceſſe.* Inſalubris omnino eſt, ſaluberrimus ex ſe latex podagricis, dum exacerbari incipit: tunc enim, vltra modum excandeſcit *paroxiſmus*, diffunditque ſe per eas etiam partes, quæ ante fuere intemeratæ. Id quod ex medicorum ſententia, ideo monemus, vt abſtergamus a thermis Budenſibus, inſalubritatis conuitium. Sed, audiamus porro TAFFERNERVM, pompam, qua vrbem ſubiit orator, deſcribentem: *Tertia* Iunii, *eo, quo* Viennæ *ſuperbierat, adparatu*, Budæ *quoque, in* Vezirii *conſpectum venit legatio: ſi labara demas, & carpenta, ſupremo actui deſtinata. Selectiſſimorum equorum ſexaginta, ſubmiſit prorex Turcicus, quorum ſubſidio, bini & bini, cliuum, & in cliuo vrbem ſubiere hoſpites; tot vndique ſpectatores nacti, quot patens circum regio, plane incolas ferre videretur. Aulæ area, exiguæ capacitatis eſt; vix omnes ceperat, qui ſubibant: gradus in aſcenſum laxos, ſed ligneos exhibet, conformes reliquæ nunc ædificii ſtructuræ. Proſpectus huic, ad vrbis forum vix vllus; ad Danubium vero, & late effuſum orientem, ac Peſtum ex aduerſo ſitum, nobiliſſimus, ac dignus, tam famoſa regia. Oratori Cæſareo, ſedile holoſerico inſtratum patuit, ex quo familiare, ac ſuccinctum illi, per interpretem, cum* Vezirio, *colloquium fuit. Sub initium ſermonis, porrectæ in argentea phiala, Auguſti* CAESARIS, *& Principis* Wenceslai de Lobkovicz, *aulæ imperatoriæ præfecti, epiſtolæ. Exinde nomina, primæ, quæ cum Oratore aderat, nobilitatis, ſingillatim recitata: ſingulis poſtea, paludamenta diuiſa: & in ceteros, panni volumina quadraginta diſtributa. Vbi fi-*

thermæ Budenſes, *quando ſint inſalubres podagricis:*

ſubit vrbem Lesliæus:

oratoris Cæſarei, *cum præfecto* Budenſi, *colloquium:*

nierat ſalutatio, reditum ad ſuburbana tentoria, ea pompa & adparatu, quibus vrbem, & aulam, ante fuerunt ingreſſi. Atque, hæc quidem, audientiæ, & ratio fuit, & pompa, quæ ſingula, adulto ritu obibantur. Turcarum demum nobiliſſimos, indulgente vrbis præfecto, prandio, accepit adparatiſſimo, legatus. Suſpiciebant illi ſupellectilis, apud oratorem, aureæ argentæque pompam; veſtium, metallo & gemmis, diſtinctarum multiplicem adparatum; ſymphoniacos, qua voce, qua plectris, ad amœnitatem conſpirantes; dignam denique Chriſtiano heroe, & imperatorio feciali magnificentiam, dilaudabant. Intereant tamen, haud pauci, qui hæc omnia, liuidis, & pro gentis more, cupidis etiam oculis, contuerentur. Alii, noſtrorum vrbanitate, & gratia capti, paria humanitatis officia, ſeu reddere, ſeu ſimulare, nitebantur: dum *pridie Nonas Iunii*, Theophoriæ feſto, quantum eius licuit, concelabrato, *Buda* claſſis ſoluit, quatuordecim dierum nauigatione, Belgrádum deferenda. De his hactenus.

Turcarum *nobiliſſimos, prandio adparatiſſimo accipit* Leslæus.

§. LXII.

Redux a legatione, Budæ *iterum ſubſiſtit*:

EXacta legatione, & confectis, quæ eius intererant, negotiis, *Budam* iterum, felix non minus, quam incolumis anno MDCLXVI. rediit *Leslæus*. Nihil adtinet, id, quod ei, redimendorum captiuorum cauſſa, cum huiate purpurato, rei interceſſit, memorare: vrbis, & arcis habitum, qualem tunc ſpectauere reduces Chriſtiani, ex TAFFERNERO *(k.)* adſcripſiſſe iuuat. *Interea*, (dum de redimendis captiuis agebatur) reliquis, de comitatu, per otium

vrbis, ſub idem tempus, habitus: Tafferneri *oratione deſcribitur.*

„ circum ſpicere regionem, & vrbem, licuit. Fuiſſe hanc, regali ſo-
„ lio illuſtrem, multa paſſim, regiæ magnificentiæ, ab ipſis quoque
„ parietinis ac ruderibus, monumenta teſtantur. Magis autem nunc,
„ eiusdem deſolationem, & ruinas defleret, ſi ſuperſtes viueret *Iohan-*
„ *nes Vajuoda:* quam cum vacuam, a cæſo LVDOVICO olim ingreſſus,
„ ingemuit. Minus eam pro celeberrima, ac pulcherrima vrbium
„ dilaudaret nunc *Solymannus;* ſi redux ab inferis, per ſuorum imma-
„ nitatem, etiam in ſaxa, & parietes deſæuientem, atque ideo de-
„ generem a maieſtate priſtina, inſpiceret. Vrbis reliquias ingre-
„ dientibus, ſepulchrale marmor, rubrum & elegans occur-
„ rit, inſcriptum: *Fr. Martino Strigonienſi Archiepiſcopo*, defun-
„ cto ſub *annum milleſimum, trecenteſimum, octogeſimum ter-*
„ *tium;* num aliquando electum ciuitate, num templo, quod il-
„ lic forte ſteterat, inſitum, nemo diuinauerit. Intra fauces portæ,
„ quæ Viennenſis dicitur, immania duo tormenta ænea, trunco incu-
„ bant. Ad forum parte vtraque deducunt confertæ domus, ex æta-
„ te, quam præ ſe ferunt, ac proportione, elegantes quondam: ſed
„ ruinoſæ nunc, & lateribus, ac tecto hiantes: pro vitreis, ad infe-
„ rendum domo lumen, repagulis, charta ſufficitur, atque in huius
„ ſup-

k.) Laudati Libelli Parte IV. p. 173.

befejeződött az üdvözlés, visszatértek alsóvárosi sátraikba, ugyanolyan pompás felvonulással, mint ahogy az előbb a városba és az udvarba vonultak." Ez volt a rendje és a pompája a kihallgatásnak; minden nagy szertartásossággal ment végbe. Végül a várparancsnok engedélyével a követ pompás villásreggelin látta vendégül a legelőkelőbb törököket. Álmélkodva csodálták a követnél levő arany- és ezüstholmi pompáját, a fémmel s drágakövekkel tarkázott díszöltözeteket, a hangjukkal, pengetőjükkel gyönyörködtető zenészeket. Végül, magasztalták a keresztény hőshöz és császári követhez illő bőkezűségét. Akadtak persze, és nem is kevesen, akik mindezt irigyen, e néphez méltó sóvár szemekkel nézték. Másokat megragadott a mieink udvariassága és kedvessége, és hasonlóan igyekeztek viszonozni a nyájasságot, – vagy legalábbis úgy tettek, – míg aztán *június negyedikén,* Úrnapja ünnepét a lehetőségek szerint megünnepelve a hajóhad fölszedte a horgonyt, s *Budáról* tizennégy napi hajózással Belgrádra ért. Ennyit erről.

A legelőkelőbb törököket *pompás villásreggelin látja vendégül* Leslie.

LXII. §

A követjárást befejezvén és végrehajtván a rábízott ügyeket, *Leslie* 1666-ban szerencsésen és épségben ismét visszatért *Budára.* Nem ide tartozik, hogy megemlítsük az itteni pasával foglyok kiváltása ügyében folytatott tárgyalásait. Inkább idézzük TAFERNERT *(k.),* hogy milyennek látták akkor a visszatérő keresztények a város és a vár külsejét. *„Eközben,* (míg a foglyok kiváltásáról folyt a tárgyalás), a kíséret többi tagjának kedve kerekedett, hogy szétnézzen e vidéken és a városban. A' királyi pompa sok-sok emléke még romjaiban is arról tanúskodott, hogy a város hajdan méltó volt a királyi székhelyhez. Jobban sirathatná azonban *János vajda* a mai város elhagyatottságát és romjait, ha életben maradt volna, mint mikor hajdan, LAJOS király megöletése után belépett az üresen álló városba. Kevésbé dicsérné most *Szolimán* az egyik leghíresebb és legszebb várost, ha az alvilágból visszatérve meglátná, mennyire távol áll már hajdani fenségétől, és éppen saját embereinek durvasága miatt, akik a köveket és a falakat sem kímélték dühükben. Akik fölkeresik a város maradványait, először egy vörös, elegáns márvány síremlék tűnik a szemükbe, rajta a felirat: *Márton testvér esztergomi érseknek, aki 1383-ban* húnyt el. Senki nem sejti, hogy valaha a városból hajították-e ki, vagy a templomból, ahol talán hajdanában állt? Az ún. Bécsi kapu szárnyai között két iszonyú nagy rézágyú támaszkodik egy tönkre. Mindkét oldalt sűrűn álló házak közt vezet az út a főtérre, a házak hajdan koruknak és arányaiknak megfelelően elegánsak lehettek. Most azonban romosak; itt egy tégla, ott egy cserép hiányzik. Ablaküveg helyett hártyát használnak, hogy a fényt beengedjék a házba, és ennek a hiányában meg

A követségből visszatérve ismét megáll Budán.

A korabeli város látványa Taferner *leírásában.*

k.) Az említett könyvecske IV. részében a 173. lapon.

elég gyakran szalma jön. A város közepén álló Szent György templomból *mecset* lett, egy részét fegyverraktárrá alakították át. A szépen kidolgozott kőből álló oszlopcsarnok egy mártírábrázolással tűnik ki, fejét azonban barbár módon leütötték. Még a szent alatt levő sárkányt sem kímélte az ostoba düh: talán a szent képmása ellen elkövetett iszonyú gaztett büntetéséül ugrott a gonosz képromboló fejére?... Vagy talán ugyanő vette le előbb azt is, hogy még esztelenebb szabadossággal örjönghessen aztán a szent képmás ellen? Ha a várba bemegyünk, kétfelől elénk tárul az elegáns térséget körülfogó királyi palota és a fehérlő szobrocskákkal teleszórt, oszlopocskákkal alátámasztott, fénylő márvány-színház. A talapzatot és az oszlopfőt oroszlánok és tigrisek díszitik, de mind a megmunkálásban, mind pedig számban legjelentősebbek a hollók, a Hunyadi-nemzetség címerállatai és a Nápolyi Beatrixot idéző emlékek. Még most is megvan a trónterem, melyet hasonló művészettel díszítettek, egyes részleteit azonban ellopták, és a mindezek ellenére szívósan megmaradt szépséget tompítja a deszkázat nélkül meredő nyitott udvar, s a körben álló piszkos, sivár falak. A várból lefelé a legkülső falon egy boltozatos út vezet a királyi fürdőhöz és a falak alatti kertbe. A pincéket, a vadaskertet és a többi helyiség romjait nem lehetett megtekinteni. Nem maradt itt más, csak pókháló, és a végpusztulás utáni széthullás. A királyi kápolna a piszkos Mohamed bűnbarlangjává züllött. Az udvarnak ez a része a Dunára és az alant elterülő városra néz. A palota udvarában a ragyogó márványra boruló vízkagyló nem is annyira rajta nyugszik, mint inkább saját bukását nézve dől előre. A kagyló peremén és szélén körben az osztrák tartományok címerábrázolásai láthatók. Nem kétséges, hogy hajdan egy alsóvárosi palotából rabolták el, s most lehajtott fejével száműzetését jelzi, s a vízzel együtt kimerített könnyeivel saját sorsát siratja, melyet akár így sem tud elsiratni. A váron és a várárkon kívül egy igen tágas térség nyílik észak felé. Harmincegynéhány nagyobb ágyút tudunk itt összeszámolni, s ha szólni tudnának, azt követelnék mindnyájan, hogy szolgáltassák vissza őket tulajdonosaiknak, akikéi a feliratok szerint hajdanában voltak. Dél felé a föld alatti börtön látható; inkább alkalmas iszonyú vadállatok, mint keresztény foglyok összegyűjtésére, akik pedig nagy számban senyvednek benne. A szerencsétleneket kitartásra és keresztény türelemre bátorítottuk, s bőkezű alamizsnával öntöttünk beléjük lelket. Mikor a látogatók hosszasabban ott időztek, hogy a foglyokat vígasztalják, a poroszlók siettették őket, abbahagyatták a beszélgetést, sürgették a visszatérést. Maguk a foglyok is siettek vissza, hogy a hosszúra nyúlt beszélgetés ne háramoljék vissza rájuk ütlegek és súlyosabb bilincsek formájában. A helytartó ahhoz is hozzájárult, hogy meglátogassuk a *Corvinák könyvtárát*. Ennek a dicsősége abban állt, hogy mintegy ezer kötetet tartalmazott, s a keleti egyház legkiemelkedőbb íróinak kötetei jó válogatásban a még el sem múlt századból nagy számban voltak benne megtalálhatók. Versenyre kelhetett az egész keresztény világ

A Corvina-könyvtár siralmas sorsa.

„ ſupplementum, frequentius ſtramen venit. Vrbi mediæ S. Geor-
„ gii ſacra ædes in *Moſcheam* verſa inſidet; ex parte in armamenta-
„ rium translata. Porticus e lapide cultiſſimo martyrem præfert, ſed
„ capite ferociter diminutum: nec draconi ſubiecto, ſtulta ſæuities pe-
„ percit; niſi malis dicere, in vindictam immanitatis exercitæ, in ef-
„ figiem martyris proſiluiſſe iſtud in caput noxium ſceleratiſſimi icono-
„ claſtæ; aut iſtud ab eodem aſſumptum prius, vt licentia magis irra-
„ tionabili, in ſacram iconem poſtea baccharetur. In arcem digreſſis,
„ vtrinque ambitu elegantiſſimo complexa regia, & nitidiſſimi thea-
„ trum marmoris albicantibus venulis inſperſum, ac columellis ſufful-
„ tum, patet. Baſes, & coronidem ornant leones efficti tigrides-
„ que; ſed & arte, & numero, vbique potiores corui, ſtirpis Cor-
„ uinæ gentilitia, ac Beatricis Neapolitanæ monimenta. Conclaue re-
„ gium, etiamnum extat pari ingenio, & arte adornatum, niſi quod
„ ſegmenta paſſim ſubtracta, atque imminens ſine tabulato impluuium.
„ ſqualentesque circum vaſtitates, decorem pertinaciter ſuperſtitem,
„ retundant. Ab arce deſcenſus, in extimo muro arcuatus ad ther-
„ mas regias, & ſubmœnianum hortum, deducit. Hypogæa, pe-
„ nuria, ac viuaria; vti & reliquam conclauium ruinam, penetrare
„ non licuit: Nihil iſthic, præter telas aranearum, & deformatam
„ exitio pulchritudinem, quod inſpiceretur, ſupereſt. Regia, pro
„ diuinis officiis ædicula, in ſordidi Mahometis antrum ceſſit. Danu-
„ bium ea pars aulæ, & vrbem ſubiectam ſpectat. In atrio regiæ,
„ concha aquaria incumbens candido marmori non tam illi inſiſtit,
„ quam caſum ſpectans inclinat. Circuitus, ſeu labium conchæ, per
„ gyrum, infuſa Auſtriacarum Prouinciarum inſignia repræſentat. Ra-
„ pta haud dubie aliquando hæc fuerit e ſuburbano quopiam, non
„ alieni nominis palatio: nunc exilium ſuum inclinato vertice deſignat,
„ & exhauſtis, cum aqua, lacrymis, ſortem, quam vel ſic deflere non
„ poteſt, caſu propinquo deflet. Extra arcem, atque eius foſſam,
„ ampliſſima area ſeptentrionem verſus procurrit. Triginta ibi ali-
„ quot maiores machinæ bellicæ numerantur, omnes, ſi loqui pos-
„ ſent, reddi ſe dominis, quibus inſcriptæ leguntur, poſtulaturæ.
„ Ad meridiem, carcer ſubterraneus viſitur, aptior immanibus belluis,
„ quam, quibus interdum ſcatet, captiuis fidelibus colligendis. Co-
„ hortatione ad conſtantiam Chriſtianamque patientiam, erecti infe-
„ lices, & liberali ſtipe recreati ſunt. Diutius, impendendo ſolatio
„ inſiſtentes hoſpites, maturare, abrumpere, accelerare reditum ap-
„ paritores, qui aderant, iuſſere: ipſi captiui, ne productius collo-
„ quium in verba & grauiora vincula ſibi redundaret, greſſum pro-
„ mouere, modo prius bene precarentur, qua venerant, rogauerunt.
„ *Coruini* quoque *Bibliothecam* inuiſere deſiderantibus, prorex annuit. *Bibliotheca Coruiniana ſors miſeranda.*
„ Huius gloria, in millibus voluminum, & præſtantiſſimorum Eccle-
„ ſiæ Orientalis authorum copia, ac delectu, ab altero nondum
„ elapſo ſæculo, conſtabat. Certabat cum orbis Chriſtiani,

„ etiam Vaticanæ æmula, cæteris librariorum monumentis. Su-
„ peri! quantum a fama degener apparuit! Vix quadringentos
„ codices numerat: atque hos ipſos, nullo vllius facultatis Academiæ
„ profectui. aut admodum exiguo, ſi compararentur, futuros:
„ hos eosdem tineæ, ac pulueres exedunt, vaſtant mures, & arro-
„ dunt, & depaſcitur vecors incuria: nunquam videlicet apud bar-
„ baros, & inter rudes, pretium eruditioni fuit; non ſecus ac Mi-
„ neruæ apud Anticyras. Alia, pronæ beneuolentiæ in Cæſareum Ora-
„ torem, a Vezirio Budenſi explicata ſigna, non abierunt ab iis, quæ a
„ Proto-Vezirio ac Purpuratis paſſim impenſa alibi acceperat. Ex
„ multis equeſtre certamen honori excellentiſſimi legati, quale Adria-
„ nopoli nuper repræſentabatur, iterum Budæ ſpectatum fuit. De-
„ mum, redditis pro humanitate gratiis, poſt tredecim dies, itineris
„ ſuſpenſi, quarta decima menſis Martii, inter adſonantes, tota leuca,
„ tibia & tympana Turcarum, præuio ducentorum equitatu in *Veres-*
„ *vár* verſa legatio fuit, & poſtero die *Strigonium* aſſecuta. Decuit
hæc adſcripſiſſe, vt luctuoſiſſima vrbis, arcis, & *Coruinianæ Biblio-
thecæ*, ſub barbaris, ſpecies adpareret.

§. LXIII.

Tafferneri *de* Lambecio, *Bibliothecæ Budenſis reliquias rimante, importunum ſilentium*:

ILlud mireris, nullam PETRI LAMBECII, Auguſtæ Bibliothecæ Vindobonenſis præfecti, mentionem fieri, quando *Budenſis* illius reliquias deſcribit *Taffernerus*. cum tamen conſtet, miſſum, a Cæſare LEOPOLDO fuiſſe, *Leslæo* obuiam, vt elaborante oratore, *Bibliothecæ Coruinianæ* reliquias excuteret, ac, ſi ſe prona eius mercandæ occaſio daret, *Vindobonenſi*, Apolline propitio, inferre poſſet. Atque conniſus eſt omnino legatus, vt compotem voti *Cæſarem* redderet; ſed irrito fere conatu. Rem omnem, more ſuo, diligentiſſime in litteras retulit, laudatus nunc LAMBECIVS *(l)*, quam heic ſiluiſſe, nefas putamus; tametſi data opera, recenſuerimus alibi *(m.)*. Demum,

Lambecii, *de habitu reliquiarum eiusdem Bibliothecæ, commentatio*:

„ *inquit*, die tertio Martii, paullo ante meridiem, feliciter peruenimus *Budam*, & ſtatim poſt aduentum, magna lætitia admiſſi ſumus
„ ad *Excellentiſſimum Dn. legatum Cæſareum*. cui ego, poſt gratulationem, de felici, ex aula Conſtantinopolitana, reditu, litteras, quas a S. Cæſarea Maieſtate adtuleram, debita obſeruantia reddidi. Itum deinde eſt ad prandium; quo finito, curauit Dn. legatus me ſolum ad ſe accerſiri in cubiculum, indicauitque mihi, id omne, quod ſibi Conſtantinopoli, de Bibliotheca Budenſi, a Turcis eſſet promiſſum, meram eſſe fraudem, merumque mendacium; nec impetrandæ tantum iſtius Bibliothecæ, ſed & vix videndæ, ſpem vllam ſupereſſe; omnem tamen ſe adhibiturum diligentiam, vt abſcondi-

„ tus

l.) Commentariorum Bibliothecæ Auguſtæ Vindobonenſis. Lib. II. c. IX. de Itinere Budenſi, quod benigniſſimo iuſſu, anno MDCLXVI. die 25. Febr. ingreſſus eſt.

m.) In Exercitatione, DE VETERE LITTERATVRA Hunno-Scythica, Sect. KATAΣKEYAΣTIKH. §. XIII. p. 44. ſeq.

könyvtáraival; még a vatikáni könyvtárral is vetekedett. Nagy ég! Mennyire mást mutatott, mint hajdani híre! Alig négyszáz kötetet számlál, s már ezek sem lennének valamely egyetemi fakultás hasznára, még a legcsekélyebb mértékben sem, ha meg is lehetne őket vásárolni. Mind a moly és a por eszi, egerek rongálják, rágcsálják, elvakult nemtörődömség teszi tönkre őket. E bárdolatlan barbárok előtt soha nem volt becsülete a műveltségnek, akárcsak Minervának Anticyrában... Egyébként a budai vezír által a császári követ irányában megmutatkozó készséges jóakarat jelei nem maradtak el azoktól, melyeket több helyen is megkapott a nagyvezírtől és a basáktól. Többek között a kiváló követ tiszteletére Budán ismét megrendeztek egy olyan lovas harci játékot, amilyent nemrégiben Drinápolyban látott. Végül, a szíves fogadtatásért köszönetet mondván tizenhárom nap múlva folytattuk megszakított utunkat, s március havának tizennegyedik napján *Veresvárnak* indult a követség, s egy teljes mérföld hosszan kétszáz török lovas kísérte őket fuvola- és dobszó mellett; majd a következő napon *Esztergomba* érkeztek." Jónak láttuk mindezt idézni, hogy megismerjék a város, a vár és a *Corvina-könyvtár* gyászos látványát a barbárok uralma alatt.

LXIII. §

Taferner *kedvezőtlen hallgatása a budai régiségeket kutató* Lambeckről.

Lambeck *beszámolója a könyvtár maradványainak állapotáról.*

Furcsállhatnánk, hogy *Taferner* nem tesz említést a *budai* könyvtár leírása során PETER LAMBECKRŐL, a bécsi császári könyvtár vezetőjéről, holott egészen világos, hogy LIPÓT császár *Leslie* elé küldte, hogy a követ közbenjárása révén megvizsgálhassa a *Corvina-könyvtár* régiségeit, s ha mód nyílik a vásárlásra, a *bécsi* könyvtárba szállíthassák őket. S a követ igyekezett is megfelelni a *császár* kívánságának, de majdnem hogy meghiúsult az igyekezete. Az egész ügyet szokása szerint igen lelkiismeretesen írásba foglalta a most említett LAMBECK *(l.)*, s megbocsáthatatlannak tartanánk, ha ezt elhallgattuk volna, – bár máshol is összefoglaljuk *(m.)*. „Végül, *írja,* március harmadikán kevéssel délidő előtt szerencsésen megérkeztünk *Budára,* s rögtön megérkezésünk után nagy örömmel bebocsáttatást nyertünk a *nagyméltóságú császári követ úrhoz,* akinek jókívánságaimat fejeztem ki a konstantinápolyi udvarból történt szerencsés visszaérkezés miatt, s a szent császári felségtől magammal vitt levelet a köteles tisztelettel átnyújtottam. Ezután ebédelni indultunk, melynek végeztével a követ úr egyedül hívatott engem magához a szobájába, s jelezte nékem, hogy mindazt, amit Konstantinápolyban a budai könyvtárral kapcsolatban a törökök néki ígértek, színtiszta ámítás volt, merő hazugság, s nemhogy megszerezzük, – még arra sincs remény, hogy megtekintsük a könyvtárat. Ő azonban minden igyekezetével azon lesz, hogy ezt az elrejtett irodalmi kincstárat

l.) A bécsi császári könyvtár leírása, II. könyv, IX. fejezet; itt ír a budai utazásról, amelyre a legkegyelmesebb parancsra az 1666-os esztendő február havának 25. napján indult el.

m.) A RÉGI hun-szittya IRODALOMRÓL szóló tanulmányban, a ΚΑΤΑΣΚΕΥΑ-ΣΤΙΚΗ szakasz XIII. §-ban, a 44. skk. lapokon.

legalább én megtekinthessem, ha többet nem lehet elérni." *Valamivel később:* „Március ötödikén délután egy janicsárral és egy keresztény szolgával, aki valamelyest járatos volt a török nyelvben, (az egyiket biztonság, a másikat a tolmácsolás végett magam mellé véve), titkon megszemléltem HUNYADI MÁTYÁS magyar király palotáját, mely most legnagyobbrészt romos és rútul meg van gyalázva, bár még így is elég sok s jól szembetűnő jelét mutatja hajdani nagyszerűségének. Semmire nem vágytam viszont jobban, mint arra, hogy valamely titkos lyukon keresztül megláthassam azt a rejtekhelyet avagy földalatti fülkét, melyben, mint mondták, a *Corvina-könyvtár* maradványait őrzik. Mikor ezt szerencsésen megtettem, – bár nem éppen a törökök méltatlankodása nélkül, akik rajtakaptak kíváncsiskodásomon –, visszatértem szálláshelyemre, majd pedig a *méltóságos követ úrhoz,* akinek beszámoltam arról, hogy mire jutottam, ugyanakkor pedig megtudtam tőle, hogy már többször is elküldte a budai vezírhez a császári tolmácsot, Heinrich Julius Wogin urat, hogy engedélyt kérjen a Corvina-könyvtár megtekintésére, de mindig visszautasítással tért vissza hozzá. Mikor tehát március hatodikán magát a *követ urat* fogadta magánkihallgatáson a *vezír,* egyebek mellett ezt az ügyet is kitartóan szorgalmazta, s végül azt az általános vagy inkább kétértelmű választ kapta, hogy néki és még hét kiválasztott személynek a kíséretéből engedélyt adnak a következő nap reggelén, hogy kedvükre megtekintsék a régi Hunyadi-palotát. Másnap tehát, *március hetedikén,* éspedig a kitűzött reggeli órában a *követ úr* a budai várba lovagolt, maga mellé véve rajtam kívül Wogin urat, s a következő tekintetes gróf urakat: Henrich Arudelt, Joseph von Herbersteint, Georg Sigismund von Trautmansdorfot, Pálffy János Károlyt és Jacob Leslie urat, a követ úr unokaöccsét. Szemügyre vettük aztán HUNYADI MÁTYÁS magyar király egész palotáját, s csodálattal eltöltve néztük a Dunára és az átellenben fekvő Pestre nyíló gyönyörűséges kilátást. Miután pedig odaértünk ahhoz a rejtekhelyhez, melyben a *Corvina-könyvtár* maradványait őrizték, minden várakozásunk ellenére megtagadták a bemenetelt, mégpedig azzal a hamis kifogással, hogy az a hely a nagy*vezír* pecsétjével van lepecsételve, s az ő külön parancsa nélkül fővesztés terhe mellett senkinek nem szabad kinyitnia. Miután tehát a *törökök* így becsaptak, a legfontosabb ügyet illetően dolgunk végezetlenül visszatértünk szállásunkra." *Majd pedig így folytatja:* „Március *nyolcadik és kilencedik* napján végül ismét tárgyaltunk a budai *vezírrel* a *Corvina-könyvtár* maradványai megtekintésének ügyében, s a vezír nyíltan értésünkre adata, hogy mi volt az igazi oka a minapában volt visszautasításnak, tudniillik, hogy a követség kíséretéből az előre megszabott létszámon fölül és a *követ úr* akarata ellenére különböző mellékutakon túlzottan nagy tömeg gyűlt össze a városban, – végül azonban megígérte: megfogja engedni, hogy a *követ úr* nem több, mint két másik

„ tus ille theſaurus litterarius, mihi ſaltem monſtraretur, ſi plus ne-
„ quiret obtineri. *Paucis interiectis.* Die quinto Martii, poſt me-
„ ridiem, cum vno Ianizzaro, & famulo quodam Chriſtiano, Turci-
„ cæ linguæ paululum perito, ſecuritatis & interpretationis cauſſa, in
„ ſocietatem adſumtis, contuli me clanculum ad perluſtrandum
„ palatium regis Hungariæ, MATTHIÆ CORVINI, maxima ex par-
„ te nunc ruinoſum & fœde deformatum, licet priſtinæ magnifi-
„ centiæ eius ſatis multa, ſatisque perſpicua ſuperſint indicia. Ni-
„ hil vero tam mihi gratius fuit, quam videre per occultum
„ quod foramen, cryptam illam, ſiue cellam ſubterraneam, in
„ qua *Bibliothecæ Corvinianæ* reliquias aiebant adſeruari. Quo, non
„ absque Turcarum, qui curioſitati meæ ſupervenerant, indignatione,
„ proſpere peracto, redii ad hoſpitium, & mox etiam ad *Excellen-*
„ *tiſſimum D. Legatum*, quem de tota re geſta, feci certiorem, ſimul
„ etiam viciſſim ex eodem intellexi, interpretem Cæſareum, D. Hen-
„ ricum Iulium Woginum, aliquoties iam a ſe miſſum eſſe ad Vezi-
„ rium Budenſem, pro impetranda licentia videndæ Bibliothecæ Cor-
„ vinianæ, ſed eum ſemper cum repulſa ad ſe rediiſſe. Hinc igitur,
„ die ſexto Martii, ipſe *D. Legatus*, cum apud *Vezirium* ad privatam
„ audientiam eſſet admiſſus, inter alia, hoc quoque negotium inſtanter
„ vrſit, & tandem hoc generale, ſeu potius ambiguum accepit re-
„ ſponſum; ſibi, & aliis ſeptem, quos e comitatu ſuo delecturus eſ-
„ ſet, mane ſequentis diei, permiſſum iri, vt antiquum palatium Cor-
„ uinianum, pro lubitu inuiſerent, & contemplarentur. Proximo ita-
„ que *die ſeptimo Martii*, & quidem conſtituta hora matutina, equi-
„ tauit *D. Legatus* in arcem Budenſem, adſumtis præter me, & Dn.
„ Woginum, Illuſtriſſimis Comitibus Dn. Henrico Arundelio; Dn.
„ Ioſepho ab Herberſtein; Dn. Georgio Sigismundo de Traut-
„ mansdorff; Dn. Iohanne Carolo Pálffy, & D. Iacobo Leslæo,
„ fratris ſui Filio. Perluſtrauimns deinde totum palatium regis Hunga-
„ riæ, MATTHIÆ CORVINI, non absque ſingulari admiratione, pulcher-
„ rimi proſpectus in Danubium, & oppoſitam vrbem Peſthanam. Poſt-
„ quam autem perventum eſt ad illam cryptam, in qua reliquiæ *Bi-*
„ *bliothecæ Coruinianæ* adſeruabantur, contra omnem opinionem, fa-
„ cultas intrandi denegata eſt, hoc falſo prætextu, quod ille locus,
„ publico ipſius magni *Vezirii* ſigno eſſet obſignatus, nec ſine ſpeciali
„ eius mandato, ſub pœna capitis, a quoquam poſſe aperiri. Sic er-
„ go a *Turcis* deluſi, præcipua re infecta, in hoſpitium reuertimus.
„ *Pergit deinde.* Die *octavo*, & *nono Martii*, denuo actum eſt cum
„ *Vezirio* Budenſi, de videndis *Bibliothecæ Coruinianæ* reliquiis, qui cum
„ haud obſcure indicaſſet, veram nuperæ repulſæ cauſſam fuiſſe, ni-
„ miam multitudinem eorum, qui ex legationis comitatu, contra
„ conſtitutum numerum, & præter voluntatem ipſius *Dn. Legati*, per
„ varias obliquas vias, in arcem tunc confluxerant, tandem tamen
„ promiſit, ſe permiſſurum, vt *Dn. Legatus*, cum aliis tantum dua-

„ bus

„ bus perſonis, quas ſecum adducturus eſſet; in cryptam illam libra-
„ riam intromitteretur. Quo accepto reſponſo, iuſſit *Dn. Legatus*,
„ quam maxime illud celari, vicemque ſuam fratris ſui filio, *Dn. Co-*
„ *miti Iacobo Leslæo* demandans, præcepit, vt is *decimo Martii*, & qui-
„ dem ſummo mane, ne reliquo legationis comitatui quidquam inno-
„ teſceret, cum me, & interprete *D. Wogino*, ſe conferret in arcem
„ Budenſem, & an Turcæ tandem aliquando tunc ſervaturi eſſent fi-
„ dem, vltimum experiretur. Quo, ſecundum præſcriptum ordinem,
„ fideliter facto, invenimus duodecim circiter, vel quindecim Tur-
„ cas, in atrio palatii Coruiniani nos præſtolantes; a quibus, cum
„ ſatis officioſe eſſemus excepti, reſerata, ſine mora eſt, ſupra memo-
„ rata crypta, deſcendimusque in eam, dextram verſus, per ſcalam
„ lapideam, viginti circiter graduum. Lumen autem ſubminiſtrabat
„ vnica tantum feneſtra, ſemicircularis, ſatis magna, quæ in auerſa
„ parte collocata, reſpondebat ianuæ. In hac igitur crypta, tam-
„ quam cyclopico quodam antro, invenimus quidem celeberrimum
„ illum & ab omnibus eruditis, tamdiu, tamque vehementer deſide-
„ ratum, bibliothecæ Coruinianæ theſaurum, *ſed nec famæ, nec exſpe-*
„ *ctationi, reſpondentem.* Conſtabat enim is in univerſum, trecen-
„ tis circiter, vel ſummum, quadringentis libris, cumulatim in terra
„ iacentibus, & puluerulento ſitu, ac ſqualore coopertis, vt nullum
„ eius generis, vel fœdius, vel miſerabilius, ſpectaculum umquam
„ viderim. Poſtquam autem nonnullos, hinc inde arreptos, & ex
„ fœtore protractos, aperuimus, ſtatim apparuit, plerosque eorum
„ eſſe impreſſos, & exigui, aut nullius fere pretii. Neque vero du-
„ bitandum eſt, quin ipſos Turcas, arcani huius detecti, puduerit,
„ nec alia fuerit gravior cauſſa, cur iidem in concedenda iſtius loci
„ licentia, adeo ſe præbuerint difficiles. Ceterum, ne labor noſter,
„ camerinæ illi impenſus, omni prorſus careret compenſatione, haud
„ grauatim nobis permiſſum eſt, vt ex paucis codicibus manuſcriptis,
„ quos impreſſis libris, permiſtos obiter inſpexeramus, ſeligeremus
„ tres, & ad perpetuam rei memoriam, nobiſcum auferremus. *Ha-*
„ *ctenus* LAMBECIVS. Recenſet poſtea tres illos codices, quorum *pri-*
„ *mus* erat membranaceus, in quarto, vt vocant, maiori, contine-
„ batque *S. Gregorii Nazianzeni Sermones apologeticos novem*, e græca
„ in latinum translatos; *ſecundus* erat membranaceus in folio, conti-
„ nebatque *S. Auguſtini ſermones de Verbis Domini; tertius* denique
„ erat chartaceus in quarto, continebatque Iohannis Epiſcopi Quin-
„ queeccleſienſis, qui tempore Regis Hungariæ MATTHIÆ CORVINI
„ claruit, POEMATA quædm latina miſcellanea. Hæc LAMBECIVS: di-
gna ſane relatu, vt conſtet, quam inique, cum *Corviniana Bibliothe-*
præfecti Budenſis erga rem, Cæſaris, propenſio-
ca, toto decantata orbe, ſub barbaris actum ſit. Alioquin, *Buda*
præfectum, Chriſtianis parentibus genitum, habentemque adhuc, ex
prima inſtitutione, bonæ mentis ſcintillam, penitus hæreſcentem,
egregiam, dum Budæ moratur *Leslæus*, Cæſari nauauiſſe operam,

WAGNE-

személlyel együtt bebocsáttatást nyerjen abba a bizonyos könyvtárterembe. A választ megkapván a *követ úr* megparancsolta, hogy a lehető legnagyobb titokban tartsák a dolgot, s a maga helyettesítésével megbízta unokaöccsét, *gróf Jacob Leslie urat,* s meghagyta, hogy *március tizedikén* mégpedig kora reggel, hogy a követség kísérete nehogy valamit megorrontson, velem és *Wogin* tolmács *úrral* együtt menjen föl a budai várba, s még egyszer utoljára próbálja meg, vajon végre-valahára állják-e szavukat a törökök. Miután az előírt rend szerint mindent pontosan végrehajtottunk, 12-15 törököt találtunk, akik a Corvin-palota udvarán várakoztak ránk. Elég hivatalosan fogadtak minket, s késedelem nélkül kinyitották nékünk a fönt említett termet. Leszálltunk beléje jobb kéz felé egy kb. húsz fokos lépcsőn. Egyetlen eléggé nagy, félköralakú ablak szolgáltatta a világosságot, mely az ajtóval szemközt nyílott. Ebben a pincehelyiségben, mint valami Cyclops-barlangban találtuk meg tehát a Corvina-könyvtárnak ama híres és minden tudós által oly régen s oly hevesen áhított kincsesházát, amely azonban *sem hírének, sem a mi várakozásunknak nem felelt meg.* Összesen ugyanis kb. harminc vagy legföljebb negyven könyvből állt, melyek halomban hevertek a földön, por és piszok borította őket, úgyhogy soha nem láttam ennél rútabb vagy szánalomraméltóbb látványt. Miután pedig néhány könyvet innen-onnan fölemeltünk és a bűzből kiemelve belelapoztunk, rögvest kiderült, hogy a legnagyobb részük nyomtatvány és csekély értékű vagy éppen teljesen értéktelen. Egy percig sem kételkedhetünk, hogy maguk a törökök is szégyenkeztek ennek a titoknak a fölfedezése miatt, s nem volt más súlyosabb indok, hogy annyira nehézkesnek bizonyultak a hely meglátogatásának engedélyezésében. Egyébként, hogy e kamrácskára fordított fáradságunk ne legyen teljesen kárbaveszett, elég könnyen beleegyeztek, hogy a kevés kéziratos kódexből, melyeket a nyomtatott könyvek közé keveredve megláttunk, hármat kiválaszszunk, és a dolog örök emlékezetére magunkkal hozzuk." *Eddig* LAMBECK. Számba veszi ezután azt a három kódexet, melyek közül *az első* pergamen volt, nagyobb négyrét ív alakban, s *Nazianzi Szent Gergely kilenc hitvédő beszédét* tartalmazta görögről latinra fordítva. *A második* egy fólióalakú pergamen volt, és *Szent Ágoston beszédeit* tartalmazta az *Úr igéiről.* Végül *a harmadik:* négyrét hártya és János pécsi püspök néhány vegyes KÖLTEMÉNYÉT tartalmazta; e költő HUNYADI MÁTYÁS idejében működött." Ennyit ír LAMBECK. Érdemes volt őt idézni, mert így kiviláglik: milyen szörnyen elbántak a barbárok az egész világon híres *Corvina-könyvtárral.* Egyébként WAGNERTŐL tudjuk, hogy a *budai* parancsnok, aki keresztény szülők gyermeke volt, s hajdani neveltetésénél fogva lelke mélyén pislákolt még a jó szándék egy parányi szikrája, *Leslie* budai tartózkodása alatt kiválóan elősegítette

A budai *parancsnok jóindulata a császár ügye iránt.*

a császár ügyét *(n.)*. Egész Magyarország-szerte elharapódzott ugyanis ekkorra már a lázongás, melyet a LIPÓT elleni gyűlölet ösztönzött. Ő pedig nemcsak hogy fölfedte a követ előtt a helyzetet, hanem tanácsokkal is ellátta, hogy s mint járjon el a CSÁSZÁR, ha tartós békére vágyik.

LXIV. §

A budaiak kihasználják szerencséjüket.

Több mint öt éven keresztül tartott a béke, mely ugyan kevésbé volt biztonságos a mieinknek, *Budának* viszont igen hasznos, mert a polgárok a kereskedéssel, az őrség a portyázásokkal igencsak igyekezett a maga javára fordítani a békét. Elsősorban a végeket illető kegyetlen viszályok gőgössé tették a *budaiakat*, míg aztán a mindkét részről küldött békebírók tárgyalásai révén ideiglenesen rendeződtek a viszonyok. Szerencsétlenül esett azonban, hogy *I. Rákóczi Ferenc*, a pártütést fontolgatóknak vezére, lovascsapataival betört a török végekre, fegyvert ragadtatott a *hajdú*városokkal, és nagy pusztítás után annyi foglyot ejtett, mintha javában dúlt volna a háború. Ezt a vakmerőséget – vagy szántszándékos rosszindulatot – meg akarták torolni a *törökök*, a *krétai* hadjárat azonban megakadályozta őket. A *budai* parancsnok persze keserűen viselte el a gonosztettet, s hol fenyegetésekkel, hol pedig azzal adott kifejezést méltatlankodásának, hogy ezen a vidéken megsértette a határokat. Azok a *magyarok*, akik gyűlölték a császárt, azt remélték, hogy e jogsértés fölingerli a *vezírt*, s a békét megszegve hatalmas hadseregével *Magyarország* ellen vonul. S ha ez így történik, reményeik szerint könnyen megtörténik, hogy a *török* csapatokkal egyesülve annál könnyebben végrehajthatják terveiket. Az igen jó szimatú udvar előtt azonban nem maradt titokban ez a végzetes terv. Súlyos büntetést határoztak el *Rákóczi* és a *hajdúk* ellen arra az esetre, ha tovább ingerlik a *törököket*. A *budai* pasához pedig elküldték *Hoffmant*, hogy mentse ki az udvart a gonosztett miatt. Ígérje meg, hogy a foglyokat válságdíj nélkül visszaszolgáltatják, s adja hírül, hogy a rendzavarók megkapják méltó büntetésüket, erősítse meg, hogy ezután féken tartják az álnok és ingatag *Rákóczit*. A várkapitány hagyta magát, hogy kiengeszteljék – nem annyira a maga jelleme miatt, hanem mert tudta, hogy a *szultán* erői máshol vannak lekötve. Békebírókat rendeltek tehát ki a határok megállapítására, mindkét részről szigorúan figyelmeztették a határőr katonákat, hogy a jövőben semmi ellenséges dolgot ne kíséreljenek meg. Ez történt *Budán* az 1670. esztendőig. Eközben a CSÁSZÁR tizenkétezer katonát rakatott a végekre, hogy ha valami hirtelenül rájuk töme, védelmet nyújtsanak, nehogy a törökök óvatlanul visszaadhassák a kölcsönt az óvatlan ellenségnek. Hasznosnak bizonyult az előrelátás, nem lehetett azonban megakadályozni, hogy messzebbre ne terjedjen a *Nádasdy, Zrinyi* és *Frangepán* által kitervelt összeesküvés. LIPÓT ébersége azonban elnyomta a lázadást, a törököknél pedig *Perisius* követsége révén, részben megvesztegetéssel, részben pedig a kölcsönös jóindulat kifejezésével elérte, hogy kemény hangú rendeletekkel megtiltották a határőrkapitányoknak, hogy akár tanáccsal, akár segítségnyújtással *(o.)* a lázongók vitorlájába adják a szelet. Ennélfogva tehát sejtésünk szerint

A császár elővigyázatossága emiatt.

Nem tudják megelőzni a pártütést.

A határőrök betöréseit megfékezik mindenekelőtt a budaiakét.

n.) III. könyv, 187. 1. Hogy vajon *Iszmail* volt-e, akit a föntiekben jellemeztünk vagy az ő helyettese, nem tudjuk.

o.) WAGNER részletesen megrajzolja e kor jellemző vonásait a NAGY LIPÓT története III. könyvének közepe táján.

WAGNERVS *(n.)* auctor eſt. Gliſcebant, nimirum, per Hungariam, iam tum, nouarum rerum ſtudia, odio, in LEOPOLDVM ſtimulata. Hæc ille, non retexit modo legato, ſed ſuppeditauit etiam, conſilia, quibus vteretur CAESAR, ſi fida pace vti vellet.

§. LXIV.

VLtra luſtrum, pax proceſſerat, ſicuti minus tuta noſtris, ita *Budæ* lucroſa, quam ciues quidem mercatibus, præſidiarii, ſuſceptis procurſionibus, ſolerter in rem ſuam vertebant. Cruentæ, in primis de finibus lites, ſuperbos fecerant *Budenſes;* dum miſſis vtrinque arbitris, temporaria conciliatione diſputarentur. Importune autem euenit, vt *Franciſcus I. Rákóczius*, eorum, qui perduellionem meditabantur, fere primipilus, cum turmis, in Turcicos limites, impreſſionem faceret, & concitatis in arma *Hajdonicalibus* oppidis, editaque late ſtrage, captiuos, veluti medio bello, abigeret. Eam temeritatem, an deſtinatam malitiam, vlturi erant *Turcæ;* niſi eos *Cretenſis* expeditio diſtinuiſſet. Acerbe interim *Budæ* præfectus, iniquum facinus tulit, & qua minis, qua limitibus, ſua hac ora, violatis, indignationem prodidit. Atque ſperabant ſane, qui inuiſum habebant Cæſarem, *Hungari*, fore, vt hac iniuria prouocatus *Vezirius*, abſciſſa pace, valido cum exercitu, in *Hungariam* moueat; quod ſi eſſet, ex facili euenturum ſperabant, vt *Turcicis* copiis adunati, deſtinata eo facilius exſequantur. Non latuit, ſagaciſſimam aulam, exitiabile inſtitutum. Igitur, in *Rákóczium* quidem, & *Hajdones*, graues pœnæ decretæ ſunt, ſi pergerent *Turcas* laceſſere; ad *Budenſem* autem purpuratum, *Hoffmannus*, miſſus eſt, qui excuſaret, iniquum facinus; captiuos, ſine pretio redditum iri, polliceretur; nec defuturas turbatoribus pœnas, nunciaret, planeque adfirmaret, in officio poſtea continendum, lubricum & mobilem *Rákóczium.* Paſſus ſe demulceri præfectus, non tam ſuapte ingenio, quam quod norat, aliorſum *Sultani* vires conuerſas eſſe. Ergo, herciſcundis finibus arbitri dati; limitanei autem milites, ne quid hoſtile tentarent in poſterum, vtrinque, admoniti ſunt ſeuerius. Hæc, ad annum fere MDCLXX. *Budæ* geſta ſunt. Interim CAESAR, ne incauto ſibi vicem redderent Turcæ, duodena millia, tutandis, ſi quid ingrueret, finibus, imponenda cenſuit. Prouide hæc fiebant omnia; haud tamen caueri potuit, quin latius ſerperet, cœptum, a *Nádasdio*, *Zrinio*, & *Frangepanio*, nouandarum rerum ſtudium. Quod, dum conſilio & vigilantia, LEOPOLDVS opprimit, apud Turcas, *Periſii* legati opera, largitionibus partem, partem mutui officii ſignificatione; id efficit; vt acrioribus edictis, prohiberentur limitaneorum militum præfecti, ne nouaturientium rebus, ſiue conſilio, ſiue ope *(o.)* velificarentur. Itaque, eadem hac

Budenſium *inde fortuna lautior:*

Franciſci I. *Rákóczii, in hoſticum impreſſio, præfectum Budenſem in vindictam prouocat:*

Cæſaris, *circa eam prouidentia:*

nouarum rerum ſtudia, caueri nequeunt:

limitaneorum impreſſiones coercentur, Budenſium *in primis.*

n.) Libro III. p. 187. Fueritne *Ismael*, cuius characterem ſupra dedimus, aut huius vicarius, incertum nobis eſt.

o.) Fuſe, in deſcribenda eius temporis calamitate, WAGNERVS, in Hiſt. LEOPOLDI M. Lib. III. poſt medium, verſatus eſt.

hac ſeueritate, coercitum *Budenſem*, quieuiſſe tantiſper opinamur; dum, exſerendi in Chriſtianos odii, pronior, & ceſſante ſuorum rigore, innocentior, ad inferendas iniurias, occaſio ſe daret. Certe enim, alia omnia breui poſt, apud *Budenſem* facta fuiſſe, WAGNERVS *(p.)* ad annum MDCLXXIV. auctor eſt.

§. LXV.

Tökölii *factio, a Budenſi præfecto, adiuta:*

TVmultuabatur poſtea *Hungaria*, hinc Turcis, Tranſiluanis illinc, in belli ſocietatem, excitis. Hungarorum dux, *Emericus Tököli*, diu multumque, cum Cæſarianis colluctatus, tandem, non copiarum modo ſuppetias, ſed inſtrumenta etiam belli, quin, neſcio, quid vmbraticæ dignitatis, a *Budenſi* præfecto, implorat, facileque impetrat. *Rákóczii* viduam, nec quidquam contraeunte LEOPOLDO, nouus regulus duxerat, fortunæ, quam hucusque ſatis habebat propitiam, noua præſidia comparaturus. Tunc vero, *furialibus tædis*, verba WAGNERI *(q.)* recitamus, *inſtinctus nouus maritus*, Budam *proficiſcitur; diſpoſito in armis toto præſidio, adſonantibus tormentis*, *a* Baſſa, *regium in modum accipitur; frequentiſſimo in ſenatu, orationem habet, qualis poteſt eſſe, a proditore omnium, qui vnquam fuerunt, perditiſſimo.* Aduenisſe, vt ſe, ac ſuam nationem omnem, magni Domini, tributariam faciat; eo euaſiſſe Germanorum tyrannidem; leges ſacras, libertatem, ita protritas, vt in Sultani denique ſinu, in Ottomannici denique vmbra imperii, adquieſcendum Hungaris, aut pereundum. *Adplauſere, præclaris conſiliis Turcarum capita, qui ad conſultandum late conuocati fuerant.* Baſſa *viciſſim* Hungaris, *non ſecuritatem modo; ſed, liberam, ſi videretur, noui regis electionem ſtipulatur. idoneam nimirum*, Tökölio *illaqueando, eſcam. Nouo regi, præter quadraginta aureum millia, commeatum ac annonam, pro Turcico milite, non aliud præſtandum fore. Admouendas autem quantocyus operi manus; nulla habita ratione induciarum, Caſſouiam, ac ſuperioris Hungariæ loca reliqua, ab Germanis expurganda; viginti Turcarum auxiliarium millia in procinctu ſtare, queis, ſi totidem Hungari ſe adiungant, confectam rem eſſe. Rebus, in hunc modum, venuſtiſſime nempe, compoſitis, pellibus, armis, veſtibus donatum hominem, dimittunt. Buda redux*, Munkatſium, *noui regis ſedem, dotales alias arces, omni belli paratu, ſolerter inſtruxit.* Hactenus ille. Nimirum, vix quidquam, ſiue extero bello, ſiue domeſtica ſeditione, gerebatur in Hungaria, quin *Buda*, regni olim columen, in partem conflati ſceleris veniret. *Tökölium*, *Botskaii*, credo, inductum exemplo, iſthuc acceſſiſſe; ſed neque ea, qua ille, vſum moderatione, neque ſucceſſu æque proſpero. *Botskaius* enim, e campis *Rákos*, Carponam, ad ſuorum comitium redux, ſeriam, de pace conſultationem, ſuſcepit; *Tökölius* contra, *Pergama* ſua repetens, infinitarum poſtea cladium, dux & auctor

eius Budam *aduentus, & oratio:*

Turcarum, erga hominem fauor:

Buda, *malorum Hungariæ, officina:*

itinera Tököliani, *malignitas.*

p.) Libro IV. p. 336, ſeq. | *q.*) Libro VIII. p. 571.

ugyanezzel a szigorral féken tartva nyugodtak meg egy ideig a *budaiak* is. míg aztán alkalom adódott arra, hogy kimutathassák a keresztények elleni gyűlöletüket, mégpedig miután az övéik szigora megenyhült, ártatlanabb is lett az alkalom. Mindenesetre WAGNER *(p.)* leírja, hogy röviddel később 1674-ben minden másként történt a *budaiaknál.*

LXV. §

Thököly *pártját fogja a budai kapitány.*

Ezután egész *Magyarország* forrongott, mivel innen a törököket, amonnan az erdélyieket szólították háborús szövetségbe. A magyarok vezére, *Thököly Imre,* sokáig és erősen birkózott a császáriakkal, s végül nem csak segítő csapatokat, hanem hadiszereket, sőt még valami árnyékméltóságot is kért a *budai* várkapitánytól, és könnyen el is érte, amit kívánt. *Rákóczi* özvegyét vette feleségül az új kiskirály anélkül, hogy ebben LIPÓT valamennyire is megakadályozta volna, s ezzel újabb erősséget nyert szerencséjéhez, mely addig is kegyes volt hozzá. Akkor aztán *„az újdonsült férj,* most WAGNER *(q.)* szavait idézzük, *az örjöngő szerelemtől ösztönözve* Budára *indul; az egész őrséget fegyverbe szólítják, elsüttetik az ágyúkat, s a* pasa *úgy fogadja Thökölyt, mint egy királyt; nagylétszámú gyűlés előtt beszédet tart, amilyent csak egy mindenkinél elvetemültebb áruló tarthatott.* Azért jött, úgymond, hogy magát és egész népét a nagy úr adófizetőjévé tegye; a németek zsarnoksága odáig fajult, a szent törvényeket, a szabadságot úgy a földre tiporták, hogy végül a szultán ölében, az ottomán birodalom árnyékában kell a magyaroknak megnyugodniuk, vagy elpusztulnak. A török vezetők, akiket messze földről összehívtak a tanácskozásra, helyeselték a ragyogó terveket. A pasa *pedig a maga részéről nem csak biztonságot ígér-a* magyaroknak, *hanem, ha majd úgy látszik jónak, szabad királyválasztást, s ez igen alkalmas csalétek volt Thököly megnyerésére. Az új királynak semmi mást nem kell nyújtania, mint negyvenezer aranyon kívül ellátást és élelmet a török katonaságnak. Minél hamarabb munkához kell azonban látni. Nem törődve a fegyverszünettel meg kell tisztítani a németektől Kassát és a Felvidéket. Készen áll egy húszezres létszámú török segédcsapat, akikkel, ha minden magyar is csatlakozik, végre lehet hajtani a dolgot. Miután a dolgokat ílyen csinosan elrendezték, bőrökkel, fegyverekkel, ruhákkal megajándékozva elbocsátották ezt az embert. Budáról visszatérve mindenféle hadi felszereléssel gondosan ellátta* Munkácsot, *az új királyi székhelyt és a hozományba kapott többi várat."* Eddig Wagner. Látjuk, hogy akár külső háborúról, akár belső lázadásról volt szó Magyarországon, nemigen fordult elő, hogy *Buda,* az ország hajdani oszlopa, ne vegyen részt a bűn szításában. *Thököly* azt hiszem *Bocskai* rossz példája nyomán jött ide, de nem volt benne annyi mértéktartás sem, mint abban, s nem is volt annyi sikere. *Bocskai* ugyanis *Rákos* mezejéről Korponára, az övéinek országgyűlésére visszatérőben komoly tárgyalásba kezdett a békéről, *Thököly* ellenben *fellegvárába* visszatérve végtelen sok vereség vezére és értelmi szerzője

Budára *jövetele és beszéde.*

A törökök iránta való jóindulata.

Buda: *Magyarország bajainak konyhája.*

Thököly *útjának káros volta.*

p.) IV. könyv 336. 1. skk.
q.) VIII. könyv, 571. 1.

lett. Leginkább azt kell kárhoztatnunk a *budai* útban, hogy a császár követétől, *Saponarától* jobb belátásra térítve nyugalmat és békességet ígért, azt is megígérte, hogy azon fog fáradozni, hogy a császár részére megerősíti és meghosszabbítja a törökkel kötött fegyverszünetet, és szabaddá teszi magát a barbárokkal való érdekszövetségtől, amelybe belebonyolódott, – mégis sem az egyiket, sem a másikat nem teljesítette, sőt tévedését, mely romlásba ragadta, még újabbakkal is tetézte. Ezt azonban nem ezen a helyen kell vizsgálnunk.

LXVI. §

A budaiak *nyugtalansága az újabb háború kitörésekor.*

A parancsnok lelki nyugalma a Bécs *ostromára való vonuláskor.*

Mihelyt a török háború, melyet a Konstantinápolyba menesztett *Alberto Caprara* sem tudott megakadályozni, rettenetes vihar gyanánt kitört, *Buda* mindent megtett, amit akár a barbárok megsegítésére, akár a keresztények ügyének vesztésére alkalmasnak gondolt. Rajtaütésekkel, zsákmányszerzéssel, a végvárak zaklatásával minden lehetőt elvégeztek a *budaiak*, míg az egész Kelet ide összesereglett erői innen elindulhattak *Bécs* ostromára. A várkapitány is velük tartott a hadjáratban – nem annyira a saját jószántából, mint a kényszerűségtől vezettetve. Kárhoztatta ugyanis az oly nagy horderejű és oly sok veszedelemmel járó hadjáratot, s mikor az balul ütött ki, a *vezír*, a szerencsétlen ostrom irányítója, az ő megbüntetésével akarta helyrehozni. Így akarta ugyanis magáról elhárítani a helytelen döntések vétkét. A legbátrabb férfiakra kellett tehát rákennie a bűnt, mintha azok lettek volna az okai a roppant nagy bajoknak. Szépen írja WAGNER *(r.)*: „*Mikor a* vezír *Budára ért, mindenek előtt azzal törődik, hogy megengesztelje maga iránt a szultánt, aki Belgrádon tartózkodik, míg Bécsbe áthelyezheti a birodalom székhelyét. A szerencsétlen hírt megvivő embert kishíján átszúrta a kardjával. A szultán* ilyen módon fogadta a levélvivőt, aki hírül adta övéi gyászos vereségét. A vezír ellenben, hogy *lecsillapítsa, elsősorban a* budai *pasát, elkeseredett ellenfelét akarta eltenni láb alól. A budai volt az, aki mindig is kárhoztatta Bécs ostromának tervét, s úgy ítélte meg, hogy nem szabad bízni* Thökölyben, *ebben az elvetemült és fanatikus emberben. S ebből következik, hogy azokban a dolgokban, melyeket helytelenített, nem is mutatkozott eléggé keménynek és lelkesnek. Azonkívül, hogy rendkívül járatos volt katonai dolgokban, ő értette meg azt is a legjobban, hogy mi volt a hiba a hadjáratban. S ráadásul a szultán nővére volt a felesége, s nagy kegyben volt mind anyjánál,* Validánál, *mind pedig a fekete heréltek főnökénél.*" Ezek voltak azok a vádpontok, melyek miatt a *budai* fővesztéssel bűnhődött. S ezek a koholt, igen kegyetlen vádak a katonanépség előtt indokolhatták, de a *szultán* előtt semmiképpen nem tudták menteni ennek a nagy embernek a halálát. Így folytatja WAGNER: „*Tehát hogy a hatalmas vádolója miatti félelmétől megszabaduljon a* vezír, *lefejezteti ezt az embert, s rögtön* kihirdeti a táborban: ez az egyetlen ember volt az oka a nagy csapásnak, hiszen elvakult

A vezír vádaskodása őellene.

Fejét veszik.

r.) I. h.

ctor exſtitit. Id in primis in *Budenſi* hoc itinere damnaueris, quod a *Saponara*, Cæſaris legato, ad ſaniora reuocatus conſilia, nihil non placidi pacatique promiſerit; ſed ſpoponderit etiam, operam ſe daturum, vt, & inducias, cum Turca. Cæſari adfirmet prorogetque; & ſe ipſum barbarorum rationibus, quibus fuit innexus, expediat. Quorum ille quidem, neutrum præſtitit; quin potius, errorem, quo fuit ablatus in præcipitia, cumulauit. quæ iam, non eſt veſtigandi locus.

§. LXVI.

VT bellum Turcicum, quod amoliri, miſſus Conſtantinopolim *Albertus Caprara*, nequiuerat, fœdiſſimæ inſtar tempeſtatis, ingruit; ſolerter egit *Buda*, quod, ſeu iuuandis barbarorum, ſeu perdendis Chriſtianorum rebus, idoneum exiſtimatum eſt. Nempe, incurſionibus, abactis prædis, laceſſitis arcibus limitaneis, nihil *Budenſes* fecere reſidui; dum ad obſidendam *Viennam*, totius orientis vires excitæ, iſthac proficiſcerentur. Ibat, in eandem militiam vrbis præfectus, non tam ſponte ſua, quam adductus neceſſitate. Damnabat enim, tanti, & moliminis, & periculi, expeditionem. quæ quod male ceſſit, eius poſtea ſupplicio, emendatum voluit *Vezirius*, infelix oppugnationis moderator. Amoliendam, ſcilicet, male geſtæ rei culpam a ſe volebat. Ergo, adfricandum, fortiſſimis quibusque viris, crimen fuit, quaſi qui tantorum malorum, auctores exſtitiſſent. Diſerte WAGNERVS *(r.)*: *Budam adpulſus* Vezirius, *primum omnium curat, vt ſibi placaret Sultanum, Belgradi tantiſper, dum imperii ſedem Viennam transferret, dimoratus, infelicis nuncii baiulum, parum abeſt, quin pugione confoderet.* Et *Sultanus* quidem, ad eum modum, funeſtum, de ſuorum clade tabellarium accepit. Vezirius contra, ei *deliniendo*, Budenſem *in primis*, *acerbiſſimum inimicum*, *tollendum ſibi e medio ſtatuit. Budenſis is erat, qui & hoc oppugnandæ Viennæ conſilium ſemper damnarat, neque* Tökölio, *perdito homini, & fanatico, fidem habendam cenſuerat: ac, quod inde conſequitur, in rebus, quas improbaret, nec acrem ſe admodum, nec feruidum monſtrarat. Præterquam, quod militarium rerum egregie peritus; quid in tota expeditione peccatum, vnus optime intelligeret; Sultani ſororem habebat in matrimonio, multaque, apud* Validam *matrem, ac nigrorum Eunuchorum principem, gratia valebat.* Hæc fuere, criminum illa momenta, quæ *Budenſis* capite mox luit. Atque poterant omnino, conflatæ hinc criminationes, longe omnium acerbiſſimæ, apud militare vulgus, non item apud *Sultanum*, cædem ſummi viri, quomodocunque excuſaſſe. Pergit WAGNERVS: *Igitur, vt validiſſimi accuſatoris ſe metu liberaret* Vezirius, *ſecuri hominem percutit; ſimul totis caſtris euulgat:* „ Vnum hunc, tantarum exſtitiſſe auctorem calamitatum; qui cæca in-

Budenſium *commoto iterum bello, inquies:*

præfecti, dum ad obſidendam Viennam transfertur, æquitas:

Vezirii *ad Sultanum* accuſationes:

capite mulctatur:

Aaa 2 „ ui-

r.) Loco citato.

„ uidentia, Ottomannorum imperium perditum, quam Viennam Ve-
„ zirii gloriæ adiectam, videre maluerit; nullis vnquam mandatis ob-
„ temperarit; montium aditus, & anguſtias occupare neglexerit; fu-
„ giendi initium primus fecerit, *tam execrandæ perditionis reum, tot ſceleribus contaminatum caput, viuere non debuiſſe.* Non eſt noſtrum diſputare, iure, an iniuria, necatus ſit *Budenſis*. Vezirius certe, hac fœuitie, adeo nihil profecit, vt exaſperarit etiam, peſſimam ex ſe, fortunam. Namque viduæ Budenſis, matris item Sultani, atque *Tökölii*, quin totius, quæ ſuperabat, *Ianitſcharorum* phalangis, accuſatione grauatus, ad feralem zonam, quæ iniquiſſimas fauces præfocaret, condemnatus eſt. Atque, iſte quidem *Karæ Muſtaphæ Vezirii* exitus fuit, dignus profecto, tyrannide hominis, qui, & inducias, nefario bello violarit, & ſanguinolentiſſima expeditione ſuſcepta, plus, centum mille homines, in necem dederit.

iure an iniuria:

Vezirii *ſupplicium.*

§. LXVII.

Strigonio *capto:*

VIndicato, poſt Párcanenſem pugnam, *Strigonio*, aditum ſibi ſtruxerat LOTHARINGVS, ſummus Cæſarianorum dux, ad *Budam*, ſequuturo anno, oppugnandam. Præceperunt id animis barbari: ergo, & præfectum vrbi, *Keremetz Baſſam*, virum acrem atque militarem, imponunt, & tantum commeatus, inſtrumentique bellici ingerunt, quantum tolerandæ, etiam diuturniori obſidioni, ſuffecturum exiſtimabant. Inierat annus MDCLXXXIV. cum, ſenatus bellici conſulto, *Budæ* oppugnatio decernitur, resque omnis, *Lotharingiæ* Ducis, virtuti ac prudentiæ, commendatur. Simul ver adoleuit, in bellum itum eſt. Et *Schulzius* quidem, cum octo millibus, retundendo *Tökölio*, in ſuperiorem Hungariam; *Leſleus*, cum duodecim millibus, in *Sclauoniam*, vt illic hoſtes diſtineret, miſſi ſunt. *Lotharingo*, duo ac vicena peditum, tredecim equitum millia, deſtinantur. Cernebat, vir bellicoſiſſimus, tenuiorem multo futurum exercitum, quam qui tantæ molitioni par eſſet. Sed, quod, & cauſſæ meliori confideret, & ſuperioris anni fortunam recordaretur, haud cunctandum ratus, *Calendis Iunii*, adtributas ſibi legiones, ad *Nitriæ* amnem, cogit; tandem, acceptis in caſtra, prouincialibus *Hungaris*, Strigonium mouet. Defluxerat huc iam tum, ingens, ad expeditionem, adparatus. quo, cum impedimentis, & legionibus aliquot, iſthic relicto, *Viſſegrádum*, obicem, deſtinationi haud dubie poſiturum, expugnandum ſtatuit. Succeſſit cœptum. nam oppidum quidem, violento adſultu, arx deditione recepta eſt. Dum hæc ad *Viſſegrádum*, ex ſententia Ducis fiunt, præfectus Budenſis *Keremetz*, cum octo millibus, ſuppetias *Viſſegradenſibus* laturus, *Buda* eruperat: cumque deſtinata exſequi haud poſſet, *Strigonium* vsque procurrit, ſi quid forte præclari operis, illic edere liceret. Ac, mille quidem equites Turcæ, ad primas vsque ſtationes, per opportuna vallium procur-

Budæ *oppugnatio*, Lotharingo *mandatur:*

quibus suis copiis?

cogit exercitum:

Viſſegrádum *capit:*

Budenſis *noſtros, ad* Strigonium *inuadit:*

irígységében inkább akarta az ottomán birodalom vesztét, mint hogy a vezír dicsőségére bevegyék Bécset. Soha egyetlen parancsnak nem engedelmeskedett, elhanyagolta a hegyek bejáratának és a hegyszorosoknak az elfoglalását, ő futamodott meg a legelőször, *s egy ilyen átkozott árulásban bűnös embernek, egy annyi bűn által bemocskolt főnek nem szabad tovább élnie.*" Nem a mi dolgunk vitatni, hogy joggal vagy jogtalanul ölték meg a *budait*. A vezír mindenesetre ezzel az őrjöngésével olyannyira semmit nem ért el, hogy csak még inkább maga ellen fordította az úgyis nagyon rossz sorsát. A budai özvegy, a szultán anyja és *Thököly*, sőt az egész megmaradt *janicsár*csapat vádjainak súlya alatt ugyanis gonosz torkára büntetésül selyemzsinórt hurkoltak. Ez volt *Kara Musztafa vezír* pusztulása, amit bizony zsarnoksága miatt megérdemelt ez az ember, aki a fegyverszünetet istentelen háborúval mocskolta be, és egy igen véres hadjáratba kezdve több mint százezer embert küldött halálba.

Joggal? Jogtalanul?

A vezír *büntetése.*

LXVII. §

A LOTHARINGIAI, a császáriak fővezére, miután a párkányi csata végeztével visszaszerezte *Esztergomot*, hídfőállást épített ki magának győzelmeivel, hogy a következő évben megostromolja *Budát*. A barbárok meg is sejtették ezt, kinevezik tehát a város parancsnokának *Kara Mehmed pasát*, egy elszánt, kemény katonát, és annyi élelmiszert meg hadiszert halmoznak föl, amennyit elégnek gondoltak akár egy hosszabb ostrom elviselésére is. Beköszöntött tehát az 1684. esztendő, mikor a haditanács döntése értelmében elhatározzák *Buda* ostromát, s az egész ügyet *Lotharingia* hercegének bátorságára és okosságára bízzák. Tavasz derekán indulnak a háborúba. *Schulzot* nyolcezer emberrel a Felvidékre küldik *Thököly* megzabolázására, *Lesliet* tizenkétezerrel *Szlavóniába*, hogy ott kösse le az ellenséget. A *Lotharingiai* vezetése alá huszonkétezer gyalogost és tizenháromezer lovast adnak. A hadban tapasztalt férfiú jól látta, hogy a hadsereg sokkal csekélyebb létszámú lesz, mintsem hogy meg tudna felelni egy ilyen nagy vállalkozásnak, de mivel bízott is a jobb eshetőségben, valamint eszében volt az előző év jó szerencséje is, így hát *június elsején* a *Nyitra* folyó mellett az alája rendelt ezredeket habozás nélkül összevonja, végül, miután a táborba megérkeztek a *magyar* csapatok, Esztergomnak indul. Akkorra már roppant nagy mennyiségű felszerelést úsztattak le ide, melyet a málhával és néhány ezreddel együtt itt hagyva rendeli el *Visegrád* bevételét, mert ez a vár mindenképpen akadályt jelentene a vállalkozás során. Kezdeményezése sikerült is, mert a várost egy erőteljes rohammal, a várat pedig az őrség megadása után bevette. Míg ezek történnek *Visegrádnál* a Fővezér elképzelései szerint, a budai parancsnok, *Kara Mehmed Budáról* nyolcezer emberével kitör, hogy fölmentő sereget vigyen a *visegrádiaknak*. Mikor pedig nem tudta megvalósítani a szándékát, egészen *Esztergomig* eljutott, hátha valami jeles tettet tudna végbevinni. S valóban, ezer török lovas egészen az első állásokig előtört az alkalmas fekvésű völgyekben,

Esztergom *bevétele után*

a Lotharingiaira *bízzák* Buda *ostromát.*

Milyen csapatokkal?

Összevonja a hadsereget.

Beveszi Visegrádot.

Esztergomnál *a* budai *pasa megtámadja a mieinket*

és visszaverik.

Nagy vereséggel sújtják a törököket Vácnál.

és észre sem vették őket, mígnem puskáikkal lövöldözni kezdtek. Akkor aztán a mieink összeszaladtak és visszaverték az ellenséget. Mindkét részről elszántan küzdöttek, de eleinte a mieink veszteségei nagyobbak voltak, mígnem a *németek* kitartása megtörte a barbárok erejét, s hátrálni kezdtek, a *császáriaknak* hagyva a győzelmet, melyet már bizonyosan a magukénak hittek. Ezeket vitte végbe a *budai* pasa. *Visegrád* bevétele után még hátra volt a Duna másik partján *Vác*, ez a püspöki város, melyet azonban a törökök tartottak megszállva. A háború célkitűzései azt sugallták, hogy ezt is be kell venni, ami végülis egy szabályos ütközetre és az ellenség fölött aratott igen jeles győzelemre adott alkalmat, amint arról a maga helyén be is számoltunk *(s.)* A város pedig a mieink hatalmába került, s a hadseregnek nagy hasznára szolgált volna, ha *Budánál* kegyesebb lett volna a szerencse a császáriakhoz.

LXVIII. §

Pest *elfoglalása után a vezérek véleménye megoszlik a háborús teendőket illetően.*

Miután az útjukban álló nehézségeket ilyeténképpen legyőzték, a *Lotharingiai* megparancsolja, hogy foglalják el *Pestet*, amelyet az ellenség már elhagyott, de még füstölgött a város. Ekkor haditanácsot tartottak az ezredek vezéreivel, és komolyan megvitatták, hogy merre irányítsák a csekély létszámú hadsereget. Nem hiányoztak azok, akik azt tanácsolták, hogy vonuljanak vissza és a hátuk mögött hagyott *Újvárt* ostromolják meg, mivel tudomásukra jutott, hogy ez a város, mely a mieink fölött aratott annyi győzelemmel tüntette ki magát, most pedig válogatott katonasággal s háromszáz ágyúval van megerősítve és mindenféle hadiszerekkel bőven ellátták, s a földühödött ellenség úgy fogja védeni, mintha *Bizánc* falaiért harcolna. Hozzájárult még az is, hogy nem kis nehézséget jelentett a folyón való átkelés, ugyanis a török hadsereg szeme láttára kellett volna hidat verni és átkelni. Mivel azonban dicstelen és az egész hadjáratra szégyent hozó dolognak tűnt, ha ilyen messzire előnyomulva meg sem próbálkoznak a város ostromával, s visszavonulnak a hadsereggel, ezért eldöntik, hogy kitartanak az eredeti terv mellett. Sokat nyomott a latban az, hogy a császár erősen hajlott a város ostromára, s ha nem járnak a kedvében, aligha cáfolhatja meg bármiféle mentegetőzés is, hogy hibáztak. Úgy tűnt, a kocka el van vetve, bárhogyan is essék a dolog, a győzelemhez szokott katonaság lelkesedése pedig azzal kecsegtetett, hogy minden igen jól sikerül. Ugyanazt a helyet választják a hídveréshez, amely az előbbi hadjáratok idején átkelőhelyül szolgált a mieinknek, mert ez biztonságos és kényelmes is volt. *Szentendre* szigetét sűrű bozót borította és szerte a folyam homokdombocskái a gyalogságnak kényelmes átkelést tettek lehetővé, az ellenséges lovagságnak viszont járhatatlan volt a gázló. A hídverés után *július kilencedikén* a gyalogság, a következő napon a lovasság kelt át a szigetnél két ágban folyó Dunán, anélkül, hogy az ellenség észrevette volna őket. *Szentendre* városának határában tábort ütnek, hogy így a bal oldalat a Duna, a jobb oldalat az erdős és szinte járhatatlan hegyek, az arcvonalat a járhatatlan mocsár vegye körül. Még át sem kelt az egész lovasság, mikor az ellenség valamivel a délidő után

Elhatározzák Buda *ostromát.*

Hidat vernek a Dunán.

Az átkelés sikeresnek indul.

s.) Föntebb VÁC TÖRTÉNETÉBEN, XIV. §. 141. l.

currentes, non ante aduerſi ſunt, quam ſclopis res gerere occiperent. Tunc vero concurſare noſtri, & hoſtem reiicere. Pugnatum eſt vtrinque acriter, ſed maiore, primo noſtrorum ſtrage; donec, fracti *Germanorum* conſtantia, barbari, pedem referre cœperunt; victoria, qua ſe potitos rebantur, *Cæſarianis* relicta. Hæc, a *Budenſi* geſta ſunt. Superabat, poſt captum *Viſſegrádum*, altero Danubii latere, *Váczia*, epiſcopale oppidum, inſeſſum autem a Turcis. Id quoque, intercipiendum ſuadebant belli rationes. quod demum, iuſto prælio, & inſigni, de hoſte, victoriæ, occaſionem fecit: ſicuti dictum a nobis ſuo loco *(s.)* eſt. Oppidum certe, in noſtrorum poteſtatem conceſſit, magna tunc quidem exercitus commoditate, ſi benigniorem ſe, ad *Budam*, fortuna Cæſarianis præbuiſſet.

& reiicitur:

Turca, ad Vácziam *ingenti clade adfecti.*

§. LXVIII.

DIfficultatibus, quæ ſe obiecerant, in eum modum ſuperatis, *Peſtum*, deſertum ab hoſte, & fumans adhuc, *Lotharingus* inſideri iubet: ipſe, habito, cum ducibus legionum, ſenatu, quorſum tantillum verterent exercitum, ſerio conſultat. Haud deerant, qui referre pedem, & relictum a tergo *Ujvarinum* obſidendum ſuaderent; cum cognitum eſſet, tantam vrbem, tot noſtrorum cladibus nobilitatam, nunc vero, ſelectiſſimo milite, machinis bellicis tercentis, munitam, neque non, omni bellico adparatu inſtructam, non ſecus ab irato hoſte, defenſum iri, quam ſi, pro *Byzanti* muris, dimicandum eſſet. Accedebat, transmittendi amnis, non vna difficultas: nam, & ſternendus erat pons, & ſuperandus, in exercitus Turcici conſpectu. Sed, quia indecorum, ac prorſus ad fœdandam expeditionis famam, pertinuiſſe videbatur, ſi tam longe progreſſi, nec tentata vrbe, exercitum reducerent: inſiſtendum cœptis, ſtatuunt. Addebat, ingens ſententiæ pondus, Cæſaris, propenſa ad obſidendam vrbem voluntas. cui non obſecundaſſe, crimen futurum erat, vix vlla excuſatione diluendum. Igitur, iacere aleam placuit, quomodocunque ceciderit: caſuram autem optime, ſpondebat quodammodo, militis feruor, vincere adſueti. Deligitur mox, contabulando ponti, idem ille locus, qui ſuperiorum expeditionum tempore, traiectum noſtris præbuit, tutum non minus, quam opportunum. *D. Andreæ* inſula fuit, denſis arbuſtis obſita, atque arenarum colliculis paſſim impedita; ideoque pediti ad tranſeundum commoda, hoſtili autem equitatui imperuia. Inſtructis pontibus, *VII. Idus Iulii*, peditatus, equitatus poſtridie, nec aduertente hoſte, geminum amnem, ſuperauit, caſtris, prope ad *D. Andreæ* oppidum, ea prouidentia poſitis, vt ſiniſtrum quidem latus Danubius, dextrum, ſiluoſi ac fere inacceſſi montes, frontem, imperuia palus, præcingerent. Nondum equitatus omnis, traiecerat, cum hoſtes, ſole vltra meri-

Peſto *infeſſo, ducum, de belli ſumma varian-tes ſententiæ:*

Buda *obſidenda ſtatuitur:*

inſtruitur in Danubio pons:

traiectus initium fe-lix:

s.) Supra, in HISTORIA VACZIAE, §. XIV. p. 141.

Turcæ, *cum viginti mille equitibus, noſtros adoriuntur:* diem prouecto, in conſpectum ſe dant: viginti millium equitatum fuiſſe, duabus *Ianitſcharorum* legionibus, a tergo, intra ruinas templi, excubantibus, conſtans poſtea fama fuit. Obſtabat palus, quam diximus, quo minus exporrecta acie, in noſtros potuerant inuehi. Ergo, fiſſo bifariam exercitu, ſublatoque incondito clamore, in ſiniſtrum cornu, efferatis ſimiles, irruunt. Accepere eos, ſtationariæ noſtrorum cohortes, maſcule, quodque anguſtiore loco, intra Danubium, & paludem depugnandum erat, eo ſucceſſu, vt manuariis non minus, quam currulibus tormentis, repreſſus hoſtis, in fugam coniiceretur. Miſſæ, ad inſequendum, quatuor *Lubomerſkianæ Polonorum* alæ, ad bis mille paſſus barbaros, repreſſere: ne proueherentur altius, inſidiarum metus obſtitit. Vix hi redire cœperant, cum agmen hoſtium alterum, nullis ſeruatis ordinibus, in dextrum cornu, incurrit, ea vehementia, vt perrupturum metueretur, niſi continenti machinarum diſploſione, hinc quoque fuiſſent ſubmoti. Dum ad hunc modum, vtroque cornu dimicatur, ſuccedit equitatus, atque *Lotharingo* iubente, ſecundariam, poſt peditum ordines, quin & tertiam aciem, tempeſtiue inſtruit. Turcæ interim, qui ad montis pedem, dextrum cornu adorti fuerant, indeque reiecti, ardua ſcandere, & illinc illabi in noſtros, iterum ſuſcipiunt. Futura ſane erat damnoſa, per obliquum latus, ſubita hæc adgreſſio, niſi *Stahrenbergiana* legionis cohortes, ad montis radicem, intra dumetum, in inſidiis collocatæ, irruentem cœco impetu hoſtem, emiſſa glandium procella, mature perturbaſſent: *Schultziani* autem deſultores, occupato, ſub idem tempus, ſiluoſo, qui noſtris imminebat, colle, auxiliares eorum turmas, in partem aduerſam, egiſſent præcipites. Quo viſo, *Seraskierus*, florem equitatus, in noſtros immittit, vt, quam poſſent, acerrimo impetu, per leuam alam, perrumperent. Fecere illi quidem mandata; verum, quod cuneatim a *Cæſarianis* obſiſtebatur; reliquus autem exercitus, ſumma feſtinatione, per ſubſidiarias acies, ad eum modum inſtructus iam fuit, vt laborantibus facile potuerit ſuccurri; tota ea adgreſſio, non modo in irritum cecidit; ſed turpi etiam fuga, terminata eſt. Hoſtium, tercenti vniuerſim cæſi, e noſtris, triginta plus minus, deſiderati ſunt. In his, *Comes a Vehlen*, magnæ ſpei adoleſcens, *Dünewaldianæ* legionis ſacerdos, & volonum aliqui, quos, infeſtandi hoſtis libido, longius prolicuerat, cenſi fuerunt. *Lotharingum* equus, quo vehebatur, traiectus, humi ſtrauerat, ſine noxa tamen: quod præſto erant, qui lapſum releuarent. Leuo is cornu, cum principe *Salmenſi*; dextro, *Caprara*, cum *Ludouico Badenſi*, moderabatur.

in fugam coniiciuntur a noſtris:

noua hoſtium in noſtros impreſſio:

retunditur iterum:

tertium, in noſtros inuehuntur Turcæ:

cum clade repulſi:

vltima adgreſſio fortiter propulſatur:

ſuorum vtrinque numerus:

Lotharingi *equus, glande, ſine ſeſſoris noxa, traiicitur.*

§. LXIX.

Quid inde occeperint Cæſariani: PRæluſum, tumultuaria hac pugna, obſidioni fuit. Atque, eo quidem die, *VI. Idus Iulii* erat, iisdem ſe caſtris miles continuit. Altera poſt luce, conuulſis ſignis, profectio ſuſcipiebatur.

megjelenik a láthatáron. Megbízható hírek szerint húszezer lovasról volt szó, két *janicsár*ezreddel együtt, akik hátulról a templomromok között álltak őrségben. A mocsár megakadályozta őket abban, hogy széthúzott arcvonallal ronthassanak a mieinkre. Két részre oszlik tehát a hadsereg, és iszonyatos üvöltést hallatva, mint valami vadállatok megtámadják a balszárnyat. A mieink állásba lévő egységei derekasan fogadták őket, s mivel a Duna és a mocsár közti kissé szűk helyen kellett harcolni, olyan sikerrel, hogy a puskákkal és az ágyúkkal visszaszorított ellenség megfutamodott. Üldözésükre küldték *Lubomirsky* négy *lengyel* lovasság szárnyát, akik kétezer lépésnyire visszaszorították az ellenséget. A csapdától való félelem akadályozta meg őket abban, hogy mélyebben előnyomuljanak. Alighogy visszafordultak, az ellenség másik rohamoszlopa teljesen rendezetlenül ráront a jobbszárnyra, mégpedig olyan erővel, hogy félő volt: áttörnek, ha a szüntelen tüzelés nem veri vissza innen őket. Míg mindkét szárnyon ilyen módon harcolnak, segítségükre siet a lovasság és a *Lotharingiai* parancsára a gyalogosok hadsorai mögött rövid idő alatt kialakítja a második, sőt a harmadik arcvonalat. Eközben a törökök, akik a hegy lábánál a jobbszárnyat támadták meg s innen meg kellett hátrálniuk, fölkaptattak a hegy meredélyeire, és innen kezdenek ismét a mieinkre rontani. Ez a rézsútosan jövő hirtelen támadás igen kártékony lett volna, ha a *Starhemberg*-ezred egységei, melyek a hegy lábánál a bozótban álltak lesben, golyózáporral időben vissza nem szorítják a vakon rohamozó ellenséget. *Schultz* dragonyosai pedig ugyanezen idő alatt elfoglalván a mieink fölött meredő erdővel borított dombot, a törökök segítő lovascsapatait nagy iramban az ellenkező irányba szorítják vissza. Ennek láttán a *szeraszkir* a lovasság színe-virágát a mieinkre küldi, hogy e lehető legelkeseredettebb rohamban törjék át a balszárnyat. Azok tették is, amit parancsoltak nékik, de mivel a *császáriak* ék alakban álltak nekik ellent, a hadsereg többi része pedig igen nagy sietséggel már oly módon fölfejlődött a segédarcvonalak révén, hogy könnyen a szorongatottak segítségére siethettek, így ez az egész támadás nem csak hogy kudarcba fulladt, hanem szégyenletes futással is végződött. Háromszáz ellenséget vágtak le, a mieinkből úgy harmincan estek el. Köztük volt *gróf Vehlen*, e nagyreményű ifjú, a *Dünnewald*-ezred tábori papja, és néhány önkéntes, akiket távolabbra csalogatott az ellenség üldözésének vágya. A *Lotharingiai* lova megsebesült és levetette gazdáját, de nem történt baja, mivel rögtön fölsegítették a földről. A balszárnyat *Salm* herceg, a jobbszárnyat *Caprara* irányította *Bádeni Lajossal* együtt.

A törökök húszezer lovassal megtámadják a mieinket. A támadás rendje.

A mieink megfutamítják őket.

Az ellenség újabb támadása.

Ezt is visszaverik.

Harmadszor is megtámadnak a törökök.

Vereséget szenvednek.

Legutolsó támadásukat is bátran visszaverik.

A két részről elesettek száma.

A Lotharingiai *lovát golyó teríti le, de lovasának nem esik bántódása.*

LXIX. §

Ez a csetepaté az ostrom előjátéka volt. *Július tizedikén* a katonaság nem mozdult ki a táborból. A következő napon azonban megkezdik a vonulást Buda felé.

Mibe kezdtek ezután a császáriak?

Ennek láttán a *törökök* bevették magukat a hegyekbe. Még egy jó mérföldre voltak *Budától* a mieink, amikor ismét parancsot kaptak a táborverésre. Itt töltötték a következő napot is, melyet a katonaság pihenésére fordítottak, s közben megérkezett a táborba négyezer magyar is. Végül *július tizenharmadikán* átgázoltak a mocsáron, s *július tizenegyedikén* a város látóhatárára érkeztek. A közeledő hadsereg előtt megmutatta magát néhány lovasszárny, de a mieinket be sem várva eltűntek. Még meg sem álltak a *császáriak,* mikor az ellenség elhagyja a felső hőfürdőket és a velük határos, tornyos falakkal erődítmény formájában megerősített malmot. Ide tehát lovas őrállásokat helyeztek el, a *Duna* menti dombok magaslatain pedig a gyalogság vert ideiglenes tábort. Aztán pedig, mikor az alsóvárossal szemben fölállították a két ütegállást, s elkezdték a falakat veretni. Három napot töltöttek a falak rombolásával, és olyan sikerrel végezték, hogy két helyen le is dőlt a fal. Eközben az ellenség mind a városon belül, mind pedig kívül mindennel megpróbálkozott. A *Duna* bal partján elfoglaltak egy állást, ahonnan kényelmesen támadhatták az ostromlókat. Kiverésüket *Pareilliusra* bízták, aki végül az éjszaka csendjét kihasználva váratlanul rajtuk ütött, de kishíján nagyobb volt a mieink vesztesége, mint amelyet a mieink a fegyvert ragadó ellenség között végbevihettek. Ebben a támadásban pusztult el *Altheim* gróf negyven közkatonával együtt, *Grondert* pedig, a Lotharingiai köréből származó kiváló önkéntest halálos sebesüléssel szállították vissza a táborba. Mindeddig ideiglenes táborban tartózkodtak a mieink. Ennélfogva, hogy nekifeküdhessenek a munkának, mégpedig az addiginál sokkal kitartóbban, a hadsereg nagyobb része a hegyen átkelve *július tizennyolcadikán* a városnak azon részén húzódik szét, amely *Fehérvár* felé néz. Még a táborveréssel foglalatoskodtak a császáriak, mikor az őrök jelentik, hogy egy nagyobb létszámú ellenséges csapat mutatkozott a fehérvári úton a dombokon. A Fővezér eldönti, hogy késedelem nélkül elébe kell menni az ellenségnek. Néhány ezred előtör, s fölkaptat a dombokra, melyek arra az útra néznek, melyen az ellenség mutatkozott, de senkit nem látnak. A vezérek úgy vélték, hogy egy ideig még ott kell tartózkodniuk, hogy meglássák, mit kezdeményez az ellenség. Akkor aztán a törökök elkanyarodnak és a *Szent Gellért*-hegyhez húzódnak vissza, s csupán háromezer ereszkedik le a völgybe, mintha csak csalogatni akarnák a mieinket a csatára, ugyanakkor pedig kikerülvén az összecsapásra önként adódó alkalmat, sebes iramban betörnek a Víziárosba és fölhágnak a mieink éppen hogy csak elkezdett ostromműveire. Ekkor aztán az őrséggel együtt három irányból kitörve rárontanak a mieinkre, s nagy pusztítással visszaverik őket egészen a lőpormalomig. Válságos volt a helyzet és szinte az ostromlók pusztulásával fenyegetett, ha *Beck* alezredes jó időben nem áll ellen tartalékos osztagaival a barbároknak, majd pedig a hátráló törököket *Buquoi* négy egysége nagy pusztítással vissza nem szorítja a romok közé. *„Ebben a csetepatéban,* írja WAGNER *(t.), sok-sok közlegény mellett*

Tábort ütnek a város látóhatárán.

Veretni kezdik a Víziváros falait.

A hadsereg körbezárja a várost.

Az ellenség csele.

A császáriak *veresége.*

t,) IX. könyv, 639. l.

tur. qua viſa, *Turcæ*, intra montes ſe recepere. Milliario adhuc *Buda* aberant noſtri, cum caſtra iterum metari iubentur. Iſthic, dies ſequens exactus, recreandoque militi datus eſt; acceptis intra caſtra, quatuor mille Hungaris. Superata demum, tertio *Idus Iulii*, palude, *pridie Idus*, in conſpectum vrbis, cum exercitu, ventum eſt. Monſtrauerant ſe aduentantibus, equitum alæ quædam, ſed quæ, non exſpectatis noſtris, diſparuere. Nondum pedem fixerant *Cæſariani*, cum hoſtes, ſuperiores thermas, & contiguam eis molam, ad caſtelli modum, turritis mœnibus, communitam, deſerunt. Heic ergo, collocatis ſtationibus, equitatus quidem, per edita collium, pone *Danubium* peditatus, caſtra temporaria, metatus eſt. Poſitis demum, aduerſus inferiorem vrbem, duobus ſuggeſtibus, mœnia verberari coepta ſunt. Tridui ſpatium, deiiciendis muris inſumtum fuit, eo ſucceſſu, vt gemino loco procumberent. Hoſtes interim, intra vrbem non minus, quam extus, nihil non intentatum relinquere. Stationem ii, ſiniſtro *Danubii* latere, occupauerant, infeſtandis obſeſſoribus, perquam idoneam. Ergo, vt hinc deiicerentur, *Pareillio* negotium datum eſt. qui demum, noctis vſurus ſilentio, facta exſcenſione, adoritur nec opinantes, ſed maiore propemodum iactura noſtrorum, quam quæ edi poterat, in concurſante ad arma hoſte. Interiit ea adgreſſione, comes *Altheimius*, cum gregariis quadraginta; *Gronderius* autem, e Lotharingi familiaribus, inſignis volo, lethali vulnere ſaucius, in caſtra relatus eſt. Hucusque, temporariis ſe caſtris, noſtri continebant. Proinde, vt in opus incumbi poſſet, multo, quam hucusque, pertinacius, pars exercitus maior, ſuperato monte, *XV. Cal. Auguſti*, vrbi, ea regione, qua *Albam Regalem* proſpicit, ſe circumfudit. Adhuc metandis opportune caſtris, intenti erant Cæſariani, cum ab excubiis nunciatur, numeroſum hoſtium agmen, itinere Albenſi, per colles ſe oſtentare. Nec mora, obuiandum hoſti Dux ſtatuit. Procurrunt legiones aliquot, enituntur que in colles, qui eidem illi itineri, quo ſe monſtrauerat hoſtis, imminebant; neque obſeruant quemquam. Morandum tamen eodem loco aliquantiſper, duces rebantur, vt, quid occepturi eſſent barbari, cernerent. Tunc vero, flexo itinere, ad *S. Gerhardi* montem Turcæ ſe retrahunt, tribus admodum millibus, in vallem, velut ad pugnam noſtros vellent prolicere, delapſis. At enim, dimiſſa confligendi, quæ ſe datura erat, occaſione, concitatiſſimo curſu, in vrbem ſe flumentaneam iniiciunt, enituntur que, ad noſtrorum vsque, vix dum cœpta, militaria opera. Iſthic demum, facta tripartito, cum præſidiariis, eruptione, in noſtros irruunt, reiectos, ad molam vsque puluerisi pyrii, non ſine inſigni ſtrage, propellunt. Res erat trepida, ac fere ad internecionem ſpectans oppugnantium: niſi *Beckius*, protribunus, cum ſubſidiariis cohortibus, barbaris ſe mature obieciſſet, poſteaque, pedem referentes, *Buquoi*, quatuor cohortes, clade edita, intra ruinas repreſſiſſent. *Occubuere*, inquit WAGNERVS *(t.) per eum tumultum, præter gregarios per-*

caſtra in vrbis conſpectu ponunt:

muros vrbis flumentaneæ verberare incipiunt:

clauditur ab exercitu vrbs circumquaque:

hoſtium ſtratagema:

Cæſarianorum *ſtrages.*

t.) Lib. IX. p. 639.

permultos, quindecim omnino præfecti. Adeo iam tum, mala fortuna aduerſari vndique, & ſe obiicere, velut ipſa hac initii calamitate admoneret obſidentes, quam inauſpicato, in hunc ſcopulum impacti eſſent. In obſidionis ephemeridibus *(u.)*, ducentos e gregariis, e ductoribus autem cohortium, *Hohenzollerum*, & *Fürſtenbergium* comites, *Carlevitziumque*, deſideratos, *Stahrenbergium* vero protribunum, conuulneratum fuiſſe, reperio.

§. LXX.

Inſtaurantur adgreſſionum opera:

INſtauratis, feſtinato opere, ſuggeſtibus, quos heſterna eruptione, hoſtes fere deraſerant, iterum tormentorum pilis muri, iisdem locis, vbi procubuerant, quatiebantur, vt adſilientibus, laxius paterent ruinæ. Scilicet, ne tantillo ſucceſſu, hoſtis fieret confidentior, collatis ſententiis, adſiliendum vrbi, duces conſtituerant. Ea prouincia, *Scherffenbergio* & *Thimmio*, tribunis, *Tillio* atque *Archinto* protribunis, e ſenatus militaris conſulto, obtigit. Additi, plus *mille (v.)* Hungari pedites, qui ſuperatis ruinis, longius illud ſuburbium, expilarent. Ergo, die in veſperam inclinante, muralibus machinis, res, aduerſus obturatas mœnium fiſſuras, ſtrenue iterum iterumque geri cœpit: corpora interim curantibus, expedientibusque arma, qui mœnia erant ſubituri At duces, ne quid inauſpicato fieret, montem conſcendere, *Viennenſi* obiectum portæ, vt inde adſilientium virtutem ſpectarent, emendarent errores, accenderent ſubſidiarias cohortes. Ineunte demum crepuſculo, *Stahrenbergius*, Viennæ propugnator, adſultus ſignum dari iubet. quo, ſemel iterumque repetito, tanta alacritate, procurrere noſtri, vt ante ſuccederent muris, quam pedem loco mouiſſe credidiſſes. Primam adgreſſionem, *Aſtius Baro*, impauidi animi centurio, &, quo nemo, edendi facinoris cupidior, cum volonum & pyrobolarum manipulo exorſus, tametſi peruicaciſſime obluctantes hoſtes offendiſſet, in ruinas tamen, opinione celerius, eniſus eſt. Subibant e veſtigio *Hungari*, vti deiectis propugnatoribus, oppido potirentur. Inde *Tillius*, cum peditibus quadringentis imminebat, altera ruinarum parte, perrupturus. Acre vbique fit prælium, ſed nusquam impeditius, quam ad portam, Danubio adfinem: pertundendæ enim dolabris erant valuæ, *Callenfelſio* ſubtribuno ductante. Sed, quod creſcebat noſtrorum, ipſo periculo, ardor, extuſa porta, heic quoque perrumpitur. Animabant pugnantes, *Thimmii* cohortes quatuor. quæ ad nutum intentæ, proxime inſtabant: quin, & ala dextra, [illegible] promtu erat, claudebatque adſilientes explicatis ordinibus. Hac extus prouidentia, & pugnantium intra ruinas contentione, fracti hoſtes, relictis ſtationibus, diffugiunt, &, qua quem-

decernitur adſultus:

eius ratio & ſucceſſus:

u.) Prodiere Francofurti ad Mœnum, germanice, forma quadripartita, ſub titulo: Genuina Budæ deſcriptio. quas plerumque, iuxta WAGNERVM, & *Notitias* alias, ſequimur.

v.) WAGNERVS, quingentorum meminit.

összesen tizenöt tiszt esett el. A balszerencse már ekkor is ennyire az útjukban állott, mintha csak rögtön a kezdet kezdetén figyelmeztetné az ostromlókat, hogy milyen rossz előjellel akadtak meg ezen a kősziklán." Az ostromról szóló beszámolókban *(u.)* úgy találom, hogy kétszáz közkatona, a csapatok vezetői közül pedig *Hohenzollern* és *Fürstenberg* grófok és *Karlewitz* meghalt, *Starhemberg* alezredes pedig súlyos sebesülést szenvedett.

LXX. §

Helyreállítják az ostromműveket.

Miután sietős munkával helyreállították az ütegállásokat, melyeket az ellenség az előző napi kitörés során szinte teljesen tönkretett, ismét ágyúgolyókkal kezdték veretni azokat a falszakaszokat, melyek már leomlottak, hogy így a támadók előtt tágasabb romok nyíljanak. A vezérek ugyanis megbeszélés után úgy döntöttek, hogy meg kell rohamozni a várost, hogy e kis sikerén nehogy nagyon elbízza magát az ellenség. A roham parancsnokainak *Scherffenberg* és *Thimb* ezredeseket, *Till* és *Archinto* alezredeseket nevezte ki a haditanács. Több mint ezer *(v.)* magyar gyalogost adtak melléjük, akik a romokra fölhágva már hosszabban kifosztották azt az alsóvárost. Alkonyattájt tehát meg-megújuló ágyútűznek vetik alá az eltorlaszolt falhasadékokat, eközben pihentek és előkészítették a fegyvereiket azok, akik a falak megrohamozására készültek. Hogy minden tökéletes rendben menjen, a vezérek fölkaptattak a *Bécsi* kapuval szembeni hegyre, hogy innen szemléljék a rohamozók bátorságát, igazítsák ki tévedéseiket, és segítségükre csapatokat küldjenek. A szürkület beálltakor végül Bécs védelmezője, *Starhemberg* megadja a jelet a rohamra, melyet többször megismételve, olyan nagy sietséggel törtek előre a mieink, hogy előbb fölnyomultak a falakra, hogysem azt hinnéd, elindultak. Az első támadást *d'Asti báró*, ez a rettenthetetlen százados – aki mindenkinél jobban vágyott valami hősi tettre – kezdte egy önkéntesekből és gránátosokból álló egységgel. S bár igen kitartóan ellenálló ellenségbe ütközött, villámgyorsan fölmászott a romokra. Azon nyomban utána mentek a *magyarok*, hogy a védőket kiverve birtokba vegyék a várost. Utána következett *Till* négyszáz gyalogossal; ők a romok túlsó oldalán akartak áttörni. Mindkét felől elkeseredett csata bontakozott ki, de sehol nem volt bajosabb, mint a Dunához közel eső kapunál. Itt ugyanis fejszével be kellett törni a kapukat *Callenfels* alezredes vezetésével. Mivel azonban a veszély hatására csak nőtt a lelkesedés a mieinkben, a kaput betörve itten is áttörnek. A harcolókat lelkesítette *Thimb* négy zászlóalja is, akik parancsra várva a közelben várakoztak, sőt a jobbszárny is készen volt és széthúzott arcvonallal zárta a rohamozókat. A kinti elővigyázatosság és a harcolóknak a romok között tanúsított erőfeszítése megtöri az ellenség erejét, s az állásokat odahagyva elmenekülnek, s kit hova vitt a sors,

Elhatározzák a rohamot.

Ennek módja és sikere.

u.) Német nyelven, négyrét alakban Majna-Frankfurtban jelent meg a következő címmel: Buda valódi leírása. WAGNER és más *Följegyzések* mellett elsősorban ezt követjük.
v.) WAGNER ötszázról ír.

Támadás a Víziváros ellen.

vagy ahova a félelem ragadta őket, csúfosan szétszóródtak. „*Akkor aztán,* mint WAGNERNÁL olvassuk, *egy meghatározhatatlan jellegű csatában vegyesen gyilkolnak fegyverest és fegyvertelent az utcákon és a házakban, s aki megmaradt, a felsővárosba igyekezett, de a parancsnok kizárta őket, nehogy velük együtt az ellenség is benyomuljon. Úgy kétezerkétszázan estek el, nem számítva azokat, akik a haláltól való félelmükben a folyóba menekültek. A Fővezér parancsára tüzet vetettek a háztetőkre, hogy egyrészt előcsalogassák az ellenséget a házakból, másrészt pedig, hogy a győztes katonaságot visszarendeljék a fosztogatásból a feladatára. A tűzvész fényénél az éjszaka hátralevő részében mellvédet emeltek a várból lezúduló golyózápor ellen.*" A beszámolók azonban azt is megemlítik, hogy nem csak a mieink

A mieink, valamint az ellenség is fölgyújtják.

elővigyázatossága, hanem az ellenség irigysége is csóvákat röpített a házakra, hogy így ne juthasson zsákmány az ellenség birtokába, pedig az bizony sokféle és igen dús lett volna. Tíz helyen is fölgyújtották a várost, de a tűz nehezen lángolt föl, míg végül föltámadt az északi szél, s ez szétterjesztette a tűzvészt. Ennek messze vetülő fényénél állandó tűz alá vették a felsővárosba hegyin-hátán rohanó csapatokat. A kapu bejáratán belül is sokan elestek, de még többen azok, akik a hegy oldalán kézzel-lábbal igyekeztek följutni a várba.

LXXI. §

Az ostromlók föllelkesednek.

A Víziváros sikeres bevétele után csodálatosan föléledt a remény a *császáriakban,* hogy igen sikeresek lesznek. A város füstölgő romjai nem csak a mieinknek, hanem az ellenségnek is haszontalanná tették a következő napot. Mivel tehát ezen a területen semmivel nem kísérletezhettek, a mieink elfoglalták a *Szent Gellért*-hegyet, hogy megtisztítsák a török őrállásoktól vagy inkább az ott lapuló ellenségtől. Ugyanazon a helyen, ahol hajdan egy kápolna

Ütegállásokat emelnek a Szent Gellért-*hegyen.*

állt, ütegállásokat emelve a városnak ezen a részén is elkezdik az ostromműveleteket. Ezután közelebb vezényelték a tábort, hogy a körbevett ellenséget szorosabban bezárják. A törökök, hogy ezt a szándékot megakadályozzák, nagy számban és nagy lelkesedéssel kitörnek a táborverőkre. A mieink

Kölcsönösen csapásokat mérnek egymásra.

derekasan fogadják őket és visszaszorítják a falak közé. Az összecsapás azonban nem csak az ellenségre nézve járt gyászos eredménnyel, mert a mieinknek sem volt vértelen. Elesett számos különböző rangú közkatona, valamint *gróf Starhemberg,* ez a *Mansfeld*-ezredbeli igen iparkodó százados. Ekkor aztán a *Lotharingiai* elhatározta, hogy kijelöli a támadási sávokat,

Két támadási sávot jelölnek ki.

alkalmas helyeken ütegállásokat emeltet, bevonatja az állásokba az ágyúkat, s kiadja az utasításokat a parancsnokoknak. Kettős támadást vettek tervbe, az egyiket a *Bécsi* kapunál, a másikat a *Fehérvári* kapunál. Mindkettő a város ellen irányult, a város ágyúzása ugyanis legalább annyira fáradságosnak, mint haszontalannak látszott, mivel itt a sokszoros erődítményrendszer mintegy labirintust alkotott, másrészt pedig roppant meredeken helyezkedett el, s viszonylag csekély létszámú őrség könnyen védelmezhette, míg a mieink

Melyik parancsnokokra bízták a vezetést.

részéről aligha lehetett támadni anélkül, hogy ne tetézték volna a veszteségeket. A *Bécsi* kaput pedig *Maximilian Starhembergre* bízták *Fontanával* és a *neuburgi* herceggel és az ezen a vidéken harcoló jobbszárnnyal együtt.

quemque, ſeu ferebat ſors, ſeu metus raptabat, fœde dilabuntur. *Tum vero, confuſo pugnæ genere*, vti habet WAGNERVS, *armati, inermes, per vias domosque, cæde promiſcua, obtruncati; cæteri, in ſuperiorem vrbem profugi, atque a gubernatore, ne vna hoſtes irrumperent, excluſi, duo facile millia, ac ducenti, interemti ſunt, non adnumeratis, quos ferri metus, in aquas adegerat. Ad proliciendos e caſis, hoſtes, tum victorem militem, ab direptione, ad opus reuocandum, Ducis iuſſu, flammæ tectis iniectæ, & ad eam lucem, per reliquum noctis, lorica, aduerſus depluentes ex vrbe pilas, ſublata eſt.* Verum, non prouidentia ſolum noſtrorum, ſed hoſtium etiam inuidia, ignes vrbi ſubditos, ephemerides memorant; ne præda potirentur victores, quæ, & varia inerat in vrbe, & diues. Decies ſubiecti ignes, difficulter exarſere, dum nocturnus aquilo, ſufflaret incendium: ad cuius late ſparſum lumen, perpetuis tormentorum diſploſionibus, impetebantur, conferta, fugientium in ſuperiorem vrbem, agmina. Ac cecidere ſane, intra portæ aditus, permulti; plures, qui per montis latus, pedibus manibusque, arcem ſubire enitebantur.

expugnatur vrbs flumentanea:

exuruntur-que noſtrorum, iuxta & hoſtium, facinore.

§. LXXI.

FElici hac vrbis flumentaneæ expugnatione, mirum, quantum fuerint erecti, in ſpem optimorum ſucceſſuum, *Cæſariani.* Diem ſequentem, fumantia vrbis rudera, non noſtris modo, ſed hoſtibus etiam, inutilem fecere. Ergo, cum hac regione, nihil tentari poſſet, repurgatum a Turcicis excubiis, an ſubſeſſoribus, montem *S. Gerhardi*, noſtri occupant, eductisque, loco eodem, quo ſacellum poſitum fuit olim, ſuggeſtibus, operas militares, iſta quoque vrbis regione, exordiuntur. Admota mox propius caſtra fuere, vt circumcluſi hoſtes, arctius poſſent contineri. Eam deſtinationem, impedituri Turcæ, magno numero, nec minoribus animis, in metantes erumpunt. Accipiuntur a noſtris maſcule, repelluntur que intra mœnia, haud ſine clade. qui tamen congreſſus, ſicuti funeſtus hoſti, ita, haud incruentus noſtris exſtitit. Cecidere nimirum, cum varii ordinis gregarii complures, tum *Comes Stahrenbergius*, legionis *Mansfeldianæ*, ſtrenuus centurio. Tunc vero demum, deſignari adgreſſiones, erigi, idoneis locis, ſuggeſtus, adtrahi tormenta, adtribui ducibus imperia, *Lotharingus* voluit. Et, adgreſſio quidem duplex inſtituta eſt, ad *Viennenſem* portam altera, altera ad *Albaregalenſem.* Vtraque, contra vrbem deſtinabatur. Nam arcem, tormentis adgredi, non minus laborioſum, quam inutile videbatur: tum, ob multiplicium munimentorum velut Labyrinthum quendam, tum ob arduum molis poſitum; quodque tenuiore præſidiariorum numero, defenſari; contra, ſine cumulatiore noſtrorum iactura, vix tentari poſſet. Ac *Viennenſi* quidem portæ, *Maximilianus Stahrenbergius*, cum *Fontana*, & *Neoburgico*, collegis, incubuit; ala dextra, hac regione militante. Con-

Creſcunt inde animis, obſeſſores:

ſuggeſtus, in monte S. Gerhardi educuntur:

haud ſine mutua clade:

inſtituuntur adgreſſiones duæ:

quibus ducibus adtributæ:

tra, *Albaregalenſi*, Dux *Croyus*, *Pareilla*, & *Scherffenbergius*, cum ala ſiniſtra, imminebant: vniuerſo denique operi, *Rudigerus Stahrenbergius*, Lotharingi legatus, moderabatur. Laborum primus fuit, vti, agger, a peditatu, caſtris circumduceretur, adaperirentur viæ obſidionales, ac tuta expeditaque, oppugnantibus eſſent reliqua. Quæ cum fiunt, aurem in primis Duci vellebat, reddebatque ſollicitum, proximus, ad *Haſchanbeckum*, Turcarum exercitus: ne forte, obſidionalibus diſtentum operis, improuiſo adoriretur. Igitur, habito ſenatu, equeſtri adoriendum pugna, decernit. Itur, nocturno tacitoque itinere, in hoſtem, ſesqui milliari *Buda*, disiunctum. Nondum aurora, vltra diluculum progreſſa fuerat, cum in duas, ſtationariorum Turcarum legiones, incidunt proficiſcentes; ſed, quæ ne conſpectum quidem noſtrorum tulere. Inſtat fugientibus *Lotharingus*, tum demum militem ſubſiſtere iubens, cum metantem ſupra colles *Seraskirium*, luce iam liquidiore, conſpicit. Is vero, intellecto, noſtros adeſſe, quod toto ſe exercitu peti credebat, pedem aliquantum refert; mox, cognita hoſtium paucitate, aciem ſedulo inſtruit, pugnæ facturus poteſtatem. quod dum agit, duo equitum millia procurrere, noſtrosque laceſſere iubet. Fit ergo prima velitatio, cuius opportunitate Dux vſus, ſtruit & ipſe aciem. Duo admodum millia peditum adduxerat, quæ cornu vtrique ſcite interſerit. Dextrum *Salmenſis*, cum *Taffio*; ſiniſtrum, *Badenſis*, ac *Mercyus*, moderabantur. Illic *Styrumbii*, & *Magni*, dimachæ; hic *Schulziani*, & *Sabaudici*, latera communiebant. Iam, ad iuſti prælii modum velitatio inualuerat, ſubeuntibus nouis barbarorum turmis; cum *Lotharingus*, laxata acie media, exemtisque inde equitum alis, cornu vtrumque, ne perfringeretur ab hoſte, tempeſtiue obfirmat: locus fuit, ad confligendum cum multitudine per quam idoneus, modica nimirum, inter Danubium & confertos a dextra, colles, planities. Occurritur hic hoſti, denſatis iterum ordinibus, tantaque noſtrorum virtute, vt ſemel, atque denuo, ſumma incumbentem vi hoſtem, cum clade reiicerent. Immiſſi in fugientes *Poloni*, cum tergis hoſtium hæſiſſent iuſto pertinacius, a conuerſis ſubito Turcis, haud ſine ſtrage, reprimuntur, coniectique in fugam, parum aberat, quin perturbarent primam noſtrorum aciem; niſi dato fugæ ſpatio, maturius intra ſubſidiarias turmas, fuiſſent recepti. *Polonorum* hac temeritate, prouidentiores facti *Germani*, aciem diligentiſſime conſolidant, vt, vel ſolo eius obtutu, terreretur hoſtis. Tunc *Seraskirius*, ad dolum conuerſus, *Amurathis* exemplo, tercentos fere camelos, a peritis feſſoribus, concitato gradu, aduerſus ſiniſtrum cornu, inuehi iubet; turbaturus, vti rebatur, incurſu beſtiarum, noſtrorum ordines. Ac profecto, parum aberat, quin inuſitato terriculamenti genere, diſſolueretur acies. Proinde, currules partim, partim manuarias machinas, in beſtias primo omnium, deinde, quod non ceſſarent pergere, in rectores, diſplodi iubet *Lotharingus*. quibus deiectis, ſtupuit camelorum agmen; mox, vnius beſtiæ, fræ-

Lotharingus, *Seraskirium, aperto Marte, adoriri ſtatuit:*

aciei noſtratis facies:

pugnæ ratio:

Seraskirii *commentum:*

irritum reddunt noſtri:

A *Fehérvári* kaput ellenben *Croy* herceg, *Pareillius* és *Scherffenberg* támadta a balszárnnyal, s az egész műveletet *Rüdiger Starhemberg*, a Lotharingiai megbízottja irányította. Az első feladat az volt, hogy a gyalogság sáncot húzzon a tábor köré, megnyissák az ostromutakat és biztonságos és alkalmas legyen a többi dolog is az ostromlóknak. Miközben ez történik, a Fővezért állandóan nyugtalanította a *Hamzsabéghez* közel állomásozó török hadsereg – nehogy még hirtelen rátámadjanak, miközben az ostrommunkálatok lekötik. Haditanácsot tartván tehát elhatározza, hogy először lovascsatába bocsátkoznak. Az éjszaka csöndjében vonulnak a *Budától* másfél mérföld távolságban lévő ellenségre. Még hajnalhasadás előtt két állásban lévő török ezredbe botlanak, de a mieink láttára futásnak erednek. A menekülőket üldözőbe veszi a *Lotharingiai*, végül pedig álljt parancsol a katonaságnak, s közben a pitymallat fényében megpillantja a dombokon táborozó *szeraszkirt*. Amint pedig annak tudomására jutott, hogy ott vannak a mieink, s mivel azt hitte, hogy az egész hadsereg rátámadt, valamelyest hátrál, majd értesülvén az ellensége csekély létszámáról, fürgén fölfejleszti az arcvonalat, hogy csatába bocsátkozhassék. Ezalatt kétezer lovasnak megparancsolja, hogy törjenek elő és zaklassák a mieinket. Megkezdődik tehát az első csatározás, melynek alkalmát kihasználva a Fővezér is kialakítja az arcvonalat. Kb. kétezer gyalogossal vonult ki, akiket ügyesen a két szárny közé ékelt. A jobbszárnyat *Salm Taafféval*, a balszárnyat a *Bádeni* és *Mercy* irányította. Amazokat *Styrum* és *Magni* dragonyosai, emezt *Schultz* és *Savoyai* emberei védelmezték oldalról. Már-már szabályos csatává fejlődött a csatározás, mikor újabb barbár egységek vonultak föl, s a *Lotharingiai* meglazította a középső arcvonalat, és innen két lovasszázadot kiemelve jó időben megerősíti mindkét szárnyat, hogy át ne törhesse az ellenség. A hely maga igen alkalmas volt a nagy tömeggel való megütközésre, ti. a Duna és a sűrűn egymás mellett álló dombok közötti sík terület eléggé keskeny volt. Újra összetömörítvén a hadsorokat oly nagy erővel csapnak össze a mieink az ellenséggel, hogy a nagy erővel támadó ellenséget nagy veszteségeket okozva visszaverik. A menekülő törökre ráküldik a *lengyeleket*, de mivel azok a szabályosnál makacsabban nyomulnak előre az ellenség hátában, a hirtelen visszaforduló török bizony nem éppen pusztítás nélkül visszaszorítja őket, s miután menekülni kezdtek, kishíján összezavarták a mieink első arcvonalát, ezek azonban jó időben helyet adtak a futóknak és a tartalékos egységek közé fogadták be őket. A *lengyelek* vakmerősége elővigyázatosabbá tette a *németeket*, gondosan megszilárdítják az arcvonalat, hogy már annak puszta láttán is megrémüljön az ellenség. Akkor a *szeraszkir* cselhez folyamodott, s *Murad* példáját követve parancsot ad, hogy vagy háromszáz tevével, tapasztalt hajtók sebes iramban rontsanak rá a balszárnyra. Azt hitte, hogy a rohanó vadállatok összezavarják a mieink hadsorait. S valóban kevés híja volt, hogy a szokatlan rémületes látvány hatására fölbomlott az arcvonal. A *Lotharingiai* tehát kiadja a parancsot, hogy részint ágyúkkal, részint puskákkal lőjék a beste törököt, majd pedig, mivel azok nem hagyták abba az előnyomulást, a tevéseket vegyék tűz alá. Mikor aztán a hajtókat sikerült kilőni, a tevecsapat összezavarodott, majd mikor az élharcosok

A Lotharingiai nyílt támadást határoz el a szeraszkir ellen.

A mi arcvonalunk kinézete.

A harc lefolyása.

A szeraszkir *cselét*

kudarcba fullasztják a mieink.

megragadták és a kantárjánál fogva elvezettek egy bestiát, a tevenyáj az első állat nyomát követve, a nevető katonaság hadsorai közé vonult. Hadicsele kudarcba fulladván a *szeraszkir* egy darabig mozdulatlan maradt a csatasorban, s hánykódott a visszavonulás és a támadás gondolatai között. Akkor aztán a habozó törököt nagy lelkesedéssel megtámadják a mieink. Az arcvonal közepén a *németek* harcoltak igen nagy bátorsággal, míg a *magyarok* szinte hihetetlen virtussal az ellenség mindkét szárnyát áttörik. Ezzel elérték, hogy a török had legerősebbnek tartott része, a lovasság a vártnál csúfosabban és gyorsabban nyílt menekülésbe kezdett s a keresztények kardélre hánytak kétezer *janicsárt* és kishíján kézre került a *szeraszkir* is, mikor megpróbálta visszatartani embereit a meneküléstől. Az ellenség üldözésében élen jártak a *magyarok*, akiket *Bádeni Lajos* támogatott *Götz* és a *Savoyai* ezredeivel. Teljességgel szokatlan neme volt ez a győzelemnek és valamiképpen azzal ért föl, amit *Bécsnél* vett az ellenségen a keresztény hadsereg. A mieink közül száznegyvenen estek el. A zsákmány szerényebb volt, mintsem ezt a csapatok nagy létszáma után remélték volna. Zsákmányoltak azonban nyolc mezei ágyút, számos lovat és nem lebecsülendő mennyiségű hadiszert. A barbároktól elragadott zászlók között volt az is, melyet csak nemrég küldött a szultán. *„Mind a mai napig látható a Szent Istvánban,* írja WAGNER; MAGNI *gróf küldte el a császárnak, az, aki bátran fogadta az ellenséges előnyomulás első rohamát."*

Megtámadják a szeraszkirt, és megfutamítván levágják.

Szerény zsákmány.

LXXII. §

Nagyon jókor jött ugyan ez a győzelem az ostromlóknak, hiszen megszabadultak a körbesáncolás fáradságos munkájától, mégis lassabban haladt előre a vállalkozás, mint azt a vezérek remélték, sőt a végén balszerencsébe torkollott. A támadási sávok közül az volt a legnehezebb, melyet a haditanács döntése értelmében a *Fehérvári* kapu ellen alakítottak ki. Azonkívül ugyanis, hogy a lejtő meredek volt, a kissé hosszabb fal, mely rengeteg védőt tudott befogadni, nagy veszedelmet jelentett a mieinknek, és sok fáradságot okozott. Nagy igyekezettel elhelyezik azonban az ütegállásokat, és *július huszonnyolcadikán* elkezdik a falak veretését. Három napon át tartó fáradságos munkával azonban kevés sikert értek el, annál nagyobb volt a kártétel. Az ostromlottak ugyanis részben a legörgetett sziklákkal, részben az ágyúlövésekkel nemcsak hogy megfosztották a katonaságot a fölmászás lehetőségétől, hanem sokkal nagyobb pusztítást vittek végbe a katonaság között, mint azt gondolnánk. Ezért a tüzérek elhatározzák, hogy alá kell aknázni a falakat. A munka igen fáradságos volt, több napos kitartó munkával azonban odáig jutottak, hogy a munkát irányító *Cornaro* azt a reményt ébresztette bennük, hogy már jelentős falszakaszt ledönthetnek. A dolog azonban másként ütött ki, mint ígérkezett. Az első akna ugyanis a nagy rondellánál kirobbantott téglákat és a kihányt földet a mieink ostromútjaira zúdította, roppant nagy károkat

Ez a győzelem nem lendítette előre az ostromot.

A Fehérvári *kapunál lévő támadási sáv nehézsége.*

Az aknászok munkája

kudarcba fullad.

frænotenus, a primipilis prehenſæ abductæque, grex reliquus, velut veſtigia legens, intra ordines, ridente milite, acceptus eſt. Strategematis ſucceſſu fruſtratus *Seraskirius*, inter retrocedendi, & inuadendi noſtros, conſilia, in acie aliquantiſper conſiſtit. Tunc vero, cunctantem, ingentibus animis noſtri adoriuntur. Media acie, *Germani* pugnabant fortiſſime, dum *Hungari*, mirifica prorſus virtute, alam vtramque perfringunt. Factum ea re fuit, vt equitatus, quo in primis valebant Turcæ, opinione fœdius celeriusque, in apertam fugam effunderetur; conciderentur bis mille *Ianitſcharii*; atque *Seraskirius* ipſe, cum a fuga retentaret ſuos, propemodum interciperetur. Præcipua, in proſequendo hoſte, *Hungarorum* fuit opera: quos *Ludouicus Badenſis*, cum *Götziana* & *Sabaudica* legione, ſuſtentabat. Genus victoriæ inuſitatum prorſus; & quodammodo illi ſuppar, quod ad *Viennam*, de hoſtibus, Chriſtianorum exercitus, retulerat. E noſtris, centum quadraginta occubuere. Præda, minutior fere, quam pro copiarum multitudine, putabatur. Captæ interim fuerunt, campeſtres machinæ octo, equorum numerus, & inſtrumenti bellici adparatus, haud contemnendus. Inter ſigna, quæ barbaris ſunt erepta, vexillum fuit, recens a Sultano transmiſſum. *Id quod*, *per* MAGNVM *Comitem*, *qui primum hoſtilis impreſſionis impetum*, *fortiter exceperat*, CAESARI *transmiſſum*, *hodiedum*, *ad Diui Stephani*, *viſitur*, inquit WAGNERVS.

adoriuntur Seraskirium, *inque fugam conjectum, caduni:*

præda paucitas.

§. LXXII.

TAmetſi, opportuna victoria hæc accidit obſeſſoribus: quippe, circumuallandi labore exoneratis, tamen lentius, ac ſperabant duces, ſuccedebant omnia, dum prorſus in peſſimam fortunam degenerarent. Adgreſſionum difficillima fuit, quæ aduerſus portam *Albaregalenſem*, ſenatus militaris conſulto, ſuſcipiebatur. Præterquam enim, quod acceſſus haberet arduos, murus longior, & numeroſiſſimorum propugnatorum capax, plurimum, & periculi noſtris minabatur, & faceſſebat laboris. Poſitis tamen, magno conatu, ſuggeſtibus, *quinto Calendas Auguſti*, pulſandorum mœnium initium factum eſt. Tridui ſpatio, at paruo ſucceſſu, damno autem maximo, labor is, militares operas fatigabat. Obſeſſi enim, partem, ſaxis prouolutis, partem, tormentorum ictibus, non enitendi modo facultatem adimebant; ſed cladem etiam edebant in milite, multo, quam credas, maiorem. Quo circa, cuniculis ſuffodiendos muros, machinatores ſtatuunt. Opus fuit laborioſiſſimum, productum tamen, plurium dierum adſiduitate, eo vsque, vt eximiam mœnium portionem, ſubrui iam poſſe, crederetur: ſpem eam faciente *Cornaro*, operum moderatore. Sed res aliter, quam ſpoponderat, cecidit. Nam cuniculorum quidem prior, reuulſos, ad grandem ſemilunam lateres, egeſtamque humum, in obſidionales noſtrorum vias, ingenti illato damno,

Ea victoria, nihil ad obſidionis ſummam profectum:

adgreſſionis ad portam Albaregalenſem *difficultas:*

cuniculatorum operæ:

inanes:

damno, effudit; alter, biduo poſt ſuccenſus, per mollem actus humum, nullo facto operæ pretio, in aera eliſus eſt. Iſta, ad portam *Albaregalenſem* fiebant. Neque lætior, ad *Viennenſem*, ſucceſſus erat. Et ſi enim adgreſſio ea, minus habebat periculi; hoſtium tamen, peruigil & ſtrenua propugnatio, & opera noſtra adflictabat perpetuo, & diminuebat militem. Cohiberi certe haud poterant, quin creberrime erumperent, &, nunc deraderent aggeres, nunc conciderent operas. Geminandus ergo fuit ardor, & conſtantia; foueæ autem obſidionales, in vtrumque latus, ita ducendæ, vt, & cuniculatores protegerent, & arcerent incurſantes. Sed, hac quoque, operoſa licet prouidentia, vix quidquam profici potuit: quia animaduerſum eſt, ſcite, ſolideque eductas moles, in noſtrorum perniciem vertiſſe hoſtes. Vt enim infeſtandi oppugnatores, maior eſſet opportunitas, excauatis, pro mœnibus, nidorum inſtar, foueis, promtiſſimi quique ſubſederant, certisque adeo ictibus feriebant noſtros, vt vix tormentum, niſi præſentiſſimo vitæ periculo, diſplodi a machinatoribus potuerit. Ei peſti auerruncandæ, nouos, hinc atque illinc aggeres ducere, deprimere profundius foueas, loricas item prætendere, oportuit. Hæc, indefeſſo licet a noſtris labore, feſtinatione autem propemodum incredibili, conſummarentur; irriti tamen fuere conati; ſiue, quod animis conciderent milites; ſiue, quod nondum ingruerant barbarorum fata, breui poſt, e manibus hoſtium, vrbem eliſura.

alterius, ad portam Viennenſem, *adgreſſionis habitus, nihilo melior.*

§. LXXIII.

Tertia, ad turrim flumentaneam adgreſſio:

ITa ſe res habebant, cum grauatus curis *Dux*, nouam, habito ſenatu, adgreſſionem, ad flumentaneam turrim, moliri conſtituit. Didicerat ex transfugis, aquæ inopia laborare obſeſſos. Ergo, arcendos a flumine voluit, ſi poſſet forte, ea neceſſitate, ad deditionis leges adigere. Simul, deſignatæ ad eam molitionem, cohortes, in opus incumbere, atque vias cauare obſidionales incipiunt; hoſtes, ne aquationis commoditate priuarentur, magnis animis, neque minore numero, erumpunt. Conſtitere noſtri, pro foſſarum aditibus; ſed, quod rem, collatis ſignis, feruidius, quam pro paucitate, gerunt, neque in promtu ſunt, qui laborantibus ſuccurrerent; cum cæde reiecti, vix cœpta operarum exordia, cruore funeſtant. Cecidere ex noſtris, ſexaginta plus minus. In his, *Blumenthalius Baro*, & *Comes Ferdinandus Harrachius*, multarum opum, & lautiſſimæ exſpectationis adoleſcens, cenſebantur. Sub idem tempus, ad XVIII. Calendas Septembres, *Raſcianorum* aliquot, ex vrbe profugi, mortuum *Keremetz Baſſam*, vrbis præfectum, nunciant, ſuffectumque ei *Seidanum Ibrahimum*, virum, non minus propoſiti tenacem, quam excelſi animi. Quæ res, ſpem faciebat, fore, vt ex hac conuerſione, ſegnius in poſterum, vrbem defenſent præſidiarii. Accedebat, quod grandis ſe-

funeſta eius exordia:

præfecti Budenſis, *mors, & ſucceſſor:*

mi-

okozva. A két nap múlva berobbantott másik akna a laza talajban minden különösebb haszon nélkül a levegőbe röpült. Ez történt a *Fehérvári* kapunál. Nem jártak nagyobb szerencsével a *Bécsi* kapunál sem. Jóllehet ugyanis ez a támadási sáv nem rejtett annyi veszélyt magában, az éber és tettre készen védekező ellenség azonban szakadatlanul rongálta a mi ostromműveinket és pusztítást vitt végbe a katonaság soraiban is. Nem lehetett ugyanis föltartóztatni őket, hogy igen sűrűn ki ne törjenek, és ne rombolják le a sáncokat, vagy ne mészárolják le a dolgosokat. Kettőzött lelkesedésre és kitartásra volt hát szükség, az ostromárkokat pedig mindkét oldalra úgy kellett vezetni, hogy az aknászokat is védjék, és a kicsapó ellenséget is föltartóztassák. Ám ezzel a fáradságos elővigyázatossággal sem értek el sokat, mivel észre kellett venniük, hogy az ellenség a mieink veszedelmére fordítja a hozzáértően és szilárdan megépített ostroműveket. Hogy ugyanis kényelmesebben támadhassák az ostromlókat, a falak előtt fészkek módjára gödröket ástak, s a legelszántabbak beléjük lapultak, és olyan biztos lövésekkel lőtték a mieinket, hogy a tüzérek is csak a biztos életveszély kockáztatásával süthették el az ágyúkat. E dögvész kiirtására szükséges volt újabb sáncokat vezetni, mélyebbre ásni az árkokat, valamint mellvédeket emelni. A mieink fáradhatatlan munkával, szinte hihetetlen sietséggel vitték végbe a munkákat, igyekezetük azonban meghiúsult, akár mert alábbhagyott a katonaság lelkesedése, akár mert még nem teljesedett be a barbárok balsorsa, mely rövidesen kiütötte kezükből a várost.

Semmivel nem néz ki jobban a Bécsi *kapunál levő másik támadási sáv sem.*

LXXIII. §

Így állt a helyzet, mikor a *Fővezér* a gondok súlya alatt haditanácsot tartván újabb támadási sáv kialakítását rendeli el a víztoronynál. A szökevényektől megtudta, hogy az ostromlottak vízhiányban szenvednek. El akarta tehát zárni őket a folyótól, hátha esetleg a szükség rákényszeríti őket a megadásra. Az erre a feladatra kijelölt osztagok nekigyürkőztek a munkának, elkezdik ásni az ostromutakat. Az ellenség nagy lelkesedéssel s nem kisebb számban kitör, hogy ne foszthassák meg a víznyerés lehetőségétől. A mieink felsorakoztak az árkok bejáratainál, de mivel az összecsapás kibontakozása után hevesebben végzik a dolguk, mintsem azt csekély létszámuk megengedte volna, s nem is állt senki készen arra, hogy segítséget nyújtson a szorongatott helyzetben lévőknek, nagy öldöklés közepette hátrálásra kényszerítik őket, s még alig kezdtek a munkába, máris vérrel szennyezik be azokat. A mieinkből kb. hatvanan estek el. Közöttük volt *Blumenthal báró* és *Ferdinand Herrach gróf*, a rendkívül gazdag és nagyreményű ifjú. Ugyanez idő tájt, augusztus tizenötödikén néhány a városból elmenekült *rác* jelentette, hogy *Kara Mehmed pasa*, a város parancsnoka meghalt, és helyére *Sejtán Ibrahimot*, e nem kevésbé elszánt, mint emelkedett lelkületű férfiút nevezték ki. Ez a dolog reményt ébresztett, hogy e változás miatt a jövőben renyhébben védelmezik a várost az őrök. Hozzájárult még az is, hogy

A harmadik támadási sáv a víztoronynál.

Ennek gyászos kezdetei.

A budai *parancsnok halála és utóda.*

egy szerencsésen járt akna felrobbantotta a nagy rondellát, s olyan hasadékot csinált a falakban, mely igen alkalmas lett volna a rohamra, ha az ellenség idejében nem rak elé egy sűrű palánkot. A tüzérek parancsot kapnak tehát, hogy folytassák a veretést ugyanezen a helyen, hátha annyira át lehetne ütni, hogy tágas teret engedjen a rohamozóknak. Az ostromlottakban azonban akkora volt a kitartás, hogy nem engedték a mieinknek, hogy akár lábukat megvessék, vagy ne is mondjam, állást foglaljanak azon a részen. Állandóan tűzcsóvákat dobáltak a mieinkre, és roppant szikladarabokat görgettek alá a hegy lejtőjén; az ostromművekben nagy károkat okoztak és a katonaságban veszteségeket. *„E szerencsétlenségek miatt napról-napra jobban szorult a hurok. A legtapasztaltabb aknászokat vagy a föld temette be, vagy más baleset vitte el, s nem álltak rendelkezésre újabbak sem, amit pedig szenvedélyesen követelt a Fővezér a császártól. A katonaság a hiábavaló fáradság okozta fájdalmában betegen bágyadozott, a napról napra terjedő betegségek az egész hadsereget úgy elárasztották, hogy alig maradt ép katona a járatok és az ostromművek védelmére. Maga a vezér sokáig birkózott a harmadnapi hidegleléssel, teste gyöngeségét lelkierővel ellensúlyozta, míg végül ágynak szögezte a kór, s az ostrom irányításának terhét át kellett adnia* Rüdiger Starhembergnek, *a hadsereg többi részét pedig* Caprarának." Ezek voltak azok a nehézségek, melyek az ostrom önmagában véve is terhes munkáját végképp megakadályozták. Kevéssel később ehhez jött még egy súlyos vereség az ostromműveknek azon a részén, mely a várpalota kapuja ellen, ahonnan a legtöbb kitörés indult, őrületes igyekezettel és szinte legyőzhetetlen veszedelmek közepette vezették azokat. Tizenhét napi munkával felmagasodott a különféleképpen ékekkel ellátott építmény, míg a *janicsárok* váratlanul kitörnek, lekaszabolják az állásban lévő katonaságot, s a dragonyosokat, akiket a gyalogság csekély létszáma miatt helyeztek ide, megfutamítva, a sáncok jelentékeny részét elfoglalják. A szorongatottak segítségére siet a *Bádeni* és *Salm*, és ellenállásra buzdítván a csapatokat nem éppen veszedelem nélkül végülis visszaszorították a kitörőket. Sokan elestek az összecsapás során a mieink közül, még többen az ellenség soraiból. A következő nap azonban nem csak számban, hanem vakmerőségben is hasonló módon visszatértek, s támadásuk folyamán a *szász-eisenachi* herceget és több mást csúfosan megöltek.

Az ostromlottak kitartása és az ostromlókat ért szerencsétlenségek.

Az ellenség kitörése

a mieinkre veszélyes.

LXXIV. §

E sok baj hatására megfogyatkozik a hadsereg.

E bajok miatt oly mértékben megfogyatkozott az amúgy is kis létszámú hadsereg, hogy mikor a *Lotharingiai* szemlét tartott felettük, ötezer közkatona, ötven százados és negyven legatus elestét kellett megállapítania. Ezeket az ostromlás vitte el, de legalább ennyi szenvedett betegségekben, s a holtak száma napról napra emelkedett, noha *Augusta* is meg *Buonvisi* is annyi orvosságot küldött a táborba, amennyit akár egy sokkal nagyobb járvány elűzésére is elegendőnek gondoltak. Az volt a hadsereg menedéke, hogy a *Lotharingiai* láza lassanként kezdett alábbhagyni, kezdett kikászálódni betegeskedéséből, és végül átvette a hadvezéri teendőket. A lehető legjobbkor érkezett a táborba a *bajor választófejedelem*, mivel a vezérek és a katonák is reménykedni kezdtek,

[*A* bajor választófejedelem *megérkezése a táborba.*]

miluna, felici cuniculo ſuccuſſa, tunc plane procubuerit, rimamque in muris fecerit, adſultui haud importunam; niſi mature, ſpiſſum, ei ruinæ, vallum, hoſtis prætendiſſet. Ergo, verberare porro locum, machinatores iubentur, ſi forte pertundi ad eum modum poſſet, vt adſulturis pateret. At enim vero, ea fuit obſeſſorum pertinacia, vt ne pedem quidem, ne dicam, ſtationem, ea regione figere, noſtris licuerit. Nam, & miſſiles ignes, immittebant in noſtros perpetuo; & ſaxorum ingentia fragmenta, per montis ardua prouoluebant, maximo operarum damno, militisque iactura. *His calamitatibus, contraCtiora in dies fiebant omnia. Cunicularium, peritiſſimi quique, aut terra obruti, aut caſibus aliis interierant; neque noui, quod vehementiſſimè apud Cæſarem agebat Dux, erant in promtu. Miles, irriti toties laboris dolore, æger, languebat: morbi latius in dies ſerpentes, exercitum omnem ita peruaſerant, vt vix ad acceſſus, operaque tuenda ſatis eſſet valentium. Dux ipſe, dudum, cum tertiana conflictatus, poſtquam diu corporis infirmitatem, animi virtute ſuſtinuerat, æger demum lecto defigitur, oppugnationis cura*, Rudigero Stahrenbergio, *reliqui exercitus*, Capraræ *tradita.* Iſtæ difficultates fuerunt, quibus iam tum obſidionis labor ex ſe moleſtus, ſufflaminabatur. Acceſſit, inſignis breui poſt clades, ea operum regione, quæ aduerſus caſtelli portam, vnde pleræque fiebant eruptiones, inſano conatu, periculis autem propemodum inexſuperabilibus, educebantur. Septem & decem dierum labore, moles, varie cuneata, ſurrexerat; dum *Ianitſchari*, improuiſo erumpunt, concidunt ſtationarium militem, actisque in fugam dimachis, ob peditis inopiam, huc impoſitis, inſignem aggerum partem, occupant. Adcurrere laborantibus, *Badenſis* & *Salmenſis*, principes, accenſisque ad reſiſtendum cohortibus, haud ſine ingenti diſcrimine, tandem erumpentes repreſſere. Multi, ea congreſſione ex noſtris, plures ex hoſtibus, occubuerunt: redibant tamen poſtridie, non numero modo, ſed & audacia ſuppari. qua quidem impreſſione, *Saxo-Iſenacenſis*, pluresque alii, fœde necati ſunt.

obſeſſorum pertinacia: calamitates oppugnantium:

hoſtium eruptio:

noſtris noxia.

§. LXXIV.

HIs malis, ad eum modum, tenues ex ſe copiæ decreuerant, vt, cum luſtrarentur a *Lotharingo*, quinque gregariorum millia, centuriones quinquaginta, legati quadraginta, deſiderarentur. Oppugnatio hos abſtulerat; morbis fere totidem adfligebantur, funerum numero, in dies ſingulos augeſcente: tametſi, & *Auguſta*, & *Bonuiſius*, tantum medicamentorum in caſtra mitterent, quantum, frequentiſſimis etiam morbis depellendis, ſufficere poſſe credebatur. Illud, ſaluti fuit exercitui, quod *Lotharingus*, decedente ſenſim febri, ægrotatione explicari, & ducis obire munia, cœperit denuo. In primis, opportunus accidit *Electoris Bauariæ*, in caſtra aduentus: quippe quo, duces iuxta & milites, in eam ſpem erigebantur,

Decreſcit, tot malis, exercitus:

tur, fore, vt procliuiora in poſterum, ad expugnandam vrbem, ſint omnia. Atque *Bauarus* quidem ipſe, *quinto Idus Septembris;* biduo poſt, auxiliares eius copiæ, quæ ad *Peſtum* ſubſtiterant, caſtra ſubiere. Ne qua inter duces prærogatiuarum eſſet concertatio, ita conuenit, vt militaris teſſera, ab ipſo Cæſare, ſimul vtrique ederetur.

eius adgreſſio: Tunc *Electo*r arcem, peculiari adgreſſione oppugnandam ſibi deligit; mille quingentis militibus, ad opus alternis faciendum, deſtinatis. Ac ſuggeſtus quidem, feſtinate ſurrecti fuere; viæ, contra, obſidionales, quas duci oportuit, tridui labore conſtiterunt, ad centeſimum, ab arcis foſſa, pedem, promotæ. Quo facto, e ſuggeſtuum altero, lateris, quod obiiciebatur, murus, ex altero, grandis turris, maxime noxia oppugnantibus, verberabatur.

præfectum de vrbis deditione admonet: Viſum eſt autem *Bauaro*, pertentare vrbis præfectum, monereque, *Cæſaris* nomine, ad deditionem. Ergo, decurionem, e ſuis deligit, linguæ Turcicæ gnarum, additoque captiuo Turca, in vrbem immittit. Acceptus a barbaro humaniſſime, & quindecim aureorum donario excultus, id reſponſi

reſponſum eius: tulit; *nondum ea ſe vrgeri neceſſitate, qua cogeretur de vrbe dedenda, ſuſcipere cogitationem; tantum ſibi, & virium ſuperare, & commeatus, qui ferendæ non ſolum, ſed propulſandæ etiam vlteriori obſidioni, ſufficiat: ſin, ceteroquin, captiuos ſibi porro velint Cæſariani duces, gratuito reddere, non commiſſurum, vt ſuam iure poſſint humanitatem deſiderare.*

accendit noſtros ad rem acrius gerendam: Eo, ſuperbum hominis reſponſum valuit, vt tanto pertinaciore diligentia, in opus, a noſtris, incumberetur. Ac feciſſent profecto, aliquod operæ pretium, *Bauari* potiſſimum; Electore vndique inſtante, ac præſentia, hortatu, exemplo, operarum adſiduitatem, exſtimulante; niſi crebri idoneique nuncii, aduentare *Budenſibus* auxilio, profligatum nuper *Seraskierium*, caſtra, metu ac trepidatione, compleuiſſent. Non diffitetur eam perturbationem WAGNERVS *(x.)*: *venere eodem tempore in caſtra*, Lubomirius, & Palatinus, *nuncian-*

Seraskierii *aduentus, metu perturbat caſtra:* *tes, Seraskierium iam Albam Regalem, cum nouo exercitu adpuliſſe. Intercepti poſtridie pabulatores, vniuerſus demum hoſtium exercitus, eminus conſpectus, inſolitam trepidationem, etiam iis adtulit, qui omnem in caſtris ætatem contriuerant; nempe, qui non tam hoſtem, quam locorum iniquitatem, ſuſcepti operis magnitudinem, ſuam paucitatem, vererentur.* Nimirum, excubabat, campeſtribus ſtatiuis, cum *Lubomierskio*, *Paullus Eſterházy;* qui, ſimul ab exploratoribus ruſticis didicerat, bidui forte ſpatio adfuturum *Seraskierium*, cum quadraginta millium exercitu, ad caſtra ſe retraxit, quoque loco res eſſent, duces condo-

Lotharingii, *in ea trepidatione, prouidentia:* cuit. Atque, opus omnino fuit, collapſum animis militem, erigere, diſſimulareque metum: quod vtrumque, tametſi imbecillis ex febri eſſet *Lotharingus*, prudentia, an animo maiore, ſtrenue effecit. Nimirum, per ſingulas adgreſſiones, committi mutuo acceſſus, atque vias obſidionales, ad ſubſidiarias vsque ſtationes protendi, Dux *(y.)* iuſſit, ne erum-

x.) Loco citato, p. 644. fine.

y.) Ei mandato tamen, ingenti noſtrorum damno, obtemperatum haud fuit.

hogy a jövőben minden alkalmasabb lesz a város bevételére. S maga a *Bajor szeptember kilencedikén,* két nappal később pedig segédcsapatai, melyek *Pestnél* megálltak, bevonultak a táborba. S hogy a vezérek között ne kezdődjék meg a versengés az előjogok miatt, úgy egyeztek meg, hogy maga a császár adja ki mind a kettőnek egy időben a parancsot. Ekkor a *választófejedelem* a várpalota ostromát választja saját támadási sávjának, s ezerötszáz katonát szántak arra, hogy egymást váltva végezzék a munkát. S hamarosan el is készítették az ütegállásokat, az ostromutak ásását pedig három napi munkával a várárok előtt száz lépésnyi távolságig folytatták. Ennek végeztével az egyik ütegállásból a vele szemben lévő falat, a másikból az ostromlókra különösen veszedelmes nagy tornyot kezdték veretni. A *Bajor* jónak látta, hogy próbára tegye a város parancsnokát, és a *császár* nevében fölszólítsa a megadásra. Egy török nyelvben járatos tizedest választ ki emberei közül, s egy török fogoly kíséretében a városba küldi. A barbár igen emberségesen fogadta, tizenöt aranyat adományozott neki és e szavakkal válaszolt: *„Még nem szorongatja annyira a kényszerűség, hogy a város megadásán kellene a fejét törnie. Maradt még annyi katonája és élelme, amely nem csak az ostrom kiállására, hanem visszaverésére is elegendő. Ha pedig egyébiránt a továbbiakban a császári vezérek ellenszolgáltatás nélkül vissza akarnák szolgáltatni a foglyokat, méltán számíthatnak az ő emberségére is."* A gőgös válasz annyit ért, hogy a mieink csak annál szívósabb alapossággal feküdtek neki a munkálatoknak. S minden bizonnyal valami jeles dolgot is véghezvittek volna, elsősorban is a *bajorok,* hiszen a választófejedelem mindenütt a sarkukban volt, és jelenlétével, bíztatásával, példájával kitartó munkára serkentette őket, a tábort azonban félelemmel és nyugtalansággal töltötték el a sűrűn érkező híradások, hogy ti. a minapában megfutamított *szeraszkir* közeleg a *budaiak* fölmentésére. Nem tagadja le ezt a zűrzavart WAGNER *(x.)* sem: *„Ugyanazon időben a táborba jött* Lubomirsky *és a* nádor *azzal a hírrel, hogy a szeraszkir, új hadsereggel már elérte Fehérvárt. A következő napon elkapott takarmányozók, végül pedig a távolról megpillantott teljes hadsereg szokatlan nyugtalanságot okozott azok között is, akik egész életüket táborban töltötték, hiszen nem is annyira az ellenségtől, mint inkább a nehéz tereptől, a magukra vállalt feladat nagyságától, saját csekély létszámuktól ijedtek meg."* *Lubomirskyval* együtt ugyanis *Esterházy Pál* látta el az őrszolgálatot, aki mihelyt parasztkémeitől megtudta, hogy talán két napi járóföldre van a *szeraszkir,* negyvenezres hadseregével visszavonult a táborba, és értesítette a vezéreket arról, hogy hogyan állnak a dolgok. Szükség volt arra, hogy a lelkében összeomlott katonaságot felbátorítsák, és elpalástolják a saját félelmüket. Okosságával, vagy inkább nagy lelkierejével mindkettőt elérte a *Lotharingiai,* pedig a láztól teljesen legyengült. Megparancsolta ugyanis, hogy minden egyes támadási sávban kapcsolják össze a járatokat és az ostromutakat hosszabbítsák meg a tartalékos állásokig *(y),*

Az ő támadási sávja.

A város parancsnokát fölszólítja a megadásra.

Annak válasza

a mieinket arra serkenti, hogy annál elszántabban cselekedjenek.

A szeraszkir *jövetele megzavarja a tábort.*

A Lotharingiai *elővigyázatossága ebben a zűrzavarban.*

x.) I. h. 644. 1. vége.
y.) Ennek a parancsnak azonban, a mieink igen nagy kárára nem engedelmeskedtek.

nehogy a várból kicsapó őrség esetleg megsemmisítse a mieinket, míg a hadsereg többi része az ellenség elé vonul. A vezérek ugyanis arra a véleményre jutottak, hogy fel kell állítani az arcvonalat és az egész lovasságot, valamint húsz egységet be kell vetni az ellenség visszatartására. Míg teljes figyelmükkel erre összpontosítottak, a város parancsnoka azt gondolta – ami igaz is volt –, hogy a kettős veszedelem megosztja a mieinket, és erről az ostromlásra, amarról a *szeraszkir* eltávolításra figyelvén nem lesznek elegen az ellenállásra, ezért nagy erővel kitör a várból. Az ostrommunkálatokkal foglalatoskodókat lemészárolja, eltorlaszolja a járatokat, beszögelvén tönkreteszi az ágyúkat, szétrombolja az ütegállásokat és mindazt fölgyújtja, ami anyagot a munka folytatásához fölhalmoztak az ostromlók. Miután a földdel egyenlővé tették a sáncokat, akkora dühvel, vadsággal kezdtek az emberek ellen támadni, hogy azt gyaníthattad volna, örjöng az ellenség. Nagy számban estek el az összecsapásban legbátrabbjaink, a többieket a jó időben odasiető *bajor* erősítés mentette meg a pusztulástól. Ez történt *szeptember huszonkettedikén*. Nem jártak jobb szerencsével a mieink két nappal később sem, hiszen még a félelemtől sújtva a károk helyrehozatalával foglalkoztak, mikor a *törökök* egy újabb kitörést hajtottak végre, háromszáz *császári* katonát lekaszaboltak, s elérték, hogy e kettős vereség miatt később az egész ostromművelet kudarcba fulladt.

Az ostromlottak kitörése módfelett kártékony a mieinknek.

Megismétlik, s most sem járnak több szerencsével az ostromlók.

LXXV.§

Ilyen balszerencsések voltak az ostromlók, ezalatt pedig a *szeraszkir* odakint különféleképpen fárasztja hadseregünket, hogy hol azt higgyék: csatára ad lehetőséget, hol pedig: (megváltoztatván a csatarendet) valami szokatlan dologra készül. Valójában pedig semmi más célja nem volt a barbárnak, mint, hogy a mieink állásain áttörve erősítést dobjon be a várba. Egy e célra kiválogatott négyezer fős rohamoszlop kishíján behatolt a városba. Először a *magyarok* vetették magukat szembe az ellenséggel, s bár tönkreverték őket, nem a saját hibájukból történt, mintsem az éjszaka okozta tévedés miatt, mivel gyanútlanul az ellenségre vetették magukat, mielőtt támogatni tudták volna őket a tartalékban álló lovas századok. E körülmény miatt vérszemet kaptak a *törökök*, legfőképp pedig, mivel ugyanaz idő tájt kicsaptak az őrök a városból. Rátörnek a mieink legszélső sáncaira és hadsoraira, levágják az ellenállókat és csaknem elfoglalják az árkokat. El is foglalják, ha a *Fővezér* és *Dünnewald* gyorsan bele nem avatkozik a csatába és vissza nem veri a nagy lármával támadó törököt. Innen visszaszorítva *Mercy* állásaira tör az ellenség, mégpedig olyan erőfeszítéssel, hogy már attól kellett félni, hogy meginognak a mieink. Őket is megerősíti a szomszédok küldte erősítés, úgyhogy abból a török ékből kevesen s talán csak azok menekültek meg, akiknek reménytelen helyzetükben gyors lovaik voltak menedékükre. Miután két helyen is megfutamították az ellenséget, a *szeraszkir* megparancsolta, hogy egy másik hadoszlop a város másik részén rohamozzon, ám *Dünnewald* az előbbihez hasonló bátorsággal derekasan elűzi őket is. *A szeraszkir* ezután, aki a mieink ébersége és bátor helytállása miatt lemondott arról a reményéről, hogy

Hadseregünket a szeraszkir *zaklatja.*

Az ellenség rátör a mieinkre.

A mieink virtusa az ellenség visszaverésében.

erumpentes præſidiarii, temere obruerent noſtros, dum reliquus exercitus hoſti obuiaturus erat. Collatis enim ſententiis, placuit ducibus, aciem inſtruere, atque equitatum omnem, viginti item cohortes, retundendo hoſti, obiicere. Quod, dum ſumma cura fit, vrbis præfectus, ratus, quod erat, gemino periculo diſtineri noſtros, & hinc in oppugnationem, in amoliendum illinc *Seraskierium* intentos, reſiſtendo haud futuros pares, ſumma vi erumpit; mox, necatis, qui opus faciebant, acceſſus obturat, corrumpit depactis clauis tormenta, deiicit ſuggeſtus, & quidquid promouendo operi, materiæ cumulatum offendit, ignibus ſubiectis, exurit. Solo æquatis aggeribus, in viros ſæuitum eſt, tanta ferocia, quantam, de furente hoſte poſſis ſuſpicari. Occubuere, eo certamine, fortiſſimi quique, magno numero; reliquis, *Bauarorum* ſuppetiæ, opportune adcurrentes, ſalùti fuere. Hæc, *decimo Calendas Octobres* geſta ſunt. Neque meliori fortuna, biduo poſt, vſi ſunt noſtri. Adhuc metu perculſi, damna reparabant obſeſſores, cum *Turcæ*, noua iterum facta eruptione, tercentos *Cæſarianorum* obtruncant, planeque efficiunt, vt totus, ex gemina hac clade, labor obſidionalis, in irritum poſtea recideret.

obſeſſorum eruptio, noſtris, extra modum damnoſa:

iteratur haud meliore obſidentium fortuna.

§. LXXV.

ATque, iſta quidem oppugnantium fortuna fuit: dum interim *Seraskierius*, foris varie fatigat exercitum. vt, nunc pugnæ facturus poteſtatem; nunc iterum, commutato aciei ordine, inſolentis quidquam editurus, crederetur: Reuera autem, eo tota barbari deſtinatio pertinebat, vt ſuppetias in vrbem, perruptis noſtrorum ſtationibus, iniiceret. Quatuor millium agmen, ei fini delectum, parum aberat, quin penetrarit in vrbem. Primi, qui ſe hoſti obiecerant *Hungari* fuere; fuſi tamen, fugatique, non tam ſua culpa, quam noctis errore, qui nec opinantes, in hoſtem, ante impegerant, quam ſuſtentari poterant, a turmis ſubſidiariis. Ea re, ferociores facti *Turcæ;* maxime, quod ex vrbe, ſub idem tempus, erumpebant præſidiarii; extremos noſtrorum aggeres ordinesque vrgent, cædunt reluctantes, & tantum non capiunt foſſas. Ac cepiſſent profecto, niſi *Dux*, ac *Dünewaldus*, contracta celeriter pugna, reiecisſent magno clamore ingruentes. Repreſſi hinc, in *Mercii* ſtationes irruunt, ea virium contentione, vt metus eſſet, ne nutarent noſtri. Verum, vicinorum & hæ ſubſidiis confirmatæ, repreſſere hoſtes, ad eum modum, vt pauci, ex toto eo cuneo, ac fere hi tantum euaderent, quibus, re deſperata, in equorum pernicitate ſalus fuit. Gemino loco, propulſatis hoſtibus, aliud agmen, altera vrbis regione, eniti iubet *Seraskierius*, quod & ipſum tamen, *Dünewaldus*, eadem, qua antea, virtute, maſcule depulit. Hac noſtrorum vigilantia, iuxta & fortitudine, a ſpe melioris ſucceſſus deturba-

Fatigatur a Seraskiero, noſter exercitus:

hoſtium in noſtros impreſſio:

noſtrorum in reiiciendis iis, virtus:

tus

Seraskierii *abitus.*

tus *Seraskierius*, permittendam fortunæ *Budam* ſtatuit, ſatis iam habiturus, ſi reliquum exercitum, incolumem poſſit reducere, unde coegerat. At noſtri, vtendum occaſione rati, militem, corpora iumentaque curare, atque, inſequendo hoſti, ſe parare iubent; vt ſi poſſent adſequi, & in prælium prolicere, irritum obſidionis laborem, gemina de hoſte victoria, honeſtarent. Sed, quod *Seraskierius*, celeri extra modum itinere, prouectus vltra *Sarvizum* iam tum eſſet; neque noſtris, ad inſectandum hoſtem, ſeu vires ſufficerent, ſeu tempus, receptui canebatur.

quem fruſtra inſequuntur noſtri.

§. LXXVI.

Poſt depulſum Seraskierium *nihilo melior oppugnationis fortuna;*

IVraſſes, ſucceſſurum tandem opus, daturosque, poſt reiectum *Seraskierium*, victas manus præſidiarios: quod tamen aliter cecidit. Vt in caſtra rediit *Lotharingus*, immane, quam fuerit animo perturbatus, cum æquata ſolo opera, neglecta, quæ ſeueriſſime inculcarat, mandata, deſideratos militum fortiſſimos, cerneret. Quid ageret autem, niſi & ſuam, & exercitus famam vellet periclitari; inſtaurandos acceſſus, adtollendos aggeres, conſolidandos ſuggeſtus, militari imperio, edicit. Incumbitur ergo in opus, ſed non lentius modo, verum etiam fortuna iniquiore, quam ſperaſſes. Dabat ſe, fortuita adſiliendi occaſio, ea murorum parte, quæ reginæ hortos proſpiciebat. Hiabat, nimirum, ſubſtructus mœnibus fornix; non commode tantum occultaturus cuniculatores; ſed admiſſurus etiam adſilientes. Rei, iſthic gerendæ ſumma, *Serenio Comiti* adtribuitur. qui dum indigna militari duce, cunctatione detentus, exſequi mandata haud feſtinat; præſidiarii, in eundem locum frequentes ſe iniiciunt. Producta, ad cum modum, ſubeundi occaſione, adſiliere tamen cohortes aliquot; ſed quas hoſtes, emiſſo glandium imbre, facile repreſſere. *Nihil vspiam cedebat e ſententia*, inquit WAGNERVS. *Cuniculi, vel machinatorum imperitia, vel telluris ingenio, innocuo fere fragore, diſſiliebant, aut intactis muris, peſtem in oppugnantes remouebant. Ducem, recrudeſcens malum, denuo in lectum deiecerat. Obſeſſis, magna annonæ, ac puluerum nitratorum, vis Danubio, multæ item cohortes, per noctis, aut nebulæ tenebras, noſtrarumque paucitatem ſtationum ſubmiſſæ; eisdem, noſtra omnia ex amuſſim, neſcio cuius flagitio, explorata; & Seraskierius, inſtauratis copiis, minacior propinquare ferebatur. Nihilo minus, tot inter difficultates, ad vnde vigeſimam Octobris, verberatio eſt continuata, die eadem, primo mane, parum feliciter, ac veluti in ſcenam; dein ſub meridiem, ſummis viribus, eruptio facta eſt. Erumpentium pars altera, in frontem, in latus altera, inuecti, vtrinque, ad cuniculorum labra, recta, velut rerum omnium conſcii feruntur; operum præcipua, velut ſubmiſſum a machinatoribus typum, ſequuti, ita ſcite accurateque demoliuntur; ferro, igne, plurimum noxæ inferunt; quanta nusquam hactenus rabie, ſeu pertinacia, magnam edunt militum ſtra-*

infelix adſultus;

Wagneri *querela:*

jobb sikereket ér el, elhatározta, hogy sorsára hagyja *Budát*, megelégedvén azzal, hogy a hadsereg megmaradt részét épségben visszavezeti oda, ahonnan összevonta őket. A mieink azonban úgy gondolván, hogy ki kell használni a kínálkozó alkalmat, megparancsolják a katonaságnak, hogy hozzák rendbe magukat és lássák el az állatokat, s készüljenek föl az ellenség üldözésére, hogy ha elérnék és csatára hívhatnák ki őket, az ellenségen aratott kettős győzelemmel szépíthetnének a kudarcba fulladt ostrommunkálatokon. Mivel azonban a *szeraszkir* szerfölött gyors iramban akkor már túl volt a *Sárvízen*, s a mieinknek nem volt sem elég erejük, sem idejük az ellenség üldözésére, visszavonulót fúvatnak.

A szeraszkir *eltávozása.*

Hiába üldözik a mieink.

LXXVI. §

Megesküdtél volna, hogy végre sikerrel jár a munka és a *szeraszkir* visszaverése után a várőrség megadja magát. Ez azonban nem így esett. Amint visszatért a táborba a *Lotharingiai*, szörnyen felindult lelkében, mikor meglátta a földdel egyenlővé tett ostromműveket, s hogy a legszigorúbban meghagyott parancsait semmibe vették, a legbátrabb katonák elestek. Mit tehetne azonban, ha nem akarja veszélyeztetni a saját és a hadserege hírét: helyreállíttatja az ostromárkokat, sáncokat hányat, megszilárdíttatja az ütegállásokat; hadiparancsa végrehajtására nekifekszenek tehát a munkának, de nem csak hogy lassabban, hanem több balszerencsével, mint gondolnád. Váratlan rohamra adódott alkalom azon a falszakaszon, mely a királynő kertjére nézett. A falak alá épített boltozat ugyanis nem csak hogy megfelelően elrejtette az aknászokat, hanem alkalmas volt a rohamozók befogadására is. Ezen ostromművelet irányításával *gróf Serényit* bízzák meg; ő azonban hadvezérhez méltatlan habozással egyáltalán nem siet a parancsok végrehajtásával, s ezalatt az őrség is nagy számban befészkeli magát ugyanazon a helyen. Miután így húzták-halasztották a behatolást, néhány zászlóalj mégis rohamozott, de az ellenség golyózápora könnyedén visszaszorította őket. *„Sehol semmit nem engedett a véleményéből,* írja WAGNER. *Az aknák vagy a aknászok tapasztalatlansága vagy a talaj minősége miatt nagy durranással, de ártalmatlanul robbantak föl, vagy pedig a falakat érintetlenül hagyva az ostromlókat borították be mindenféle dögvésszel. A fővezért kiújuló betegsége végül is ágynak döntötte. Az ostromlottaknak nagy mennyiségű gabonát és lőport, valamint sok osztagot is bejuttattak a Dunán, kihasználva az éjszaka és a köd sötétjét s a mi őrállásaink csekély létszámát. Ugyanakkor a török, valaki gaztette révén pontosan földerített minket, és csapatait helyreállítva a szeraszkir egyre fenyegetőbben közeledett. Mindazonáltal e sok nehézség közepette egészen október tizenkilencedikéig folytatódott az ágyúzás; ezen a napon jókor reggel kevéssé sikeresen s csak mintegy félrevezetésül, aztán dél felé nagy erővel kicsaptak a várból. A kitörő csapatok egyik része az arcvonalra, a másik rész oldalirányból zúdult ki az ostromlókra, és mindkét felől egyenesen neki az aknák szájának, mintha csak mindenbe be lettek volna avatva. A legfontosabb ostromműveket – mintha csak az aknászok által rendelkezésükre bocsátott térképeket követnék – ügyesen és akkurátusan szétrombolják, vassal-tűzzel igen nagy kárt okoznak, soha eddig nem tapasztalt dühvel és kitartással igen nagy vérengzést visznek végbe*

A szeraszkir *elűzése után semmivel nem sikeresebb az ostromlás.*

Sikertelen roham.

Wagner *kesergése.*

Az ostrom kudarcának okai.

a katonaság között, s a nagyszerűen elvégzett feladat után visszatérnek a városba. Hozzájárult ehhez a zűrzavarhoz, hogy a feltörő vízerek meghiúsították az aknászok munkáját, az őszi eső sűrűsödött, és a kevés főre csökkent ezredmaradványokból kiölte a lelkesedést, így alig lehetett őket munkára kényszeríteni. Ezen okok miatt a hadvezérek közös megegyezésével döntést hoznak az ostrom föloldására." Íme, ezek a nehézségek okozták a nagy-nagy vállalkozás kudarcát. A nem túl kedvezően végzett munka okait ki-ki másban látja. A legtöbben a *lotharingiai herceg* önmagában véve is kényelmetlen, de az egész munkára káros kihatással levő betegségét okolják. Mások *(z.) Starhemberget* azzal vádolják, hogy fővezérhelyettesi tisztében a várostromban való tapasztalatlanságáról tett bizonyságot, ti. hogy nagyobb sikerrel védelmezte *Bécset,* mint ahogy *Budát* ostromolni tudta. Azok sem hiányoznak, akik a *választófejedelemre* kennének valami hibát, hogy úgymond a kelleténél később társult az ostromhoz, és nem mindenben a *Lotharingiaival* összehangoltan cselekedett. Én magam nem tagadnám egyiket sem, azt hiszem azonban, hogy valójában a mieink túlzottan csekély létszáma volt az, amely kerékkötője lett a fennkölt lélekkel kezdeményezett próbálkozásnak, hogy ti. ne sikerülhessen a szándékoknak megfelelően. Ehhez járult a parancsok elhanyagolása, mely minden kiváló elhatározást is megbuktathat, sietteti a bajokat, sőt mintegy a biztos veszedelembe vezet. Bármit is okolnánk, be kell vallanunk, hogy roppant ártalmas volt a keresztények ügyére nézve ez az olyannyira szerencsétlen vállalkozás. Nyíltan megvallja WAGNER: „*A hadsereg fölött szemlét tartva kiderült:* huszonháromezer *embert pusztítottak el a kegyetlen kitörések, a szeraszkirral vívott többszöri ütközetek, a mostoha időjárás, az élelem- és takarmányínség. Az elesettek közt volt* hatszázhatvanhárom *különböző rangú tiszt,* százhetvenhét *előkelő származású önkéntes. S ahogy szinte egész Európa összesereglett, hogy részt kapjon a dicsőségből, úgy messze földekre, szerteszét mindenhová kiterjedt a gyász, hiszen többet kellett elszenvedniök, mint akár a legsikertelenebb ütközetben.*" Bizony több bajt és nagyobb kárt! Mihelyt a vezérek megállapodtak az ostrom föloldásában, biztos és alkalmas úton kezdődött meg a visszavonulás. Voltak, akik azt sugallták, hogy a folyón átkelve a nyílt mezőkön a *váci* úton kell visszavezetni a hadsereget, nehogy búvóhelyektől kelljen félniök. Ez a terv azonban nemigen tetszett a *Lotharingiainak,* mivel a csekély létszám miatt veszélyes volt. Kiadta tehát a parancsot, hogy a Duna mentén, a hegyek lábai alatt *Visegrád* felé kell vonulni. A málhát és az ágyúkat a Dunán fölfelé *Esztergomba* szállíttatja a sebesültekkel és a betegekkel együtt. S ez az elhatározás sikeres is volt. Noha ugyanis a *budaiak* állandóan a mieink hátában voltak, a szűk helyek megakadályozták, hogy bármit is végezzenek, ha azt nem számítjuk, hogy a *Szentendre* szigetén hagyott beteg katonákat a dühödt s vérengző ellenség aljas módon egy szálig lemészárolta. Innen kikecmeregve addig időzött a hadsereg *Esztergomnál,* míg téli táborba küldték, s a *Lotharingiai* testben-lélekben betegen visszatért Bécsbe. Ilyen nagy ereje volt e kiváló és igen bátor

Az elszenvedett kár nagysága.

A visszavonulás módja.

z.) Nagyszerűen megvédelmezi ócsárlói ellen STARHEMBERGET WAGNER (IX. könyv, 648. 1.)

ſtragem ; rebus præclare geſtis , in vrbem redeunt. Accedebat ad hanc calamitatem , quod erumpentes , vulgo , aquarum venæ , irritum redderent cuniculorum laborem , auctumni pluuiæ increbreſcerent , legiones , ad pauca capita redactæ , ſuperſtites , exſtincta illa animorum alacritate , vix ad opus compelli poſſent. Iſtas ob cauſſas , omnium conſenſione ducum , ſoluenda decernitur oppugnatio. En difficultates , quæ tanti moliminis felicem ſucceſſum , interuerterunt ! cauſſas tamen rei , minus proſpere geſtæ , alii alias comminiſcuntur. *Ducis Lotharingiæ* morbum , vti ex ſe importunum , ita vnice noxium toti operi , accuſant plerique. *Starembergii* , qui partes vicarias in exercitu adminiſtrauit , oppugnandarum vrbium imperitiam , cauſſantur alii *(z.)* : quippe qui , felicius propugnarit *Viennam* , quam ſciuerit *Budam* oppugnare. Neque deſunt , qui *Electori* culpæ quidpiam adfricent ; quaſi qui , & tardius , in oppugnationis ſocietatem , venerit , & non vndiquaque concorditer egerit , cum *Lotharingo.* Non negarim hæc ſingula ; reuera autem , nimia noſtrorum paucitas fuit , quæ ſuffiamen poſuit , cœptis excelſo animo conatibus , quominus potuerint ex ſententia , ſuccedere. Accedebat , militaris imperii neglectus , qui non poterat non , optimas quasque deſtinationes præcipitare , accelerare mala , quin ipſam perniciem , data quaſi opera , procurare. Quidquid accuſare velis , ingens profecto , conatu adeo infauſto , rebus Chriſtianis damnum datum fuiſſe , fateamur oportet. Ingenue WAGNERVS : *Recenſito exercitu , tria & vicena hominum millia , tum atrociſſimis eruptionibus , tum iteratis cum Seraskierio certaminibus , cæli inclementia , morbis , annonæ ac pabuli penuria , deſiderata ſunt : atque , hos inter præfecti variorum ordinum* , ſexcenti tres & ſexaginta : *nobiliſſimi volones* , centum ſeptem ac quadraginta. *Vti Europa prope tota , in partem gloriæ conuolarat ; ita , luctus ſe in omnes regiones , latiſſime diffudit , cladisque plus , quam vel infeliciſſimo prælio , acceptum eſt.* Profecto , plus ſatis malorum damnique. Simul de ſoluenda obſidione , inter duces conuenit , receptus eæ rationes inibantur , quæ & tutæ eſſent , & expeditæ. Erant , qui traiecto amne , per aperta camporum , *Váczienſi* itinere , exercitum reduci ſuadebant ; ne quid metus proderetur , ſi latebras quæritarent. Sed ea conſilia , minus probabantur *Lotharingo* , tamquam paucitati noxia. Ergo , pone Danubium , ad montium radices , *Viſſegrádum* verſus , profectionem edicit ; impedimenta , machinasque bellicas , aduerſo flumine , *Strigonium* , vna cum ſauciis ægrisque , reuehi iubet. Atque , bene omnino ceſſit ea deſtinatio. Tametſi enim , hæſerint tergis noſtrorum *Budenſes ;* anguſtiis tamen locorum impediti , nec quidquam egere ; ſi ægrorum manipulum , in inſula *S. Andreæ* deſertum , exceperis. quem ſæuus , & ſanguinarius hoſtis , fœdum in modum concidit. Eluctatus hinc exercitus , ad *Strigonium* tantiſper ſubſtitit , dum hibernatum dimitteretur , *Lotharingus* , Viennam , & corpore æger , & animo , concederet. Tantum , in optimum fortiſſi-

cauſſæ obſidionis irritæ :

damni , quod inde factum , magnitudo :

receptus ratio.

z.) Egregie STAREMBERGIVM, defendit aduerſus obtrectatores, WAGNERVS Lib. IX. p. 648.

mumque Ducem licuit, inſanæ illi, atque cæcæ fortunæ. Scilicet:

Iniqua raro maximis virtutibus
Fortuna parcit.

§. LXXVII.

Turcarum, ferocia, & iacta in Germanos *conuitia:*

Difficile dictu eſt, quam his rebus, feroces inſolentesque facti fuerint barbari. Germanos, certe ſparſis per orbem Turcicum litteris, virulenter proſcindebant: rudiſſimos oppugnandarum „ eſſe arcium, qui nec vrbem, ſimplice murorum vetuſtorum recin- „ ctu, nullaque prope foſſa munitam, capere norint. Gubernatorem „ *Sejtanum*, otioſum intus ac ludentem, riſiſſe hominum ineptiam, „ ac ſuamet miſeros imprudentia conficiendos ſpectaſſe: non machi- „ natores bonos, nec libratores fuiſſe peritos; grandes pilas, tanto „ numero contortas, collectasque, quæ multorum annorum defen- „ ſioni ſufficiant, nulla muri parte oblæſa, nedum deiecta. Duces, „ crapulæ deditos, quaternis fere horis, ad epulas accubuiſſe; cum „ ſuam ipſi cænulam ad *Viennam*, quarta horæ parte, abſoluiſſent; „ gregarios contra, fame adeo acerba confectos, vt obſeſſis, miſera- „ tionem, iuxta & admirationem mouerent; qui fieri poſſet, vt, „ quibus ſecundus Danubius flueret, non item commeatibus adflue- „ rent. Præ fame, arma de manibus fluxiſſe; eruptionibus vero, re- „ lata decem capitum millia, circum vrbem palis defixa, proſtitiſſe. „ *Viennæ*, cum obſideretur, portas muro præſtructas; *Budæ*, diebus „ totis, & noctibus patentes fuiſſe. Nullas gubernatori ſuppetias, „ vel opus, vel petitas fuiſſe; id ſolum *Seraskierio* negotii datum, „ vt arctiorem illis pabulationem redderet; quod effectu pronum: „ cum centurionibus, equorum ſeruitiorumque numerus ſit, qui tribu- „ num deceat; tribuni vero, impedimentorum modo, totidem Im- „ peratores videri poſſint. Ita quidem, de Germano, barbari *(a.)* ratiocinabantur. Ac, ſi dicendum, quod res eſt, non plane inaniter; cum ne iam quidem, ſi belli artes, quæ augeſcunt in dies, excipias, aut frugalius viuatur in caſtris, aut adtentius. Adhuc calonum, lixarum, equiſonum, & cuius non ſeruitii multitudo, niſi quæſtores adſint ſeueri, annonam prodigit; neque, adhuc aceto & ſale, didicerunt duces prandere. *Budenſes* interim, diſcedentibus *Cæſarianis*, omnem nauarunt operam, vt vias obſidionales, acceſſus militares, ſuggeſtus item, eductosque paſſim aggeres, ſolo æquarent. Sed, mœnia etiam, qua diuerberata erant, ſolertiſſime inſtaurabant, muris veterrimis, ad nouorum modum, calce incruſtatis. Dictabat nimirum, mordaci ioco, vrbis præfectus; *concacauiſſe muros, elumbi ea obſidione, Germanum; quam quidem fœditatem, cum tolerare, niſi cum Mahomedi dedecore, nequeat, nitore hoc vrbem honeſtandam ſtatuiſſe.* Atque, reni-

in reparanda vrbe, & dealbandis muris, ſolertia:

mordax præfecti iocus:

a.) Vide WAGNERVM, loco cit. p. 649.

Fővezérrel szemben az esztelen vaksorsnak. Ti.:

Ritkán kimél meg virtust, hős erényeket
a balszerencse.

LXXVII. §

A törökök vadsága és a németekre *szórt szidalmak.*

Nehéz elmondani, hogy az események hatására mennyire megvadultak, mennyire nem fértek a bőrükben a barbárok. Az egész török világba szétküldözött levelekben válogatott szidalmakkal illették a németeket: hogy járatlanok az ostromművészetben, még egy elöregedett falakkal körülvett, szinte egyetlen várárok által sem védett várost sem tudnak bevenni, hogy *Sejtán* várparancsnok gondtalanul és szórakozva nevette az emberek alkalmatlanságát, és szemlélte a saját oktalanságuk miatt vesztükbe rohanó támadókat; nem voltak jó aknászaik, sem tüzéreik; igen nagy számban lődöztek hatalmas golyókat, de a török annyit összeszedhetett belőlük, hogy több évnyi ostromra is van belőlük elég, közben meg sem karcolták a falakat, nemhogy ledöntötték volna; a vezérek részegeskedők, jóformán négy órán át lakomáznak, pedig *Bécsben* mindegyik egy fertályóra alatt bekapja az ebédecskéjét; a közkatonák ellenben olyan keservesen éheztek, hogy szánalomra, amellett ámulatra indították az ostromlottakat: hogyan lehetséges, hogy mikor ott folyik mellettük a Duna, nem folyik hozzájuk ugyanúgy az élelem is; az éhségtől kiesett kezükből a fegyver; a kitörések során tízezer fejet vágtak le a várőrök: mind karókra tűzték köröskörül a városban; mikor *Bécs* ostroma folyt, fallal zárták el a falakat, *Budán* annyi nap és éjszaka nyitva állottak a kapuk; a város parancsnokának nem volt szüksége erősítésre, és nem is kért erősítést; csupán azt a feladatot bízták a *szeraszkirra,* hogy az élelmezést megnehezítse, amit könnyű volt teljesíteni, mivel a századosoknak is annyi lovuk és szolgájuk van, amennyi egy ezredest illet meg, az ezredesek pedig málhák alapján megannyi uralkodónak látszanak. Így hordtak össze hetet-havat a németekről a barbárok *(a.).* S ha meg kell mondani az igazságot: nem is minden alap nélkül, mert – ha a napról-napra gyarapodó hadtudományi ismereteket leszámítjuk – ma sem élnek a táborokban józanabbul és nagyobb odafigyeléssel. S ha csak a hadbiztosok nem eléggé szigorúak, ráadásul még a tábori szolgák, markotányosok, lovászok s mindenféle szolganép is tékozolja az élelmet, s a hadvezérek még ma sem tanulták meg, hogy „borecettel és sóval reggelizzenek."[1.] A *budaiak* eközben a *császáriak* távoztával fáradságot nem kímélve a földdel egyenlővé tették az ostromutakat, a járatokat, valamint az ütegállásokat és a számos helyen emelt sáncokat. A szétlőtt falakat is serényen helyreállították, a legrégibb falakat is az újak mintájára bemeszelték. Maró gúnnyal mondogatta ti. a városparancsnok: *„A német ezzel a béna ostrommal összerondította a falakat, s Mohamed szégyenére lenne, ha ezt a csúfságot eltűrnék, ezért kiadta a parancsot, hogy ragyogó fénybe kell öltöztetni a várost."*

A város helyreállításában és kimeszelésében megnyilvánult igyekezetük.

A parancsnok csípős tréfája.

a.) L. az idézett helyen WAGNERT, p. 649.
[1.] Plautus, Rud. 937.

A következő év hadiszerencséje

A következő évben már ismét hajdani szépségében ragyogott Buda. Már messziről jól lehetett látni, talán éppen azért, hogy magára irányítsa a *keresztények* figyelmét, s olyan tervekre vegye rá őket, hogy ne hagyjanak föl addig, míg a benne lakó tisztátalan emberek vérengző kezéből ki nem csavarják. Ezt az elhatározást csodálatosan megerősítette annak az évnek kissé kegyesebb hadiszerencséje. Miután ugyanis a sikeres *esztergomi* csatában megfutamították a *szeraszkirt* s bevették *Újvárt*, minden sokkal alkalmasabb lett *Buda* elfoglalására, mint az előző évben. Mikor ennek a kettős vereségnek a híre eljutott a *szultánhoz*, ezt a tirannust olyan nagy aggodalom szállta meg, hogy ezzel *Buda* is elveszhetik, hogy megparancsolta a szerecsen eunuchok főnökének, aki ezt a rosszul sikerült dolgot jelenteni merészelte, eskü alatt vallja ki: nem történt-e még nagyobb baj, mert azt gyanította, hogy *Budát* is bevették. Mikor megtudta, hogy az még a hatalmában van, mintha visszatért volna beléje az élet.

Buda sorsa aggasztja a szultánt.

LXXVIII. §

A Budára vészt hozó év.

A Mindenható Isten kegyelméből beköszöntött végül a KRISZTUS születése utáni 1686. esztendő, mely *Budára* vészt, a miéinknek szerencsét hozott. LIPÓT a haditanáccsal együtt egész télen azon fáradozott, hogy nem csak újoncozással, hanem a német fejedelmek segítőcsapataiból is, olyan hadsereget állítsanak föl, mely bizonyosan elég lesz *Buda* visszafoglalására. A *császár* ugyanis – a *Lotharingiaival* egyetértve – határozottan kitartott amellett, hogy a háború fő céljának a törökök e *„fellegvárának"* elfoglalásában kell állnia; főként azért, mert megsejtette, hogy ennek az egyetlen városnak a sorsától függ a háború további menete és a zavargó Magyarország nyugalma. A katonai szakértők másképpen vélekedtek: távol kell maradni ettől a végzetes sziklaszirttől, amelybe több mint másfél évszázadon át annyiszor beleütközött az osztrák uralkodók balsorsa; félni vagy legalábbis óvakodni kell, hogy az előbbi ostrom bajai ne zúduljanak a hadseregre; mielőtt az osztrákoknak eme *Rómával* vetélkedő *Karthágóját* megtámadnák, a környező erős várakat kell bevenni: amott *Egert*, itt *Székesfehérvárt* s az *eszéki* hidat. S bár a *császárnak* korántsem tetszett ez a vélemény, mégis beleegyezett, hogy míg minden csapat össze nem sereglik s nem gyűjtenek össze minden hadi felszerelést, a hadsereg egy része *Székesfehérvár* ellen vonuljon – részint az ellenség megtévesztésére, részint, hogy ezalatt kiderüljön, elég erő és felszerelés áll-e rendelkezésre egy olyan város megtámadására, mely fekvése miatt is erős, most pedig igen elszánt őrség tartja megszállva. Miután tehát a vezérek közt szétosztották a csapatokat, a *bajor választófejedelmet* megbízták, hogy Székes*fehérvárt* szabályos hadsereggel fenyegesse, közben azonban *Buda* legyen a cél, amelyre az egész hadjárat teljes ereje irányuljon. Így tanácskoztak egymás között, mikor a *Lotharingiai* elhagyta *Bécsújhelyt*, ahol a *császár* akkor tartózkodott, s aki, távozásakor, nagy nyomatékkal kötötte a lelkére,

A haditanács eltérő véleménye.

Az uralkodó döntése.

A Lotharingiai eltávozik a hadjáratra.

reniduit omnino ſequente anno *Buda*, quam, longe potuit conſpici; forte, vt aduerteret *Chriſtianorum* oculos, induceretque, in eas conſilii rationes, non ante ceſſandum, quam, e ſanguinolentis, impuriſſimorum intus hominum, manibus elideretur. Quam ſane deſtinationem, eius anni, benignior fortuna, mirifice confirmauit. Profligato enim, felici apud *Strigonium* pugna, *Seraskierio;* atque *Ujvarino* expugnato; proniora multo, quam fuerunt anno ſuperiore, ad *Budam* occupandam euaſere omnia. Enim vero, geminæ huius cladis rumor, vulgo & tumultuarie, ad *Sultanum* perlatus, tantam, amiſſæ ſimul *Budæ*, ſollicitudinem, incuſſit tyranno, vt nigrorum eunuchorum præfectus, qui rem male geſtam, auſus fuit nunciare, propoſito ſacramento, edicere iuberetur, annon amplius quid mali acciditſet: eo quod, *Budam* quoque interceptam, ſuſpicabatur. quam, vbi in ſua adhuc poteſtate eſſe, cognouit, reddi ſibi, atque in vitam redire viſus eſt.

anni ſequentis fortuna:

ſollicitum, de Buda, *reddit Sultanum.*

§. LXXVIII.

INiit tandem, quæ Dei O. M. benignitas fuit, annus, poſt CHRISTVM natum, MDCLXXXVI. *Budæ* exitialis, fauſtus noſtris. Diligentem, tota hieme, cum ſenatu bellico, operam nauarat LEOPOLDVS, vti exercitus, non ex ſupplementis tantum, ſed auxiliaribus etiam, principum Germaniæ, copiis, ad eum modum inſtauraretur, qui ad vindicandam *Budam*, ſuffecturus putaretur. Plane enim, adſentiente *Lotharingo*, obſirmauerat animum *Cæſar*, huc ſummam belli conferendam, vt Turcarum hæc *Pergama*, occuparentur: maxime, quod animo præcipiebat, ab vrbis vnius caſu, reliquum bellum, atque tumultuantis Hungariæ tranquillitatem, pendere. Aliter, bellicarum rerum arbitri, exiſtimabant: abſtinendum a fatali hoc ſcopulo, in quem, vltra ſesqui ſeculum, toties impegerit fortuna Auſtriacorum principum: metuendum, ſaltem cauendum eſſe, ne ſuperioris oppugnationis mala, accelerentur exercitui: validas circum arces, illinc *Agriam*, *Albam Regalem* hinc, atque *Eſzekini* pontem, ante expugnari oportere, quam ad *Carthaginem* hanc Auſtriacorum, *Romæ* æmulam, tentandam iretur. Tametſi vero, haud probabatur *Cæſari* ea ſententia, adſenſit tamen, vt pars exercitus, dum confluerent copiæ omnes, cogerenturque belli inſtrumenta, *Albæ-Regali* admoueretur, cum fallendo hoſti, tum, vt adpareret interim, an ſatis virium, atque adparatus ſuppeteret, adoriundæ vrbi, vti natura validiſſimæ, ita nunc ab acerrimo inſeſſæ præſidio. Ergo, diſpertitis, inter duces copiis, permiſſum *Bauaro Electori* fuit, vti *Albæ-Regali*, cum iuſto exercitu, immineret: *Buda* interim ſcopus eſſet, in quem totius expeditionis ardor, conuerteretur. Hæc ita conſulebantur in medium, cum *Lotharingus*, relicto *Neoſtadii*, vbi tunc degebat, *Cæſare*, iter ingreditur, oppugnandæ *Budæ* conſilium, quod vnice inculcarat diſce-

Annus Budæ fatalis:

Cæſaris *adparatus, & vrbis expugnandæ conſilia:*

Senatus bellici, diuerſa ſententia:

Imperatoris conſultum:

abit in expeditionem Lotharingus:

ſcedentis animo, pro virili, exſequuturus. Vt *Comaromium* venit Dux, luſtratis, qui recens aduenerant, *Saxonibus*, ac *Bauaris*, ducum, qui aderant, ſenatum habuit. Deerant, ad eum numerum, qui *Budæ* operibus claudendæ, deſtinabantur, quindecim propemodum millia: id quod ſollicitum reddebat, *Lotharingum*, nuper edoctum ſuo malo, quibus copiis indigeret, vrbis amplæ non minus, quam, & viris munitæ, & operibus, obſidio. Sed, ei ſollicitudini facile occurſum eſt; tum, quod ſimulatam *Albæ* obſidionem, ſoluturus *Bauarus*, in caſtra exſpectabatur; tum quod *Scherffenbergii*, & *Caraffæ*, alibi militantium ſuppetiæ, ex facili poterant euocari, in iuſti exercitus ſupplementum. Decretum fuit deinde, gemina adgreſſione, ſi eo fuerit ventum, exordiendam oppugnationem: altera, ad portam *Viennenſem*, qua molliores eſſent acceſſus; altera, aduerſus arcem; ne mutuo ſe iuuare poſſent, diſtenti, oppugnatione diuerſa, præſidiarii. *Bauaro* demum, præſenti in caſtris, qua vellet ſuorum experiri virtutem, optionem reliquit *Lotharingus;* Cæſare ita volente, ne offenſæ locus fieret, apud principem, non minus acrem, quam rei fortiter, cum ſuis, gerendæ, cupidum. Quæ dum fiunt, adparatus, ad expeditionem, maiores, quam duces ſperarant, confluunt; *Rabbatæ* in primis cura & ſolicitudine, qui eo anno, ſummi quæſtoris munere, quam ſolertiſſime fungebatur. Hæc a ducibus agebantur, cum interim miles, quaſi per otium, corbes vimineas partim, partim ſarmentorum faſces, adparat, in oppugnatione vſui futuras. Quibus rebus, ad profectionem, parata ſenſim fiebant omnia. Ac *Lotharingus* quidem, vlteriore Danubii ripa promouendum exercitum ſtatuit, ne *Budam* peti hoſtis exiſtimaret; citeriore *Bauarus* iter iniit, vt *Peſtum*, ante obſidionis exordia *Turcis* extorqueret. Tutum vtrobique iter proficiſcentibus; *Bauari* etiam felix: quando, deſertum præcipiti metu *Peſtum*, atque, vix reſciſſum pontem, reperit, occupauitque.

exercitum luſtrat:

Budæ *obſidionem decernit:*

profectionis ratio.

§. LXXIX.

Vrbs *obſideri cœpta:*

ALtera Danubii ripa, *Lotharingus*, *decimo quarto Calendas Iulii*, cum exercitu, in conſpectum vrbis venit. Tota ea, extus, & per turrita faſtigia, albario vnduit; atque his quidem, recordatione cladis nuperæ, terrorem incuſſit, ſpem aliis prolicuit, fore, vt candor ille, Turcarum cruore fœdetur, vrbs propitio numine, redigatur in poteſtatem Cæſaris. Nec mora, circumcluditur eodem die, tanquam indagine, ſuperbiſſima Carthago. Et *Gondola* quidem, vallem, *D. Paulli* cœnobio inſignem olim, inſedit; cum duobus, *Dünewaldi*, & *Hanoverani*, peditum millibus; dum *Truchſeſſianæ*, *Neoburgicæ*, & *Merciana* turmæ, in ardua montis, cui a bono fonte nomen eſt, eniſæ, caſtra & ipſæ, locis, ad ſpeculandum hoſtes, idoneis, metarentur. Exercitus reliquum, in *Gerhardi* valle ita collo-

metationum habitus:

hogy *Buda* ostromának tervét tőle telhetően hajtsa végre. Mikor a fővezér *Komáromhoz* ért, megszemlélte a nemrég érkezett *szász* s *bajor* csapatokat, s a jelenlevő vezérekkel haditanácsot tartott. Közel tizenötezren hiányoztak még abból a létszámból, amelyet *Buda* ostromművekkel való körülzárására megállapítottak, s ez aggasztotta a *Lotharingiait,* aki nemrég a maga kárán tapasztalta, mekkora létszámú csapatok szükségesek egy kiterjedt s ráadásul katonákkal s védőművekkel megerősített város ostromához. Ez az aggodalma azonban könnyen elhárult, mert egyrészt nemsokára a táborba várták a *Bajort,* aki hamarosan felhagyott Székes*fehérvár* színlelt ostromával, másrészt mert a *Scherffenberggel* s *Caraffával* máshol harcoló erősítést könnyen oda lehetett hívni a szabályos hadsereg kiegészítésére. Döntést hoztak aztán, hogy ha majd arra kerül sor, kétfelőli támadással kell kezdeni az ostromlást: egyik oldalon a *Bécsi* kapu ellen, ahol nem olyan meredek a lejtő, a másikon pedig a várpalota ellen, hogy így az őrség a különböző irányból indított támadástól megosztva ne tudjon egymásnak segítséget nyújtani. A *Lotharingiai* végül – a császár akaratának megfelelően – a táborba érkezett *Bajornak* szabad választást adott, hol akarja próbára tenni övéi vitézségét, hogy így ne érje sérelem a fejedelmet, aki legalább annyira elszánt volt, mint amennyire arra vágyakozott, hogy övéivel együtt bátor tetteket hajtson végre. Ezalatt a hadjárathoz több felszerelés gyűlt össze, mint amennyit a vezérek vártak, elsősorban *Rabatta* gondoskodása és szorgalma következtében, aki abban az évben vezérhadbiztosi hivatalában nagy hozzáértéssel működött. Ezt tették a vezérek, miközben a katonák az ellenségtől nem zavarva, vesszőkosarakat meg rőzsekötegeket készítettek, hogy majd az ostromlásnál használják azokat. S ezzel lassanként minden készen is állott az induláshoz. A *Lotharingiai* seregével a Duna túlsó partján vonult, nehogy az ellenség azt gondolja, hogy *Budát* akarják megtámadni; az innenső parton a *Bajor* indult útnak, hogy *Pestről* még az ostrom kezdete előtt kiszorítsa a *törököket.* Mindkétfelől veszélytelen volt az út, sőt a *Bajoré* még szerencsés is, mert Pestet a vak félelem miatt üresen, a hidat pedig még jóformán sértetlenül találta és elfoglalta.

Szemlét tart.

Elhatározza Buda *ostromát.*

Elindulnak Buda *felé.*

LXXIX. §

A *Lotharingiai* a Duna másik partján *június 18-án* hadseregével a városhoz látótávolságra érkezett. Az egész város kívülről, és a tornyok csúcsa fehér mészvakolattól ragyogott. Ez egyesekben a múltkori vereség miatti félelmet ébresztette föl, másokat reménnyel bíztatott, hogy ezt a ragyogást a törökök vére festi be, és a város, Isten kegyelméből, a császár hatalmába kerül. Késedelem nélkül még aznap mintegy leshálóba vonva körülzárják ezt a gőgös Karthágót. *Gondola, Dünnewald-* és a *Hannover*-ezred kétezer gyalogosával együtt *Szent Pál* völgyét szállja meg, mely hajdanában a *pálos* kolostorról volt nevezetes, míg *Truchsess, Neuburg* és *Mercy*-féle csapatok azon a meredek hegyen kaptatnak föl, mely jó forrásáról kapta a nevét; s itt az ellenség megfigyelésére alkalmas helyeken ütnek tábort. A hadsereg többi részét a *Gellért*-hegy völgyében úgy helyezték el,

Elkezdik a város *ostromát.*

A táborverés.

hogy könnyen egyesülhessenek az állásokban levő katonákkal. A vezérek szerint elsősorban a *Bécsi* kaput kellett szemmel tartani, mivel az lejtős fekvése miatt nagyon alkalmasnak látszott a kitörésre. Itt állították tehát őrségbe a könnyűfegyverzetű lovasságot, akik rögtön az első éjjel kemény harcba keveredtek a kitörő *janicsár*egységekkel, mely harc (hogy ne hiányozzék a jó előjel), az ellenség némi veszteségével végződött. Miközben a várost körülözönli a hadsereg, a *törökök* – vagy hogy nagy létszámukat mutogassák, vagy hogy szemügyre vegyék a mieink haderejét –, a falakon tolonganak, és egyesek kiáltozással, mások pedig ágyúdörgéssel üdvözlik (vagy inkább átkozzák?) az érkezőket. Közben a parancsnok, *Abdurrahman*, (ahogy még aznap hírül hozták a szökevények), minél inkább meggyőződött arról, hogy a császáriak megtámadják *Budát*, annál nagyobb elszántsággal és erőfeszítéssel fáradozott, hogy ne készületlenül lepjék meg az ostromlók. Előszöris gyűlésbe hívja a katonaságot, s a várőrséget figyelmezteti a kötelességeire: sürgetve kéri, hogy legyenek férfiak; büntetéssel fenyegeti a kötelességmulasztókat; jutalmat ígér azoknak, akik férfiasan helytállnak; mindenkinek a lelkére köti, hogy emlékezzenek, hová zárta be őket az oszmánok iránt eddigelé mindig oly kegyes sors: *Buda* ezen a vidéken a török uralom egyetlen erőssége, Konstantinápoly kulcsa, az egész Kelet védőbástyája; ha ezt megőrzik, minden sértetlenül megmarad a *muzulmánoknak*, – ez pedig az ő vitézségükön, hűségükön és állhatatosságukon múlik; ő maga úgy sejti, hogy ez az ostrom is úgy végződik majd, mint az előbbi: a *keresztények* a vesztüket keresik, s ez most súlyosabb lesz annál, mint amivel két évvel azelőtt eltakarodtak; menjenek bátran, foglalják el az őrhelyeket, s míg csak élnek, *mohamedán* hitükhöz híven védelmezzék meg a várost, az egész Oszmán Birodalom oszlopát; akik elesnek, azokra kész jutalom s mindenféle gyönyörök várnak *Mohamednél*. Így szólt, s minden *janicsárnak* tíz tallért osztat ki, hogy buzdítsa őket a bátor helytállásra; a számvevőt karóbahúzással, kivégzéssel fenyegeti meg, ha ezután fejenként nem adja ki becsületesen a zsoldot s az élelmet. Ennek a minden eshetőséget számbavevő embernek a gondoskodása még arra is kiterjedt, hogy a fegyvertárakat s a lőporraktárakat a maga rendje és módja szerint megerősítsék, kéznél legyenek a hadiszerek s minden más felszerelés, ami a falak kijavításához vagy a tűzvész oltásához szükséges. Végül a legvitézebb várőröket részben a fedett járatokba, részint a külső védőművekre osztotta be, ahol leginkább fenyegetett a veszély. A legalkalmasabb helyen, a *Bizánci* kapunál helyezte el a lovasságot; még az asszonyokat is szabaddá tette, (akiket a törökök vallása szigorúan, szinte fogoly módjára otthon tart), hogy így vagy az ellenséget visszaszorító őröket lássák el fegyverekkel, vagy – ha úgy fordul –, a maguk módján ők is védjék a falakat. Íly nagy hozzáértéssel gondoskodott a város védelméről ez a kemény férfiú, míg a mieink a könnyebb takarmányozás végett a lovasságot két részre osztva részint *Szent Margit* szigetén, mely füves, és jó a legeltetésre, részint (*Pálffy* parancsnoksága alatt) a *Sárvíz* irányában

A város parancsnokának igyekezete.

Beszéde a katonákhoz.

Gondoskodása egyéb dolgokról.

A mieink a lovasságot elküldik a táborból.

collocatum eſt, vt coadunari, cum ſtationariis, ex facili poſſet. In primis, obſeruandum putauere duces, *Viennenſem* portam, quod ex ſitus accliuitate, ad erumpendum, in primis videretur commoda. Ergo, leuioris armaturæ equites, iſthic excubare iuſſi ſunt, quibus prima ſtatim nocte, cum procurrentibus *Ianitſcharorum* manipulis, acre certamen fuit, qualicunque hoſtium clade, ne deeſſet bonum omen, terminatum. Cum vrbi circumfunditur exercitus, *Turcæ*, ſiue oſtentandæ multitudinis cauſſa, ſiue, vt contemplarentur noſtrorum robur, conferti in mœnibus ſtabant, & hi clamore, fragore tormentorum alii, aduentantes conſalutabant, an exſecrabantur. Præfectus interim, *Abdy Achman*, vti eodem die cognitum fuit ex transfugis, quo minus perſuaſerat ſibi, *Budam* a Cæſarianis impetitum iri, eo maiori animo, ac contentione elaborabat, ne imparatum deprehenderent obſeſſores. In primis, militari concione habita, præſidiarios officii admonet; viros ſe præſtarent, impenſe rogat; minatur ſupplicia deſidibus; oſtentat præmia his, qui maſcule rem geſſerint; vniuerſim omnibus inculcat, meminiſſent, quo loco fata, Ottomannis hucusque, plus quam propitia, concluſos tenerent: *Budam* eſſe, vnicum, hac regione, potentiæ Turcicæ, robur, clauem Conſtantinopolis, totius orientis antemurale. quo ſeruato, ſalua fore *Muſelmannis* omnia: id vero, in ſuis dextris, fide & conſtantia, ſitum eſſe. Animo ſe præcipere, eandem huius, quæ nuperæ obſidionis erat, fortunam fore. Cladem quæritare *Chriſtianos*, nouam & atrociorem ea, qua adfecti ante biennium diſceſſere. Irent alacres, occuparent ſtationes, defenſarentque, pro ea, qua ſint in *Mahomedem* religione, dum vita ſufficeret, vrbem, totius imperii Ottomannici, columen. Parata, occubituros, apud *Mahumedem*, præmia, & nullum non genus deliciarum exſpectare. Vt hæc dixit, *Ianitſcharorum* ſingulis, decem ſcutatos diſtribui iubet, vt haberent, rei fortiter gerendæ, auctoramenta: quæſtori, palos vncosque interminatus, niſi integra fide, ſtipendia in poſterum, commeatumque, viritim dependeret. Reliqua dein hominis, ad omnem, qui metui poterat, euentum adtentiſſimi, ſollicitudo, eo pertinuit, vt armamentaria, atque apothecæ nitrati pulueris, rite communirentur, præſto eſſent belli inſtrumenta, atque adparatus alii, ſeu muris ſarciendis, ſeu reſtinguendis incendiis, neceſſarii. Tunc vero demum, præſidiariorum fortiſſimos, partim, in coopertos acceſſus, partim in extima opera, vbi plurimum erat periculi, diſponit; collocat, maxime idoneo loco, ad *Byzantinam* portam equites; ſed & feminas, quas Turcarum religio adductius, ac fere captiuas domi habet, liberas eſſe iubet, vt, vel miniſtrarent tela, hoſtes propulſaturis, vel ipſæ etiam, prout res tulerit, muros, qua poſſent ope, propugnarent. Tanta ſolertia, vir acerrimus, vrbi defenſandæ prouidebat; dum noſtri, diuiſo equitatu, partem in inſula *S. Margarethæ*, herbida ea & pabuli diuite; partem duce *Palffyo*, verſus *Sárvizum*, facilioris pabulationis

præfecti vrbis induſtria:

ad præſidiarios adlocutio:

ſollicitudo reliqua:

noſtri, equitatum e caſtris dimittunt.

cauſſa, collocant; inſulam denique *S. Iſabellæ*, ægris accipiendis, deſignant.

§. LXXX.

De adgreſſionum deſignatione, variæ ducum ſententiæ:

CAſtris, ad eum modum poſitis, agger circumduci cœpit; dum interim, de adgreſſionibus rite conſtituendis, *Lotharingus*, cum *Electore*, adhibitis in conſilium ducibus, diſpicit. Erant, qui improbarent *Bauari* ſententiam, arcem ſibi ad verberandum deligentis: eo quod, caſtelli latus, monti *Gerhardino* obuerſum, præter ſpiſſos, & firmis inſtructos turribus, muros, grandi ſemiluna, foſſa item lata profundaque, præcingeretur: intus autem, regiæ area, huc & illuc cuneatis receſſibus, tota interſecaretur: ea hoſtium deſtinatione, vt, ſi per proſtratos extus muros, eniterentur oppugnatores, hæreſcerent iſthic, darentque audaciæ pœnas. Atque, obſeruatum eſt omnino, poſt captam vrbem, arcis hanc oram, inuictam manſuram fuiſſe, niſi pertinaci illa *Bauari* verberatione, deiecta, atque cuniculis, funditus fuiſſet conuulſa. Ergo, auctores fuere alii, vti, *Byzantinam* portam, adoriretur *Elector*. Sed, ne id quidem conſilium, ſatis fuit expeditum, ob ſitus aſperitatem, qui collibus hic, valliculis alibi, interſtinctus, ad ſtruendas inſidias, & occultandas eruptiones, perquam erat idoneus. Accedebat, nimia adgreſſionum vicinitas, qua futurum præuidebatur, vt re trepida, mutuo ſibi hoſtes, ex facili poſſent ſuccurrere. Quid? quod, ob telluris ingenium, atque poſitionem, neque ſuggeſtus, ſolido opere adſurgere, neque acceſſus deprimi tuto potuiſſent; mœnium contra, longa & conſita machinis ſeries, in operas, pilis, impune depluitura, metuebatur. Opportunior, ad *Gerhardini* montis radices, viſa ſunt *Electori* omnia. Nam, & ſuggeſtus, per latera montis, facili negotio poni, & muros haud incertis ictibus, verberari poſſe, exiſtimabat. quibus deiectis, ad moliendos acceſſus, prona videbatur occaſio. Obfirmatus iſtis rationibus, in propoſito, *Elector*, ex ipſo munitionum, tota circum vrbe validiſſimarum, horrido obtutu, capit, rei, eo fortius gerendæ, auctoramenta. Scilicet:

Bauarus, arcem impetere ſtatuit:

Ardua per præceps gloria vadit iter.

hoſtium eruptio repreſſa:

Adhuc muros obequitabant duces, cum trecenti equites, ex vrbe, in mercatores, ab vnis caſtris ad alia, ſine comitatu militum, proficiſcentes, erumpunt. Fit, maior, quam pro re, ab imbelli hominum genere, tumultus. Non longe *Lotharingus*, forte fortuna, aberat. Ergo, excitis ſumma celeritate, *Lodronianis* dimachis, & *Croatarum* excubantium manipulis aliquot, prædabundos adoritur, facileque reiicit. In ſauciatis, *Altenæ* Comes, & *Strozzius* eques, cum gregariis aliquot, cenſebantur. Hanc poſtea velitationem, gemina *Turcarum* clades, conſequuta eſt. Præſidiarios *Ertſienſes*, (vicus erat infra

Ertſienſium Turcarum clades:

Bu-

helyezték el. Végül *Szent Erzsébet* szigetét a betegek befogadására jelölték ki.

LXXX. §

A vezérek eltérő nézetei a támadási sávok kijelöléséről.

Miután a táborokat így elhelyezték, sánccal kezdték körülvenni, s ezalatt a *Lotharingiai* a *Választófejedelemmel* (a vezéreket is bevonta a tanácskozásba) nekilátott a támadási sávok helyes megtervezéséhez. Voltak, akik helytelenítették a *Bajor* véleményét, aki a belső vár ágyúzását választotta magának, azért, mert a várpalotának a *Gellért*-heggyel szemközti oldalát erős tornyokkal ellátott s tömör falakon kívül nagy rondella, valamint széles és mély árok övezte, belül pedig a királyi palota területét ékalakú bemélyedések szakították meg, amivel az volt az ellenség szándéka, hogy ha a kívülről ledöntött falakon keresztül fölmászanak az ostromlók, itt fönnakadjanak s lakoljanak meg vakmerőségükért. S a város bevétele után valóban meg is lehetett figyelni, hogy a várnak ez a része bevehetetlen maradt volna, ha a *Bajor* kitartó ágyúzással le nem dönti és aknákkal le nem rombolja. Mások tehát azt indítványozták, hogy a *Bizánci* kaput támadja meg a *Választófejedelem;* de még ez a terv sem volt könnyen kivihető a hely kedvezőtlen fekvése miatt, amely dimbes-dombos lévén lesvetésre és a kitörések leplezésére módfelett alkalmas volt. Ráadásul túl közel estek volna egymáshoz a támadási sávok, s így előre lehetett látni, hogy szorongatott helyzetben az ellenség katonái könnyen segíthettek volna egymáson. Sőt, a terep jellege és fekvése miatt nem lehetett szilárd ágyúállást emelni, és ostromárkokat biztonságosan ásni, ugyanakkor a hosszú és ágyúkkal megrakott falakról büntetlenül zúdulhatott a golyózápor a munkásokra. Minden alkalmasabbnak tűnt a *Választófejedelemnek* a *Gellért*-hegy lábánál, ugyanis szerinte egyrészt a hegy oldalán kis fáradsággal lehetett ágyúállásokat emelni, másrészt a falakat is biztos találatokkal lehetett lövetni, s ha azok leomlottak, az ostromárkok ásásához kedvező alkalom kínálkozott. E megfontolások megerősítették szándékában a *Választófejedelmet,* s maga az egész várost körülvevő igen erős erődítmények félelmetes látványa is arra serkentette, hogy annál bátrabban cselekedjék. Ti.:

A Bajor *a belső vár megtámadását határozza el.*

Hogyha a dicsvágy hajt, lásd: meredek lesz az út!

Visszaverik az ellenség kitörését.

Még éppen csak odalovagoltak a falakhoz a vezérek, mikor háromszáz lovas a városból rárontott a markotányosokra, akik fegyveres kíséret nélkül jártak táborról-táborra. E harchoz nem szokott népség közt nagyobb riadalom támadt, mint indokolt lett volna. Szerencsés véletlen folytán a közelben tartózkodott a *Lotharingiai*. Sietve riasztja *Lodron* dragonyosait s néhány, őrségben lévő *horvát* egységet, majd megtámadja és könnyedén visszaveri a zsákmányra éhes törököket. A sebesültek közt volt gróf *Althan* és *d'Estress* lovag néhány közkatonával együtt. E csatározás után két *török* vereség következett. Az *ercsi* várőröket (Ercsi egy védősánccal körülvett,

Az ercsi *törökök veresége.*

Buda alatti falu volt) kissé elkésve hívta magához a várparancsnok. Mégis megpróbálták, hátha át tudnak törni, – de vesztükre! Portyázó *magyarokba* botlanak bele, akik megfutamítják s egészen a táborig űzik őket, s mikor már amazok semmiképpen nem tudnak átjutni, három kivételével mindet lekaszabolják. Ugyanez idő tájt *Batthyány*, ez az igen kemény *magyar* vezér a szökevények beszámolójából megtudta, hogy *Abdi pasa* parancsára egy csapat előkelő nőt igen értékes málhában hajókon biztonságosabb helyekre küldenek el. Titokban hívatja tehát a komáromi hajósokat, s összeszed néhány épp rendelkezésre álló hajót, megfelelő számú gyalogost rakat rájuk, s a *június 23-ra* virradó éjjel sötétjét kihasználva elhajózik *Buda* mellett, s nem egészen három mérföldre az *Adonyi*-szigetnél jó helyen lesben áll. Alig fújták ki magukat a hajósok, mikor tizennégy, *csajkának* nevezett folyami hadihajó, melyek az asszonycsapatot szállítják, ott terem. *Batthyány* ráront az őrökre, s az asszonyok s gyermekek jajveszékelése közepette lekaszabolja őket, az asszonyokat elfogja, elveszi a magukkal hozott kincseket, végül a zsákmánnyal s a foglyul ejtett *(b.)* nőkkel, sértetlen hajókon visszatér a táborba– a *budaiak* igen nagy szomorúságára, a *magyaroknak* viszont annál nagyobb nyereségére. Úgy hírlik, kétszázezer arany volt a zsákmány, melyet úgy osztott el *Batthyány*, hogy kétharmad részt a *magyarok* kaptak, egyharmad meg a *német* dragonyosoknak jutott, bár később siettek oda.

Batthyány *hajókkal lesben állva a menekülő török asszonyokat, kincseikkel együtt elfogja*

A zsákmány nagysága.

LXXXI. §

Június 21-re a bajorok bevonulnak a *Gellért*-hegy s az előtte folyó Duna között kijelölt táborukba. Másnap *Pálffy* csaknem az egész lovassággal elvonul *Sárvízhez*, Székesfehérvár felé, hogy bőségesebben takarmányozhasson; a táborokban pedig mintegy négy ezred maradt vissza, hogy szemmel tartsák az ellenség kicsapásait. Még a teherhordó állatokat is elküldték nyári legelőre a Dunán túlra, az Érsek*újvár* és *Esztergom* közt fekvő falvakba. Minderről azért gondoskodtak, hogy az ostromlás megkezdésére minden készen álljon. Úgy látták jónak, hogy az első támadás a Víziváros ellen irányuljon. Öt napon át folytak az előkészületek, míg a dolgot komolyan el lehetett kezdeni. Időközben 80 gyalogos elfoglalta azt a magaslatot, ahol két évvel azelőtt az ágyúállást emelték. Igen hasznosnak bizonyult ez az elhatározás; miután ugyanis itt elhelyezték az ágyúkat, háromnapi töretéssel olyan nagy darabon leomlott a fal, hogy a romok szinte egy egész rohamoszlopot is be tudtak fogadni. Ennek láttára nem késlekedtek a vezérek. *Keresztelő Szent János* ünnepén, a törökökre gyászos napn, *Souches* parancsot kap a rohamra. Sietve előre is nyomul a kijelölt osztagokkal de mindaddig kétséges az eredmény, míg szorongatott helyzetében segítségére nem siet von *Neuburg* herceg, a *német lovagrend* nagymestere,

A bajorok *a táborba jönnek. A lovasság a Sárvíznél táborozik le.*

Támadás a Víziváros ellen.

Roham a romok ellen.

b.) Megemlítik, hogy 100 válogatott szép asszonyt adtak el a táborban.

Budam, vallo ſceptus) tardius ad ſe euocarat vrbis præfectus. Tentabant tamen, ſi poſſent perrumpere, ſuo id quidem exitio. Dum enim, in velites *Hungaros* incidunt, in fugam coniecti, ad caſtra vsque propelluntur, cumque peruadere nusquam poſſent, demtis tribus, omnes conciduntur. Sub idem fere tempus, *Battyánius*, ductor *Hungarorum* acerrimus, transfugarum indicio cognouerat, lectiſſimarum feminarum agmen, cum pretioſioribus ſarcinis, in tutiora loca, nauibus dimittere ſtatuiſſe *Abdy-Baſſam*. Igitur, clam euocata Comaromienſium claſſicula, correptisque, quæ ſors obiecerat, nauigiis, iuſtum peditum numerum imponit, atque noctis, quæ *nonum Calendas Iulii* præceſſerat, beneficio vſus, *Budam* præteruehitur, tribusque infra milliaribus, ad inſulam *Adonenſem*, opportune ſubſidet. Vix corpora curauerant, nauales ſocii, dum quatuordecim celoces, *Csajkas* vocant, feminarum illud agmen deuehentes, adſunt. Inuadit *Battyánius* præſidiarios, atque, inter complorationes mulierum & infantum, facile obtruncat; feminas intercipit; egerit, quos ſecum habebant, theſauros. denique, præda, captiuisque *(b.)* feminis onuſtus, in caſtra, cum incolumi claſſe, redit: magno ſane *Budenſium* mœrore; at lucro *Hungarorum* maiore. Ducentorum millium prædam cepiſſe, relatum accepimus. quam ita partitus eſt, *Battyánius*, vt geminam quidem portionem, *Hungari* tollerent, tertia, dimachæ *Germani*, tametſi adcurrentes tardius, potirentur.

Battyánius, *fugientes Turcarum mulieres, cum theſauris, nauali ſubſeſſione, intercipit:*

præda magnitudo.

§. LXXXI.

AD *vndecimum Calendas Iulias*, Bauari, deſignata ſibi, inter montem *S. Gerhardi*, & profluentem Danubium, caſtra ſubeunt. Poſtero die *Pálffyus*, cum equitatu, propemodum toto, ad *Sárvizum*, Albam Regalem verſus, diſcedit, vti laxiorem faceret pabulationem. In caſtris certe, quatuor admodum legiones ſunt detentæ, quæ procurſiones hoſtium obſeruarent. Sed, oneraria quoque iumenta, æſtiuatum dimiſſa trans Danubium ſunt, in eos vicos, qui *Vjvarinum* & *Strigonium* interiacent. Fiebat, hac prouidentia, vt adoriendæ oppugnationi, expedita redderentur cuncta. Primam vim, flumentaneo oppido, admoueri placuit, elaboratumque fuit quinque dierum ſpatio, dum res geri poſſet ſerio. Tumulum interim, qui ante biennium ſuggeſtum habuit, octingenti pedites, occupauerant, vtili cum primis inſtituto. Collocatis enim illic tormentis, triduana verberatione, tantum murorum deiectum eſt, vt integros adſilientium ordines, ruinæ capere poſſe crederentur. Quo viſo, haud cunctandum rati duces. *Suſam*, die *D. Iohanni Baptiſtæ* ſacro, fatali Turcis, inſultum facere iubent. Procurrit ille, cum deſtinatis cohortibus, alacriter, ſed dubio tantiſper ſucceſſu, dum *Neoburgicus*, magiſter *Ordinis Teutonici*, laboranti ſuccederet, conuulſisque pro flu-

Bauari, *in caſtra veniunt: equitatus ad Sárvizium metatur:*

vrbi flumentaneæ adgreſſio:

adſultus in ruinas:

b.) Centum lectiſſimæ formæ mulieres fuiſſe memorant, in caſtris demum venundatas.

flumentanea turri, vallis, portam elideret; peruaderet intro. Mira hic, *Turcarum*, in defenſandis ruinis, virtus emicuit; captumque hinc indicium eſt, quid ſint facturi, vbi ad interiora munitionum deuentum fuerit. Reſiſtendo, ad vltimum feſſi, in vrbem ſe recipiunt, fortiſſimis quibusque, e ſuorum numero, deſideratis. Noſtris, ruinas perrupiſſe, ſatis tunc fuit: ab inſectando hoſte, noctis eos tenebræ, reprehendere; poſteaq' am, præter ſaucios haud paucos, quinquaginta adſilientium cadauera, ſubmouiſſent. Inde, captum oppidum, militares operas, vltra modum exercuit, vt expurgaretur, ab ſubſeſſoribus Turcis, fierentque, inter ædium parietinas, receptus: vnde, & eruptiones hoſtium prohiberentur, & vis adferri muris, prorogarique acceſſus poſſent. Ne interim, miles, qui oppidum inſidebat, impetu obrueretur, ſex, extra murum cohortes, excubare iuſſæ. pertuſus, pluribus locis, murus eſt, vt pateret vltro citroque commeantibus; eo quod portæ, machinis hoſtium infeſtarentur. Neque dubitauit, ipſe *Lotharingus*, cum præcipuis ducum, ſtationem intra murum capere, vt operibus eſſet vicinior. Aquaticam ſane turrim, ſub idem tempus, præſidio ac tormentis, communiri curauit; eo quidem inſtituto, vt porrectam late ripam, ab hoſtium inſeſſu, præſtaret vacuam, nauibus autem adpellentibus eſſet perfugio. Atque, ſucceſſit omnino deſtinatio; nam, & hoſtis, qui intra ædes, hic atque illic delituit, & quaſi ex inſidiis operas laceſſiuit, depulſus inde eſt, & aggeres, defenſantibus, qui turri ei inerant, propius ad vrbis muros, ſubducti ſunt. Ne vero tormentorum iniuriis, ſubſidiarius miles pateret, grandem capacemque præcinctum, extra oppidi mœnia, educi oportuit: vnde poſtea, bis mille operis, alternis ſe excipientibus, in latus vtrumque, foſſæ producebantur, non minus coercendis eruptionibus, quam ferendo inuicem auxilio deſtinatæ. Adhuc patebat decumana porta, qua pleræque in Cæſarianorum hanc adgreſſionem, impreſſiones fiebant. Igitur, molem ei, intra domorum ruinas, opponendam duces ſtatuunt. Exacto celeriter opere, delecta militum manus, receptaculo illi imponitur; vt erupturis adtenderet, detergeretque de muris, qui glandium atque lapidum perpetuis iactibus, operas infeſtabant. Vix autem, mandata ſtationarius hic miles, exſequi cœpit; cum præſidiarii; meridiano ſole, per portam effuſi, in mollem eam inuehuntur; daturi ſtragem in noſtris, niſi maturius hinc, in receſſus tutiores ſe conieciſſent. Neque ſatis fuerat, obſeſſis, molem eam milite exinaniuiſſe; eiusdem fero diei, maiori, quam ante, numero proruunt, operas, ſeptendecim obtruncant; graſſaturi longius, niſi *Rosnius* eques, illic forte excubans, ordinibus reſtitutis, ferocientes, quinquaginta cæſis, intra portam, repreſſiſſet. Frequentes poſtea, in huiates operas impreſſiones fiebant; ſed, quas ducum vigilantia, atque ſingularis militum virtus, ſubinde irritas reddebat. Cum hæc fiunt, agger; extra muros, priori geminus, educi cœpit.

noſtri, vrbem inferam capiunt:

militaria iſthic opera excitantur:

hoſtium, in operas eruptio gemina.

§. LXXXII.

aki a Vízi rondella előtti sánckarókat kiszaggatva bezúzza a kaput s benyomul. A *törökök* csodálatos hősiességet mutattak a romok védelmében, s ez világos jelzés volt arra, mi mindent megtesznek, ha az erődítések belsőbb részeibe jutnak a támadók. A törökök a védekezésben a végsőkig elcsigázva visszavonultak a városba; a legbátrabbak közül jónéhányat elveszítettek. A mieinknek ekkor elég volt az, hogy áttörtek a romokon. Az éjszaka sötétjében nem volt tanácsos az ellenséget üldözni, hiszen számos sebesültön kívül ötven rohamozó holttetemét is el kellett szállítani. A város elfoglalása erőteljesen mozgásba lendítette a hadműveleteket, hogy megtisztítsák a várost a bujkáló törököktől, s a házomladékok között fedezékek legyenek, ahonnan távol tudják tartani az ellenség kitöréseit, s meg lehet támadni a falakat, s meg tudják hosszabbítani az ostromárkokat. S hogy a várost megszálló katonákat egy hirtelen támadás nehogy megsemmisítse, a falakon kívül hat zászlóalj állt őrt. A falat több helyen átvágták, hogy nyitva álljon a ki- s bejárók előtt, mivel a kapukat az ellenség ágyúi fenyegették. Nem habozott maga a *Lotharingiai* sem, hogy a főbb vezérekkel együtt a falon belül foglaljon állást; így közelebb lehetett az ostromműveletekhez. A Vízi rondellát őrséggel és ágyúkkal biztosította, hogy a szélesen s hosszan elnyúló partot megtisztítsa az esetleg még lesben álló ellenségtől, s a kikötő hajóknak védelmet nyújtson. S ez a terv tökéletesen sikerült is, mert egyrészt az ellenséget, aki a házak közt itt is, ott is meglapult, s rejtekhelyeiről zaklatta a munkásokat, elűzték innen, másrészt a város falaihoz közelebb vitték a sáncokat azok védelme alatt, akik a rondellában voltak. S hogy a tartalék ne legyen kitéve az ágyútűznek, félkörben nagy s tágas földsáncot kellett húzni a város falain kívül, ahonnan aztán kétezer egymást váltó ember mindkét irányban meghosszabbította az árkokat, – a kitörések távoltartására éppúgy, mint hogy kölcsönösen segítséget nyújtsanak egymásnak. Még nyitva állott a hátsó főkapu, ahol a császáriak támadási sávját a leginkább veszélyeztették. Elrendelik tehát a vezérek, hogy egy töltést emeljenek vele szemben, a város romjai között. Igen gyorsan befejeződik a munka, egy válogatott csapat katonát helyeznek el ebbe a fedezékbe, hogy tartsák szemmel a kitörő ellenséget, távolítsák el a falakról azokat, akik állandó golyó- és kőzáporral akadályozták a munkásokat. Alig hogy az itt állásban levő katonaság hozzálát a parancsok végrehajtásához, a várőrség fényes délben kiözönlik a kapun, megtámadja azt a töltést, s bizonnyal nagy mészárlást visz végbe a mieink között, ha innen nem húzódnak biztonságosabb fedezékbe. Az ostromlottak azonban nem elégedtek meg azzal, hogy abból az állásból kifüstöljék a katonákat, hanem még aznap estefelé az előzőnél is nagyobb létszámban kitörnek, tizenkét munkást megölnek. Tovább is garázdálkodnak, ha *Rosne* lovag, aki éppen itt áll őrségben, rendezve a sorokat, az elkeseredetten harcoló törökök közül ötvenet megölve nem szorítja vissza őket a kapuk mögé. Azután is gyakorta kicsaptak munkásainkra, de ezeket a kicsapásokat a vezérek ébersége és a katonák páratlan hősiessége rögtön meghiúsította. Míg itt ez történik, a falakon kívül az előző sánccal párhuzamosan új sáncot kezdenek húzni.

A mieink bevesznek az alsóvárost.

A hadműveletek innen indulnak ki.

Az ellenség kétszeri kitörése a munkásokra.

LXXXII. §

A sváb csapatok a táborba jönnek.

Ugyanaznap ágyúzni kezdik a várost és a falakat.

Szent István *templomát tüzesbomba-találat éri és tüzet fog.*

Megérkeznek a brandenburgiak *segítőcsapatai. A Fővezér szemlét tart fölöttük.*

Bevonulnak a táborba.

Dicséretük.

JÚLIUS elsejéig tartottak ezek az előkészületek, mikor a *sváb kerület* segítőcsapatai bevonultak a táborba, és *Szent Pál* hegyén tábort ütöttek; ezen aztán rajta is ragadt a *Sváb*-hegy elnevezés. Ugyanaznap a várost tüzes golyókkal, a falakat pedig ágyúzással kezdték fenyegetni. Az e célra emelt ütegállásban tizenkét ágyú, nem messze tőle egy másik ütegállásban hét mozsár volt. Mindkét részről olyan sikerrel végezték a dolgot, hogy egy néhány napig tartó folyamatos lövetéssel a városban tűzvész ütött ki, a falakról pedig lesöpörték az ellenséges ágyúkat, melyek eladdig legnagyobb ártalmára voltak e támadási sávnak. Köztük volt három szokatlanul nagyméretű ágyú, melyeket a törökök egy rondellán úgy helyeztek el, hogy a nyugtalanító és folyamatos tüzeléssel a baloldali sáncon dolgozó munkásokat teljességgel elzavarták. Ugyanez idő tájt tüzesbomba-találat érte Szent István templomát, mely lángba borult, s messzebb is kezdett a tűzvész elharapódzni, s ez a tűzoltásra visszatartotta az ellenséget. Ezt a kedvező alkalmat kihasználva sokat haladtak előre az árkászok. Akkortájt töltötték fel rőzsével s földdel tömött ládákkal azt a völgyet, mely a támadási sáv bal oldalán igen sok kényelmetlenséget okozott; majd sánc formájára felhúzták, s ezzel elérték, hogy a munkálatoknak erre a vidékére az ellenség ne tudjon büntetlenül kitörni. Így nézett ki a császáriak támadási sávja a *brandenburgi* hadsereg érkezéséig. A váci úton július 11-én érkeztek meg, s másnap a *Lotharingiai* igen nagy lelki gyönyörűséggel szemlélte meg a sereget. Érkezésükkor katonai tiszteletadással három ágyút s puskákat sütöttek el, s ezután dús lakomával fogadták őket. *Schöning* főparancsnokra hagyták a választást, hogy övéivel a tábor mely részén kíván tábort verni. Ő azonban, nehogy az legyen a látszat, hogy valamit is magának követel, szerényen azt válaszolta, hogy a néki már kijelölt helyet nem akarja másikkal fölcserélni. Egy *rác* szökevény hírül hozta, hogy amikor a várparancsnok távolról meglátta a *brandenburgiak* csapatait, igyekezett meggyőzni az övéit, hogy török fölmentő csapatok érkeztek, de hogy épp az ellenkezője az igazság, a sóváran kémlelő törökök megtudhatták a zászlókból, a hadvonulás módjából és a táborverésből. A várparancsnok azzal a hazugsággal próbálta alaptalannak beállítani a félelmüket, hogy azt mondta: a felderítők jelentése alapján tudomására jutott, hogy a *császári* hadsereg egy részét titokban kivezették a táborból, majd átkeltek a folyón, hogy az ostromlottak azt higgyék, erős és új segítő csapatok érkeztek. Erről próbálta katonáit meggyőzni, miközben már a *brandenburgiak* a hídon átkelve a tábornak ezideig üresen maradt részét elfoglalják, s a táborverést követő napon serényen hozzálátnak a katonai műveletekhez. WAGNER, aki pedig nem mindig hajlandó a brandenburgiak magasztalására, ékes szavakkal dícsérte föl őket: *„A brandenburgiak megérkezése után"* – írja, *„a Vezér, aki módfelett gyönyörködött e nagyszerű katonaságban, a falak azon részét jelölte ki nékik a támadásra, mely a nagy rondella oldalától a császári támadási sáv bal oldala felé nyúlik el. A lovasság az óbudai magaslatokon helyezkedett el, s nem csatlakozhattak*

§. LXXXII.

CAlendæ Ivlii, inter has molitiones, inierant, cum auxiliares, *circuli Sueuici*, copiæ, caſtra ſubeunt, atque in monte *D. Pauli* metantur; cui, eam ob rem, montis *Sueuici* nomen adhæſit. Eadem luce, globis igniuomis vrbs, mœnia, tormentorum ictibus, infeſtari cœpere. Suggeſtus, eo fini erectus, duodecim machinas, & proximus alter, mortaria ſeptem, habebat. Vtrinque, eo ſucceſſu res gerebatur, vt continuata, per dies aliquot, iaculatione, in vrbe quidem incendia excitarentur, per mœnia vero, detergerentur hoſtiles machinæ, hactenus, adgreſſioni huic, maxime noxiæ. In his, tria, inuſitatæ molis tormenta fuerant, quæ Turcæ, in ſemilunari propugnaculo, ita collocauerant, vt infeſtis continuatisque iactibus, operas, quæ læuum aggerem moliebantur, penitus depellerent. Sub idem tempus, pila ignita, percuſſum D. Stephani templum, cum igne concepto, latius fundere cœpiſſet incendium, hoſtes, ad reſtinguendum auocauit: qua quidem opportunitate, multum profecere, acceſſuum molitores. Tunc & vallicula, quæ ſiniſtro adgreſſionis, latere multum habebat importunitatis, ſarmentis partim, partim refertis terra ciſtis, exæquata primum, mox ad modum aggeris ſurrecta, id habuit vtilitatis, ne poſſent in hanc operum regionem, impune hoſtes erumpere. Hic fuit, adgreſſionis Cæſarianorum, ſub *Brandenburgici* exercitus aduentum, habitus. Acceſſerat is, Váczienſi itinere, quinto Nonas Iulii, poſtero die, a *Lotharingo*, magna animi voluptate, luſtratus. Aduentantem, diſploſis ter currulibus, iuxta & manuariis tormentis, ritu militari, poſtea etiam opiparo prandio, accepere. Data *Schöningio*, ſupremo copiarum duci, optio fuit, qua caſtrorum regione, metari, cum ſuis, vellet: qui tamen, ne quid arrogare ſibi videretur, deſignatum iam ante locum, haud ſe cum alio permutare velle, modeſte reſpondit. A transfuga *Raſciano* tunc nunciabatur, vrbis præfectum, conſpectis e longinquo *Brandenburgicis* copiis, perſuadere ſuis eniſum, ſuppetias eſſe Turcicas, quod dum poſtea, ſignorum, profectionis ac metationis ratio, contra eſſe, cupide contemplantes docuiſſet: commento vſum, metum eo demſiſſe, quod adfirmarit, cognitum ſibi exploratorum eſſe indicio, partem exercitus *Cæſariani*, clam e caſtris ſubductam, amnem traieciſſe, vt opinionem obſeſſis conciliaret, validarum adeo, nouarumque ſuppetiarum. Hæc ille ſuis perſuadere laborabat, cum interim *Brandenburgici*, ponte ſuperato, caſtrorum partem, vacuam hucusque, inſident, & altero poſt metationem die, militare opus ſtrenue adgrediuntur. Wagnervs, alias, non ſemper in præconia gentis Brandenburgicæ pronus, eximia laude militem ornauit. *Brandenburgicorum aduentu*, inquit, *præſtantiſſimi militis, magnopere oblectatus Dux, murorum partem, ab grandis ſemilunæ latere, ad ſiniſtram Cæſareæ adgreſſionis porrectam, oppugnandam deſignauit. Equitatum, eminentibus, ad veterem Budam, locis, tenuere, nec impetrari*

Copiæ Sueuicæ, in caſtra ueniunt:

vrbs & mœnia, verberari cœpta:

templum S. Stephani, pila ignita percuſſum, flammas concipit:

adſunt Brandenburgicorum auxiliares copiæ, inſtruntur a duce:

accipiuntur in caſtra:

eorum laus:

militaria opera & acceſſus:

potuit, vt Cæſareis, ad Sárvizum ſe adiungerent. Illi, æmulatione quadam laboris, receptacula extemplo, vallumque moliri, deſertas ædes, ſtationibus firmare, breui tempore, Cæſareorum opera æquare. Prima mox die, ab latentibus, intra hortos, Ianitſcharis, ferociſſima eruptione conſalutati, nec ſine cæde aliqua. Submiſſæ, tempore ſuppetiæ, hoſtes, ad coopertam vsque viam, retruſere. Porro, vt ne ab latere inquietari ſtationes, aut vis inferri poſſet, e reciſis circum arborum truncis, ſtellatum munimentum, opere perquam firmo exſtructum, colubrinis muniuere. Ad dextram, pro octo tormentis ſuggeſtum, alterum, loco Meſquitæ oppoſito, prope grandem, quem ſibi excauarant, receptum, moliti ſunt. Quo in opere Carolus Dörfflingius, *percelebris inter Brandeburgicos ducis filius, tormento ictus, occumbit.* Ad hunc modum, *Brandeburgicorum* adgreſſio, ſe habuit: quæ, vti, ſi res poſceret, iuuari poſſet a Cæſarianis, vallo, his, quæ iam educta fuere, paralello, eodemque quarto, cum Cæſareorum accèſſibus, dextrorſum connexa poſtea eſt.

cuniculatorum moliones:

Ea foſſione, ductus ſubterraneus retectus, cum a cuniculatoribus pertentaretur, ſemilunam, maxime infeſtam oppugnatoribus, ſubire deprehendebatur. Inuitauit fortuitus caſus, ad ſubruendam molem operas: fuitque, oppugnationis id genus, tota demum obſidione, maxime familiare, atque non raro etiam efficax. Ei promouendo, vnius, e cuniculatoribus audacia, ſuccedentibus mox pluribus, cum receptus, ſub cortinæ muro, fodi, ad vngulæ equinæ formam, cœpiſſet; tantum, de mœnibus, ſagittarum, glandium, atque lapidum imbrem, in operas effuderunt hoſtes, vt palam retrocederent noſtri, deſituri poſtea ab opere, niſi hinc, ducum vocibus, illinc, præeuntium exemplo, animati, pedem eodem loco fixiſſent denuo. Abſtulit conatus ille, gregarios quadraginta: in ſauciis, *Rosnius*, & *Biſchoffshauſenius*, cenſi ſunt; quin & *Thungenius*, vulneris quidpiam retulit.

cladem ſtationario militi accelerant.

§. LXXXIII.

Ardor oppugnandi:

ADpropinquatum tamen eſt muris, tunc etiam, cum telorum iactus congeminabant obſeſſi. Nam, aduerſum omnino fuit, quo proximius noſtrorum operæ, mœnia ſubibant, eo feruidius rem geſſiſſe præſidiarios, & turbam reliquam: quod non potuit non magna noſtrorum ſtrage fieri. Auxere calamitatem, dehiſcentes, ad ſemilunam, ſuffoſſiones, quibus, & cuniculatorum multi, & militum aſſiduiſſimi quique, oppreſſi ſunt, vt elaborandum omnino fuerit ducibus, ne, aut miles, ex tot periculis, animo concideret, aut trepidatione noſtrorum aduerſa, cladem clade cumularent propugnatores. Hæc, in *Cæſarianorum* adgreſſione fiebant; cum ſiniſtro latere, valida ſelectiſſimorum *Ianitſcharorum* manus, ſublato clamore, in *Brandeburgicos* incurrit, & qua operas, qua milites, cædit. Late per acceſſus graſſantibus, *Wurtzius*, ſupremus *Brandeburgicorum* ſtructor, accitis turmis aliquot, occurrit, atque aliquamdiu col-

damna a ſuffoſſionibus accepta:

hoſtium, in Brandeburgos, *irruptio:*

Sárvíznél a császáriakhoz. Hogy versengjenek a munkában, rögtön fedezékeket és sáncot kezdenek építeni, az elhagyott házakat állásokkal erősítik meg, s rövidesen beérik a császáriakat a munkában. Majd a következő napon a kertek közt bújkáló janicsárok igen heves kitöréssel »üdvözlik« őket, s bizony nem éppen pusztítás nélkül. Az időben odaküldött erősítés az ellenséget egészen a fedett útig visszaszorította. Továbbá, hogy az ellenség oldalról ne zaklathassa az állásokat, vagy nehogy meg lehessen őket támadni, csatakígyókkal erősítették meg azt az igen szilárd munkával, körbevágott fatörzsekből emelt csillagsáncot. Baloldalt, a mecsettel szemben egy nyolc ágyúnak megfelelő másik ütegállást húztak föl a maguknak kiásott nagy fedezék mellett. Ebben a munkában Karl Derfflinger, *a brandenburgiak híres vezérének fia ágyúgolyótól találva elesett."* Ilyen helyzetben volt a *brandenburgiak* támadási sávja, melyet az előző hárommal párhuzamosan húzott negyedik sánccal a császáriak futóárkai révén összeköttetésbe hoztak, hogy ha a helyzet az követelte volna, a császáriak segíthessék. Ennek ásása során az aknászok fölfedeztek egy földalatti járatot, és észrevették, hogy az az ostromlókra igen veszedelmes rondella alá vezet. (Ez a véletlen fölfedezés arra ösztönözte a munkásokat, hogy lerombolják a töltést. S ez az ostromlási mód végül is az egész ostrommal összhangban állott, s nem ritkán hathatós is volt.) Mikor ennek meghosszabbítására egy igen merész aknász, akit többen is követtek, a kurtina alatt egy patkóalakú fedezéket kezdett ásni, akkora nyíl-, golyó- és kőzáport zúdított az ellenség a munkásokra, hogy a mieink bizonyosan visszavonulnak e munkától, ha innen a vezérek hangjától, onnan az előttük haladók példájától föllelkesülve végülis meg nem vetik a lábukat azon a helyen. Ez a vállalkozás negyven közkatonát vitt el. A sebesültek közt volt *de Rosne* és *Bischofshausen* is; sőt még *Thüngen* is valamelyes sebesülést szenvedett el.

Katonai műveletek és eredmények.

Az aknászok működése

pusztítást visz végbe az állásban lévő katonaság közt.

LXXXIII. §

Közeledtek a falakhoz, pedig az ostromlottak kettőzött erővel lőtték őket. Igen kedvezőtlen volt, hogy minél közelebb nyomultak a miéink munkásai a vár falhoz, az őrség s a többiek annál hevesebben védekeztek, ami szükségképpen együtt járt a miéink nagy veszteségeivel. A bajt növelték a rondellánál tátongó ellenaknák, melyek igen sok aknászt s kiváló katonát elpusztítottak, úgyhogy a vezéreknek minden erejükkel azon kellett lenniük, hogy annyi veszély láttán katonáink le ne törjenek, vagy hogy a miéink szerencsétlen ijedezése miatt pusztulást pusztulásra ne halmozzanak a védők. Ez történt a *császáriak* támadási sávjában, mikor baloldalt egy válogatott *janicsárokból* álló igen erős csapat csatakiáltással ráront a *brandenburgiakra,* s hol a munkásokat, hol a katonákat vágja. Az ostromárkokban széltében-hosszában garázdálkodó ellenséggel szembeszáll, néhány lovasszakaszt híva segítségül, *Würtz brandenburgi* főtiszt, s egy ideig

Lázas ostromlás.

Az ellenaknák okozta károk.

Az ellenség kitörése a brandenburgiakra;

és a császáriakra *is.*

keményen küzdve meghátrálásra kényszeríti ezt az igen vad népséget. Míg itt ezek történnek, a *császáriak* ellen is igen vad kitörést hajtottak végre; a mieink derekasan ellenálltak, de végülis száz embert vesztettek. E küzdelmek után a rossz időjárás miatt az ostromművek kishíján tönkrementek. A szokottnál hevesebb s kiadósabb eső esett, minden árkot és sáncot elöntött és elmosott a víz, úgyhogy aztán több napig tartott, míg a vizet kimeregették, helyreállították az ostromárkokat, s megerősítették a sáncok hasadékait. Ezzel egyidőben *Heissler* jelentette, hogy az ellenség *Szegedről* elindulva és Eger felé menetelve hamarosan *Hatvanban* lesz; valójában pedig Budának akar erősítést vinni, s vélük jön egy egész tüzéregység is. A hírt megerősítette a *törökök* mozgolódása a Vízi rondellánál, akik gyakori lótás-futással hajókat készítettek elő, hogy már készen legyenek a hajók a segítség átszállítására. Szükséges volt tehát, hogy a *pesti* oldalra is erősítést vezényeljenek ki, nehogy valami jóvátehetetlen történjék. Miután mindezt sietős munkával befejezték, kétezer lovast vezényeltek ide őrt állni, míg az ellenség érkezéséről szóló hír lassanként teljesen elenyészett.

A rossz időjárás károkat okoz az ostromművekben.

Híresztelések az ellenség jöveteléről.

LXXXIV. §

A bajor *támadási sáv.*

Ilyen eredménnyel zárultak ekkor a *császáriak* és a *brandenburgiak* ostromműveletei, de nem kevésbé volt nehéz a várat ágyúzó *bajorok* támadási sávja sem. Roppant munkával két ütegállást emeltek: egyet jobbra és egy másikat balra. Mindkettő a *Gellért*-hegy oldalához támaszkodott. Ezeket megszakítatlan sánc, kanyargós ösvények és ostromutak kötötték össze, melyeket egészen a várárokig előretoltak. Ezen a részen éjjel-nappal szünet nélkül folyt az ágyúzás. Míg az ebben a munkában s egy irdatlan nagy fedezék elkészítésében elcsigázott katonaság álomba merül, ötven *janicsár* s ugyanannyi *szpáhi* a második éjjeli őrjárás idején nagy csatakiáltással rátámad az alvókra. A *bajorok* lemészárlásáig fajul a dolog, ha az éber *Lotharingiai,* aki még éppen a *Bajorral* beszélget, néhány lovasszázadot nem riaszt igen gyorsan a *szpáhik* ellen. A barbárok, mikor váratlanul megpillantják az ellenséget, annyira összezavarodnak, hogy harcképtelenné válva futásnak erednek, s dicstelenül visszamenekülnek a városba. Akkor a *janicsárok* is, akiket társaik magukra hagytak, észreveszik, milyen egyenlőtlen helyzetben vannak, megijednek, s kishíján hátrálni kezdenek. Látván ezt a *Bajor* úgy gondolja, az ellenség félelme jó alkalmat nyújt a vitézkedésre, ezért bíztatja az övéit, megtámadja az összezavarodott törököket, s mert az éjszaka kedvez a vállalkozásnak, éppen a falak alatt hatalmas pusztítást víve végbe köztük, elűzi őket. Hogy az ellenség mekkora veszteségeket szenvedett, arra abból is következtethetünk, hogy – mint a szökevények elmondták –, tizenöt tiszt lelte ott a halálát. E siker hatására

Az ellenség kitörését szerencsésen visszaverik.

colluctatus, retrocedere, genus ſæuiſſimum, coegit. Quæ dum hic geruntur, fit, & in *Cæſarianos* ferox procurſio, quæ noſtris, maſcule repugnantibus, centum cadaueribus conſtitit. Poſt hæc certamina, cæli iniuriis, opera militaria, propemodum peſſundata fuere. Imbres ceciderant, ſolito & vehementiores, & copioſiores. Ergo, quidquid foſſarum aggerumque fuit, aquis id omne offuſum, delutumque eſt: vt neceſſe fuerit, pluribus diebus poſtea, exhauſtis aquis, & acceſſus redintegrare, & conſolidare aggerum fiſſuras. Sub idem tempus, nunciatum ab *Heiſtero* fuit, hoſtes, *Szegedino* egreſſos, atque profectionem *Agriam* verſus mentientes, *Hatvani* propediem adfuturos; reuera autem, *Budæ* ſuppetias ferre velle, quibus ſimul, integrum machinatorum manipulum, ſubſidio adducant. Confirmabat nuncium, *Turcarum*, apud flumentaneam turrim, inquies, concurſatione frequenti, naues adparantium, quaſi præſto iam eſſent auxilia, claſſicula transportanda. Ergo, neceſſe fuit, & *Peſtano* latere, ne quid exinde funeſti accideret, munitiones educere. quibus, feſtinato opere confectis, bis mille equites expeditiſſimi, illic excubare iuſſi ſunt: dum ſeneſcens, de aduentu hoſtium rumor, penitus euaneſceret.

in Cæſarianos *item*:

cæli iniuriæ, operibus infeſtæ:

de aduentu hoſtium, rumor.

§. LXXXIV.

ATque, hoc quidem ſucceſſu, oppugnatio *Cæſarianorum*, & *Brandeburgicorum* tunc conſtabat. Neque minus, *Bauaris*, arcem verberantibus, ardua fuit adgreſſio. Inſano hi labore duos ſuggeſtus poſuerant, dextrum alterum, alterum ſiniſtrum; vtrumque, lateri *Gerhardini* montis inſtructum. Committebantur hi, perpetuo aggere, viis obſidionalibus, tortuoſo tramite, verſus arcis foſſas, promotis. Nulla hic, totos ſubinde dies noctesque, a iaculationibus ceſſatio. Dum his operibus, & ingenti quodam receptaculo perficiendo, fatigatus miles, ſomno recreatur, *Ianitſcharorum* quingenti, cum pari *Spahyorum* numero, ſecunda noctis vigilia, edito fremitu, dormientes inuadunt. Res, ad internecionem *Bauarorum* vergebat; niſi, peruigil *Lotharingus*, cum *Bauaro* forte collocutus adhuc, equitum turmas aliquot, celeritate, qua potuit, maxima, excitas, *Spahyis* obieciſſet. Et fuit ſane, ea barbarorum, ex inopino hoſtium conſpectu, trepidatio, vt, negata pugnæ poteſtate, in fugam effuſi, vrbem inglorii repeterent. Tunc, & *Ianitſcharii*, a ſociis deſerti, cum, quam iniquo eſſent loco, aduerterent, pauide inſtare, ac propemodum pedem referre. quo viſo, *Bauarus*, ex metu hoſtium, rei fortiter gerendæ capta occaſione, ſuos confirmat, adoritur confuſos, & cum cœptis nox faueret, ſub ipſos muros, ingenti edita cæde, propellit. De cladis, quam accepere hoſtes, magnitudine, inde coniicias, quod, vti cognitum ex transfugis erat, quindecim, e præfectis, deſiderati ſunt. Eo ſucceſſu, animoſior factus

Bauaricæ *adgreſſionis rationes:*

hoſtium eruptio feliciter repreſſa:

ctus miles, deſignatas vias obſidionales, ſuggeſtus præterea, & receptacula, ſtationariis neceſſaria, improbo labore, perficit, propellitque acceſſus, ad foſſæ vsque labia. quæ quidem molitiones, quanto conſtiterint cruore, haud procliue dictu eſt. Vix, decempedæ ſpatio, opus promoueri poterat, quin, aut irrumperent præſidiarii, aut, e mœnibus, glandium & ſagittarum procellæ, effunderentur. Cum opera hæc militaria, eo iam eſſent habitu, vt ſubiri ab oppugnatoribus poſſent, atque miles, clam ſe occiperet immittere, latentes ſubtus, duo cuniculi, loricam extimi valli, elidunt, ſed ſine militum noxa. Quo viſo, dandam eſſe operam, duces exiſtimauere, vt contrariis ſuffoſſionibus, cæcæ iſtiusmodi inſidiæ, retegerentur. Atque, hæc quidem occupatio, operarum fuit. *Machinatores* contra, & qui tormentis rem gerebant, id præcipue elaborandum ſibi ſumſerant, vt grandem eum ſuggeſtum, quem caſtello hoſtes præſtruxerant, detergerent, & exarmarent: quippe quo perdurante, neque in opus incumbi, neque inſideri foſſa; ſed, nec adſultus in ruinas exteriores, adtentari poterat. Eadem adſiduitate, integrum illud arcis latus, quod a grandiori ſemiluna, perpetua fronte porrectum, ad Danubium vsque demittebatur, quaſſandum erat. Præmuniuerant id Turcæ ingentibus machinis, quæ dies noctesque, aduerſum Bauaros, magna paſſim clade, detonabant. Ergo, diuturna verberatione fuit opus, dum deturbarentur nocentiſſima tormenta. Quæ, dum cominus fiebant, continenti foſſione, caſtra, vallo incingunt *Bauari*, planeque efficiunt, vt, non modo vallem *Gerhardinam*, qua via regia *Albam* verſus exibat, tutam præſtarent, ſed aggeribus etiam, vsque ad *Cæſarianam* adgreſſionem, per tortuoſas ambages, prorogatis, ſecuram, vltro citroque, commeationem redderent.

laboris obſidionalis, difficultas:

machinatorum occupatio:

obuallant caſtra ſua Bauari.

§. LXXXV.

Cæſarianæ *adgreſſionis ſucceſſus, & adſiliendi conſilia:*

CAeſariani interim, duodecim dierum verberatione, tantum murorum, ſua illa regione, deiecerant, vt laxæ ſatis ruinæ putarentur, ad adſiliendum. Id, ne fieret, partim cognita locorum adſperitas, partim, defixi, ab hoſte, per ruinas, valli prohibuerunt tantiſper, dum expeditiora fierent omnia. Miles certe ſtationarius, qui erumpentes, ſuperioribus diebus, *Turcas*, ſub ipſos muros, cædendo terga, fuerat inſequutus, malo ſuo didicerat, quam ardua futura eſſet procurſio, aduerſus propugnantes. Nempe, foſſis hic, ruinarum prouolutis fragminibus alibi, impedita humus, difficilem & tunc habebat adſcenſum, cum fugiebat hoſtis: quid ergo futurum, vbi non enitendum modo, inter glandium, & telorum, miſſilium item ignium, imbres; ſed depugnandum etiam pro ruinis, cum hoſte fuerit? Adhæſit, ad eas præfectorum voces, *Lotharingi*, de adſultu tentando, ſententia. Pyrobolarum, interim, promtiſſimos deligit, vti noctis ſilentio, laneos induti ſoccos, ne greſſus obſeruarentur, explo-

adhærent aliquantisper:

föllelkesedett a katonaság, s a kijelölt ostromutakat, továbbá az ütegállásokat és a fedezékeket, melyek az állásokban lévő katonáknak szükségesek voltak, irdatlan munkával befejezte, s az ostromárkokat egészen a várárok széléig vitte; de hogy ezek az építkezések mekkora véráldozattal jártak, nehéz lenne elmondani. Alig haladt előre tízlábnyit a munka, hogy ne törtek volna ki a várőrök, vagy ne hullott volna a falakról golyó- és nyílzápor. Mikor ezek az ostromművek már úgy néztek ki, hogy az ostromlók beléjük mehettek, s a katonaság titokban kezdte elfoglalni bennük a helyét, az alant lappangó két akna a külső sánc mellvédjét szétvetette, de a katonákban nem esett károsodás. Ennek láttára a vezérek azt gondolták, hogy az ilyesféle láthatatlan csapdákat ellenaknákkal föl kell fedni. Mindez a munkások dolga volt. A *tüzérek* viszont, s akik az ágyúkkal foglalkoztak, leginkább arra törekedtek, hogy azt a nagy ütegállást, melyet az ellenség a várpalotához épített, lerombolják s lefegyverezzék. Amíg ugyanis ez megvolt, nem lehetett nekilátni a munkának, sem a várárkot nem lehetett elfoglalni, s meg sem kísérelhették, hogy megrohamozzák a külső romokat. Ugyanilyen kitartóan kellett töretni a várnak azt a teljes oldalát is, mely a nagyobb rondellától egészen a Dunáig húzódott. Ezt a részt a törökök hatalmas ágyúkkal erősítették meg, melyek éjjel-nappal dörögtek a bajorokra, s mindenütt nagy pusztítást vittek végbe. Hosszantartó ágyúzásra volt tehát szükség, mígnem leszerelhették a legtöbb kárt okozó ágyúkat. Ezalatt folyamatos ásással sánccal vették körbe a tábort a *bajorok*, s ezzel elérték, hogy nem csak a *Gellért*-hegy völgyét biztosították, ahonnan az országút *Fehérvár* felé indult, hanem mivel a sáncokat egészen a *császári* támadási sávig zegzugárkokkal meghosszabbították, mindkét irányból biztonságossá tették a közlekedést.

Az ostromművek nehézségei.

A tüzérek elfoglaltsága.

A bajorok *körbesáncolják a táborukat.*

LXXXV. §

A császáriak eközben tizenkét napi ágyúzással a maguk oldalán akkora falszakaszt ledöntöttek, hogy a romok eléggé tágaknak tűntek ahhoz, hogy megrohamozzák. Ezt azonban a terep ismert nehéz volta, másrészt az ellenség által a romokon levert cölöpök mindaddig megakadályozták, míg minden alkalmasabbá nem lett a vállalkozásra. Az állásokban lévő katonák, akik az előbbi napokban kitörő *törököket* egészen a falakig üldözték, mindenesetre a saját maguk kárán tanulták meg, milyen nehéz lesz az előnyomulás a várvédők ellen, hiszen itt árkok, amott meg a romok odahengergetett maradványai nehezítették a fölmászást akkor is, amikor az ellenség futott; hát még mi történik, ha nemcsak hogy a golyók, dárdák, gránátok tűzözönében kell előnyomulni, hanem magukért a romokért is meg kell harcolni az ellenséggel! A parancsnokok véleménye alapján a *Lotharingiai* még halasztotta, hogy kimondja roham megkísérlését. Eközben kiválogatja a legügyesebb gránátosokat, hogy az éj csöndjében, gyapjúlábbelit öltve, hogy ne lehessen hallani a lépteiket, vizsgálják

A császáriak *sikere és a rohamra vonatkozó tervek.*

Egy időre elhalasztják.

meg a fölmászás nehézségeit. Ezek végrehajtották a parancsot, s egyhangúlag ugyanazokat a nehézségeket hangoztatták, mint amazok: ti. hogy a cölöpökkel körbevett romok nincsenek elegyengetve, s így nagy veszteségek nélkül meg sem lehet kísérelni megközelítésüket, nem hogy följussanak rájuk. Már azt hitték, hogy a Lotharingiai visszariad a támadás gondolatától, ám ekkor egy tüzérezredes azt ígérte, hogy huszonnégy órás állandó lövetéssel úgy el fogja egyengetni a romokat, hogy a rohamozók alkalmasan följuthassanak. A *Lotharingiai* hajlott ennek az embernek a véleményére, már csak azért is, mert éppen mialatt tanácskoztak, egy ellenséges akna, melyet a mieink ellen a rondellához közel ástak, az ostromlottaknak nagy károkat okozva, a mieinknek pedig hasznára, véletlenül fölrobbant; romba döntötte a torony egy részét, s a talajt megrázkódtatva romokat okozott a falakon, s így néhány lövéssel akkora faldarabot tudtak leomlasztani, amennyit máskor csak több napi munkával sikerült. Hogy ezt a véletlen esetet a maga javára kihasználja, a Fővezér elrendelte, hogy sürgősen megfelelővé kell tenni a helyzetet a támadásra. *Július 13-át* jelölték ki a gyászos vállalkozásra. *Mansfeld* és *Souches* csapataiból ezret választottak ki, 1600 támadót pedig más ezredekből. Este hat órára határozták el a rohamot. A támadás irányításának megtiszteltetése – vagy inkább terhe? – *Souchesnak* és *Diepenthalnak* jutott osztályrészül; melléjük rendelték *Öttingen, Guido Starhemberg, Auersperg* alezredeseket, *Herberstein* és *Hombousch* őrnagyokat. A támadások helyeit sorshúzással osztották szét, s a rondella jobb oldala Starhembergnek, a bal oldal *Auerspergnek*, a tornyokkal megerősített mellvéd *Herbersteinnek* jutott. *Öttingen* és *Hombousch* feladata a védők távoltartása volt. Mindegyikhez 400 katonát rendeltek, a gránátosokkal s mindenfajta munkásokkal együtt, akik a cölöpök kitépéséhez s mellvédek építéséhez szükségesek voltak. Hozzájuk jött még nagyszámú *spanyol, francia, angol* és *itáliai* önkéntes, köztük egy hispániai mesteremberekből álló zászlóalj, akik mint önkéntes katonák szárazföldön s vízen Bécsbe érkeztek, majd a császár parancsára Starhemberg ezredébe osztották be őket. Az *andalúziai Francisco de Astorga* veterán katona vezette őket. Beköszöntött tehát az alkonyodó nap hatodik órája. Ekkor három eldördülő ágyú jelet ad a támadásra. Az ostromárkokból előtörnek a katonák, ki-ki a maga részén olyan sietséggel igyekezik, hogy repülni, nem mászni látszanak a hegy meredélyein. Ezt a lelkesedést *Herberstein* eleste nemhogy elfojtaná, sőt inkább csak fölszítja. Miután a gondolatnál is gyorsabban kitépik az ostromkarókat, a sűrű ólom- és kőzáporban előbb fölmásznak a romokra, hogysem azt gondolnád, a karókig elértek. Itt állást foglalva el, azt erejükhöz képest védelmezve, földdel sebtiben megtöltött zsákokból, mivel karókat nem lehetett leszúrni, mellvédet húznak és állást alakítanak ki. Nehezebb volt a dolguk azoknak, akik a rondella két végén másztak, mert a kőhalmok az utat járhatatlanná tették, másrészt a szerteszét leásott és alkalmas időben berobbantott aknák nem csak hogy megzavarták, hanem meg is tizedelték a mászók sorait.

A Lotharingiai *elhatározza az első ostromot; ennek rendje.*

Megkezdődik az előnyomulás.

Ennek első sikerei

és nehézségei.

plorarent adſcenſus difficultates. Fecere ii mandata, vnoque omnes ore, eadem, quæ priores illi, mala cauſſantur, ruinas, vallis præſeptas, neque ita deterſas eſſe, vt poſſent, ſine ingenti clade, adtentari, nedum ſuperari. Iam ergo, ab oppugnatione deterritus Dux credebatur: cum, tribunus machinatorum, viginti quatuor horarum, continenti quaſſatura, ad eum modum, ruinas ſe exæquaturum, pollicetur, vt expeditus ſatis acceſſus, adſulturis, pateſcat. Adſentitur homini *Lotharingus*, eo quidem, vti videbatur, opportunius, quod ſub idem illud conſultandi tempus, hoſtilis cuniculus, in noſtrorum perniciem, prope, ad ſemilunam ſubſtructus, ingenti obſeſſorum damno, commodo noſtrorum, niſi aliter in fatis fuiſſet, forte fortuna diſſiliit. Nam, & turris partem decuſſit, & quaſſata humo, ruinas in muris fecit: vt pronum fuerit, paucioribus iactibus, tantum muri deiicere, quantum vix alias plurium dierum labore. In rem ſuam, caſum fortuitum verſurus Dux, maturandam oppugnationem ſtatuit. *Decimus tertius Iulii* dies, funeſto molimini, deſtinatur: deliguntur, ex *Mansfeldianis* & *Suſianis*, mille, mille item & ſexcenti adgreſſores, ex aliis legionibus: hora, adſultui, ſexta veſpertina, præſtituitur: ductandæ oppugnationis honos, an onus, *Suſæ* & *Diepentalio*, tribuitur; adduntur protribuni, *Oetingius*, *Guido Stahrembergius*, *Auerſpergius*; atque ordinum ſtructores, *Herberſteinius*, & *Ambachius*. Adgreſſionum regiones, ſorte diſtributæ ſunt, vt *Stahrenbergio* quidem dextrum, ſiniſtrum ſemilunæ latus, *Auerſpergio*; lorica turribus interſerta, *Herberſtainio*, obtingerent. *Oetingius* & *Ambachius*, deiiciendis propugnatoribus, deſtinati ſunt. Singulis, quadringenti viri adſignati, cum pyrobolariis, & nullo non operarum genere, quæ viſæ ſunt, cum reuellendis vallis, tum moliendis loricis, neceſſariæ. Acceſſit ad hos, ingens volonum *Hiſpanorum*, *Gallorum*, *Anglorum*, atque *Italorum*, numerus, cum ſexagenaria opificum Hiſpanorum cohorte, qui ſpontaneæ deuoti militiæ, ſuperatis, terra marique, itineribus, *Viennam* acceſſerant, *Stahrembergianæ* legioni, iubente Cæſare, accenſi. Iſtos, *Franciſcus Aſtorgius*, gente *Andaluſius*, veteranus miles, ductabat. Ingruit interim hora, veſperaſcentis diei ſexta. Tunc vero, trium tormentorum diſploſione, ſignum procurſionis editur. Proſiliunt, ex acceſſibus, milites, enitunturque per ſuas quisque regiones, tanta alacritate, vt volare, non reptare, per montis aſpera, crederentur. Eum ardorem, occaſus *Herberſteinii*, non tam præfocauit, quam accendit. Opinione enim celerius, reuulſis vallis, inter denſiſſimam plumbi, & lapidum grandinem, ante, in ruinas eluctati ſunt, quam vallos putaſſes adtigiſſe. Capta hic ſtatione, & pro virili defenſa, quod pali defigi haud poſſent, e ſaccis, terra celeriter fartis, lorica educitur, ſtatioque conſtituitur. Impeditiora reperere, qui vtroque ſemilunæ latere enitebantur. Nam, & iter, acerui lapidum, inperuium fecerant, & ſuffoſſi paſſim cuniculi, tempeſtiue ab hoſtibus accenſi, non iam turbabant, ſed obruebant, enitentium

decernitur a Lotharingo *prima oppugnatio:*

eius ordo:

init procurſio:

primi eius ſucceſſus:

difficultates:

ordines. Qui per has flammas perrupere, certis ictibus petebantur; pergentes inſtare, ſaccis pulueris nitrati offuſi, hic elidebantur in aera, alibi, male vſtulati, turmatim occumbebant. Orcum fumare, & infernales eructare flammas iuraſſes, ita funeſtus erat, adſpectantibus e longinquo, oppugnationis obtutus. Confuſis, ad eum modum adgreſſoribus, prorupere ex coopertis viis, *Turcæ*, & per ruinas, in foſſam delapſi, colluctantes illic, noſtros, cæſim punctimque, ſternunt, longinquiores, glandibus impune deiiciunt. Periculo cognito, volones extemplo, Dux iubet ſuccedere. Admirabilis eorum in procurrendo, & celeritas fuit & virtus. Per fumos enim, flammasque, & cauatas paſſim foueas, penetrandum erat. Præcipua in his, *Hiſpanorum* fortitudo fuit, *Vechæ* Ducis, *Eſcalonii*, & *Zunigæ* potiſſimum. Euaſere enim vero, ſub ipſos, pro ruinis, vallos, atque, his reuulſis, in ruinas ipſas; vbi, dum depulſis defenſoribus, ſtationem moliuntur, *Vecha*, pila, per ſtomachi regionem contuſus, ſemianimis concidit, ægreque in caſtra, a ſuis relatus eſt. Interim, *Tauonathius* centurio, parte foſſæ alia, furentes adhuc *Turcas*, ſanguinaria congreſſione reprimit, eaque virtute ſtupefactos hoſtes, ceſſare aliquantiſper cogit. At, *Starembergio*, difficiliores fuere acceſſus; neque enim eniti ipſe, ob eas, quas diximus, cuniculorum difficultates, neque *Auerſpergio*, ſiniſtro latere, nec quidquam eluctanti, ſine temeritate cladeque, coadunari poterat. Igitur, cœpit, ex arena conſilium, conuertitque ſubito impetum, in duas minores loricæ, quam ſemel, iterumque, ſuperauerant noſtri, turres. Et defenſores quidem adſilientium, *Suſiani*, *Mansfeldiani*que, ſuccedunt iuſſi, ſub muros vsque, ac, tametſi hoſtium telis paterent, ſubmouent tamen propugnantes, & ad alterum vsque murum, magna Turcarum admiratione, inſequuntur. Ea adgreſſio, *Kirchmeyeri* funere, vulnere item, *Steinbachii*, præfectorum, conſtitit. Dum hi, mordicus tuentur ſtationem, adſunt *Starembergiani* inuaſores, conatu tamen audaci magis, quam felici. Cum enim ruinas ſcandunt, fallentibus veſtigia lapidibus, & magna ſuccedentium ſtrage prouolutis, muro denique nudato, irritus fuit euadendi labor. Accedebat, quod deſtinatæ, ad occupandum turres, machinis, & recenti milite præmunitæ, inuſitatam in ſubeuntibus ſtragem, ederent. His rebus, inducti duces, receptui canunt, non, quod animis concidiſſent, ſed quod ita iubebat neceſſitas.

ſuccurrunt laborantibus volones:

quo euentu:

Starenbergianæ adgreſſionis faſtus:

canitur receptui.

§. LXXXVI.

Cladis acceptæ magnitudo:

NOllemus cladis, omnium triſtiſſimæ, refricare memoriam, niſi ante nos, WAGNERVS, oppugnationis eius deſignator curatiſſimus, rem omnem, fuſe facundeque, in litteras retu-
„ liſſet. Sic vero eius ſunt commentaria: Hunc, *inquit*, exitum
„ habuit, celeberrima oppugnatio, quæ *Europam* clamoribus, e
„ multa nobilium volonum cæde, luctu impleuit. In Chriſtianorum
„ an-

Akik ezeken a lángokon át tudtak törni, azokat jól irányzott lövések várták. Akik folytatták a támadást, azokra lőporral töltött zsákok zúdultak, s a levegőbe röpültek, máshol pedig összevissza égve csapatostul elestek. Mintha a pokol füstölt és alvilági lángokat okádott volna, olyan rettenetes volt a látvány azoknak, akik távolról szemlélték az ostromot. Miután a támadók így összezavarodtak, a fedett utakból előtörtek a *törökök,* s a romokon keresztül a várárokba ugorva az itt küszködő kereszténveket szúrják-vágják, a magasabb termetűeket golyókkal megtorlatlanul leterítik. A veszélyt fölismerve a Fővezér tüstént utánuk küldi az önkénteseket. Csodálatra méltó volt, milyen gyorsan s bátran rohantak, hiszen füstbe, lángok közé, kimélyített gödrökbe kellett behatolniuk. Mind közül a *spanyolok Vejar* herceg, *Escalona* herceg, *Zuniga* voltak a leghősiesebbek. Előbb fölmásztak a romok előtti cölöpsorig, majd a karókat kiszaggatva magukra a romokra. Míg itt, elűzve a védőket, állást építenek, *Vejart* hastájékon golyótalálat érte, félholtan összeesett, s alig tudták övéi a táborba szállítani. Eközben *Tavernat* kapitány az árok másik részén a még dühödten harcoló *törököket* véres összecsapásban visszaszorítja, s a hősiessége láttán megrökönyödött ellenséget egy ideig hátrálni kényszeríti. *Starhemberg* azonban nehezebben jutott föl, ő maga ugyanis nem tudott felkapaszkodni az aknák miatt, sem pedig a bal oldalon keményen küzdő *Auersperggel* nem tudott volna a pusztulás megkockáztatása nélkül egyesülni. Tehát gondol egyet, hirtelen támadást intéz a mellvéd két kisebb tornya ellen, ahová újra meg újra felkapaszkodtak a miéink. A rohamozókat fedező *Souches* és *Mansfeld* csapatai a nyomukba lépnek, s a falakig követik őket; s bár ki vannak téve az ellenség lövedékeinek, mégis eltávolítják a védőket, s a törökök nagy csodálkozására egészen a második falig üldözik őket. Ez a támadás *Kirchmayer* kapitány halálával és *Steinbach* kapitány sebesülésével megállt. Míg ezek foggal-körömmel védik az állást, ott terem *Starhemberg* rohamoszlopa, ám vállalkozásuk inkább vakmerő, mintsem hogy szerencsés volt. Mikor ugyanis fölhágtak a romokra, kicsúszott a lábuk alól a talaj, a kövek megindultak alattuk az utánuk jövők nagy pusztulására, míg végül a fal is teljesen csupaszon maradt, s kárba veszett az egész fáradságos mászás. Ráadásul a tornyok, melyeket elfoglalásra kijelöltek, s melyeket ágyúk és friss katonaság védett, rendkívüli pusztítást vittek végbe. Ezek a dolgok arra vették rá a vezéreket, hogy visszavonulót fúvassanak – nem mintha elvesztették volna a bátorságukat, hanem mert a szükség így parancsolta.

Az önkéntesek a bajbajutottak segítségére sietnek.

Milyen sikerrel?

A Starhemberg támadási sávjának kinézete.

Visszavonulót fúvatnak.

LXXXVI. §

Nem akarnánk a sebeket ismét föltépni azzal, hogy ennek az igen-igen gyászos vereségnek az emlékét fölidézzük, ha előttünk WAGNER, e támadás leggondosabb leírója az egész esetet aprólékosan és ékesszólóan írásba nem foglalta volna. Ezért az ő beszámolóját közöljük: „Ilyen kimenetele volt, – *írja,* – ennek a híres-nevezetes támadásnak, mely *Európát* jajveszékeléssel töltötte meg a sok nemes származású önkéntes halála miatti gyászban. A kereszténység

Az elszenvedett vereség nagysága.

történeti följegyzéseiben kevés olyan csatára bukkanhatunk, melyet elszántabban, kitartóbban, hősiesebben harcoltak volna meg. Kevés várőr volt, akire ne került volna sor a harcban, s a harcolók közt a várparancsnok a maga jelenlétével, példájával s szavaival lelkesített. A sok akna, az ingatag talaj, az omladások miatt egyenetlen terep, a mindkét toronyból való erős védekezés olyan akadályt képezett, melyet semmiféle hősiesség nem tudott legyőzni. 1400-an haltak meg: vagy a föld temette be őket, vagy megégtek vagy szörnyűségesen megcsonkultak. *Vejar* hercegnek akkora volt a vérvesztesége, hogy a *Lotharingiai* sátrában kegyetlen fájdalmak között, mégis csodálatraméltóan hősies nyugalommal lehelte ki a lelkét. Egyedül az vígasztalhatta, hogy a szent hitért halt meg." Ezt írja WAGNER a vereségről. Nem tudom, nem azért marasztalta-e el a *Lotharingiait,* hogy ezzel az – úgymond – elhamarkodott rohammal a többi támadási sávnak: itt a *brandenburginak,* amott pedig a *bajornak* akarta juttatni a dicsőséget. Nem ránk tartozik ennek a megvitatása. Az azonban kétségtelen, hogy a várőrségnek egyáltalán nem tört meg annyira az ereje és lelkesedése, hogy szégyentelen félelmük a nyílt s kemény ostromharc feladásra késztette volna. WAGNER elsorolja az elesettek örök dicsőségre méltó neveit, de ezt most nincs módunkban mind számbavenni. A várőrségből körülbelül hatszázan estek el, s körülbelül ugyanannyi sebesültet szállítottak el. Veszteségüket sejteni lehetett az asszonyoknak a városból hangzó jajveszékeléseiből és a szökevények jelentéseiből is.

Vajon a Lotharingiait *kell-e hibáztatni?*

Hány ellenség esett el?

LXXXVII. §

A szultán *aggodalma Budát illetően.*

A főmufti *őrült vallásossága és könyörgései.*

Sűrűn érkeztek a jelentések *Konstantinápolyba,* hogy a keresztények komolyan megtámadták *Budát;* s ez az egyébként is búskomorságra hajlamos *szultánt* módfelett lesújtotta, mivel látta, hogy ha *Buda* elesik, a saját feje is veszélyben forog. Tehát, hogy elűzze szívéből a gondokat, gyakran vadászattal s más barbár szórakozásokkal verte el az idejét. A *főmufti,* a török istentelenség főbírája viszont úgy vélte, hogy a közveszély ellen leghelyesebb, ha a vallásban keresnek oltalmat, s a maga szertartása szerint, a *Korán* előírásainak megfelelően nagy közös könyörgések tartását hirdette meg. E babonának ösztönzést adott *Buda* válságos helyzetén kívül a hó is, mely szinte a nyár közepén olyan magasságban esett Konstantinápolyban, amilyent máskor még a legkeményebb télidőben sem észleltek ezen a vidéken az események szorgos megfigyelői. A könyörgések négy fő pontja a következő volt: *„minden módon óvjon meg* Mohamed attól, hogy BUDA, *az ő országának amaz oszlopa, a keresztény kutyák zsákmánya legyen; nyújtson békét az ő birodalmának, mely szinte már a végveszélyig jutott, – békét, melyet az ellenség vérén kell megváltani; hárítsa el ezt a széltében-hosszában dühöngő dögvészt; enyhítsen a súlyos gabonaínségen."* Oly nagy volt a tömeg őrülete, hogy mivel a templomok már nem tudták őket befogadni, az *Ok meidannak* nevezett „Marsmezőre", mely az ázsiai parton nyúlik el, hajókon átkelnek, és itt sírás és zavaros jajveszékelések közepette öt napon át vettek részt ebben az istentelenségben. Süket fülekre találtak azonban

„ annalibus, pauca certamina offendas, acrius, pertinacius, for-
„ tius certata. Pauci e præſidiariis fuere, ad quos non ordo pugnan-
„ di rediiſſet, & immiſtus pugnantibus gubernator, præſentia, exemplo,
„ vocibus, animos faciebat. Furnulorum, ac cuniculorum multi-
„ plicitas, telluris mobilitas, ruderum iniquitas, valida, e duabus
„ turribus defenſio, obices fuere, nulla virtute ſuperabiles. Periere,
„ mille quadringenti, partim terra obruti, vſtulati, miſere mutilati.
„ *Vecha Dux*, ita ſanguine diffluxit, vt in *Lotharingi* tabernaculo, do-
„ loribus acerbiſſimis confectus, admirabili conſtantia, heroum ſpiri-
„ tum redderet; vnice ſibi gratulatus, quod pro ſancta fide moreretur.
Hæc, de clade WAGNERVS. Neſcio, annon, cum *Lotharingi* iniuria, tunc exiſtimatum ſit; laudem, reliquis adgreſſionibus, *Brandeburgicæ* hic, ibi *Bauaricæ*, immatura hac oppugnatione, voluiſſe præcerptam, quod non eſt noſtrum diſputare. De eo, dubitari nequit, nondum adtritis adeo viribus, animisque fuiſſe præſidiarios, vt apertam hanc, & arduam oppugnationem, ignobili metu, cogerentur deſerere. WAGNERVS, cæſorum, e volonibus nomina, tanquam æternis faſtis dignißima recenſet. quæ iam non vacat recognoſcere. Ex præſidiariis, ſexcenti, plus minus, occubuere, ſauciorum par fere numerus ſubductus. Ita habuiſſe cladem, cum vlulatu, intra vrbem, muliebri, tum transfugarum indicio, cognitum eſt.

an debeat Lotharingo adtribui?

cæſorum hoſtium numerus.

§. LXXXVII.

REm, ad *Budam* ſerio a Chriſtianis geri, crebri nuncii, *Conſtantinopolim* perferebant, quibus, abiecti præterea animi *Sultanus*, extra modum adfligebatur; quod cerneret, *Budæ* iacturam, ſui ipſius capitis impendio conſtituram. Ergo, vt curas animo detergeret, venatu partim, partim barbaricis oblectamentis aliis, tempora interpungebat. Contra, *Mufftyus*, ſummus impietatis Turcicæ arbiter, ratus, aduerſus publicam calamitatem, optime, a religione, præſidia peti ſolere, ſupplicationes, ritu ſuo, & ex *Alcorani* præſcripto, obeundas, grauiter edicit. Subdidit, ſuperſtitioni ſtimulum, præter *Budæ* anceps periculum, nix, media fere æſtate, ad eam altitudinem, Conſtantinopoli delapſa, quantam alias, ne rigente quidem bruma, ea regione obſeruauerunt, euentuum curioſi. Quatuor deprecationum capita in primis fuere: *Caueret*, *omni ope*, Mahometes, ne BVDA, *illud regni ſui columen, rapina fiat canum Chriſtianorum; tribueret*, *nutanti*, *ad fatalem quaſi terminum*, *imperio ſuo*, *pacem*, *ſanguine hoſtium redimendam; auerruncaret denique*, *ſæuiens*, *longe lateque*, *peſtilentiæ virus; arctam grauemque annonam*, *laxaret*. Tanta, multitudinis inſania fuit, vt, cum templis haud caperetur, in campum Martium, *Okmeidan* ei nomen eſt, Aſiatico porrectum littore, offertis nauigiis, traiiceret, ibique, impietati, inter planctus, & inconditos vlulatus, ad quintum vsque diem, operaretur. Obſurduit,

Sultani, *de Buda ſua ſollicitudo:*

Mufftii, *inſana religio, & ſupplicationes:*

duit, ad hæc omnia, *Mahomedes*, & quaſi aliud ageret, vel peregre verſaretur, aut plane indormiret, ſuorum, tantis malis, ſtercoreum ſe eſſe deum, teſtatus eſt. Senatus interim conſultum, *Budam*, ad præfectum, *Byzanto* perlatum, quo ſignificabatur; ni vinceret, pereundum ſibi fore; ergo, ita rem trepidam adminiſtraret; ita *Budæ* adtenderet, vt, aut hoſtis, aut carnificis miniſterio, mortem oppetendam ſtatueret.

ſenatus-conſultum, ad præfectum Budenſem *miſſum.*

§. LXXXVIII.

AT noſtri, cladem, inauſpicato acceptam inſultu, forti animo diſſimulaturi, rem, per omnes adgreſſiones, geminata virium contentione, gerere pergunt; miſſilibus flammis, vrbem euaſtant, muros, qua tormentis, qua cæcis foſſionibus, proſternunt, viamque nouo adſultui adparant. Præcipua *Brandeburgorum*, in euibrandis globis ignitis, ſolertia & adcuratio fuit. Suggeſtum, in montis latere, excitarant, viginti grandioribus machinis inſtructum. Perpetua ex his, in vrbis interiora, certaque adeo iaculatio fuit, vt vix vnquam, iactus ad irritum caderet, damni autem inferretur plurimum. Deſertores nunciarant, armenta, quæ macelli cauſſa in vrbe habebant hoſtes, cum omni præſidio, (vigiliis excubiisque demtis) ad arcis perfugia, nocentiſſima ea iaculatione, compulſa fuiſſe. Erat, in machinatoribus, *Gonzalis* quidam, e Belgio, a *Grana Marchione*, Cæſari ſubmiſſus; ſed hucdum, fama potius, quam rebus, pro eo, ac ſpoponderat, inſigni quodam ſucceſſu, adminiſtratis, cognitus. Noua is arte, e curto illo, laxoque tormentorum genere, quod ex rei ſimilitudine, *mortaria* vocant, globos igniuomos, in immenſam altitudinem, tametſi minore pulueris nitrati impendio, nouerat elidere. Sterile inuentum, a tribulibus, diu habebatur: dum excuſſus, ex flumentaneo oppido, vbi ſuggeſtum habebat poſitum, globus iſtiusmodi, in puluream apothecam illapſus, obſeſſos, iuxta & obſeſſores, adtonitos fecit, quando, eliſo funditus capaci fornice, correptisque vna adfinibus muris, horribilis ſubito fragor editus eſt. *Vna, circum Budam hora,* meminit WAGNERVS, *tellus, veluti ſubterranei incluſi aeris impulſu, commota, trepidauit. Danubius, veluti incumbente pondere preſſus, atque extra ripas effuſus, vt pro littore, excubantes ſtationarii, effuſo curſu, inſequentibus ſe vndis ſubducerent. Grandium lapidum fragminibus, completus aer, veluti procellam aliquam, in ripam alteram, effudit. Ad caſtellum, quod ſuis emotum fundamentis videbatur, præcipue vis mali, nempe, e propinquo deſæuiit. Decidua, in Bauarorum acceſſus, petrarum fruſta, multos neci dedere; ceteri, metu adflati, vt quorum corpora vacillarent, ne mentes quidem conſiſterent, deſertis ſtationibus, in caſtra refugere, neque retinere conantem Electorem, aut agnoſcerent, aut audirent. Nunquam vtilius, ac in tanta operum perturbatione, procurrere poterant Turcæ. Verum, iis quoque conſilium*

Noſtrorum in oppugnando contentio:

Brandeburgorum adſiduitas:

pyrii pulueris apotheca in aera eliditur:

quanto fragore, quoque euentu:

omne

Mohamednél, aki mintha mással lett volna elfoglalva, tán idegenben tartózkodnék vagy álomba merült volna, övéinek oly sok bajával szemben közömbösnek bizonyult. Közben *Bizáncból Budára* eljuttatták a várkapitánynak a díván határozatát, melyben értésére adták, hogy ha nem győz, meghal; úgy végezze tehát ezt a válságos ügyet, hogy vagy az ellenség, vagy a hóhér keze végez vele.

A díván határozatát elküldik a budai *várparancsnoknak.*

LXXXVIII. §

A mieink azonban ezt a szerencsétlen rohammal elszenvedett vereséget erős lélekkel palástolták el, s minden támadási sávban kettőzött erőfeszítéssel igyekeztek végezni a dolgukat: tüzes golyókkal pusztították a várost, a falakat pedig hol ágyúkkal,hol aknákkal omlasztották, utat készítettek az újabb rohamra. A *brandenburgiak* lődözték a leghozzáértőbben s leggondosabban gyújtóbombáikat. A hegy oldalában húsz nagyobb ágyúval egy ütegállást emeltek. S innen a város belseje felé állandóan oly biztosan irányzott lövedékek röpültek, hogy alig volt olyan lövés, mely nem érte el a célját; épp ellenkezőleg: igen nagy károkat okoztak. A szökevények hírül hozták, hogy a városban az állatokat, melyeket húsvágás céljára tartott az ellenség, az egész várőrséggel együtt (az őrszemeket kivéve) a város legvédettebb helyeire kényszerítette ez a sok kárt okozó lövöldözés. Volt a tüzérek közt egy *Gonzales* nevű belga, akit *Grana márki* bocsátott a császár rendelkezésére, de akit addig csak a híréből ismertek, mintsem hogy valami, jeles sikerrel véghezvitt dolgát – mint ígérte – tapasztalták volna. Ő új módszerrel, egy rövid, s bő torkolatú ágyúféléből, melyet hasonlósága révén *mozsárágyúnak* hívnak, roppant magasságra, s mégis, kisebb lőporfelhasználással tudott tüzesbombákat kilőni. Sokáig meddőnek tartották ezt a találmányt a többi tüzérek, míg egyszer egy vízivárosi mozsárütegállásból kilőtt ilyesféle golyó becsapódott a lőportárba, s mind az ostromlottak, mind az ostromlók igen nagy döbbenetére szétvetette a hatalmas épületet, s vele dőltek a szomszédos falak is. Rettenetes recsegés-ropogás hallatszott; *„Buda körül"*, írja WAGNER, *„egy órán keresztül remegett a föld, mintegy a földalatti bezárt levegő nyomására. A Duna a ránehezedő súly hatására kicsapott a partjára, úgyhogy a parton őrködő csapatok futásnak eredtek a nyomukban özönlő hullámok elől. A levegő megtelt hatalmas kődarabokkal, s szinte kővihar zúdult a túlpartra. Leginkább a várpalotát sújtotta a robbanás, hiszen az volt a legközelebb; úgy tűnt, hogy szinte kifordult az alapjaiból. A bajorok ostromárkaira hulló kőtörmelék sokakat megölt, sokan pedig a rémülettől eszüket vesztve, egész testükben reszketve elhagyták állásaikat, s visszafutottak a táborba; föl sem ismerték, meg sem hallották az őket visszafogni próbáló Választófejedelmet. Soha nem tudtak volna jobb időben kitörni a törökök, mint ebben a zűrzavarban. A rettegés azonban őket is teljesen tanácstalanokká tette.*

A mieink igyekezete az ostromlásban.

A brandenburgiak állhatatossága.

A lőportár a levegőbe röpül.

Mekkora recsegés-ropogással s milyen eredménnyel?

A városlakókból mindenféle szörnyűnél szörnyűbb halálnemekkel ezerötszázan haltak meg, mindkét nemből s minden korosztályból." Ezt a roppant nagy pusztulást *július 22-én*, napfelkölte előtt szenvedték el a törökök.

LXXXIX. §

A Lotharingiai *megfigyeli ezt az esetet.*

Két órával azután, hogy a falak leomlottak, sűrű füst borította be a várost s a mieink ostromműveit. Sötét volt, mint egy holdtalan éjjelen. Közben a *Lotharingiai* a *Választófejedelemmel* együtt átlovagolt Pestre, hogy megszemléljék a romokat, s hogy milyen hasznuk lehet a robbanásból. Megfigyelték azonban, hogy a mintegy hatvanlábnyi résnek, mely üresen tátongott, semmi haszna nincsen a hegy meredeksége miatt, hiszen a rohamozók nem tudták volna megmászni. S akkorra már össze is csődültek a *törökök;* egyesek körülégetett gerendákat, s mindenféle más anyagot, mások pedig köveket és földet hoztak, hogy nagy erőfeszítéssel eltorlaszolják a rést, mielőtt a *keresztények* ismét rohamoznának. Voltak, akik elvitatták *Gonzalestől* a dicsőséget, hogy ő röpítette levegőbe az épületet, s ezt a tettet egy örménynek tulajdonították – mint arról a szökevények beszámoltak. Végülis bárkinek köszönhető a falak lerombolása, kevés előrehaladást jelentett a lényeget illetően. Eközben, míg minden egyes támadási sávban egyre nagyobbak lettek a rések a falakban, ismét általános rohamot határoznak el, kijelölik a katonákat, s minden hadiszert is összekészítenek. A *Lotharingiai* jónak látta, hogy *Abdurrahman* várkapitányt komoly fenyegetéssel fölszólítsa a vár föladására; nem mintha azt remélte volna, hogy le tudja győzni a barbár makacsságát, hanem hogy küldötte révén értesüljön a város és az őrség állapotáról. Gróf *Königsegget* választotta követének, akit a török barátságosan fogadott; Königsegg átadta, amint parancsolták, a magával vitt levelet a büszke embernek. A levél tartalma ez volt: *a várparancsnoknak és a vele lévő vezéreknek tudomására hozzák, hogy a császáriak győztes hadserege nem fog Buda alól elvonulni, míg a várost erőszakkal vagy megadás útján hatalmába nem keríti. Már oda jutottak, hogy miután lerombolták a falakat, minden készen áll az általános rohamra; idejében adják át a várost, s ha ezt teszik, elmehetnek, ahová akarnak, málhájukkal és a fegyvertelen néppel együtt; ha viszont a várost továbbra is elszántan védik, holott már minden veszve van, s a keresztények erővel beveszik, sem kornak, sem nemnek, sem semmiféle méltóságnak nem kegyelmeznek.* Szóban s levélben is válaszolt a török: *Felismerte ő a császáriak szándékait, mihelyt sereget gyűjtöttek és elkezdték a hadjáratot; ezért összeszedte az ostrom visszaveréséhez szükséges fölszerelést; a muzulmánok ügyét s mindenekelőtt Budát Allah legfőbb prófétájára,* Mohamedre *bízta, s hogy az ő gondoskodása és imái nem voltak hiábavalók, arról elég bizonyíték volt neki a keresztények nemrégiben elszenvedett veresége; ha folytatják az ostromot, Isten, ki a vakmerőség s gőg bosszúlója, minden bizonnyal összezavarja a németek*

A robbanás kevés előrehaladást jelentett a dolog lényegét illetően.

A várkapitányt fölszólítják a város föladására.

A levél tartalma.

A barbár kevély válasza

omne pauor excuſſerat. Ex incolis, vario miſerrimoque mortis genere, mille quingenta capita, ex omni ſexu ac ætate, ſublata ſunt. Hanc, tantam cladem, *vndecimo Calendas Auguſti*, orto iam ſole, Turcæ acceperunt.

§. LXXXIX.

DVabus, poſt reuulſa mœnia, horis, denſiſſimus fumus, & arci incubabat, & noſtrorum operibus, induxitque tenebras, nocti illuni, ſuppares; dum interea *Lotharingus*, cum *Electore*, Peſtum traiiciunt, vti inde ruinas, quidque inde commodi oppugnantibus ſperandum ſit, contemplarentur. Aduerſum eſt autem, ſexaginta paſſuum, nudatum muris interuallum, nulli vſui fore, ob montis arduitatem, adſulturis inexſuperabilem. Iam tum vero, concurſabant *Turcæ*, & hi, ambuſta tigna, atque omnis generis materiam; lapides illi, terramque, magno niſu congerebant, vt ante obturarent hiatum, quam a *Chriſtianis* procurerretur ad adſiliendum. Haud vero deerant, qui *Gonzali*, excuſſi in aera, fornicis eius laudem, derogarent; Armenio cuidam, vti transfugarum ferebant indicia, id facinoris adtribuentes. Cuiuscunque demum opera, murorum ea ſtrages, procurata fuerat, parum certe, ad ſummam rei profectum inde eſt. Interim, dum laxiores, per adgreſſiones ſingulas, murorum ruinæ fierent, iterumque, generali adſultui, & miles deſtinaretur, & nulla non compararentur inſtrumenta: viſum eſt *Lotharingo*, præfectum *Abdy Achmanum*, de vrbe dedenda, ſerio, & minacius admonere: non, quod ſperaret, euinci poſſe barbari pertinaciam, ſed vt per nuncium, de vrbis præſidiique habitu cognoſceret. Delectus in caduceatorem, *Königseckius* comes, acceptusque humaniter, litteras, quas adtulerat, id quod iuſſus fuit, præfatus, faſtoſo homini reddit. Litterarum ſententia huc redibat: *Nunciari, vrbis præfecto, & qui cum eo eſſent, ducibus aliis, Cæſarianorum victricem exercitum, qui* Budæ *admotus ſit, non ante hinc demigraturum, quam vrbe, vi deditioneue, potiretur; eo iam ventum eſſe, vt deiectis, pluribus locis, mœnibus, prona, ad generalem adſultum, ſint omnia; dederent maturate vrbem; id ſi fecerint, dimiſſum iri, quo vellet, fide integerrima, cum impedimentis, & imbelli multitudine, præſidiarium militem; ſin pergerent, rebus iam deſperatis, obſtinato animo, vrbem defenſare, eamque, vi capi contingeret, non ætati, non ſexui, ſed ne dignitati cuiusquam, parſum iri.* Reſpondit ad hæc, & voce, & exarata epiſtola. *Cognita ſibi Cæſarianorum fuiſſe conſilia, cum primum, incoacto exercitu, expeditionem ſuſciperent; comparaſſe ideo, neceſſarios, propulſandæ obſidioni, adparatus; commendaſſe rem Muſelmannorum, atque Budam in primis, ſummo numinis ſupremi prophetæ*, Mahometi; *neque irritam prouidentiam hanc ſuam, precesque fuiſſe, ex nupera clade Chriſtianorum, idonea ſe cepiſſe documenta. Si pergerent ſibi porro inſultare, non defore, Deum, temeritatis, & ſuperbiæ vindicem, qui inſolentia*

Lotharingi, *ad eum caſum, adtentio:*

parum inde ad ſummam rei profectum:

vrbis præfectus, de vrbe dedenda, admonetur:

litterarum ſententia:

barbari, inſolens reſponſum:

tia Germanorum cœpta, penitus confundat; pulueris illa ſtrage, plus datum eſſe tumultus, quam detrimenti acceptum; omnium, qui intus ſint, ſententiam eſſe, pro Mahomete, *pro eius religione, pro muris, focisque Budenſibus, ad internecionem, ſi ita ſit in fatis, decertare velle.* Redux, cum inſolente reſponſo, *Königseckius*, mirum dictu, quam commouerit ducum indignationem. Dantur mandata cuniculatoribus, vt opus facerent, adcuratione, prouidentia, ac celeritate, quam poſſent, maxima. Quod, dum illi feſtinato exſequuntur, nusquam fere pretium operæ, damna vbique certiſſima fecere. Longum foret ſingularum operarum, ſeu errores percenſere, ſeu conciliatas noſtris clades. Id certum eſt, rem nullam, oppugnationi efficatiorem poſuiſſe remoram, quam, aut dehiſcentes, aut diſploſi infeliciter, cuniculi. In his, cum reliquorum, tum vnius in primis, maligniſſimum ſucceſſum, WAGNERVS queritur. *Polliciti*, inquit, *ſunt foſſores, & prætentos vallorum ordines, & in medio ſitam ſemilunam ſuccuſſum iri. Iamque, ea ſpe* Lotharingus, *quina hominum millia, ad inuaſionem parata tenebat. Verum, nusquam infelicius ignis, indomabile nimirum elementum, peccauit. Veluti cum hoſte conſpiraſſet, ita accurate, vim ſuam omnem in ſuos auctores, effudit. Intactis vallis murisque, noſtri, in acceſſibus milites, ſublime eiecti, homines prope ducenti, miſerrima ſtrage, contumulati, operum pars, ac tormentarius ſuggeſtus, fœdum in modum diſcerptus, ruinæ aſperiores; tellus informis, alibi in tumulos ſublata, alibi in foſſas depreſſa, aggreſſionem reddebat, haud paullo difficiliorem.* Ingens profecto calamitas, quam hoſtes, editis, per mœnia, plauſibus, proſequebantur. Neque hæc, apud *Cæſarianorum* adgreſſionem ſolum fiebant; eadem ſæpe, & *Brandeburgos*, & *Bauaros*, fortuna adflixit.

exacuit obſidendi feruorem:

cuniculorum damnoſæ operæ.

§. XC.

Turcarum *eruptiones in* Cæſarianos, *& Brandenburgos:*

Brandenburgorum *fortuna:*

CVmulaturi poſtridie cladem, *Turcæ*, per eundem murorum hiatum, quem felicior cuniculus, in muris fecerat, bipartito erumpunt; hinc, in *Cæſarianos*, illinc, in *Brandeburgicos* inuecti. Atque, ibi quidem, prouidentia *Saurii Comitis*, primus inuadentium ordo, vnica noſtrorum diſploſione, ad eum modum acceptus eſt, vt centum octoginta deiectis, reliqui, in fugam coniicerentur. Infelicius, tametſi fortiter ſatis, *Brandenburgici*, rem geſſere. Obiiciunt ſe, nimirum, incurrenti hoſti, cumque loco motum, ſub ipſos muros, cæſim punctimque, repellunt; in peſſimam, ſe illic, fortunam induunt. Proſilientes enim, e coopertis viis hoſtes, inuadunt incautos, atque fugientibus coadunati, haud ſine cæde, intra opera ſua, impellunt. Iam aggeres adtentare cœperant, cum *Cæſarianorum* cohortes duæ, ſubſidio adſunt, certamen inſtaurant, atque tandem, confluentibus vndique commilitonibus, maiori multo clade, quam ediderant, adfectos, repellunt. E *Brandeburgicis*, præter gregarios triginta, *Löſcenbrandius* ſubtribunus, præfecti item tres, ſanguinaria ea con-

oktalan terveit; a lőporrobbanás okozta pusztulás inkább csak zűrzavart okozott, mintsem károkat; akik a városban vannak, mindnek az a véleménye, hogy Mohamedért, *vallásáért, a falakért s a budai házakért, ha úgy hozza a sors, egészen a halálig akarnak harcolni.* Mikor *Königsegg* a kevély válaszszal visszaérkezett, rendkívül nagy méltatlankodást váltott ki a vezérekből. Parancsot adnak az aknászoknak, hogy a lehető legnagyobb pontossággal, előrelátással és gyorsasággal végezzék munkájukat. Ők sietve teszik is a dolgukat, de szinte semmi érdemlegeset nem végeznek, sőt inkább mindenütt csak károkat okoznak. Hosszú lenne fölsorolni az egyes munkák közben elkövetett tévedéseket, vagy a minket ért pusztításokat. Annyi bizonyos, hogy az ostromlást semmi nem mozdíthatta hátra hatékonyabban, mint az aknák tátongó gödrei vagy a szerencsétlenül felrobbant aknák. A többi mellett ennek különösen ártalmas voltán így kesereg WAGNER: *„Az aknászok"*, írja, *„azt ígérték, hogy az előremeredő cölöpsort és a középső rondellát aláaknázzák. S már ennek reményében a* Lotharigiai *öt-ötezer embert készenlétben is tartott a rohamra. De a tűz, ez a fékezhetetlen elem, soha nem okozhatott volna nagyobb károkat. Mintha csak összeesküdött volna az ellenséggel, minden erejét oly biztosan azokra irányította, akik létrehozták. A cölöpzet és a falak érintetlenül maradtak, míg az ostromárkokban levő katonáinkat magasra kivetették az aknák az árkokból, közel kétszáz embert betemettek, s az ostromművek egy része és az ütegállás is csúfosan megrongálódott; a romok még meredekebbek lettek, s az egyenetlen terep, mely néhol dombokká magasodott, máshol meg árkokká mélyült, a támadást sokkal nehezebbé tette."* Hatalmas volt a pusztulás, amit az ellenség szerte a falakon nagy tetszéssel üdvözölt... Nem csak a császáriak támadási sávjában történtek ezek – gyakran ugyanaz a balszerencse sújtotta a *brandenburgiakat* és a *bajorokat is.*

fölszítja az ostrom hevét.

Az aknászok káros tevékenysége.

XC. §

Másnap a *törökök* még tetézni akarták a pusztítást: egy akna ugyanis nagyobb szerencsével járt, s azon a résen, melyet a falon ütött, két részre oszolva kitörtek, egyik oldalon a *császáriakra,* a másikon a *brandenburgiakra* rontottak. Itt azonban *gróf Serau* elővigyázatossága folytán a támadók első hadsorát a mieink úgy fogadták, hogy rögtön az első sortűzben 180 elesett, a többiek pedig megfutamodtak. Kisebb szerencsével, bár eléggé bátran álltak helyt a *brandenburgiak.* Szembeszegülnek a rájuk rontó ellenséggel, majd mikor az hátrálni kezd, a falak alatt vágva-szúrva visszaverik. Itt azonban lépre mennek: a fedett utakból kitörő ellenség ugyanis az óvatlanokat megtámadja, s a futókkal egyesülve roppant öldöklés közepette a saját ostromművei közé űzi a brandenburgiakat. Már a sáncokat kezdte támadni, mikor a *császáriak* két zászlóalja a brandenburgiak segítségére ott terem; megfordítják a küzdelmet, s bajtársaikkal együtt, akik mindenünnen összesereglenek, sokkal nagyobb öldöklést visznek a törökök között végbe, mint amazok tették, s visszaverik őket. A *brandenburgiak* közül 30 közkatonán kívül *Löschbrand* alezredes és 3 kapitány is elesett ebben a véres összecsapásban.

A törökök *kitörései a* császáriakra *és a brandenburgiakra.*

A brandenburgiak *szerencséje.*

A bajorok *fáradalmai.*

Ugyanilyen bajokat okoztak a *bajoroknak* is, mivel ott sem az aknák felrobbantása, sem a falak réseibe való benyomulás nem járt nagyobb eredménynyel: a védők kicsapásai révén viszont folyton olyan károk érték a bajorokat, melyek szinte helyrehozhatatlanul súlyosak voltak. A *törökök* kegyetlensége csak még metszőbbé tette a fájdalmat, – bár ez a kegyetlenség nem volt éppen szokatlan, de az ostromlás eme munkálatai között pokolian szenvedtek tőle a katonák. Ahány fejet csak levágtak a barbárok, a bástyák mellvédjein karóra tűzték; sőt, a *Bizánci* kapu előtt volt egy jól látható nagy fa, melyet teleaggattak a hős katonák koponyáival mint valami vadállatias gyümölccsel. Azt gondolták, hogy ez a szomorú látvány megtöri az ostromlók lelkét. Ez azonban épp az ellenkező módon ütött ki, tudniillik bosszúra gyúltak, s égtek a vágytól, hogy megtorolják az ellenük elkövetett gaztettet. Egészen a falakig előnyomulnak, itt erődítéseket helyeznek el, ahonnan mind a védőművekben, mind az állásokban a legtöbb kárt lehetett okozni, majd közelharcba bocsátkoznak. Mindenekelőtt kihasználják, hogy az aknákat beljebb vezethetik; sietősen munkához látnak, leginkább azzal a szándékkal, hogy a kirobbantott földdel feltöltsék a falakat körülvevő árkot, s így mintegy hidat építve alkalmas közelítő utat készítsenek az előretöréshez. Az aláaknázás azonban nem a terveknek megfelelően sikerült. Mihely ugyanis berobbantották az aknát, az ugyan igen nagy földtömeget vetett ki, de éppen a mi munkásainkra és az ostromárkokban tevékenykedő katonákra, akiket a föld csúfosan betemetett s ott lelték halálukat. Ez az eset megrendítette a *Választófejedelmet,* de mivel az ostromművészetben igen járatos volt, ebből a szerencsétlenségből az ellenségnek újabb pusztulást tervelt ki. Azt a gödröt ugyanis, melyet az a szerencsétlenül járt akna vájt ki, lemélyítette, kiszélesítette, száját mellvéddel vette körül, hogy fedezéket nyújtson azoknak a munkásoknak, akik a falakat új ásásokkal ássák alá. Még csak a munka nyomvonalát jelölték ki, mikor egy golyó leterítette *gróf Fontanát,* a jeles vezért s katonát, aki épp a vonalakat húzta. A *Lotharingiai* nagyon fájlalta a halálát, mivel ezt a férfiút páratlan hadtudományi ismeretei miatt igen nagyra tartotta. Később sem tudta azonban kivédeni, hogy ezt a munkát ne áztassák vérükkel a mieink. A törökök egy szokatlan helyen kitörtek, s a munkások s katonák között nagy pusztítást vittek végbe, már csak azért is, mert a várpalotának azon az odalán nem számítottak ilyen veszélyre. A törökök megrohanták az óvatlan keresztényeket, az ellenállókat megölték; 100 *szászt,* akik épp alvással frissítették föl testüket, *Löben* alezredessel együtt lemészárolták; az ágyúkat beszögezték, de ügyetlenül, s nem tudtak bennük kárt okozni. Tovább is garázdálkodhattak volna, de éppen jókor beleavatkozott a küzdelembe a *Beck-,* a *Baden-* és a *Vergne*-ezred. Július 26-ig ezek voltak *Budánál* a legfontosabb események.

Az ellenség kegyetlensége.

A mieink igyekezete.

Egy szerencsétlenül felrobbant akna.

A bajorok *újabb műveletei.*

A várőrök véres kitörése.

congreſſione, obtruncati ſunt. Cum iisdem malis, *Bauaro* quoque, colluctandum fuit, cum nec cuniculorum diſploſiones, ſed nec impreſſiones, in murorum hiatus, felicius caderent: procurſatione autem præſidiariorum, damna ſubinde infligerentur, grauia non minus, quam irreparabilia. Acuebat dolorem, *Turcarum* immanitas, non ea quidem inſolita, ſed, inter oppugnationis hos labores, vltra modum acerba militi. Quidquid detruncauere capitum, barbari, palis per propugnaculorum loricas, defixerant; ſed & arborem, pro *Byzantina* porta conſitam, grandem & conſpicuam, fortiſſimorum virorum verticibus, tanquam ferali fructu quodam, onerauerant; rati, fractum iri, triſti eo ſpectaculo, animos oppugnantium: quod tamen contra euenit; accendebantur nimirum in vindictam, eo efficacius, quo pro ſe quisque, vlciſcendi maleficii, erat cupidior. Enim vero, ſub muros vsque eluctati, poſitis illic munitionibus, vnde plurimum, & operis, & ſtationibus, noxæ inferebatur, cominus rem agere incipiunt. In primis, agendorum intimius cuniculorum opportunitatem nacti, opus feruide adgrediuntur; eo potiſſimum conſilio, vt excuſſa humo, foſſam, quæ mœnibus præcingebatur, exæquarent, & ponte quaſi ſtrato, acceſſum procurſioni expeditum, facerent. quæ tamen res, conſummata ſuffoſſione, aliter, quam erat deſtinatum, cecidit. Vt enim ignis admotus eſt cuniculo, ingentem is quidem terræ molem, ſed in operas militesque, in acceſſibus agentes, excuſſit: qua obruti, fœde periere. Infremuit, ad eum caſum *Elector*; verum, vti erat artium oppugnandi callentiſſimus, ex ſuorum hoc infortunio, nouam hoſtibus perniciem molitus eſt. Foueam, ſcilicet, quam infelix cuniculus excauauerat, altius deprimi, diduci latius, eiusque labra lorica præcingi iuſſerat, vt eſſet earum operarum receptus, quæ nouis iterum foſſionibus, muros ſubruturæ fuerant. Adhuc vero deſignabatur operis veſtigium, cum *Fontana comes*, dux milesque inſignis, lineas ducens, pila ſternitur; magno *Lotharingi* dolore, qui virum eum, ob ſingularem rei militaris ſcientiam, maximi facere fuerat ſolitus. Sed, nec poſtea caueri potuit, quin largo noſtrorum cruore, opus ſemel iterumque madefieret. Eruperant, inſolenti loco Turcæ, eo maiore operarum militisque cæde, quo minus, ab ea caſtelli regione, periculi metuebatur. Ergo, inuadunt incautos, cædunt obluctantes; centenos *Saxones*, qui tunc forte ſomno reficiebant corpora, cum ſubtribuno *Lœbelio*, plane obruunt; tormenta, impactis clauis, ſed imperite, ac ſine noxa, temerant. Latius graſſaturis, opportune, *Beckiana*, *Badenſis*, & *Lauerniana*, legiones ſe obiecere. Iſti, ad ſeptimam vsque Calendas Auguſti, exſtantiores ad *Budam* euentus accidere.

Bauarorum *labores*:

hoſtium immanitas:

noſtrorum contentio:

infelix cuniculus:

noua Bauarorum *molitiones*:

cruentantur a præſidiariis.

§. XCI.

Cuniculorum malignitatem, aperta vi emendant duces:

VT interim, cuniculorum malignitatem, duces, aperta vi emendarent, tormentis rem cum primis gerendam, ampliandosque perpetua verberatione, murorum hiatus, ſtatuunt. Ac *Starenbergius* quidem, eousque adſiduis diſploſionibus profecerat, vt ruinas feciſſe viſus ſit, viginti viris, perpetua ſerie accipiendis, egregie ſuffecturas. Nihilo ſegniores *Bauari*, & *Brandeburgi*, ſuo vtrique loco fuere. Igitur, militari ſenatu habito, præfectorum ſententias, de ſuſcipiendo adſultu vniuerſali, *Lotharingus* rogat. Vna omnium deſtinatio fuit, occipiendum eſſe omnino; ſed viribus, adtentioneque, quam ſuperior ille, maiore; non quod, ſeu a milite, ſeu a ductoribus, peccatum in eo quidquam fuerit; ſed, ne re futura difficili, frangi ſe hoſtium pertinacia, milites paterentur. Eas conſilii rationes, non adfirmabant modo, ſed maturandas etiam ſuadebant, frequentes, de *Vezirii*, cum immanibus copiis, aduentu, rumores. Dantur ideo, ad *Capraram* mandata, vti, cum parte equitatus, ſuccenſis, ad *Sárvizum*, luculentis ignibus, noctis ſilentio, *Peſtum* traiiceret, illic excubaturus, dum de *Vezirio*, certiores adeſſent nuncii. Die tandem arduo operi, *ſexto Calendas Auguſti*, præſtituto, duodecim millia virorum, adſultui decernuntur, quorum, ſex mille, in primaria adgreſſione; quatuor, in *Bauarica*; denique, in ruinas turris puluereæ, nuper in aera eliſæ, duo millia peditum *Hungarorum*, procurrerent. Præcipuam ducibus ſollicitudinem, valli incutiebant, quos ruinis, tanta pertinacia, atque celeritate præſtruebant obſeſſi, vt, cum catenatis noſtrorum globis, deiicerentur, nouos ante ſurrogarent, quam expediri iterum tormenta poterant. Res erat, conorum luſui quodammodo ſuppar; vbi cadentes plerique omnes, momento ſurriguntur, nouosque iterum iactus exſpectant. Sed, ea cura, *P. Gabriel*, familiæ D. *Franciſci* adſcriptus, duces exonerauit: quippe, ex pyrotechnices arte, neſcio quos ignes græcos, contemperare doctus, qui, vbi ſemel corripuere materiata, nulla vi poterant reſtingui. Ergo, deſignatur inſultus ordo, ad eum fere modum, qui ſuperiori illo, obtinuit. *Cæſarianis* dextra turris, cum intercurrente lorica, ſiniſtra *Brandenburgicis*, oppugnanda deſtinatur: vti illi, quod latius exporrigebantur adoriundæ munitiones, cum tribus mille, hi, anguſtiore loco, cum mille viris, rem adgrederentur. Pyrobolæ, cum ſelectiſſimis peditibus *Hungaris*, primo ordini adſcripti erant; ignitis globis, per occurſantes hoſtes; *Hungari* vero, framearum vibrandarum, non ſecus, quam *Turcæ*, gnari, viam per reluctantes idapeturi. Poſt hos, *ſclopetariorum* centenaria cohors; inde, manus, bipennibus, & id genus inſtrumentis, armata; iterumque *ſclopetariorum* centuria, ſubibant: ſingulis, quid in omnem caſum, quaque virtute, facto eſſet opus, propoſitis militaribus auctoramentis, inculcatum. Tunc, & ſubſidiarius miles, in manipu-

adſultus generalis decernitur:

quibus viribus:

quoque ordine:

ſubſidiariæ cohortes:

XCI. §

Az aknák okozták károkat nyílt harccal hozzák helyre a vezérek.

Az aknák okozta károkat a vezérek eközben nyílt harccal akarták helyrehozni, ezért elrendelték, hogy elsősorban ágyúzással és állandó töretéssel ki kell tágítani a falak réseit. *Starhemberg* is odáig jutott az állandó lövetéssel, hogy a rések talán már húsz egymás mellett álló katona átjutására is alkalmasnak látszottak. A maguk helyén nem tétlenkednek a *bajorok* és a *brandenburgiak* sem. Haditanácsot tartanak tehát, s a *Lotharingiai* kikéri a parancsnokok véleményét egy általános roham indításáról. Egyhangúlag elhatározzák, hogy valóban el kell kezdeni, de az előző támadásnál nagyobb erővel s körültekintéssel; nem mintha akkor akár a katonaság, akár a vezérek valamit is elhibáztak volna, hanem hogy az ellenség elszánt védekezése miatt ebben a nyilván nehezebb rohamban ne törjön meg a katonaság. A tervet nem csak hogy megerősítették, hanem siettették is a híresztelések, hogy a *nagyvezír* hatalmas csapatokkal közeledik. Parancsot adnak *Caprarának,* hogy a *Sárvíznél* fénylő nagy tüzeket gyújtva a lovasság egy részével az éj csöndjében keljen át *Pestre,* hogy ott őrködjék, míg a *vezírről* biztosabb hírek érkeznek. A nehéz feladatra *július 27-ét* jelölik ki, s a rohamra 12 000 embert szánnak; közülük 6000 az első támadási sávban, 4000 a *bajoroknál,* végül a minap a levegőbe röpült lőportorony romjain 2000 *magyar* gyalogos rohamozzon. A vezéreknek leginkább az ostromkarók okoztak aggodalmat, melyeket az ostromlottak olyan elszántsággal s gyorsan állítottak fel a romokon, hogy mikor a mieink láncos golyói ledöntötték őket, máris újakat emeltek, mire az ágyúkat újra meg lehetett volna tölteni. (Olyan volt ez, mint a tekejáték, melyben a bábuk elesnek, s egy pillanat alatt fölegyenesednek, hogy újabb dobásokra várjanak). Ettől a gondtól a *ferences* rendbéli *Gábor atya* szabadította meg a vezéreket, mert tűzszerészeti tudása alapján különleges görögtüzeket tudott elegyíteni; ezek ha egyszer valamibe belekaptak, semmi erővel nem lehetett őket eloltani. Meghatározzák tehát a roham rendjét, mégpedig az előbbivel nagyjából azonos módon. A *császáriaknak* a jobb oldali tornyot a közte futó mellvéddel, a *brandenburgiaknak* a bal oldalat jelölték ki; azoknak 3000 emberrel kellett támadni, mivel ott szélesebben terülnek el a támadásra kijelölt erődítések, emezeknek pedig, a szűkebb helyen, 1000 emberrel. A gránátosokat válogatott *magyar* gyalogosokkal együtt az első sorba osztották be, hogy azok gránátokkal, a *magyarok* pedig karddal, (amihez legalább úgy értettek, mint a *törökök*), nyissanak utat a szembekerülő ellenségen keresztül. Utánuk a *muskétások* százfős osztaga, aztán pedig egy alabárdokkal s más efféle eszközökkel fölfegyverkezett csapat, és ismét egy *muskétás* század ment. Minden egyes katonának a lelkére kötötték, hogy milyen esetben mire lesz szükség; kilátásba helyezték nékik a szokott katonai jutalmakat is. A tartalékosztagokat is úgy

Döntést hoznak az általános rohamról.

Milyen erőkkel?

S milyen rendben?

A tartalék egysége.

osztották be, és helyezték el egységekben, hogy az itt vagy ott szorult helyzetben lévő támadókat a lehető leggyorsabban megsegíthessék. A többi rendelkezést írásba foglalták, s az egyes hadsorok parancsnokainak rendben átadták. Egységekbe osztották azokat is, akik hadiszerekkel látják el a harcolókat, elszállítják a sebesülteket s a halottakat, minden véletlen esetre ügyelnek, nehogy azok a legfontosabb dolgot zavarják. Ezzel az előrelátással élve a *brandenburgiak* és a *bajorok* is mindent megtettek, amit egy ilyen nagy vállalkozáshoz szükségesnek gondoltak. *Esterházy Pál, Magyarország nádora,* aki serény katona és tapasztalt vezér volt, a melléje adott 2000 *hajdúval* minden eshetőségre derekasan fölkészült, s egyrészt a folyót 12, *magyar* katonákkal megrakott *csajkával* (latinul celoxnak mondjuk) megszállta, és a rohamozókkal a házak romjait is megszállta a városban, hogy az előretörésre teljesen készen álljon. *Hombousch* vezetésével háromszáz *németet* adtak melléje, hogy a Vízi rondella őreit állandó tüzeléssel lekössék, míg a mieink rohamoznak. Az ostromlás vezetését *Souches-ra* és a *neuburgi* hercegre bízták, mindkettő mellé egy-egy helyettest osztottak be. Annak *Diepenthal, Öttingen* alezredes, *Jörger* őrnagy, emennek *Nigrelli, Köth* ezredes, *Röder* alezredes jutott. Miután így mindent elintéztek, a táborok körül helyes elgondolással megkettőzték az őrcsapatokat, nehogy kint valami felfordulás történjék.

A brandenburgiak, a bajorok s a magyarok készülődése.

Kik voltak az ostromlás vezetői?

XCII. §

Ezalatt a mieink minden támadási sávjában, ostromárkában és állásán mély csönd honol. A katonaságnak ugyanis parancsba adták, hogy maradjon a fedezékekben, s az feszült figyelemmel várta a jelet az előtörésre. *Abdi* pasa azonban megszimatolta a dolgot, úgy ahogy az valóban volt is, s most a várban fegyverbe szólít; a várőrség egy részét a falakra osztja be, megkettőzi az állások létszámát, s az ellenálláshoz minden szükséges felszerelést előkészít; más részét pedig tartalékként úgy osztja be, hogy bárhol lenne veszélyes a helyzet, kéznél legyenek, akiket segítségül lehet küldeni. A görögtüzek, melyeket, mint említettünk, a palota keskenyebb oldalán akasztották rá a cölöpökre, annál nagyobb erővel égtek, minél nagyobb buzgalommal próbálta az ellenség oltani, bőségesen öntve rá a vizet. A *császári* támadási sávnál azonban az éber őrök tüzelése miatt nem lehetett fölakasztani őket. Végül, az estbe forduló nap 5. órájában a *pesti* ágyúk jelet adnak a rohamra. Mintha villámcsapás érte volna az ostromlókat; közben az ütegállásokban rettenetes ropogással dördülnek el az ágyúk a város ellen. A rohamozók mindenütt kiugranak az ostromárkokból, előrerohannak, s elérik a legkülső omladékokat,

Égre rivall föl a zaj...

elsősorban a *törököké,* akik valami szörnyűségeset kiáltva, a szétszabdalt falakon keresztül,

A mieink csöndben várakoznak.

Ez figyelmezteti Abdit *a veszélyre; fegyverbe szólít, hogy ellenálljanak.*

A rohamjel hallatán előtörnek a támadók.

nipulis ita diſtributus collocatusque eſt, vt laborantibus, hic alibiue adgreſſoribus, auxilia ferre poſſet, quam celerrime. Quod reliquum erat mandatorum, litteris perſcriptum, & præfectis ſingulorum ordinum, traditum ex more fuit. In claſſes quoque diſpertiti erant, qui belli inſtrumenta, pugnaturis miniſtrarent, ſubducerent mortuos, ſauciosue, adtenderentque ad omnes caſus fortuitos, ne rei ſummam perturbarent. Eadem prouidentia, *Brandeburgi*, atque *Bauari* vſi, nihil non fecere, quod putabant, tanto molimini neceſſarium. Sed & *Paullus Eſzterházy*, *Regni Hungariæ Palatinus*, non minus ſtrenuus miles, quam dux peritus, cum adtributis ſibi, bis mille *Haydonibus*, ad omnem ſe caſum, maſcule parauerat; &, cum amnem, duodecim *Csaikis*, celoces latine dicimus, *Hungarico* milite armatis; tum ædium per oppidum ruinas, ita, cum adſultoribus inſederat, vt ad procurrendum accinctus eſſet, expeditusque. Trecenti ei *Germani*, duce *Ambroshio*, dati fuere, qui turris flumentaneæ præſidiarios, perpetua iaculatione, diſtinerent, dum adſulturi erant noſtri. Summa oppugnationis, *Souchio*, & *Neoburgio*, credita eſt; vtrique, ſui legati, ſeu vicarii, adtributi fuere. Ac illi quidem, *Dippenthalius*, *Oetingius*, ſubtribunus, *Görgerus* legionis ſtructor; huic *Nigrellius*, *Kettius* tribunus, ſubtribunus *Rederus*, obtigere. Ad eum modum, inſtructis omnibus, ne foris perturbationis quidpiam accideret, excubiæ, per caſtrorum circumquaque incinctus, ſalubri conſilio, congeminabantur.

Brandeburgicorum, Bauarorum, & Hungarorum procinctus:

duces oppugnationis qui.

§. XCII.

FIt interim, per omnes adgreſſiones, acceſſus, ſtationesque noſtrorum, altum ſilentium. Namque, miles intra receptacula, ſe continere iuſſus, ſumma adtentione, ſignum prorumpendi exſpectabat. Rem ergo, ſicuti erat, odoratus *Abdyus*, ad arma intus conclamat, & præſidiariorum alios, duplicatis ſtationibus, ſubminiſtratoque omni, ad reſiſtendum, adparatu, per mœnia collocat; alios, in ſubſidiis ita diſponit, vt, vbi vbi res foret trepida, præſto eſſent, qui ſubmitterentur auxilio. Ignes interim græci, quos meminimus, arctiore caſtelli fronte, ad vallos adplicati, arſere eo vehementius, quo maiore diligentia, adfuſis copioſe aquis, ab hoſte reſtinguebantur. quos tamen adgreſſione *Cæſarea*, ob excubitorum vigilantiam & diſploſiones, haud licuit adplicuiſſe; dum, inclinantis in veſperam diei hora quinta, ſignum, ſolutis *Peſtini* tormentis, adſultui datum eſt. Fulmine excitatos dixiſſes obſeſſores, ita, per omnes circum ſuggeſtus, machinæ, horrifico fragore, in vrbem detonuere. Emergunt ſimul, ex acceſſibus, inſilientium vndique ordines, procurrunt celerrime, adtinguntque extima rudera.

Noſtrorum ſilentium:

Abdyum, *periculi admonet, & ad reſiſtendum armat:*

audito inſultus ſigno, procurrunt adgreſſores:

It clamor cælo,

Turcarum in primis, qui immane quid vociferantes, per laceratos mu-

ros, nudatis, ad oſtentationem, pectoribus, mœnium loco, impauide conſtiterunt. Subibant tamen, eo pertinacius noſtri, quo maiorem in hoſte, ſui fiduciam aduertebant. Sed, ea fuit, ſeu virtus, ſeu indomita hoſtium feritas, vt neque ignitis pyrobolarum iactibus, neque immiſſa plumbea grandine, loco, quem occupauerant, poſſent dimoueri. In noſtros contra, nullam non peſtem vomebant, quæ tanto fiebat pernicioſior, quanto vehementius ex alto, in ſubeuntes depluebat. Cataractas orci, ruptas credidiſſes, tanta ignium, pilarum, ſagittarum, lapidumque tempeſtas, in enitentes incubuit, vt, miſti pyrobolariis, quos diximus, *Haydones*, cum denſi caderent, nutare primum, mox & retrocedere, metumque in ſocios propagare, iam cœperint. Quo viſo, *Lotharingus*, nudato pugione, ſublataque voce, increpat, hortatur, animat trepidantes. Redeunt ergo, & ad ſe, & in ordines, tantaque vi, in obluctantes inuehuntur, vt eadem impreſſione vallis potirentur, eniterenturque in murorum ruinas. Iam ſignis, in victoriæ monimentum defixis, munitionibus, aduerſus irruentes vndique hoſtes, ſe circumdabant; cum excuſſo cuniculo, victrix ſtatio peſſumit tota: aliis in aera eliſis, ſaxis obrutis aliis, aut dehiſcente humo, fœdum in modum abſorptis. Id, in ea clade, inerat commodi, quod cum fumus locum funeſtum, denſæ inſtar nebulæ, offudiſſet; nequirent ſubeuntes, periculi magnitudinem cernere. Ergo, ad recuperandam ſtationem impulſi, eadem contentione perrumpunt, acri pugna remouent hoſtem, partem ruinarum occupant, pedem figunt, vexilla depangunt, loricamque moliuntur. Tunc vero, tonare iterum ſubtus, tellus concuti; dum nouus cuniculus, terribili boatu, erumpit e profundo, totamque, fortiſſimorum virorum cohortem illam, pari malignitate, diſperdit. Nouem, eodem ruinarum tractu, ferales iſtiusmodi furnos, ſubſtructos habuiſſe *Turcas*, cognitum eſt poſtea. Miſerabile id ſpectaculum fuit. Multi, tanta altitudine eliſi, per aera volitabant, vt oculis ſubducerentur; fœdiſſime amburebantur alii; alii ruinis ſepulti, inter vlulatus emoriebantur. Quos peſti illi, melius fatum ſubduxit, circumfuſi *Ianitſchari*, aut concidere, aut in fugam actos, glandibus ſunt perſequuti. Tametſi ergo, loco adeo infeſto trepidoque, vix quidquam virtuti relinquebatur reſiduum; ſubibant tamen nouæ, in noua pericula, cohortes, eo maioribus animis, quo præſentiorem necem contemplabantur. Fit ergo, tertia, eodem fere loco, adgreſſio, reuelluntur manibus valli, cumque lentius repugnarent *Turcæ*, paratur iterum in ruinas acceſſus. Deſperauerant præſidiarii, locum ſe porro tueri, cum fructu, poſſe. Proinde, vaſcula pyrii pulueris, pilas igniuomas, malleolos, & quam non peſtem aliam, intra rudera, ne notari vitarique poſſent, ſparſim condunt. Mox, cum huc eniſos *Chriſtianos* vident, audiuntque victoriam conclamantes, clancularío fomiti, ignem ſubito admouent, qui flammis, ictu oculi, in ferales inſidias propagatis, incendium edidit, tam atrox, vt cum deeſſet alendo ei materia, miles ardere inciperet. Igitur, armis abie-

eorum contentio: hoſtium pertinacia:

noſtrorum trepidatio, & fuga ſiſtitur, à Lotharingo:

enituntur in ruinas:

ſuccenſo cuniculo, eliduntur in aera:

ſuccedunt noui adgreſſores:

eademque cuniculorum malignitate, pereunt:

tertia oppugnatio, æque infelix:

meztelen mellüket mutogatva rettenthetetlenül állnak meg a falakon. A mieink annál elszántabban közelednek, minél nagyobb önbizalmat látnak az ellenségben. Olyan nagy volt azonban az ellenségben a bátorság, (vagy inkább a zabolázhatatlan vadság), hogy sem a gránátosak tűzesője, sem a golyózápor nem tudta őket elmozdítani arról a helyről, melyet elfoglaltak. A mieinkre viszont mindenféle dögvészt okádtak, ami annál veszélyesebb volt, minél hevesebben hullottak a lövedékek s más effélék a magasból a közeledőkre. Mintha a pokol zsilipjei szakadtak volna föl; a tüzek, a golyók, nyilak és kövek olyan vihara zúdult a mászókra, hogy a gránátosokkal elvegyült *hajdúk* sűrű tömegben hullani kezdtek, s először meginogtak, majd hátrálni kezdtek, s átterjesztették a félelmet társaikra is. Ennek láttára a *Lotharingiai* kivont karddal s fennhangon korholja, buzdítja, lelkesíti az ijedten futókat. Magukhoz térnek tehát, visszatérnek a hadrendjükbe, s oly erővel vetik magukat a küzdelembe, hogy egy lendülettel birtokba veszik a cölöpsort, s felhágnak a falak romjaira. A győzelem jeléül már le is tűzték a zászlókat, s a mindenünnen rájuk rontó ellenséggel szemben erődítésekkel vették körül magukat, mikor fölrobbanván egy akna, az egész győzedelmesen elfoglalt állás teljesen tönkrement: egyesek a levegőbe röpültek, másokat sziklák temettek maguk alá, vagy a kettényílt föld rútul elnyelte őket. Ebben a csapásban csak az volt a haszon, hogy mikor a füst a gyászos helyet sötét felhő módjára beborította, az előnyomulók nem tudták fölmérni a veszély nagyságát. Hogy az állást visszaszerezzék, ugyanolyan erőfeszítéssel áttörnek, mint az előzők, elkeseredett harccal visszaszorítják az ellenséget, a romok egy részét elfoglalják, megvetik a lábukat, leszúrják a zászlókat a mellvédeket építenek. S ekkor alulról ismét dörög, a föld megrendül, s egy újabb akna rettenetes bömböléssel kitör a mélyből s a bátor katonáknak azt az egész osztagát szörnyűséges módon szétszórja. Később kiderült, hogy azon a rommezőn kilenc ilyen rettenetes aknát ástak a *török* védők. Gyászos volt a látvány. Sokan olyan magasságba fölröpültek, az égbe, hogy elvesztek a szem elől; mások csúnyán összeégtek vagy a romok alá temetve jajveszékelések közt múltak ki. Akiket jobb végzetük megmentett ettől a dögvésztől, a köréjük özönlő *janicsárok* vagy levágták, vagy a futás közben golyókkal üldözték őket. S noha ezen a veszélyekkel teli helyen alig volt mód a helytállásra, mégis újabb és újabb osztagok érkeztek az új veszedelmek közé annál lelkesebben, minél inkább látták már a tüstént bekövetkező halált. Nagyjából ugyanazon a helyen megkezdődik tehát a harmadik támadás. Kézzel szaggatják a cölöpöket, s mivel lanyhul a *törökök* ellenállása, ismét megpróbálnak följutni a romokra. A várőrség lemondott arról, hogy ezt a helyet eredménnyel védheti, ezért szanaszét lőporos edényeket, gránátokat, gyújtónyilakat s mindenféle más dögvészt rejtenek el az omladékok közé, hogy se észrevenni, se kikerülni ne lehessen azokat. Majd mikor látják, hogy a *keresztények* ezen a területen másznak, s hallják, hogy győzelmet kiáltanak, hirtelen meggyújtják a gyújtózsinórt, s egy szempillantás alatt szétterjednek a lángok a halálos csapdák között olyan heves tűzvészt okozva, hogy mikor már elfogy az anyag, ami a tüzet táplálta volna, maga a katonaság kezd égni. Eldobják tehát

A mieink erőfeszítései; az ellenség kitartása.

A mieink megingását és futását megállítja a Lotharingiai.

Fölhágnak a romokra.

Felrobban egy akna és a levegőbe röpülnek.

Újabb támadók lépnek a nyomukba,

de az aknák őket is elveszejtik.

A harmadik ostromlás szintén szerencsétlenül jár.

a fegyverüket, és egyesek kézzel, foggal-körömmel, mások pedig a földön rángva hiába próbálják eltávolítani a lángokat magukról. Akikben a tűz nem tett kárt, a romokról lezúdított kövek, a lőporral töltött s megtüzesített golyók pusztítottak el vagy halálos sebbel sebesítették meg, s kevesen, de azok is szánalmasan megcsúfítva menekültek ki a halál tátongó torkából. Némelyeknek kiégett a szemük, arcuk szénhez volt hasonlatos, a legtöbbnek elégett a testén a ruhája, soknak megégett a bőre és darabokra szakadva csüngött a tagjairól. E sok baj közt Isten kiváltságos jótéteményének számított, hogy miután az ellenség szétszórta vagy visszaszorította a támadókat, vagy nem mert, vagy nem tudott a szerencsétlenségből megmaradottak után nyomulni. Ez adott a Fővezérnek lehetőséget arra, hogy az eladdig sértetlen, s a legjobb siker reményében föllelkesült katonaságot a bátran küzdők megsegítésére utánaküldje. Akkor végül az annyiszor hiába ostromolt s holttetemekkel borított helyet villámgyors rohammal, szinte őrjöngve megtámadják, elözönlik, s a két tornyot őrző beste törököket levágva elfoglalják a rondellák torkát, s néhányan rendkívül harcvágyukban mintegy magukon kívül ragadtatva behatolnak a városba.

A negyedik viszont sikeres.

XCIII. §

A brandenburgiak *kínlódása és győzelme a bal oldalon.*

A *brandenburgiaknak* is ugyanezekkel a nehézségekkel kellett ezalatt megküzdeniük. Ők a falak bal oldalán hágtak föl a romokra. Terjengősnek kellene lennem, ha le akarnám írni, hogy ez a nehéz győzelem milyen hősiességgel, s hány bátor katona s parancsnok elestével járt együtt. Azt azonban nem lehet elhallgatni, hogy egy győri *hajdú (c.)*, egy igen merész és bátor ember volt az, aki bajtársai és a nyomukban haladó *brandenburgiak* közül legelőször tűzte ki a zászlót a tüzek és fegyverek közepette. A háromórányi igen véres ütközetben elfoglalt állás mindenekelőtt azért volt szerencsés, mert a jobb oldalon annyi pusztulás árán elfoglalt külső fal az ellenséget és annak kitörését később megosztotta. A győztesek haladéktalanul nekilátnak, hogy katonai szokás szerint minden eszközzel befészkeljék magukat; a munkákhoz csapatokat irányítanak, katonákat s vezéreket, mégpedig oly sebesen, hogy előbb veszik körbe magukat mellvéddel, hogysem az ellenség arra gondolhatna. *Abdi* könnyen kitalálhatta, hogy ha a győztesek itt megerősítik az állásukat, ledöntik és elfoglalják a második falat is, ezért az árkot, amelyben védekeztek, rőzsével, szurokkal, gyantával, gránátokkal s mindenféle más dologgal, ami a tűz táplálására és továbbterjesztésére alkalmas, megtölti, és alkalmas pillanatban fölgyújtja. Ez a tűzvész igen közel esett a *brandenburgiakhoz*, s igen veszedelmes volt; megzavarta őket, s mivel annak elfojtására képtelenek voltak, csak az Isten kegyelme, hogy elég heves szél támadt, s a füst visszafordult a város felé, a védőket szinte megvakította, s így váratlanul megakadályozta őket abban a támadásban, melyre készülődtek. Nagyon alkalmas volt ez a körülmény az erődítési munkálatok

Állást építenek ki a romokon.

Az ellenség hiába gyújt tüzet ellenük.

c.) Méltó lenne ideiktatni a nevét, ha megtudtuk volna.

abiectis, hi quidem manibus & morſu, procubitu in terram, & volutatione alii, flammas, nec quidquam a ſe amoliebantur. Quos incendium haud contemerauerat, inſilientes e ruinis lapides, & farti puluere inflammatique globi, aut interimebant, aut perniciali vulnere, ſauciabant, Pauci, iique vltra, quam ſatis poſſes miſereri, fœdati, ex orci rictu illo, euaſere. Exuſti nonnullis erant oculi, facies carboni ſimilis: plerisque, concremata toto corpore veſte, non paucis cutis aſſa laceraque, ex artubus pendebat. Id, ſingulare numinis beneficium, in tantis malis, cenſebatur, quod hoſtis, partim disiectis, partim repreſſis adgreſſoribus, ſiue non ſit auſus, ſiue nequiuerit, in reſiduos a clade, procurrere. Auctoramento hoc Duci fuit, vti militem intactum adhuc, & in ſpem optimi ſucceſſus erectum, fortiter colluctantibus, ſubſidio, ſumma vſus celeritate, ſubmitteret. Tunc demum vero, furibundis ſimiles, fruſtra toties tentatum conſtratumque cadaueribus locum, fulmineo impetu adoriuntur, peruadunt, & conciſis belluis, duarum turrium aditus, occupant, quidam, nimio pugnandi ardore, quaſi extra ſe rapti, intra vrbem penetrant.

quarta ſucceſſus.

§. XCIII.

SVb idem tempus *Brandeburgici* quoque, iisdem fatigati difficultatibus, ſiniſtra mœnium parte, in ruinas emergunt. Prolixus ſim oportet, ſi velim deſcribere, qua virtute, quaque fortiſſimorum militum, & præfectorum iactura, conſtiterit, arduum victoriæ genus. Illud ſilendum haud eſt, *Haydonem (c.)*, Iaurienſium ſignis adſcriptum, hominem audacem non minus, quam fortem, inter ignes telaque, cum commilitonibus, & qui e veſtigio ſequebantur, *Brandeburgicis*, eluctatum, vexillum iſthic, primum omnium defixiſſe. Trium horarum cruentiſſimo certamine, occupata ſtatio, eo in primis felix fuit, quod dextro quoque latere, euictus, poſt tot clades, murus extimus, hoſtem eiusque impetum, diuiſerit poſtea. Nec cunctandum rati victores, receptum, ritu militari, omni ope moliuntur, admouent operi manus, milites iuxta, & duces, tanta celeritate, vt ante lorica ſe præcingerent, quam id futurum hoſtis putarat. Quo viſo, cum facile coniiceret *Abdyus*, confirmata illic ſtatione, ſubrutum occupatumque iri a victoribus, murum quoque ſecundarium; foſſam, in qua ſe communiuerant, ſarmentis, pice, reſina, globis igniuomis, & nulla non re, alendo diſſeminandoque igni idonea, opplet, & momento ſuccendit. Non potuit non, viciniſſimum atque noxium extra modum incendium, *Brandeburgos* perturbare. cui auerruncando, cum ſufficere nequeunt, haud ſine numine euenit, vt oborto concitatiore vento, fumus in vrbem retorqueretur, cæcosque eo adflatu propugnatores, a noua, quam adparabant, inuaſione, inopinato reprimeret. Fuit hoc in primis opportunum, ad munitionem, quam

Brandeburgicorum, *ſiniſtra parte, moleſtiæ & victoria:*

ſtationem in ruinis moliuntur:

hoſtium aduerſus eam inſtructi fruſtra ignes:

(c.) Dignum oppido nomen, quod heic interſeretur, ſi perlatum ad nos fuiſſet.

quam moliri cœperant, prorſus conficiendam. quod eo ſucceſſit expeditius, quo maior erat *Schöningii* ſollicitudo, ne, ſeu per ignauiam, ſeu per imprudentiam, committeretur quidpiam, quod in ſuum, militisque dedecus verti poſſet. Nimirum, relictis in turri, quam adſultu ceperat, iam vero, aduerſa rei difficultate, ſeruari poſſe deſperauerat; ſtationem eam, lorica, tumultuario opere excitata, præmunit, atque copiarum reliquum, ad opus, vno hoc loco in primis conſummandum, reuocat.

Schöningii *laus.*

§. XCIV.

Difficultates, quæ Bauarum *diſtinuerunt:*

His laboribus, cruore, ac periculis, gemina, *Cæſarianorum*, & *Brandeburgicorum* adgreſſio, ex parta vtrobique victoria, conſtitit. *Bauaro*, eædem, & ſi fateri velimus, quodammodo etiam arduæ magis, & ſuperatu impeditiores difficultates, obſtitere. Præterquam enim, quod oppugnationem, omnium laborioſiſſimam ſibi delegerat, implexæ inuicem munitiones, iamque in ruinas, continenti iaculatione, detritæ, aſperum reddebant aſcenſum; prona, ad inſidias, cuniculos, & furtiua maleficia, erant omnia. Procurritur tamen heic quoque, ad conditum ſignum, haud minore alacritate. Cliuo, cui inſidet arx, eadem contentione, ſuperato, acris ad vallos, & poſtea in ruinis, fit pugna. Reiecti ad vltimum hoſtes, cum non iam ſenſim, ſed concitatiore gradu, inter perpetuos glandium imbres, quos in ſubeuntes, Parthorum more effundebant, retrocederent, incitauere *Bauaros*, vt tanto inſtarent vehementius. Atque, eniſi omnino fuerant in ruinas, ibique ſtationem circummunire laborabant, cum mugiente intus tellure, quaſſari & diffugere ruinæ occiperent. Non erat integrum, caſum euitare. Prorumpunt interim, quaſi recluſo orco, tres, ex imo, cuniculi, corripiunt militem, operas, rudera, atque in auras, vltra, quam oculorum acies adſequi poſſet, excutiunt. Quidquid prima hac adgreſſione, militum procurrerat, miſere id, & non ſine adſpectantium horrore, interiit. Vidiſſes, integra hic, & ardentia cadauera, truncos alibi, artusque humanos, quaſi cælo depluere. Subibant nihilominus, incubante adhuc fumo, noui iterum ordines, trudebanturque, ſuo non minus, quam ducum ardore. Sed his quoque, infeſta fuerunt eadem rudera: quippe, puluerum ſaccis, late inſtructa, qui igne concepto, non iam viritim ſingulos, ſed cohortes integras, fumo, flammis, & iactis huc & illuc lapidibus, ſternebant; hoſtibus interim, per denſiſſimas fumi nubes, hic glandibus, illic piceis ſertis, inflammatoque ſulphure, in colluctantes depluentibus. Itaque, non tam cum viris, quam flammis, pugnandum erat adgreſſoribus, fuitque, & auditu, & viſu horribile, cum morientes, & quos flammæ corripuerant, terrifico mugitu, aera implerent. Quibus rebus, perculſi commilitones, hi lentius inſtare, illi fugam circumſpicere. Atque, retuliſſent omnino pedem inglorii, niſi *Eugenius Sabaudus*, & *Ludo-*

procurſio laborioſa:

& ob cuniculi inſidias, infelix:

alterius adgreſſionis fata nihilo meliora:

befejezésére; ennek már csak azért is sikerülni kellett, mert *Schöning* minden módon igyekezett arra, hogy gyávaság vagy oktalanság miatt ne kövessenek el olyant, ami a saját vagy a katonái szégyenére válhatott volna. A toronyban, melyet a rohammal bevett, s az ismert nehézségek miatt lemondott arról, hogy meg tudja védeni, az állást s egy rohammunkában emelt mellvéddel biztosítja, és a csapatok többi részét visszarendeli erre a munkára, melyet mindenekelőtt ezen az egy helyen kell elvégezni.

Schöning *dicsérete.*

XCIV. §

Ennyi fáradsággal, vérrel s veszéllyel járt a két támadás, ti. a *császáriaké* és a *brandenburgiaké;* mindkettő győzelemmel végződött. A *Bajor* ugyanazon, sőt, az igazat megvallva, némiképp még nehezebb, alig legyőzhető nehézségekkel állt szemben. Azon túl ugyanis, hogy a legnehezebb támadást választotta magának, a láncot alkotó erődítések melyek az állandó lövetés révén már romba dőltek, igen keménnyé tették a mászást, s a terep igen alkalmas volt csapdák állítására, aknák ásására, és mindenféle veszedelmes dolog elrejtésére. A rohamjelre itt is előtörnek, nem kisebb gyorsasággal. Kemény harc veszi kezdetét a cölöpöknél s később a romokon, miután a várhegyet megmásszák. Végülis visszavetik az ellenséget, aki már nem is lassanként, hanem gyorsított menetben hátrál, közben párthus módra állandó golyózáport zúdít a támadókra, ami aztán arra buzdítja a *bajorokat,* hogy hevesebben üldözzék a törököt. Föl is kapaszkodnak a romokra, s megpróbálják körben megerősíteni az állásokat, mikor alattuk dörgés hallatszik, a föld megrázkódik, s a romok kezdenek szerteszét görögni. Nincs menekvés ebből a szerencsétlenségből. Mintegy a bezárt pokolból, a mélyből három akna tör ki, magukkal ragadják a katonákat, a munkásokat, az omladékokat, s fölröpítik a levegőbe, magasabbra, mint a szem ellát. Az első támadáskor előnyomult katonák egytől-egyig szánalomra méltóan elpusztultak a szemlélők elborzadására. Láthattál volna itt egészben maradt és égő holttesteket, máshol egy-egy emberi törzset, végtagokat, amint az égből hullanak alá. Mégis, míg a füst rátelepedett a tájra, újabb és újabb hadsorok nyomultak előre, vitte őket a saját lelkesedésük s a vezérek buzdítása. Az omladékos terep őket sem kímélte; az ellenség ugyanis mindenütt lőporos zsákokat rejtett el, melyek tüzet fogtak, s nem is egyenként, hanem egész csapatokat füsttel, tűzzel és ide-oda pattogó kövekkel terítettek be. Ezalatt az ellenség a sűrű füstfelhőkön keresztül hol golyókkal, hol szurokkoszorúkkal s meggyújtott kénnel szórta be a mászó katonákat. Így tehát a támadóknak nem csak emberek ellen, hanem a lángokkal szemben is harcolniuk kellett, s borzalmas volt hallani és látni, mikor a haldoklók, meg akikbe a lángok belekaptak, rettenetes üvöltéssel töltik meg a levegőt. A bajtársak megrettennek, s lanyhul támadásuk ereje, sőt néhányan futásnak is erednek. Minden bizonnyal dicstelenül meghátrálták volna, ha *Savoyai Jenő* és

A Bajort *hátráltató nehézségek.*

Fáradságos előnyomulás.

Az aknacsapdák miatt szerencsétlen.

A második támadás semmivel nem szerencsésebb,

Badeni Lajos a harcolók közé vegyülve inkább példájukkal, mint paranccsal nem bátorítják a csüggedőket. Voltak olyanok is, akiknek a ruhájuk tüzet fogott, s a tűz egészen a Dunáig űzte őket, hogy eloltsák. Sokat közülük a lángok még előbb megfojtottak, hogy a folyót elérték volna. *Jenő* és *Lajos* csapataiból a többiek hol szóval, hol intéssel bátoríttatva, visszanyerik lelkierejüket, újra támadásba lendülnek a romokért, s kívül a lángoktól, belül a bosszúvágytól hevítve ember emberre ragadt, s a puskacsőre erősített szuronyokat az ellenséggel szembeszögezve megtörik a hadsorok ellenállását.

mégis áttörnek.

Miután egyesek kopjákkal, lándzsákkal, sarlókkal és alabárdokkal megnyitják vagy biztosítják a fölmászók előtt az utat, s végül lassanként alábbhagy a lőpor okozta tűzvész, fölérnek a nagy rondellára, melynek elfoglalását leginkább kitűzték maguk elé. E váratlan siker, mely oly sok borzalmas haláleset után lett a győztesek osztályrésze, megrémíti az ellenséget, s ki eldobja a fegyverét, ki pedig csak félig fölfegyverkezve futásnak ered. A *bajorok* üldözik őket, s mivel az ellenségnek semmi lehetősége sincs a menekvésre, egy szálig elpusztul. Mint mondják, ezzel a fáradságos előretöréssel kevés híján elfoglalták a hátsó főkaput s egy másik kisebb kaput is. Ezt végezték a *bajorok;* a *Választófejedelem* szóval és intéssel, amerre csak látni és hallani

A Választófejedelem *virtusa.*

lehetett, ébren tartotta katonái lelkesedését. Míg ez történik a két másik támadási sávban, a harmadikban a *magyarok* is bátran rohamoznak; olyan

A magyarok *rohama módfelett nehéz;*

erőfeszítéssel, melynél nagyobbat elképzelni sem lehet. Akár szántszándékkal, akár véletlenül is igen előnytelen hely jutott nékik, s a támadáshoz kisebb létszám állott rendelkezésükre, mint amennyit a helyzet megkövetelt volna. Mégis újra meg újra fölmásztak a leomlott falakig, de nem számítottak arra, hogy az ellenség azt már egy új fallal kifoltozta. Ráadásul igen sok ellenség várta őket ezen a szakaszon, akik annál erősebben védelmezték a rájuk bízott állást, minél jobban megértették, hogy máshol szerencsétlenül mennek a dolgok. A Vízi rondella, melyet hátulról szállt meg az ellenség, többet ártott a rohamozóknak, mint a falat védelmezők szemben lévő arcvonala. Ez azonban alkalmat adott a *magyaroknak* virtusuk bizonyítására. A hegy meredélyein keresztül, és az ellenség hátulról, oldalról és szemből jövő állandó lövöldözése közepette egységenként előtörtek, s gyakran nagyobb pusztítást

bátorságuk.

vittek végbe az ellenségben, mint létszámuktól várni lehetett volna. A meredek lejtő nyílt oldala és kis létszámuk akadályozta őket abban, hogy a kurtina alatt állást építsenek ki. A beszámolókból tudjuk, hogy a vezérek a közkatonákkal versengtek a veszélyek fölvállalásának dicsőségében. Egyébként egyetlen támadás sem volt, ahol a *magyar* katonaság ne az élharcosok közé tartozott volna.

XCV. §

Az egész támadás értékelése.

Ez a fáradságos és veszélyekkel teli támadás az Isten kegyelméből így ment végbe. Igen ritka, vagy talán soha az előbbi időkben nem volt példa rá, akár az ellenségnek a védekezésben megnyilvánuló kitartását, akár a mieinknek a támadásban való állhatatosságát s bátorságát nézzük.

Ludouicus Badenſis, pugnantibus commixti, exemplo magis, quam imperio, animaſſent conſternatos. Erant tamen, quos concepti veſtibus ignes, in Danubium vsque, reſtinguendi cauſſa, propulere. In his non pauci, flammis præfocati, ante concidere, quam flumen adtigisſent. Reliqui, *Eugenii*, & *Ludouici*, qua voce, qua nutu, inſtincti, reſumunt ſpiritus, inuadunt, pro ruinis obluctantes, atque, extus flammis, intus vindictæ cupiditate ardentes, vir viro hæreſcunt, & pugionibus, quos ſclopis præfixerant, in ora directis, per medios reluctantium ordines, perrumpunt: cumque eſſent, qui contis, lanceis, falcibus & bipennibus, vel aperirent emergentibus viam, vel præmunirent, tandem, langueſcente puluereo incendio, in grandem ſemilunam, quam ſibi præcipue deſtinauerant, pertingunt. Inopino, poſt tot horribiles mortes, ſucceſſu, perculſi hoſtes, abiectis hi armis, ſemiermes alii, in fugam ruunt. Inſtant *Bauari*, & quod euadendi adminicula defecerant hoſtes, ad vnum omnes concidunt. Ferunt, parum abfuiſſe, quin porta decumana, minorque altera, laborioſiſſima ea procurſione, occuparetur. Hæc *Bauarorum* opera fuit; *Electore*, voce nutuque, qua conſpici poterat, audirique, ſuorum ardorem, ſuſtentante. Quæ omnia, cum per trinas adgreſſiones geruntur, *Hungari* quoque, pro ſua virili, adſiliunt, ea virium contentione, quæ poteſt eſſe maxima. Iniquiſſimus eis ad oppugnandum, ſiue conſilio, ſiue ſorte, locus obtigerat; numerus autem paucioribus, quam res poſcebat, adgreſſoribus conſtabat. Eniſi tamen ſunt ad reuulſa vsque mœnia, ſemel atque iterum; ſed, quorum ruinas, præter opinionem, recenti muro ſartas repererunt. Accedebat, hoſtium, hac regione, multitudo, tanto fortius defenſantium adtributam ſibi ſtationem, quanto infelicius alibi, rem geri intelligebant. Certe, flumentanea turris, quam a tergo inſidebant hoſtes, plus nocuit adſilientibus, quam aduerſa frons, mœnia propugnantium. Id vero, oſtentandæ virtutis occaſio fuit *Hungaris*. Namque, per ardua montis, inter perpetuos hoſtium, a tergo, a latere, & fronte, iactus, manipulatim eluctati ſæpius, maiorem, quam pro ſuorum numero, ſtragem, in hoſtibus edebant. Stationem, ſub cortina molientibus, cum arduitas, & apertum cliui latus, tum ſuorum paucitas, obſtitit. Duces profecto, cum gregario milite, de periculorum, quæ adeunda erant, gloria certaſſe inuicem, relatum accepimus. Alioquin, nulla fuit adgreſſio, qua non *Hungarus* miles, inter primipilos cenſeretur.

perrumpitur tandem:

Electoris *virtus:*

Hungarorum *adſultus, extra modum difficilis:*

eorum fortitudo.

§. XCV.

ATque, ea quidem oppugnatio, oppido laborioſa, plenaque ancipitis periculi, ad hunc modum, numine propitio, confecta fuit: rariſſimo, aut certe nullo, retro actis temporibus, exemplo, ſiue hoſtium, in propugnando pertinaciam, ſiue noſtrorum, in enitendo, conſtantiam, atque fortitudinem, exiſtimes. De-

Totius oppugnationis ratio:

deſideratorum numerus:

ſideratorum numerum, ſic definit WAGNERVS: *Cæſarei legionarii, bis mille ſexcenti; præfecti variorum ordinum, centum triginta, aliquot: Brandeburgici quadringenti, ac prope ſexaginta præfecti, deſiderati. Ad caſtellum, octingenti periere.* Curlandiæ *princeps, lethaliter ſaucius, haud diu poſt, obiit. Honeſta item vulnera retulere, Croyus princeps de Lauergnia, Dippenthalius, Tingenius, Archintus, Truchſeſſius, exteri: Eſcalonæ Dux, Valerus Marchio, Zuniga, Planerus, Vrſelæ comes, aliique innumeri, quorum mihi nomina non obuenere. Denique, velut magno prælio, ita attenuatus exercitus, vt ea nocte, trecentis dimachis, ſtationes complendæ eſſent. Ex obſeſſis item, mille quingentos Ianitſcharos, præſidii florem abſumtum, e deſertoribus intellectum eſt.* Noſtri,

noſtrorum molitiones hinc ſuſceptæ:

interim, vt, quas tanto cruore occupauerant, ſtationes, non defenderent modo viriliter, ſed in reliquas etiam munitiones, prorogarent, omnem dedere operam. Fauit inſtituto, caſus fortuitus. Cum enim ſuffoſſionibus muros nituntur ſubruere, in portam incidunt operæ, quæ in foſſam, ſecundi muri deducebat. Multum ea res opportunitatis habuit, non minus, defenſandis ſtationibus noſtris, quam agendis, ex occulto, cuniculis. Habitus poſtea ſenatus fuit militaris, quemadmodum, foſſa, ſecundo muro præcincta expleri, aut poſſit, aut debeat. Præter eximiam altitudinem enim, quadraginta latam paſſus cognouerant, qui eam explorauerant penitus. Placuit, nullum non laboris genus adhibere, & qua terra, qua adgeſtis faſcibus, ad eam altitudinem exæquare, profundum illud, quæ commoda eſſet, expeditaque, adſulturis. Educta mox, inſano labore tormenta, & per ſuggeſtus collocata; altero poſt oppugnationem die, in inferiores munitiones, euibrari cœpta ſunt: mortaria potiſſimum, quorum præci-

fabrilium operarum vtilitas:

puus fuit vſus. Erat hoc, fabrilium operarum magiſtris in acceptis ferendum, quod per ardua montis, & ruinarum aſpera, ſubuehi potuerint machinæ. Coæquatas enim quomodocunque ruinas, tabulatis conſtrauerant; per quæ, neſcio, cuius trochleæ beneficio, in altum

verberationis tormentariæ, & cuniculorum ſucceſſus.

ſubducerentur, maximi ponderis æneæ fiſtulæ. Atque, ſucceſſit omnino deſtinatio; cum breui poſt, deterſo hoſtili, in ſecundo muro, ſuggeſtu, facilior multo reddita oppugnatio eſt. Cuniculi contra, magno feſtinatoque labore, prouide inſtructi, nunc quoque, haud reſpondere exſpectationi. Alter enim, reuulſa exili quadam muri parte, operas ſexaginta, miſere oppreſſit; alter, quaſi errorem prioris emendaturus, ita ſubſiliit, vt ſuggeſtus oram, proturbatis in foſſam duobus tormentis, dimiſſisque in aera propugnatoribus concerperet.

§. XCVI.

Abdyus deditionis iterum admonetur:

FEruebat ergo iam, proximior verberatio, fiebatque in muris, quos cuniculus poſterior, conquaſſarat, hiatus longe lateque porrectus: cum miſſo tubicine, *Abdyum*, deditionis, iterum iterumque, duces admonent. Ac viſus eſt omnino, non plane nihil remi-

Az elesettek száma.

Az elesettek számát így adja meg WAGNER: „*A császári ezredekből 2600 katona, 130 és egynehány különféle rangú tiszt; a brandenburgiak közül 400 katona és majdnem 60 tiszt esett el. A várpalotánál 800-an pusztultak el.* Kurföld *hercege halálos sebesülést szenvedett, és kisvártatva meghalt. Komoly sebet kapott Croy, de la Vergne herceg, Diepenthal, Thüngen, Archinto, Truchsess, s az idegenek közül Escalona hercege, Valero márki, Zuniga, Planero, gróf Ursela, és számtalan más, akiknek a neve nem maradt fönn. Végül, mint egy nagy csatában, úgy megfogyatkozott a hadsereg, hogy a roham utáni éjszakán 300 dragonyossal kellett megtölteni az állásokat. A szökevények hírül hozták, hogy az ostromlottak közül 1500 janicsár, a várőrség színe-java elpusztult.*"

A mieink műveletei innen indulnak ki.

A mieink ezalatt mindent megtettek, hogy az oly sok vérrel megszerzett állásokat ne csak férfiasan megvédjék, hanem más erődítésekre is kiterjesszék. Tervüknek kedvezett egy véletlen eset. Mikor ugyanis aknákkal igyekeztek a falakat leomlasztani, egy ajtóra bukkannak a munkások, mely a második fal árkába vezetett. Ez a dolog jó alkalmat nyújtott a mi állásaink védelmezéséhez, sőt ahhoz is, hogy titokban tovább áshassák az aknákat. Ezt követően haditanácsot tartottak, s megtárgyalták, hogy s mint lehet vagy kell a második falat körülvevő árkot feltölteni. Az árok ugyanis igen mély volt, s ráadásul 40 lépés széles. Eldöntötték, hogy minden lehetséges munkát igénybe vesznek, s hol földdel, hol pedig odahányt rőzsekötegekkel olyan magasságig feltöltik, ami kényelmessé és akadálytalanná teszi a rohamozást. Roppant munkával odahúzták s az ütegállásban elhelyezték az ágyúkat, melyek a rohamot követő második napon az alacsonyabban fekvő erődítésekre kezdtek lőni. Leginkább a mozsárágyúknak vették a legnagyobb hasznát. Az ágyúmestereknek volt köszönhető, hogy a hegy meredélyein s a nehezen járható romokon föl lehetett vontatni az ágyúkat. Valamiképpen elegyengették a romokat, majd deszkákat fektettek rájuk, melyeken valamiféle csiga segítségével a magasba húzták a roppant súlyú ágyúkat. Ez a vállalkozás sikerrel is járt, mivel kevéssel később, miután már megsemmisítették a második falon lévő ellenséges ütegállást, sokkal könnyebb lett az ostromlás. A nagy és gyors munkával elkészített aknák viszont most se nagyon feleltek meg a várakozásoknak. Az egyik ugyanis ledöntött ugyan egy csekély falszakaszt, de hatvan munkást szerencsétlenül elpusztított; egy másik azonban mintegy az előbbi tévedését kijavítandó, úgy robbant föl, hogy az ütegállás szélét szétszaggatta, s az árokba döntött két ágyút, s a levegőbe röpítette a védőket.

Az ágyúmesterek hasznossága.

Az ágyúzás és az aknák sikere.

XCVI. §

Abdit ismét fölszólítják a megadásra.

Már a városhoz közelebb izzott az ágyúzás, és egy hosszan és szélesen elnyúló rés keletkezett a falakban, melyeket az előbbi akna megrendített. Ekkor a vezérek újra elküldenek *Abdihoz*, hogy megadásra szólítsák föl. Ez az igen vad s bátor férfiú azonban

Két túszt küld a táborba; Kreuzot *a városba küldik.*

Mi történt itt?

szemmel láthatólag egyáltalán nem adott alább a vadságából, s mikor pedig három órányi fegyverszünetet kért, hogy meggondolja a dolgot, azt viszont a miéink tagadták meg tőle. Ezalatt részben az aknáktól, részben a nagyobb ágyúktól óráról-órára tágasabb rések keletkeztek a falakban. Ennek láttára *Abdi* két *agát* küld túszul a táborba, talán hogy a miéinket késleltesse vagy hogy a saját embereit megtévessze, s azt kéri a Lotharingiaitól, hogy a parancsnokok közül haladéktalanul küldjön valakit, tárgyalási hatalommal fölruházva. Báró Kreuzot bízták meg a tárgyalással. A törökök beengedték a várba, s *Abdi* barbártól nem várt módon barátságosan fogadta, majd összehíván a tanácsot, *Thökölyről* és a *vezírről* keservesen panaszkodott. Annak azt vetette a szemére, hogy ő szította a háborút, ennek, hogy késlekedik a segítségnyújtással. Mint mondta: *most végre észrevette, milyen végveszélybe jutott s jóllehet látja, hogy bizonytalan a dolog kimenetele; nem viszi rá a lelke, hogy a török birodalom fellegvárát, Budát, a németeknek adja; legfőképpen, mert ha be is vették a külső falat, a város nagy része még sértetlen; vigyázzanak a* keresztények, *s ne fuvalkodjanak föl a minapában esett roham sikerén: a háborús szerencse forgandó, s ha pedig odáig jut a dolog, hogy semmi remény nem lesz a város megőrzésére, akkor még megfontolhatja, hogy mi lesz kielégítő az ostromlottaknak is meg az ostromlóknak is. Nevezzen meg a* KERESZTÉNYEK VEZÍRJE (így nevezte a Lotharingiait) *városokat s várakat, amelyiket csak akarja, s a törökök becsületszóra kimennek belőlük – csak* BUDÁT *hagyja meg nekik. Kreuz* azt válaszolta, hogy erre vonatkozólag semmire nem hatalmazták föl; a császárnak lesz elég fegyvere, hogy a többi várat is bevegye; most *Budát* akarja, s kishíján már kezében is tartja. Ezt végezték a tanácskozáson. Miután szétoszlott a tanács, a barbár egy belsőbb szobába félrevonta *Kreuzot,* s itt a budai *mufti* jelenlétében nyíltan bevallotta, hogy nem idegenkedik már annyira a város megadásának gondolatától, hogy ne akarna egyezségre jutni a keresztényekkel, csak ennek az egyetlen városnak a megadásával el lehessen nyerni a békét. Ekkor *Kreuz* ismét azt válaszolta, hogy semmi ilyesmit nem kapott parancsba, de azért mindenről beszámol *Lotharingia hercegének,* s gondoskodik arról, hogy minél előbb értesüljenek a császáriak véleményéről. Míg *Kreuz Abdival* tárgyalt, egy percre sem szünetelt az ostromlás. Azután pompás lakomára hívták meg *Kreuzot,* s oly nyájasan s barátságosan bánt vele a kapitány, mintha nem is ellenségek, hanem bajtársak lennének; végül kezet fogtak, s a parancsnok meghagyta, hogy a *Bécsi* kapun távozzék, hogy hosszabb legyen a város utcáin a menet, úgymond, megtiszteltetésül, valójában azonban, hogy megmutassa a megmaradt katonaságot: a *janicsárok* két oldalról közrefogva sűrű sorokban kísérték. Mihelyt *Kreuz* beszámolt a Fővezérnek, hogy milyen feltételeket szabott *Abdurrahman* a város átadására, a tanácskozás résztvevői elcsodálkoztak ezen az őrültséggel határos magatartáson. Másnap hírül adták e fölöttébb magabiztos embernek, hogy egyetlen terv s menekvés marad hátra az ostromlottaknak: a város megadása; s ha ezt nem sietnek végrehajtani, meglakolnak a makacs késlekedésért. *Abdit* egyébként az lelkesítette, hogy a *vezír* hadseregével együtt hamarosan megérkezik; s ez a mieinket is sürgette,

Kreuz *dolgavégezetlenül tér vissza.*

remiſiſſe a ferocia, vir fortiſſimus; ſed, quod trium horarum inducias, deliberandi cauſſa poſceret, eæ vero denegatæ a noſtris fuerunt; res omnis, facile tunc quidem adhæſit. Euenit interea, vt partim cuniculis, partim grandioribus tormentis, laxiores, in horas ſingulas, ruinæ in mœnibus fierent. Quo viſo, *Abdyus*, vt ſiue noſtris remoram poneret, ſiue ſuis fucum faceret, duos *Agas*, in caſtra, obſidum loco ablegat, atque impetrat a *Lotharingo*, vt præfectorum aliquem ad ſe, cum agendi poteſtate, nihil cunctatus, mitteret. Fuit is *Creitzius Baro.* Admiſſum, vltra, quam a barbaro ſperaſſes, humaniter accipit *Abdyus*, coactoque ſenatu, de *Tökölio*, deque *Vezirio*, acerbe conqueſtus; illi, tamquam qui bellum conflaſſet; huic, quod tardaret ſuppetias, dira quæque imprecatus: *nunc demum ſe aduertere*, inquiebat, *in quod ſit coniectus diſcrimen! quantumuis autem, ancipiti ſe circumuentum periculo videat, non poſſe tamen inducere animum, vti acropolim Turcici imperii*, Budam, *Germanis dederet; maxime, quod capto licet muro extimo, vrbis pars maxima ſuperet inconcuſſa. Adtenderent ſibi* Chriſtiani, *neque ſucceſſu nuperi adſultus, inflarentur; pronos, in vtramque fortunam belli caſus eſſe ſolere; ſin eo res perducta fuerit, vt ſpes nulla ſit ſuper, vrbis ſeruandæ, poſſe tunc rationem iniri, quemadmodum, & obſeſſis ſatis fiat, & obſeſſoribus: nominaret modo*, CHRISTIANORVM VEZIRIVS, (ita Lotharingum adpellabat) *vrbes & arces, quas vellet, optima fide Turcas iis deceſſuros; modo* BVDA *ſibi relinqueretur.* Reſpondit *Creitzius*, nihil ſibi, in eam rem, demandatum eſſe; non defore Cæſari arma, quibus arces reliquas expugnaret; nunc *Budam* peti, & propemodum teneri iam. Hæc, in ſenatu acta ſunt. quo dimiſſo, ſeducit barbarus in conclaue intimius *Creitzium*, ibique, adſtante *Mufftio* Budenſi, palam profitetur: non ſe tam pertinaciter a dedendæ vrbis conſiliis abhorrere, quin adſentiri vellet Chriſtianis, modo vnius deditione vrbis, pax poſſet redimi. Hic vero iterum *Creitzius*, nihil ſe horum in mandatis habere, regeſſit; relaturum tamen ad *Lotharingiæ Ducem*, curaturumque, vt quam primum certior fieret, quæ ſit Cæſarianorum ſententia. Dum hæc cum *Abdyo*, *Creitzius*, nulla ab oppugnatione ceſſatio fuit. Epulis poſtea adhibitum adparatiſſimis, tam blande humaniterque habuit *Creitzium*, vt non hoſtem crederes, ſed contubernalem: tandem, iunctis dextris, dimiſſum, per *Viennenſem* portam exire iuſſit, vt longior eſſet per plateas vrbis proceſſio; has enim, honoris teſtificandi cauſſa; reuera autem, vt oſtentaret ſuperſtitem militem; *Ianitſcharii*, vtroque latere, denſatis ordinibus ſtipauerant. Vt ad Ducem retulit *Creitzius*, quas tradendæ vrbis conditiones dediſſet *Abdy-Achman*, mira res, & inſaniæ ſimilis viſa eſt omnibus, qui in ſenatum fuerunt adhibiti. Proinde, nuntiatur poſtridie, homini præfidenti; nihil conſilii ſalutisue obſeſſis ſupereſſe, niſi in dedenda vrbe: id, ni feſtinarint exſequi, daturos peruicacis tarditatis pœnas. Nimirum, addebat animum *Abdyo*, *Vezirii*, cum exercitu aduentus: idem vero, ſimul vrgebat noſtros,

mittit in caſtra obſides, Creitzio, *in vrbem ablegato:*

quid illic actum:

redit Creitzius *labore irrito:*

ſtros, vt in opus, omni virium contentione, incumberent. Proinde, explendæ, de qua diximus, foſſæ, ſubruendisque muris, labor, diu noctuque impenſus, id pretium fecit operæ, vt hoſtes, quibus ſtatio fuerat in foſſa, ſubſtructo cuniculo depellerentur. Hunc, cum fodiebant operæ, peſtilenti quodam halitu adflabantur, concidebantque, multa demum confocillatione, in vitam quaſi reuocandæ. Neque id mirabuntur, quibus *Budæ* ſitus, & ſoli ingenium cognitum eſt; montanus ille quidem, ſed e petris ita compoſitus, vt paſſim rimas habeat, varie dehiſcentes: quæ demum, collectos, ex calidarum, quæ ſubtus vbertim ſcaturiunt, vapore, ſulphuroſos halitus, ſi qua detur exitus, ad eum modum eructant, qui fodinis eſſe ſolet familiaris.

continuatur oppugnatio.

§. XCVII.

Bauarus, *nouam, caſtelli oppugnationem decernit:*

quibus de cauſſis:

ITa erant res, cum *Elector Bauarus*, ſiue *Cæſarianorum* virtutem æmulaturus, ſiue ſui daturus documentum, nouam caſtelli oppugnationem decernit; obtentu vſus, haud ſane friuolo. Frequentes, nimirum, adferebant nuncii, adfuturum propediem, cum ingenti exercitu, *Vezirium;* ſibi ergo, ita videri, aiebat, retentandum, omni ope adſultum, vt capta vrbe, obuiam procedi hoſti, atque muralis hæc victoria, campeſtri alia, poſſit cumulari. Spem, præterea cuniculatores, haud dubiam fecerant heroi, ſubrutos cuniculis muros, ruinam, ſi ſuccendantur, minari, nulli, tota obſidione, ſecundam. Ergo, ter mille ſuorum adparat, vt, ſi cuniculus deſtinationem, edita murorum ſtrage, adiuuerit, procurreretur fortiter. Sed, cuniculus quidem, morem tenuit, & ne contemerato quidem muro, humum tantum reſoluit. Putaſſes, deſtiturum cœptis *Bauarum;* perſeuerauit tamen in ſententia, & miſſo, ad *Lotharingum* nuncio, impenſe rogauit; vti, cum ipſe caſtellum ſuſcipit oppugnandum, *Cæſariani*, & ſociorum reliqui, facta, improuiſo adgreſſione, diſtinerent & ipſi hoſtem. Præcipiebat animo Dux, male rem caſuram: ne tamen contraire videretur, excelſo *Bauari* animo, cohortes aliquot, *Biſchoffshauſenio*, & *Herberſteinio* ductantibus, auxilio mittit, & vna adſilire iubet. Procurritur, ad editum ſignum, acriter, reuelluntur, qua manu, qua bipennibus, valli, neque omittitur quidquam, quod primo illo ardore, fieri oportuit. Stabant, promti in mœnibus, præſidiarii, quin, in ruinarum vsque tumulos, ſe demiſere, cominus cum hoſte pugnaturi, ſi res caſusque poſceret. Interim, commota quaſi tempeſtate, tantam ſphærarum ignitarum, globorum, ollarumque, ſulphuroſo puluere fartarum, lapidum item, & miſſilium telorum vim, in eluctantes effundunt, vt vix vlla, enitendi vltra, ſpes ſuperaret. Fato, an conſilio, accidit, ſub acerrima dimicatione, vt, ſiue præfectorum, ſiue gregariorum aliquis, ouabundo ſimilis, alta lætaque voce conclamaret: *Captum a Bauaris caſtellum teneri!* Quæ voces, tan-

Cæſarianorum ſuppetiæ, ab inuito Lotharingio *miſſæ:*

incurſus ratio:

hogy minden erejüket összeszedve lássanak neki a munkának. Ezért éjjel-nappal töltötték a már említett árkot, rombolták a falakat, ami azzal a haszonnal járt, hogy az ellenséget egy alájuk ásott aknával kiűzték abból az állásból, melyet az árokban építettek. Mikor itt ástak a munkások, valami dögletes kigőzölgés csapott velük szembe, sokan elájultak, úgyhogy végül élesztgetéssel kellett az életbe visszasegíteni őket. S ezen nem is csodálkozik, aki *Buda* fekvését s talajának jellegzetességeit ismeri: hegyes ugyan, de olyan kövek alkotják, hogy közöttük mindenütt tátongó nyílások vannak, s ezek az alant bőségesen gőztől bugyogó hévizekből összegyűjtött kénes gőzöket úgy ontják magukból, ha valahol nyílás akad, mint ahogy azt a bányákból ismerjük.

Folytatódik az ostromlás.

XCVII. §

Így álltak a dolgok, mikor a *bajor Választófejedelem,* – akár hogy a *császáriak* virtusát utánozza, akár hogy a magáét bizonyítsa –, elhatározta a várpalota újabb rohamát, egy nem éppen alaptalan ürüggyel. Gyakorta érkeztek ugyanis hírnökök, akik jelentették, hogy hamarosan nagy hadsereggel megérkezik a *vezír.* Az volt tehát a Bajor véleménye, hogy ismét meg kell próbálkozni egy rohammal, hogy a város bevétele után szállhassanak szembe az ellenséggel, s a falakon kivívott győzelmet így koronázhassák meg a harctéren aratott győzelemmel. Az aknászok is reményt ébresztettek a hősben, hogy ha felrobbannak az aknák, az így ledöntött falak az egész ostrom szempontjából igen kedvező omladékokkal kecsegtetnek. Készenlétben tartott tehát háromezer katonát, hogy ha az akna eredménnyel jár a falak pusztításában, bátran rohamozzanak. Ám az akna, szokásához híven, a falakat még csak nem is érintette, csupán a földet hányta ki. A *Bajor* azonban ekkor sem hagyott föl a vállalkozással; szilárdan kitartott véleménye mellett, s a *Lotharingiaihoz* követet küldve sürgetve kérte, hogy míg ő magára vállalja a várpalota ostromát, a *császáriak* s a többi társaik hirtelen támadással ők maguk tartsák távol az ellenséget. A Fővezér megérezte, hogy balul fog kiütni a dolog, de – elkerülendő a látszatot, hogy szembeszáll a *Bajor* fennkölt lelkével – *Bischofshausen* és *Herberstein* vezetésével segítségül küld néhány osztagot, s megparancsolja, hogy együtt rohamozzanak. A roham jelére bőszen előrefutnak, s hol kézzel, hol bárdokkal kitépik a cölöpöket, s mindent megtesznek, amit az első lelkesedés hevében meg kell tenni. A falakon készen várta őket a várőrség, sőt egészen a romhalmokig is leereszkedtek, hogy közelharcot vívjanak az ellenséggel, ha úgy kívánja a helyzet. Közben, mintha vihar tört volna ki, olyan tömeg gránátot, golyót, lőporral töltött edényt meg követ s hajítófegyvereket zúdítottak az előrenyomulókra, hogy alig maradt valami remény a följutásra. Véletlenül vagy szántszándékkal úgy esett, hogy a leghevesebb küzdelem kellős közepén valaki diadalkiáltásban tört ki, és hangos ujjongással harsogta: „*A bajorok elfoglalták a palotát!*" S ez a hang

A Bajor *a várpalota újabb rohamát határozza el. Milyen okból?*

A császáriak közül segítőcsapatokat küld a Lotharingiai; *bár nem szívesen; a támadás lefolyása.*

akkora hatással volt a császári katonaságra, amely jobban vágyott a saját, mint a mások dicsőségére, hogy bár a helyzet reménytelen volt, minden erejüket megfeszítették, hogy átjussanak a cölöpökön, felhágjanak a romokra, s még a legnehezebb pontokon is dicsőségesen vitézkedhessenek. Mikor újra meg

Teljességgel sikertelen.

újra visszaszorították őket, majd ismét előrenyomultak, s a Fővezér észrevette, hogy veszélyben vannak a *császáriak,* visszavonulót fúvatott, de már később, mint azt a helyzet megkövetelte volna. *„A viadalból nem tudtak olyan szabályosan visszavonulni, hogy hátrálás közben ne érjék őket az ellenség hajítófegyverei. Közel kétszáz hős férfiú, és a* bajorok *közül is ugyanannyi elesett. A két megnevezett parancsnokon* (ti. Bischofshausenen és Herbersteinen) *kívül 3 százados, gróf Kauniz alezredes megsebesült. A brandenburgiak közül – mert ők is követték ezt a rossz példát – 19 tiszt s 150 közkatona elesett. Ennyibe került ez az elhamarkodott és át nem gondolt terv"* – írja

Az elszenvedett vereség.

Az ostromlottak fölbátorodnak.

WAGNER. Az ellenség nem is kívánhatott volna jobbat a *bajorok* emez elhamarkodott vakmerő támadásánál. Remény ébredt ugyanis bennük, hogy megfordul a hadiszerencse, és kiűzhetik a *németeket* az első fal állásaiból; s ha kívülről rájuk tör a *vezír,* akkor amazoknak vagy össze kell csapniuk vele, vagy pedig dicstelenül távoznak az ostromból. Megerősítette önbizalmában az is, hogy a *brandenburgiakat* sikerült a roham alatt kifüstölni abból a toronyból, melyet már azelőtt elfoglaltak; valamint, hogy számos munkást megöltek. Hogy világosan értésre adják, mennyire idegen tőlük a megadás gondolata, s milyen jó reménnyel vannak maguk s a közelgő segítség iránt, városszerte vidáman kiabálnak, s hogy a mieink is láthassák, a falakon dobok s fuvolák vidám összhangzatával ujjonganak. Egy újabb ágyúállást építenek, ahonnan olyan buzgalommal támadják a *svábok* állásait, hogy azt hinné az ember, csak most kezdenek bele a védekezésbe. S bizony, az ellenség vadsága majdhogynem halálos volt a *Lotharingiaira.* Történetesen nem volt messze attól a helytől, ahol egy lőporos hordóba golyó csapott, s széttépte a tüzéreket, s magát a Fővezért is kishíján elpusztította. Hogy ne tombolhasson büntetlenül az ellenség, a vezérek elrendelték, hogy ismét, sőt kettőzött erővel ágyúzzanak, a bombákkal döntsék romba a várost, tisztítsák meg a falakat az ágyúktól, s mindenféle ostromlási módot fölhasználva, mintha csak most kezdődnék az ostrom, éjjel-nappal szorongassák az ellenséget. Szünet nélkül dolgoztak a katonák s a munkások az árok feltöltésén is, bár a reméltnél lassabban haladtak, mivel az újra meg újra összehordott rőzsét a várőrök gondosan kiégették, s ez önmagában is hátráltatta a munkát, ráadásul ártalmas volt a katonaságnak a füst kártékony volta miatt. Ennek ellenére egyáltalán nem adtak helyt a késlekedésnek.

A mieink kettőzött lelkesedéssel támadnak.

XCVIII. §

A vezír *közeledése*

Napról-napra gyöngültek a várőrök, s már-már azt fontolgatták, hogy megadják magukat, ha nem merítettek volna erőt a *vezír* közeledtének híréből, ami viszont a mieinknek ismételten

tantum potuere, apud Cæſareum militem, ſuæ, quam alienæ gloriæ amiciorem, vt tametſi res eſſet deſperata, conniterentur tamen ſuperare vallos, ſcandere ruinas, & loco etiam iniquiſſimo, nihil non præclari facinoris edere. Semel, atque iterum reiectos, ſubeuntesque denuo, cum peſſime accipi Dux intellexiſſet, receptui, *Cæſarianis*, at multo, quam e re fuiſſet, tardius, cani iubet. *Retrahi ab dimicatione, tam ordinate non potuere, quin permulti, vt in receſſu, telis hoſtium configerentur. Fortes viri, ducentis haud pauciores, totidem e* Bauaris, *cecidere. Præter duos, quos nominaui, ductores* (Biſchoffshauſenium & Herberſteinium) *centuriones tres, Caunitzius comes, ſubtribunus ſauciatus. E* Brandeburgicis, *nam & hi exemplum male ſecuti fuerant, vndeuiginti præfecti, centum quinquaginta gregarii cæſi. Tanti ſtetit præceps, ac male digeſtum conſilium*, inquit WAGNERVS. Non poterat exoptatius quidquam hoſti eueniſſe, *Bauarorum* hac intempeſtiua, an temeraria adgreſſione. In ſpem nimirum erigebantur, fore, vt commutata oppugnationis fortuna, deiicerent, e primi muri ſtationibus, *Germanos*; dum interim, ingruente extus *Vezirio*, aut confligendum erat hoſtibus, aut ingloriis diſcedendum ab obſidione. Adfirmauerat eam confidentiam, *Brandeburgicorum*, e turri, quam occupaſſe eos diximus, infelix, ſub adſultu, depulſio, & obtritæ illic numeroſiores operæ. Enim vero, vti palam facerent, quam ſint a deditionis conſiliis alieni, quamque bene de ſe, & aduentantibus auxiliis ſperent, *Turcæ*, publicos, per vrbem plauſus, edunt, atque tympanorum tibiarumque læto concentu, vt audiri a noſtris poſſent, viderique in mœnibus, ouantibus ſimiles, exſultant: inſtruunt nouum ſuggeſtum, ex quo *Sueuorum* ſtationem impeterent, remque tam ſtrenue gerunt, vt nunc demum propugnationis laborem exorſos credidiſſes. Ac parum omnino aberat, quin hoſtium hæc ferocia, *Lotharingo* perniciabilis fieret. Non procul forte aberat, cum illapſus, in puluereum doliolum, globus, edito vehementi fragore, diſcerptisque machinatoribus, ipſum pene ducem corriperet. Proinde, ne impune ferociret hoſtis, redintegrata, quin geminata etiam diſploſione, obruendam igne miſſili vrbem, exarmanda tormentis mœnia, & nullo non oppugnationis genere, quaſi nunc iniret obſidio, diu noctuque vrgendum hoſtem, duces ſtatuunt. Neque minori adſiduitate, foſſa, a militibus operisque explebatur; tametſi lentiore, quam ſperaſſes, ſucceſſu; quod ingeſta toties ſarmenta, ſtudioſe exurebantur a præſidiariis. quæ res, vti ex ſe remorabatur opus; ita, noxia fuit militi, ob fumi malignam indolem: nullus tamen ideo locus ceſſationi datus eſt.

prorſus irrita:

clades accepta:

creſcunt inde animi obſeſſi:

noſtrorum ardor conſeminatur.

§. XCVIII.

FIebat his rebus, vt eneruarentur in dies magis magisque præſidiarii, daturi, iamiam victas manus, niſi nouos, ex adpropinquatione *Vezirii*, ſpiritus ſumſiſſent; noſtris autem, noua

Vezirii adpropinquatio:

iterum iniecta fuiſſet ſollicitudo laborque. Reſtaurato, ad *Eſzekinum* ponte, cum nonaginta millibus, *Drauum* ſuperauerat *Vezirius*, totis viribus elaboraturus, vti depellere ab obſidione poſſet *Cæſarianos*. Dum illic ſtatiua habet, *Seytanum* purpuratum, cum quindecim millibus, ſelectiſſimorum equitum, præcedere, & hoſtium vires deſtinationesque, ſpeculari iubet, infeſtareque pro caſtris excubantes. Simul, rumor hic percrebuit, adfirmatusque eſt ab exploratoribus, difficillimis rebus, tempeſtiue conſulturus *Lotharingus*, ſenatum militarem cogit. Sententiam duces iuſſi dicere, vix reperiebant, quid ſtatuerent. Nam alii quidem, & obſidionem vrgendam, & prodeundum hoſti obuiam, magnis animis conſulebant. Minus ſe probabant, conſilii rationes his, qui ſuorum paucitatem exiſtimabant. Plerisque, contrahi in vnum locum, oppugnationis robur, placuit. Dum ſic diſputatur mutuo, *Dux* ipſe, quid ſentiret, expromit. Reuocandum eſſe, ante omnia, ex ſparſis hic & illic ſtationibus, equitatum; vallum, caſtris circumducendum quam validiſſimum, quo ſe contineret exercitus; oppugnationem vero, tametſi decem admodum millium ſuperaret peditatus, pari numero viribusque, proſequendam; ſubruendos cuniculis muros, neque vlla re prodendum metum; curandum præterea, quam ſollicitiſſime, ne quid damni, ab erumpente hoſte, accipiatur. Si interim ingrueret *Vezirius*, inſtructa acie, inter aggeres exſpectandum: cumque pronum ſit exiſtimare, vaſti ambitus caſtra, haud, eadem impreſſione adorturum *Vezirium*; ſed, hac illacue, tentaturum perrumpere; ita ordinandam eſſe aciem, vt ſi *Bauaris* incumberet vis hoſtium, *Cæſariani*, in latus pugnantium inueherentur; iterumque *Bauari* idem facerent, ſi vrgerentur *Cæſariani*. Eadem mandata, *Brandeburgici Sueui*que, accepere. Simul, Ducis hæc ſententia, adprobata in ſenatu fuit, deſignati circum caſtra aggeres, ſummo ſtudio educuntur, caſtella ponuntur paſſim per collinos ſitus, adducuntur in ſuggeſtus tormenta, neque omittitur quidquam, quod amoliendo diſcrimini, videbatur idoneum. Et, ab oriente quidem, ducto, inde a Danubio, aggerum capite, pone Gerhardinum montem, *Bauari*, vsque ad montem aquilæ, caſtra præmuniuere Hinc *Brandeburgi*; poſt hos *Sueui*, ad eum vsque montem, qui vallem *S. Pauli*, a veteris Budæ planitie, diſcriminat, opus faciebant: reliquum, *Cæſariani* conſummauere. Plurimum, *Brandeburgorum*, *Sueuorum*que ſtationi metuebatur: quam ob rem, *Heiſteri*, atque *Lodronii* legionibus, cohortibus item duabus, edito loco metantibus, confirmari eam oportuit. *Hungari*, & *Croatæ* equites, ad Veterem *Budam*, ad Peſtum *Bauari*, excubabant: celeribus nunciis, iam ante, ad *Caraffam*, *Heiſterum*, & Tranſiluanicas *Scherffenbergii* copias, dimiſſis, vti feſtinatis itineribus, quam primum in caſtris adeſſent.

acuit noſtrorum prouidentiam:

Lotharingi *ſententia:*

adprobatur a ſenatu militari, ſuſcipiturque eius exſequutio.

aggodalmat s fáradságot jelentett. A *vezír* helyreállította az *eszéki* hidat s 90 000 katonájával átkelt a *Dráván;* teljes erejével azon fáradozott, hogy az ostromból elűzze a *császáriakat.* Míg itt állomásozott, *Sejtán* basát 15 000 válogatott lovassal előreküldte, hogy kikémleljék az ellenség erejét s szándékait, s hogy a táborok előörsein üssenek rajta. Mihelyt ez a hír elterjedt, s a kémek is megerősítették, a *Lotharingiai* összehívatta a haditanácsot, hogy idejében gondoskodjanak a nehéz helyzetről. Mikor a vezéreket megkérdezte véleményükről, nemigen tudták, mitévők legyenek. Néhányan ugyan nagy szenvedéllyel azt tanácsolták, hogy hevesebben ostromoljanak is, és menjenek az ellenségnek is elébe. Kevésbé helyeselték ezeket a terveket azok, akik övéik létszámát kevésnek tartották. Legtöbben úgy látták jónak, hogy egy helyre összpontosítsák az ostromot. A vitában a *Fővezér* is kifejti a véleményét: mindenekelőtt a Magyarország-szerte szétszórt állásokból vissza kell rendelni a lovasságot, a tábort minél erősebb sánccal kell körülvenni, hogy az befogadhassa a hadsereget. S bár a tízszeres létszámot alig haladja meg a gyalogság, az ostromlást változatlan számban és erővel kell folytatni; a falakat alá kell aknázni, és semmitől nem szabad visszariadni, a lehető legnagyobb körültekintéssel meg kell akadályozni, hogy a kitörő ellenség valami kárt tehessen. Ha ezalatt rájuk törne a *vezír,* hadrendbe állva a sáncok között kell várni: s mivel kézenfekvő, hogy a hatalmas kiterjedésű táborokat nem egyetlen ponton támadja meg a *vezír,* hanem hol itt, hol ott fogja megkísérelni az áttörést, úgy kell kialakítani a hadrendet, hogy ha a *bajorokra* nehezedik az ellenség nyomása, a császáriak oldalba támadhassák, s ugyanígy tegyenek a bajorok is, ha a *császáriak* kerülnek szorongatott helyzetbe. Ugyanezt a parancsot kapták a *brandenburgiak* és a *svábok* is. Mihelyt a Fővezér eme tanácsát elfogadták a haditanácsban, a táborok körül kijelölt sáncokat nagy igyekezettel elkészítik, erődítéseket helyeznek el a dombos helyekre, s az ágyúállásokba bevontatják az ágyúkat; mindent megtesznek, ami alkalmasnak látszik a végveszély elhárítására. Keleten a Dunától indult a sánc, s a *bajorok* a Gellért-hegy mellett egészen a Sas-hegyig megerősítették a táborukat. Innen a *brandenburgiak,* utánuk a *svábok,* egészen addig a hegyig építik meg a védőműveket, mely *Szent Pál*-völgyét az óbudai síkságtól elválasztja. A többit a *császáriak* készítették el. Leginkább a *brandenburgiak* és a *svábok* állásait féltették: ezért *Heissler* és *Lodron* ezredeivel s két zászlóaljjal, akik egy kiemelkedőbb helyen táboroztak le, megkellett erősíteni. A *magyar* és a *horvát* lovasok *Óbudánál,* a *bajorok* Pestnél álltak őrt. Már előtte gyorsfutárt menesztettek *Caraffához, Heisslerhez* és *Scherffenberg* erdélyi csapataihoz, hogy erőltetett menetben a lehető leghamarabb jelenjenek meg a táborban.

a mieinket elővigyázatossá teszi.

A Lotharingiai *véleménye.*

A haditanács elfogadja; s megkezdik a végre hajtását.

XCIX. §

Ugyanolyan erővel folytatják az ostromlást.

A vezérek igyekezete, hogy elhárítsák a veszélyeket.

Miközben tehát a tábort kívülről biztosították, nemcsak hogy nem hagytak föl az ostromlással, hanem egyszersmind virtusukat is mutatva többet mozgolódtak, mint addig, míg ez a válságos helyzet bekövetkezett. Minden ostromművet, mely a város ellen irányult, új árokkal s cölöpökkel vettek körül. 2000 katona a futóárokban, 1000 az ütegeknél őrködött éjjel-nappal, nehogy az ellenség kirohanjon, ami a megfogyatkozott katonaságra igen veszélyes lett volna. *Esterházy Pál,* az ország nádora, vállalta a Víziváros további megszállását, s a barbárok rajtaütése ellen cölöpsor leverésével sáncolta el magát. A Dunát sem hagyták őrizet nélkül. Hajóhad módján összeláncolt, orrukon vasalt gerendákkal összekötött hajók zárták el a folyót, nehogy az ellenség szemben a folyón feljöjjön. Alább, ahol a *Gellért*-hegy lába a folyó fölé magasodik, hidat vertek, hogy ide-oda biztonságosabban közlekedhessenek a tartalékcsapatok. A folyamágy többi részét 12 csajkával járták, nehogy az ellenség a szigetekről váratlanul előtörjön, vagy a nyílt vízen csapdát állítson. Eközben elterjedt a hír, hogy az ellenség a jelzett 15000 katonával a *fehérvári* úton közeleg. A szóbeszéd fölébreszti a gyanakvást a Fővezérben, hogy az ellenség a hegyvidéken keresztül akar betörni. Felderítőket küld ki tehát, hogy pontosan tájékozódjék, mi a helyzet; a tábort körülvevő egész hegyvidéket kikémlelteti a terep jó ismerőivel, ő maga pedig a meredek, jó kilátást biztosító *Sváb*-hegyen üti fel a főhadiszállást. A dombokon az utakat állásokkal erősíti meg, s kiadva a parancsot az ezredeknek, teljesen fölkészül az ellenállásra. Nemsokára kiderült azonban, hogy alaptalan volt a szóbeszéd, miután azt a körülbelül 3000 törököt, aki megközelítette a *bajorok* állásait, könnyűszerrel visszaverték. Az ellenség habozásából az volt a haszna, hogy minden erővel a tábor erődítésén lehetett dolgozni. Nem volt egy domb sem, hogy ne lett volna rajta egy katonákkal s tüzérekkel megrakott erősség. Amerre a völgyek mélyebben bevágódtak, rőzsét, vesszőkosarakat s mindenféle más anyagot halmoztak föl, hogy ne álljanak nyitva a betörő ellenség előtt. Erre az elővigyázatosságra elsősorban a Szent Pál-völgyben volt szükség, mégpedig ahol az óbudai mezőkre nyílik. Ez a hely volt a legalkalmasabb az áttörésre, s ezért csillagsánccal kellett megerősíteni, hogy bármerre is özönlik be az ellenség, jól irányzott ágyúlövésekkel mindaddig vissza lehessen szorítani, míg a lovasság, hadrendbe állva, szembeszáll vele. Szinte hihetetlen, de három – s nem több! – nap leforgása alatt mindenütt befejeződött ez a hatalmas munka, és augusztus 10-én már szinte ünnepi hangulatban, lelkesen várták a katonák az ellenséget, már csak azért is, mert igen nagyszerűnek ígérkezett a kétszeres – (ti. a harctéri illetve a falak elleni) – győzelem dicsősége. Majd megkezdődtek a csatározások az ellenséggel; s bár nem voltak túl könnyűek, nem sok eredménnyel jártak. Leginkább a

A vezír *késlekedése a mieinknek kedvez.*

A tábort körülvevő erődítések.

Csatározások az ellenséggel.

§. XCIX.

DVm caſtra, ad hunc modum, extus communiuntur, non tantum non ceſſatum eſt, ab oppugnatione; ſed oſtentata ſimul virtute, plus edebatur motuum, quam rebus, nondum in hanc trepidationem coniectis. Opera omnia, quæ contra vrbem obuerſa fuere, noua foſſa, & vallis defixis communita, præcingebantur. Bis mille viri, in acceſſibus, mille, ad ſuggeſtus, dies noctesque perdurare iuſſi, cauebant perpetuo, ne hoſtium incurſiones fierent, adtenuato militi noxiæ. *Paullus Eſzterházius*, Regni Palatinus, flumentaneum oppidum, porro inſidendum ſibi ſumſit, ſeque aduerſus barbarorum incurſum, palis defixis, obuallauit. Neque Danubius, a cuſtodia immunis manſit. Naues, ad claſſis ſpeciem concatenatæ, & ferratis trabibus, per proras commiſſæ, amnem præcludebant, ne forte aduerſo flumine hoſtis eniteretur. Infra, qua extimus *Gerhardini* montis pes, profluenti imminet, pons incubabat, ita inſtructus, vt vltro citroque tuto commeare poſſent, ſubſidiariæ copiæ. Reliquum alueum, celoces duodecim, cum nauicularíis, perpetuo innauigabant, ne hoſtis, ſiue ex inſulis emergeret, ſiue amne aperto, inſidias poſſet inſtruere. Dum hæc fiunt, fama ſubito increbuit, quindecim illa, quæ diximus, hoſtium millia, *Albenſi* itinere aduentare. Iniecit rumor, ſuſpicionem *Duci*, per montanam regionem impreſſionem hoſtes meditari. Ergo, emiſſis ſpeculatoribus, quid eſſet rei, cognoſcit, montanam regionem omnem, quæ caſtris offundebatur, per rerum peritos, explorare iubet; ipſe, in *Sueuorum* monte, alti patentisque proſpectus, tentorium ponit; collinos acceſſus, ſtationibus præmunit, datisque, ad legiones mandatis, totum ſe, ad reſiſtendum hoſti, comparat. Euanuit tamen, breui poſt, rumor, poſteaquam tria fere millia, *Bauarorum* ſtationes adtentare auſa, nullo negotio, repellerentur. Habuit, hoſtium ea cunctatio, id commodi, vt, robore eo maiore, inſtrui poſſent caſtrorum munitiones. Nullus erat collis, quin caſtellum haberet, a milite, & machinatoribus, inſeſſum. Qua ſe valles deprimebant profundius, ſarmentis, vimineis corbibus, & nulla non materia alia, exaggerabantur, ne paterent hoſti irrupturo. Opus, ea prouidentia, in primis fuit, in valle S. Paulli, qua in veteris Budæ campos deſinit. Locus erat, ad perrumpendum in primis facilis, quem ideo, ſtellato munimento, ita obmuniri neceſſum fuit, vt quaqua ſe infunderet hoſtis, deſtinatis tormentorum iactibus, reprimi tantiſper poſſet, dum ſtructis ordinibus, occurreretur ab equitatu. Mirum dictu! trium, non amplius dierum ſpatio, opus immenſum, circumquaque conſummatum eſt, fuitque, ad decimum Auguſti, quædam quaſi feriatio militum, eo maioribus animis, hoſtem exſpectantium, quo inſignior, ex gemina victoria, campeſtri hac, murali illa, gloria exſpectabatur. Iniere mox velitationes, cum hoſtibus, non plane quidem imbelles, ſed vix vllius euentus. Plurima,

Oppugnatio eodem tenore continuatur:

ducum ſollicitudo in auerruncandis periculis:

Vezirii *in adpropinquando cunctatio, noſtris vtilis:*

munitionum circum caſtra, rationes:

velitationes cum hoſte.

Baua-

Bauaris, & *Hungaris*, cum iis conflictatio fuit. Litteras hi reperere, apud occisum exspoliatumque Turcam, quibus de *Vezirii* consiliis, *Abdyus* edocebatur; simul admonitus, vt quo essent *Christianorum* castra habitu, quo robore exercitus, mature, auxiliaturos condoceret.

§. C.

Venit in conspectum nostrorum Vezirius:

SIc erant nostrorum adparatus, & circumductæ castris munitiones, cum *Vezirius*, sexaginta millium exercitu stipatus, in conspectum prodit, eodem loco metaturus, quem biennio ante, clade sua, hostes nobilitauerant. Dici nequit, quantus pugnandi ardor, militem nostrum inuaserit, cum explicatam Turcarum aciem cerneret. Gregarii, suos quique præfectos, hi duces, isti *Lotharingum*, orabant, pugnandi sibi daretur facultas; prona ad victoriam videri omnia; tantum in paucitate animorum esse, ardoris tantum, quem ad profligandum hostem, non tam sperent suffecturum, quam confidant. *Bauarus* in primis, pondus addebat, æquissimæ ducum, vti rebatur, & profectæ a virtute militari, petitioni. *Videret* LOTHARINGVS (aiebat ille) *ne lentis consiliis, animorum remissionem, militi, auide pugnam deposcenti, inducat, reique bene gerendæ occasionem, fere cum dedecore, dimittat. Se, suosque, si ita iusserit Dux, primos in hostem ituros.* Delectatus, militari hoc calore, *Lotharingus*, senatum bellicum cogit, ducum sententias, ac *Bauari* potissimum, pro more suo, placide disputari iubet. Plerisque omnibus, *Electori* accedentibus, tandem *Lotharingus* intercessit, grauique oratione docuit, quid esset, cur in contrarias consilii rationes, abire cogeretur. *Durum esse, & ancipitis plenum periculi, desertis validis adeo munitionibus, vagum hostem adoriri, & consectari retrocedentem. Visu doctum, fere compertum habere*, Vezirium, *ostentata pugnæ facultate, nusquam constituturum; sed, eo vsque prolecturum* Germanum, *dum flexo, huc aut illuc, ex improuiso, impetu, per munitiones perrumpat. Certum esse præterea, non cessaturos obsessos, quin, sub idem tempus, negotium faciessant oppugnatoribus. Quocirca, stare sibi sententiam; opperiendum intra munitiones, hostem. quas, si adoriretur, tormentis primum, & nullo non ignium genere, rem agendam; atque, vbi ad manus ventum fuerit, eo fortius propugnandos aggeres, quo procliuius est suspicari, vim omnem hostium, vni alicui lateri incubituram: nam, vt pluribus simul locis adgressionem adtentet, vastitate munitionum partim, partim nostrorum vigilantia, deterritum iri. Res, intra vallum, ita esse comparatas, vt, quidquid occepturi essent barbari, in irritum id omne casurum, animo præcipiat. Adfuturas interim* Scherfenbergii *copias. quarum accessione, aucto exercitu, deliberandi, & tunc fore locum, quo vincendi genere vtendum esset.* Vt hæc dixit *Lotharingus*, nemo erat, qui contraire auderet: quinimmo, sumtis, ex Ducis hac adlocutione, animis, hilares, plenique bonæ spei, ad suas quisque stationes, abiere.

pugnandi apud nostros ardor:

Bauari *in eam rem sententia:*

Lotharingi *consultum, prorsus alienum a conflictu.*

§. CI.

bajorok és a *magyarok* keveredtek összecsapásba az ellenséggel. Ezek egy levelet találtak egy megölt s kifosztott töröknél, melyben *Abdit* tájékoztatták a *vezír* terveiről, és egyben figyelmeztették, hogy idejében tájékoztassa a segítségére sietőket, hogy hol van a keresztények tábora, és milyen erőben van a hadsereg.

C. §

A vezír *a láthatárra ér.*

Ilyenek voltak a mi előkészületeink és a táborokat körülvevő erődítések, mikor a *vezír* hatvanezres hadsereg kíséretében megjelent a láthatáron. Ugyanott ütött tábort, ahol két évvel azelőtt dicső győzelmet arattak fölötte. El sem lehetett mondani, mekkora harci lelkesedés szállta meg katonáinkat, mikor a törököknek a harchoz felfejlődött arcvonalát megpillantották. A közkatonák parancsnokaikat, ezek a vezéreket, emezek pedig a *Lotharingiait* kérlelték, hogy kapjanak végre lehetőséget a harcra, hiszen szemmel láthatólag minden kész a győzelemre, kevés létszámukban is akkora a lelkesedés, akkora a tűz, hogy nem is annyira remélik, mint inkább bíznak abban, hogy az elegendő lesz az ellenség megfutamítására. Mindenekelőtt a *Bajor* adta meg a súlyát a vezérek méltányos – legalábbis méltányosnak gondolt – és a katonai virtusból eredő kérésének. *Vigyázzon a* LOTHARINGIAI, mondta, *nehogy a lassú tervekkel a harcot sóváran váró katonaság lelkesedése alábbhagyjon, és elszalasszák az alkalmat, hogy szerencsés véget érjen a dolog. Ő maga és övéi, ha úgy parancsolja a Fővezér, az elsők közt rontanak az ellenségre.* A katonák lelkesedésében szerfölött kedvét leli ugyan a *Lotharingiai*, de haditanácsot hívat össze, s a vezérek véleményét, leginkább a *Bajorét*, megvitatásra bocsátja. Mikor a legtöbben a *Választófejedelem* mellé állnak, végül a *Lotharingiai* közbeavatkozik és súlyos szavakkal kifejti, miért kényszerül az ellenkező irányú megfontolásokra: *nehéz és kétes kimenetelű, veszélyekkel teli dolog, hogy elhagyják a biztos erődítéseket, s az ide-oda vonuló ellenséget megtámadják, s hátrálás közben üldözzék. Tapasztalatból tudja, hogy a vezír – csak mutogatván a harcképességét – sehol nem fog megállapodni, hanem egészen addig csalogatni fogja a németeket, míg innen vagy onnan hirtelen oldaltámadással áttör az erődítéseken. Bizonyos továbbá, hogy az ostromlottak nem hagynak föl azzal, hogy ezalatt zaklassák az ostromlókat. Annakokáért azon a véleményen van, hogy az erődítéseken belül kell bevárni az ellenséget; ha ti. megtámadja őket, először ágyúval s mindenfajta más tűzzel kell végezni a dolgot, s ha kézitusára kerül sor, annál bátrabban kell védeni a sáncokat, minél alaposabb a gyanú, hogy az ellenség egész erejének nyomása egyetlen oldalra fog ránehezedni. Attól ugyanis, hogy egyszerre több helyen kíséreljék meg a támadást, részben az erődítések roppant kiterjedése, részben a mieink ébersége fogja elriasztani őket. A sáncokon belül minden úgy el van rendezve, hogy bármit kezdeményezzenek a barbárok, sejteni lehet, hogy minden meghiúsul. Időközben megérkeznek majd* Scherffenberg *csapatai, s ezekkel megnövekedvén a hadsereg még akkor is lesz idő a megfontolásra, hogy milyen módszereket kell igénybe venni a győzelem kivívásához.* Mihely mindezt elmondta a *Lotharingiai*, senki nem merészelt szembehelyezkedni vele, sőt, a Fővezér beszédéből erőt merítve ki-ki jókedvűen s jó reményekkel távozott a maga állására.

A mieink harcvágya.

A Bajor *véleménye a dologról.*

A Lotharingiai *elképzeléseitől teljesen idegen az összecsapás gondolata.*

CI. §

A vezír nyugtalansága

a mieinket elővigyázatosságra készteti.

Ezalatt az ellenség folytatta az ide-oda vonulást, nem is annyira, hogy csatába bocsátkozzék, mint hogy a létszámát mutogatva egyrészt megfélemlítse a mieinket, másrészt megerősítse az ostromlottakat; hol arcvonalba fejlődött, hol összevonta a hadsereget. Figyelmeztettek erre a vezérek is, és sietős munkával befejezték mindazt, ami a munkából hátramaradt. Végülis úgy jelölik ki az ezredek állásait, hogy ha a helyzet azt követeli meg, kölcsönösen segítséget tudjanak egymásnak nyújtani. *Heisslerre* osztják ki a feladatot, hogy *Szent Pál* dombját 16 lovasszázaddal együtt őrizze, s *Fővezér* maga megkettőzött őrséggel erősíti meg a Vízi rondellát, s a *bajorok* tábora előtt a körsáncon kívül úgy táboroz le a császári és szövetséges lovassággal, hogy minden három lovasszázad közé egy gyalogos osztag ékelődjék be. Az élelem-ellátóknak megparancsolta, hogy az élelmet minden egyes állásba külön-külön vigyék, hogy a katonaságnak ne kelljen állásait elhagyni. Már

Mindkét részről arcvonalba fejlődnek. A vezír hiába mozdul ki.

körös-körül hadrendbe fejlődtek a mieink, mikor a *törökök* maguk is kétfelé oszolva kettős arcvonalban a *Dunától* a *bajor* tábor melletti hegygerincig terjeszkedtek ki, és oly hévvel kezdtek csatározni, hogy a vezérek azt gondolták, nem lehet elkerülni az összeütközést. Ennek láttára az ostromlottak is kitörnek, hogy itt a *bajor,* amott a *császári* ostromműveket lerontsák, de az ott állomásozó katonaság derekasan fogadta őket, s még alig nyomultak előre, mikor már ismét hátrálni kényszerültek, a golyózáportól szinte elnyomva. Így

Visszaverik a kitörést.

ez a nap, melyet mindenki döntőnek gondolt, csupán egy könnyű lovas összecsapással végződött. Annyi hasznos dolog történt, hogy egy *francia* szökevény, egy szemmelláthatólag nemes ember, a *Lotharingiait* kiokította az ellenség terveiről: *a* SZERASZKIR *vezetésével a táborban nincs több 14000-nél, de már sokkal nagyobb hadsereggel közeleg a* vezír, *s most parancsba adták a tiszteknek, hogy a következő napon támadják meg a* bajor *állásokat, s míg itt összecsapásba bocsátkoznak, törjenek át* a császáriak *őrseregén. Az erre a célra kiszemelt igen bátor janicsárok fejenként 5-5 aranyat kaptak bíztatásul, hogy a dolgot elszántan hajtsák végre; puskákon kívül kinek-kinek 3 kézigránátja és kapája van; végtelen nagy jutalmat helyeztek kilátásba nékik, ha sikerült bevenniük magukat a városba.* E híradás

Egy francia *szökevény jelentése az ellenség terveiről.*

nyomán az egész éjszakát a sánc előtt ébren töltötte a lovasság. A következő nap augusztus 14. volt. Az ellenséges hadseregben hajnaltól kezdve nagy mozgolódás volt megfigyelhető, hogy – mint a *francia* jelezte, – végrehajtsák az eltervezett hadműveletet. Hol ide, hol oda nyomultak előre, egyszer lassú,

A törökök újabb műveletei.

máskor gyorsított léptekkel különféleképpen megcsavarták az arcvonalat, míg *Heissler,* aki (mint mondottuk) *Szent Pál* dombján őrködött, jelentette a *Lotharingiainak,* hogy az ellenség roppant nagy csapata nem messze a közeli völgytől betöréssel fenyeget; küldjön mihamarabb segítséget! Haladéktalanul parancsot adnak *Pálffynak,* hogy egyesítve a *Caprara-, Taaffe-, Neuburg-* és *Fürstenberg*-lovasezredeket, egyszersmind *Dünnewaldot* riasztva siessen a bajbajutottak fölmentésére. Míg

Támadás a mieink ellen.

§. CI.

PErgebat interim hoſtis, non tam, vt prælium adpeteret, quam, vt oſtentata ſuorum multitudine, & noſtros territaret, & obſtinaret obſeſſos, huc & illuc commigrare, & nunc in aciem explicare, nunc cogere exercitum. Qua re, adtentiores facti duces, id, quod in perficiendis operibus erat reſiduum, feſtinatis operis, conſummant, atque, ſic denuo partiuntur legionum ſtationes, vt mutuo ſibi poſſent opitulari, ſi res ita poſceret. Atque *Heiſtero* quidem, collis *S. Paulli*, cum ſedecim turmis, cuſtodiendus adtribuitur: *Dux* ipſe, turri aquatica, geminatis excubiis communita, pro *Bauarorum* caſtris, extra vallos, cum *Cæſariano*, & ſociorum equite, ita metatus eſt, vt tribus quibusque equitum turmis, vnam peditum cohortem; interſereret: annonarios, commeatum, per ſtationes ſingulas deferre iuſſit, ne miles, eius adportandi cauſſa, ordines cogeretur deſerere. Iam circumquaque inſtruebantur, a noſtris ordines, cum *Turcæ*, in geminam, & ipſi, diuiſi aciem, a *Danubio*, verſus iugum, *Bauaricis* caſtris adſitum, mouere ſe, & procurſare incipiunt, tanto feruore, vt pugnam, haud euitari poſſe, duces exiſtimarent. Eo viſo, erumpunt obſeſſi quoque, hinc *Bauarica*, illinc *Cæſarea* opera deraſuri; ſed qui a ſtationariis maſcule accepti, cum vix protuliſſent pedem, referre iterum cogebantur, plumbea grandine, propemodum oppreſſi. Ita dies ille, quem magni euentus futurum autumabant omnes, equeſtri admodum, eoque leui congreſſu, terminatus eſt. Iſtud opportune accidit, quod *Gallus* transfuga, homo, vti adparuit, ingenuus, *Lotharingum*, de hoſtium deſtinationibus, edocuerit; *nondum in caſtris*, SERASKIERIO *ductante*, *vltra quadraginta millia*, *adeſſe*; *aduentare tamen*, *cum maiore multo exercitu* Vezirium; *nunc in mandatis habere præfectos*, *vti ſequuturo die*, Bauaricas *ſtationes adoriantur*; *dumque hic manus conſeri cœperint*, *perrumpant per* Cæſarianorum *excubias*; *in eam deſtinationem*, *fortiſſimos quosque Ianitſcharorum delectos*, *quinque numos*, *aureos*, *ſingulos accepiſſe*, *ad rei fortiter gerendæ auctoramentum*; *præter fiſtulas*, *tres cuique ſphæras igniuomas*, *ligonemque eſſe*; *præmia infinita propoſita*, *ſi ſe in vrbem iniecerint*. Eo valuit indicium, vt peruigilem noctem, pro vallo extraheret equitatus. Poſtero die, decimus nonus ante Calendas Septrembres fuit; deſtinatum facinus, vti *Gallus* edixerat, exſequuturi, magna, toto hoſtium exercitu, inquies, inde a diluculo, obſeruata eſt. Iam enim huc, iam illuc irrupturi, nunc lentis, nunc citatis paſſibus, varie intorquebant aciem; dum *Heiſterus*, qui, vti diximus, in colle *D. Paulli* excubabat, *Lotharingo* nunciat: ingentem hoſtium manum, haud procul a proxima valle abeſſe; minari impreſſionem; mitteret quam celerrime auxilia. Nec mora, dantur *Pálffyo* mandata, vt *Capraræ*, *Taffii*, *Neoburgi*, & *Fürſtenbergii*, equeſtres legiones, coadunaret, excitoque ſimul *Dünewaldio*, laboraturis, ſuppetias mature ferret. Dum hi in col-

Vezirii inquies:

noſtrorum prouidentiam acuit:

acie vtrinque inſtructa, fruſtra ſe mouet Vezirius:

reprimitur eruptio:

transfugæ Galli, *de hoſtium deſtinatione, indicium:*

nouæ Turcarum *molitiones:*

facta, in noſtros impreſſio:

collem, hoſtem ſpeculaturi enituntur, noui ab *Heiſtero* adſunt nuncii, maturarent adeſſe; cum primoribus ſtationibus, iam manus conſeri; atque octo propemodum *Ianitſcharorum*, & *Spahiorum* millia, Albenſi itinere, in munitiones incubitura, metui. Ergo, excuſſo ſpeculandi otio, *Pálffyus*, Croatas & Hungaros, velitando hoſtem diſtinere iubet; *Schultzianam* & *Sauerianam* legionem interim euocat. Quæ, dum fiunt, admonetur a *Caprara*, *Pálffyus*, adeſſet quam ociſſime, feruere, in ſiniſtra ala, pugnam; hoſtem præterea, quam pro opinione, numeroſiorem, in vallem ſe immittere. Erat res, plena periculi, quod *Croatæ*, quibus confligendi neceſſitas, primo omnium incubuit, loco moti, in fugam effundi cœperant, *Lodronio* ſimul, tribuno ſuo, cum reprehenderet, a turpi fuga equitum, proculcato. Obiecere ſe *Dünewaldus*, & *Mercius*, irruentium agmini, cum *Schultziana*, *Sauerianaque*, *Mercianaque*, legionibus, eo ſucceſſu, vt lentius quidem inſtaret hoſtis, neque tamen pugna excederet. At, ſimul *Pálffyus*, & *Taffius*, cum iis turmis, quas auxilio adduxerant, ſtructa acie, manus conferre cœperunt, amiſſo, primi impetus aculeo, torpere hoſtes, mox in apertam fugam effundi. Sparſos, nemo, *Hungaris*, inſequutus eſt, ſeu tenacius, ſeu clade edita maiore: eo quod, primo congreſſu, ex quo diffugiſſe *Croatas* dixeramus, pluribus ſuorum amiſſis, diutius hoſtium impetum cogebantur ſuſtinere. *Ianitſcharorum* certe, ad tria millia confecere, quinquaginta militaria ſigna capta, breuiora tormenta octo, ex ea inſectatione, relata ſunt. Ferunt, ad quindecim aureorum nummuum millia, e cæſorum loculis excuſſa fuiſſe: quippe, auctoramento militi data, vt rem porro fortiter adminiſtraret. Opportuniſſimæ victoriæ nuncio, ad Ducem, miniſterio *Commercii*, perlato, tantus, reliquum exercitum, pugnandi ardor inuaſit, vt ruiturі in hoſtem metuerentur, præter, quam in mandatis erat; niſi calorem intempeſtiuum, Ducis prouidentia, reſtinxiſſet. *Bauarus* tamen contineri haud potuit, quin claſſicum ſuis caneret, inſequereturque, exiguo operæ pretio, pone Danubium, fugientes Turcas. *Vezirius* interim, ne cornu alterius clade, fractus animo putaretur, per ſiniſtræ alæ regionem, tentata non vno loco, perrumpendi opportunitate, fatigabat aliquantiſper noſtros: dum *Dünewaldus*, a Duce, in vallem deſcendere iuſſus, cum fortuita fere, mille quingentorum Germanorum equitum manu, in latus hoſtium inuectus, nondum diſploſis fiſtulis, totum illud agmen, in fugam coniicit, atque fugientium tergis ita immergitur, vt iam circumcingi ab hoſte inciperet, vix, ac ne vix quidem eluctaturus, niſi *Mercius*, periculo aduerſo, cum ſecundaria acie, circumfuſo opportune ſuccurriſſet. Tunc vero, quod exercitum vniuerſum, contra ſe moueri cerneret *Vezirius*, receptui ſuis canit, & feſtinato, ad fugæ modum, itinere, tribus infra *Badam* milliaribus, ad *Ertſinum*, caſtra metatur: *quinque* ſuorum millibus, ea vnica adgreſſione, deſideratis.

quema' modum accepti hoſtes:

coniiciuntur in fugam:

Hungarorum, *in inſectando, feruor:*

cæſorum numerus & præda:

reliqui exercitus, ad depugnandum, ardor, a Duce ſedatur:

Bauari *procurſio inutilis:*

Dünewaldi *virtus:*

& anceps periculum:

receptui canit, caſtra Vezirius.

ezek az ellenség megfigyelésére fölhágnak a dombra, *Heisslertől* újabb jelentés jön, hogy igyekezzenek, mert az elülső állásoknál már össze is csaptak, s félő, hogy a 8000 *janicsár* és *szpáhi* a fehérvári út felől rátámad az erődítésekre. *Pálffy* tehát abbahagyja a megfigyelést, s megparancsolja, hogy a horvátok és a magyarok csatározással tartóztassák föl az ellenséget, s ezalatt hívja *Schultz* és *Serau* ezredét. Közben *Caprara* figyelmezteti *Pálffyt,* hogy minél hamarabb vágtassanak oda, mivel a balszárnyon már lángol a harc, s a vártnál nagyobb létszámú ellenség ereszkedett a völgybe. Ez a fordulat igen nagy veszélyt jelentett, mivel a *horvátok,* akiknek elsősorban kellett volna feltartóztatni a törököket, otthagyták a helyüket, futásnak eredtek, s magát *Lodront, (al)-ezredesüket a szégyenletes futás közben majdnem összetaposták a lovasok, mikor rendre akarta őket utasítani, Schultz, Serau* és *Mercy* ezredeivel együtt *Dünnewald* és *Mercy* vetette magát szembe a rájuk törő ellenséges csapattal, de csak azt érték el, hogy lassabban támadott az ellenség – a csatával azonban nem hagyott föl. Ekkor *Pálffy* és *Taaffe* a segítségül vitt lovasszázadokkal, arcvonalba fejlődve, összecsapott a törökökkel, s az első támadás lendületét elvesztve megtorpant az ellenség, majd nyílt futásnak eredt. A szétszóródott törököt a *magyarok* üldözték a legkitartóbban, s nagy pusztítást vittek végbe közöttük, hiszen, mint mondottuk, a *horvátok* megfutamodtak, s így a magyaroknak kellett tovább föltartani az ellenséges rohamot, noha igen sokan elestek közülük. Az üldözés során 3000 *janicsárt* megöltek, 50 zászlót s 8 rövidebb ágyút zsákmányoltak. A megöltek erszényeiből kb. 15 000 aranyat szedtek ki, azt a pénzt, amit a vezír a katonáknak adott bíztatásul, hogy bátran harcoljanak. Ennek az igen jókor jött diadalnak a hírét *Commercy* jelentette a Fővezérnek, s a hadsereg többi részét olyan harci láz fogta el, hogy attól lehetett tartani, a parancs ellenére is az ellenségre rontanak. A Fővezér azonban jó előrelátással lecsillapította ezt a nem idején való lelkesedést. A *Bajor* azonban nem tudta megállni, hogy ne fúvasson riadót az övéinek, s ne üldözze a Duna mellett futó törököket, bár ez a fáradságot nem egészen érdemelte meg. A *vezír* nem akarta, hogy azt gondolják: a másik szárny pusztulása lelkében megtörte, ezért a balszárnyon több helyen próbálkozott az áttöréssel; egy darabig fárasztotta a mieinket, míg *Dünnewald,* akinek a Fővezér parancsba adta, hogy ereszkedjék le a völgybe, mintegy 1500 német lovasból álló csapatával belecsapott az ellenség oldalába, s még csak el se sütötték a puskákat, máris megfutamították az egész török hadoszlopot, s úgy belemélyedtek a menekülők hátába, hogy már szinte körbevette őket az ellenség. Alig vagy egyáltalán nem tudták volna az ellenség közepéből kiverekedni magukat, ha *Mercy* a második arcvonallal nem siet a segítségükre. S mikor a vezír látja, hogy az egész hadsereg ellen indult, visszavonulót fúvatott az övéinek, s gyorsított menetben, mely már szinte futásnak hatott, *Buda* alatt 3 mérföldre, *Ercsinél* vert tábort. E támadás során 5000 emberét veszítette el.

Hogyan fogadták az ellenséget?

Megfutamodnak.

A magyarok *lelkesedése az üldözésben.*

Az elesettek száma és a zsákmány.
A Fővezér lecsillapítja a hadsereg többi részének harcvágyát.

A Bajor *haszontalan előnyomulása.*

Dünnewald *virtusa*

és veszélyes helyzete.

A megvert vezír *visszavonulót fúvat.*

CII. §

A vezír méltatlankodása.

A hírek szerint a *vezír* keservesen viselte el a vereséget, vagy még inkább, hogy tervei fölborultak. A szökevények elmondták, hogy dühében a *szeraszkir* szemébe köpött, mivel az a maga szárnyán szerencsétlenül végezte a dolgát.

A miéink visszatérése a táborba diadalmenethez hasonlít.

A mieink visszatértek a táborukba, már nem is csak ujjongva, hanem szinte diadalmámorban. Körös-körül elsütik a kisebb-nagyobb ágyúkat, itt a levágott fejeket, amott a zászlókat ráaggatják az ostromművekre, hogy figyelmeztessék az ostromlottakat, milyen kiúttalan helyzetben vannak. Megerősítik a vereséget a parancsra a városba menesztett foglyok is. Egy parasztot, akit a várkapitány egy levéllel a *vezírhez* küldött, elfogták, s karóba húzták a falak előtt, egy másikat, aki viszont könnyebben ráállt, hogy bevallja, elküldték a pokolba... Mindkettő azzal a hírrel ment, hogy hogyan áll az ostromlottak dolga, s a tábor mely részén kell megtámadni a *keresztény* hadsereget. Azt várnánk, hogy a felmentő sereg balszerencséjének láttára megtörtek a védők.

A várőrség elszántsága.

Ők azonban erőt merítettek a vereségből, és elszántan, de gondosan is végezték a dolgukat. Itt aknákkal aláásták az ostromműveket, amott nyílt kitörésekkel olyan károkat okoztak, melyek nem is annyira saját maguknak voltak hasznosak, mint inkább az ostromlóknak károsak. A többi támadó részt is óvatosabbá tette a *brandenburgiakat* nyugtalanító állandó pusztítás.

Alaptalan híresztelés a tatárok *jöveteléről.*

Közben a táborokban elterjedt a hír, hogy a *Tiszán* átkelve roppant *tatár* söpredék fenyegeti ellenkező irányból az ostromlókat. S hogy legalábbis a takarmányozóknak nehogy valamilyen károkat okozhassanak, a *magyar* lovasság egy része *Caraffa* vértesezredével együtt *Pest* szomszédságában őrködött. Minden oldalról biztonságban voltak már az ostromlók, s ezért a vezérek úgy vélték, hogy sem az erőket, sem a munkát nem kímélve neki kell látniuk az ostromlásnak.

Heves ostrom.

Majdnem minden akna szerencsétlenül járt; egy azért is emlékeztes marad, mert földalatti harcot váltott ki, mikor a munkások a föld alatt véletlenül összetalálkoztak. Az ellenség elűzte a mieinket, s ezzel sok napos munkánkat tönkretette. Jobban ment a nyílt ostromlás, mikor nem kellett tartani az ellenség külső betörésétől. A falak ugyanis hosszan rombadőltek, s a cölöpöket, melyekkel az ellenség csodálatra méltó gyorsasággal vette körül a romokat, *Gábor* szerzetes, (akit a magyarok *Tüzes Gábornak* hívtak), nagy hozzáértéssel és igen gyorsan leégette. S bár az ostromlottak helyzete napról-napra nehezebb lett, mégsem hagytak alább a védekezésben. Ez indította a *vezírt* – akinek serege közben 3000 *törökkel* és 6000 *oláhval* is gyarapodott –, hogy végül is megtámadja a tábort.

A vezír *próbálkozásai.*

Hogy ne tűnjék úgy, hogy a hadműveletet alattomban akarja végrehajtani, augusztus 19-én csatarendbe fölfejlődve egész hadseregével a mieinktől látótávolságra vonult, hogy kipuhatolja, van-e bennük elég lelkesedés és erő, hogy megtámadják őket. Több órán keresztül csatarendben állt, s mikor senki nem vonult ki ellene a táborból. elvonult *Ercsibe*, ahonnan jött.

§. CII.

ACerbe, non tam iacturam, quam perturbatam conſiliorum ſeriem, *Vezirius* tuliſſe fertur. Adfirmatum a transfugis eſt, exſpuiſſe in *Seraskierii* faciem, iratum hominem, quod rem, ſuo in cornu, infeliciter adminiſtrarit. Rediere noſtri in caſtra, non iam ouantes, ſed triumphabundi. Nam, & minora maioraque tormenta, circumquaque diſplodunt, & hic, demeſſa Turcarum capita, ſigna alibi militaria, operibus præfigunt, quæ admonerent obſeſſos, quo loco, quamque inexplicabili, verſarentur. Immiſſi in vrbem captiui, vti iuſſi erant, cladem confirmabant. Ruſticus, a gubernatore, cum litteris ad *Vezirium* miſſus, interceptusque, palo induebatur, in mœnium obtutu depactus, alter, ad confitendum facilior, ad malam crucem, abire iuſſus eſt. Vterque nuncium ferebat, tum quo eſſent habitu res obſeſſorum, tum, qua caſtrorum parte, *Chriſtianorum* exercitus eſſet adoriendus. Pronum erat exiſtimare, fractum iri, hac ſuorum fortuna, præſidiarios. Illi tamen, ex cladibus, ſumere animos, remque, non minus ferociter, quam prouide adminiſtrare. Enim vero, ſubrutis hic per cuniculos operibus, apertis alibi eruptionibus, damna inferebant; non tam quidem ſibi vtilia, quam noxia oppugnantibus. Illata, hac obſeſſorum inquiete, *Brandeburgicis* clades qualiscunque, adtentiores fecit adgreſſiones reliquas. Peruadit interim caſtra, rumor, ſuperato *Tibiſco*, immenſam *Tartarorum* colluuionem, aduerſa regione, obſeſſoribus, imminere. a qua, ne noxæ quidpiam fieret, ſaltem pabulatoribus, pars equitatus *Hungarici*, cum *Caraffæ* legione cataphractorum, in *Peſti* vicinia, excubare iuſſa eſt. Comparata, ad eum modum, ſecuritate, in oppugnationem incumbendum rati duces, nulli parcebant, ſeu labori, ſeu virorum impendio. Cuniculi, fere omnes, infelices habebant ſucceſſus; vnus, eo etiam memorabilis, quod ſubterraneam pugnam, fortuita operarum congreſſione, prouocarat: pulſis noſtris, multorum dierum labor, corruptus ab hoſte eſt. Melius, aperta oppugnatio ſuccedebat', cum erat quietis nonnihil, ab exteri hoſtis incurſibus. Nam, & muri late procumbebant, & vallos, mira adſiduitate ruinis ab hoſte prætextos, monachus *Gabriel*, (quem Hungari *Tüzes-Gábor*, id eſt: *Ignitum Gabrielem*, adpellabant) ſumma arte celeritateque exurebat. Tametſi vero, difficiliora obſeſſis in dies cuncta fiebant, non tamen remiſere quidquam, a propugnandi diligentia. Quæ res, auctum, tribus *Turcarum*, ſex *Valachorum* millibus, *Vezirium*, in eas iterum conſilii deſtinationes induxit, vt caſtra inuaderet denuo. Id, ne clancularie facere videretur, decimo quarto Calendas Septembris, ſtructa acie, cum vniuerſo, quem habebat, exercitu, in conſpectum noſtrorum ſe dedit: exploraturus, ſatisne haberent animorum viriumque, ad ſe adoriundum. Pluribus horis, in acie perſtitit, cumque nemo ſe caſtris eiiceret, *Ertſinum*, vnde venerat, ſeceſſit.

Eius, concepta hinc indignatio:

noſtrorum in caſtra reditus, triumpho ſimilis:

præſidiariorum obſtinatio:

inanis de aduentu Tartarorum *rumor:*

oppugnandi feruor:

Vezirii *tentamina:*

noſtrorum vigilantia:

Res erat prona ad ſuſpicionem, ne hac oſtentatione, facinus occultaret *Vezirius*, damnoſum futurum noſtris. Igitur, dimiſſæ ſpeculatoriæ turmæ, valles circumſitas montesque ſcrutantur, ne quid inſidiarum lateret. qua in re, præcipua *Heisleri* diligentia eluxit: ſubſeſſorum detectum nihil. Reuera enim, aperto marte, rem gerendam ſtatuerat, barbarus. Quod, ſicuti erat, odorati duces, ſtationes obfirmant, diſponunt idoneis locis, campeſtres excubatores, inſtruunt ſuggeſtus omni inſtrumento, quod profligando eminus hoſti, erat neceſſarium. Hac duces prouidentia diſtinebantur, cum crebri adferrent nuncii, hoſtium equitatum, ſubditis calcaribus, non tam inuehi, quam conuolare, in *D. Paulli* vallem, locum videlicet, adgreſſioni vnice idoneum. Mox, acceptis, in medium *Ianitſcharis*, cum ſe ad perrumpendum ſuffecturos credunt, agminatim deſignatas aggerum regiones inuadunt, ſuperant, reluctantes obterunt. Tunc vero, ad arma, totis caſtris, conclamatur. Occurrunt, proximi *Brandeburgicorum* ſtationarii, atque, edita licet ſtrage, nec quidquam reluctantur. Fulminis inſtar, peruadebat conglobatus ferociſſimorum hominum cuneus, ferebaturque per medium *Lodronianæ* legionis agmen, tam celer atque intrepidus, vt tametſi repellerentur multi, conciderentur plurimi, reliqui, glande plumbea fere obruerentur, ſuperaret tamen cuneus, qui curſu citatiſſimo, verſus vrbem, eniteretur. Iam per montis latera, ſubire cœperant alacres, cum furiarum hoc agmen, *Caprara* excipit. Cæduntur ergo plerique, in fugam coniiciuntur non plane nulli, euadunt tamen, ex quingentis forte centeni; ſed hi quoque, aut perniciabiliter ſaucii, aut, ex tanta fatigatione, inutiles ad propugnandum futuri. Speculabantur e longinquo, colluctantium ſociorum virtutem fortunamque, *Turcæ*, cumque cernerent, plerosque omnes conciſos, paucos in vrbem peruaſiſſe, fugientibus ſimiles, collibus, quos occuparant, decedere, & retro ferri cœperunt. Qualicunque hoc ſucceſſu, læti præſidiarii, diſploſis circumquaque tormentis, editaque tibiarum & tympanorum, per loricas mœnium, ſymphonia, noſtris viſi ſunt inſultare. Audacem hoſtium manipulum, eodem duce, qui ante biennium, furtiuas ſuppetias, in vrbem intulerat, magnis auctoramentis *Vezirium*, ad peruadendum induxiſſe, captiuorum poſtea indicio cognitum eſt. Ipſe interim *Vezirius*, nunc hac, nunc illa caſtrorum regione, quaſi in pugnam exciturus *Germanum*, ſeſe oſtentare, mox retrocedere, redireque iterum; vt ſuſpenſos teneret noſtros: dum intellecta ſuorum clade, prorſus euaneſceret.

hoſtium in aggeres impetus:

perrumpunt per medias noſtrorum ſtationes:

ſeque, ſed pauciores, intra mœnia, iniiciunt:

præſidiariorum ex eo ſucceſſu, lætitia:

Vezirii, *fruſtraneæ molitiones, & abitus inglorius.*

§. CIII.

Cæſarianorum *ingenti commodo:*

COmmodum id *Cæſarianis* euenit. Nam, & a perpetuis, quibus diſtinebantur hucusque, procurſationibus, reſpiratum aliquantiſper fuit; & eo plus in oppugnationem virium collatum,

quo

A mieink ébersége.

A dolog igen gyanús volt, hogy a hadsereg puszta mutogatásával valami veszélyes dolgot leplez a *vezír*. Felderítő lovascsapatokat bocsátottak tehát ki, hogy fésüljék át a közben lévő völgyeket s hegyeket, nehogy valahol csapda rejtőzzék. Leginkább *Heissler* tűnt ki igyekezetével a földerítésben. Senkit nem fedeztek azonban föl, aki lesben állt volna, hiszen a vezír valójában nyíltszíni csatára határozta el magát. Megsejtették ezt a vezérek, s megerősítették az állásokat, alkalmas helyekre elhelyezték a tábori örsöket, minden eszközzel ágyúállásokat építettek, melyek az ellenség távolról való elűzésére szükségesek voltak. Ezek az előkészületek foglalták le a vezéreket, mikor egymást érik a jelentések, hogy az ellenséges lovasság nem is vonul, hanem lovait sarkantyúzva szinte száguld a *Szent Pál-völgy* felé, arra a helyre, mely a támadásra egyedül alkalmas; majd középre véve a *janicsárokat*, s abban a reményben, hogy képesek áttörni, csapatonként elárasztják a sáncok kijelölt részeit, átvágtatnak rajtuk, az ellenállókat leterítik. Ekkor azonban az egész keresztény tábort fegyverbe szólítják. Leghamarabb a *brandenburgiak* állásban levő katonái rohannak elő, s bár sok törököt megölnek, nem tudnak nekik ellenállni. Mint a villámcsapás, úgy vágtat át a Lodron-ezred hadoszlopának kellős közepén ez a mindenre elszánt katonákból álló ék, olyan gyorsan s rettenthetetlenül, hogy bár sokat visszaűznek, és igen sokat levágnak közülük, a többit pedig golyózápor borítja el, mégis fölülkerekedik az ék és szélsebes száguldással igyekezik a város felé. S már a hegy oldalának iramodnak neki, mikor e „fúriákat" *Caprara* fogadja. Igen sokat levágnak, rengeteget megfutamítanak, de még így is, bár veszedelmesen megsebesülve, hogy a nagy fáradság miatt a további védekezésben használhatatlanok lettek, az ötszázból valami százan átvergődnek. A *törökök* a távolból figyelték küszködő társaik vitézségét, s mikor látták, hogy majdnem mind odaveszett, s kevesen jutottak be a városba, de mint akiket megfutamítottak, ők is leereszkedtek a dombokról, melyeket addig megszállva tartottak, s hátrálni kezdtek. A várőrség ennek a nem túl nagy sikernek is örvendezve körben a falakon elsütögeti az ágyúkat, s a mieink bosszantására síppal-dobbal vigadozik a falakon. A szökevények beszámolóiból később kiderült, hogy a *vezír* igen nagy ígéretekkel vette rá az áttörésre ezt a vakmerő egységet, s ugyanaz volt a vezérük, aki két évvel azelőtt bejuttatta a várba a titkos segítséget. A *vezír* eközben a tábornak hol ezen, hol amazon a részén kísérelte meg kihíni a *németeket;* hol hátrált, hol újra visszatért, hogy a miéinket bizonytalanságban tartsa, míg végül, értesülvén övéi pusztulásáról, teljesen eltűnt.

Az ellenség támadása a sáncok ellen. Áttörnek a mi állásaink közepén.

Beveszik magukat a falak közé, de csak elég kevesen.

A várőrség öröme a siker miatt.

A vezír *hiábavaló műveletei és hirtelen távozása.*

CIII. §

A császáriak *roppant nagy hasznára.*

Ez kapóra jött a *császáriaknak:* kis időre föllélegezhettek az állandó összecsapásoktól, melyek mindeddig lekötötték őket, másrészt annál több erő összpontosulhatott az ostromlásra,

minél védettebbnek látszott a tábor a külső támadásoktól. Megkettőzték tehát az ostromárkokban őrködő katonaság létszámát, s 3000 *hajdú* parancsot kapott, hogy töltsék föl a már többször említett árkot. Óráról-órára minden alkalmasabb lett a rohamozásra. Voltak a vezérek között, akik minden érvet latba vetettek, hogy rábeszéljék a *Lotharingiait:* ne várja be *Scherffenberg* segédcsapatait, akik majdnem egy hónap alatt tudnának megjelenni a táborban, [1.] s kezdjenek bele az általános támadásba. Egyszersmind ígéretet tettek arra, hogy az addigiaknál kisebb véráldozattal megszerzik a győzelmet, leginkább azért, mert felhagyván a várpalota ostromával egy és ugyanazon helyre törekszenek teljes erővel. A Fővezér semmit sem vetett ellene ezeknek a kiváló terveknek, csak a *Bajor* jellemére hivatkozott, akiről nyilvánvaló volt, hogy nem hagy föl a várpalota támadásával, melyet övéinek annyi kifolyt vére áztatott. Az ostrom végkifejlete megmutatta, hogy nem ok nélkül cselekedett így a *Lotharingiai.* A *Választófejedelem* lelkét az addiginál is makacsabb lelkesedés uralta el, hogy a nagyobb tornyot rohammal bevegye. A Fővezér nem ellenkezett vele, és parancsot adott, hogy néhány osztag nyomuljon előre. A *császáriak* az egyik, a *bajorok* a másik oldalon mutatták meg igen nagy bátorságukat. Hosszú küzdelem után az első erődítésből kiűzték az ellenséget, s végül elfoglalták a tornyot, bár igen nagy emberveszteségekkel. Mikor ugyanis az ellenség beljebb szorult, és a falkoszorúról már nem tudott védekezni, sebtiben kilyuggatták a falat, s a tornyon belül rekedt védtelen keresztényeket állandó puskatűzzel arra kényszerítették, hogy a roppant fáradsággal megszerzett állást hanyatt-homlok elhagyják. 100 *császári* katona és 400 *bajor* pusztult el, köztük *Rummel* vezérőrnagy, ez a kiemelkedően bátor vezér. Mikor tehát teljes erővel folytatják a támadást az ostromlók, szokásához híven újra megjelenik a *vezír,* hogy vagy nyílt erővel vagy hadicsellel utoljára megpróbálja legyőzni a *németet,* vagy legalább oly mértékben távoltartani, hogy a *janicsárok* segítőcsapatait bevethesse a városba. Erre az elhatározásra *Buda* küszöbön álló végveszélye bírta rá. *Abdi* ugyanis titkos küldöncei révén szünet nélkül kérlelte a *vezírt,* hogy végső veszedelmükben siessen a segítségükre: az őrök létszáma megfogyatkozott, igen sok a sebesült és a beteg, a rombadőlt falak napról-napra kilátástalanabbá teszik a védekezést. Kérését egy elfogott küldöncnél talált levélből tudták meg a vezérek, s ebből arra következtettek, hogy a *vezír* eleget tesz kötelességének, legalábbis azért, mert a város parancsnoka arra is figyelmeztette, hogy segítség bevetésére a legkönnyebb út a Vízivároson keresztül vezet, melyet lanyhábban őriznek, s ahol a legrövidebb az út a fölmászásra. Ismét fokozott éberségre volt tehát szükség, nehogy valami végzetes kimenetelű baleset történjék akár az ostromlottak, akár a tábort megtámadó ellenség részéről. A Víziárosba 1200 németet raktak őrségül, a *Sváb*-hegyre pedig *Mercy* és *Serau* ezredét, a *Szent Pál*-völgy fölött emelkedő erődítményt 300 *hajdú* szállta meg, s ami munka még hátravolt

A vezérek lelkesen vágynak a rohamra.

A Lotharingiai *véleménye.*

A bajorok *kárt okozó rohama.*

A vezír *kilencedik próbálkozása az ostromlók ellen.*

Egy elfogott levélből értesülnek róla.

A vezérek fokozott ébersége.

[1.] (helyesen: akik a hónap vége előtt nem tudnának megjelenni)

quo tutiora, ab extero inſultu, caſtra videbantur. Ergo, geminato militum numero, in acceſſus immiſſo, atque ter mille *Hajdonibus*, foſſam, de qua dictum eſt toties, exaggerare iuſſis, commodiora, in horas ſingulas, ad adſiliendum fiebant ſingula. Neque deerant in ducibus, qui omni ratione perſuaderent *Lotharingo*, vt, nec exſpectatis *Scherffenbergii* ſuppetiis, quæ vix vnius interuallo menſis adfuturæ eſſent, vniuerſalem adgreſſionem, ſuſciperet. Spondebant ſimul de victoria, leuiore nunc, quam accidit hucusque, ſanguinis impendio, reportanda: maxime, ſi relicta caſtelli oppugnatione, in vnum eundemque locum, totis viribus incumberetur. Nihil, optimis conſiliis, Dux obuertit, præter *Bauari* ingenium. de quo conſtabat apud omnes, haud deſerturum, caſtri adgreſſionem, tanto ſuorum cruore adhuc madentem. Neque id fruſtra *Lotharingum* egiſſe, euentus docuit. Inceſſerat, *Electoris* animum, multo, quam hucusque, pertinacior ardor, tentandæ, per adſultum, maioris turris. Haud reluctatus Dux, cohortes nonnullas, vna procurrere iubet. Fit adgreſſio, enituntur *Cæſariani* hinc, illinc *Bauari*, eximia vſi fortitudine; exturbant, poſt longam colluctationem, e primis munitionibus, hoſtem; denique turri, ſed maximo ſuo malo, potiuntur. Hoſtes enim, interius reiecti, cum de corona murorum, nequirent, perforatis, feſtinato opere, mœnibus, hos, qui intra turrim, immuniti adhuc, inſederant, perpetuis glandium ictibus, eo adegere, vt partam, tanto labore, ſtationem, non abſimiles fugientibus, deſererent. *Cæſarianorum* centum, quadringenti e *Bauaris*, deſiderati ſunt: in quibus *Rumelius*, exercitus ſtructor, præcipuæ virtutis dux, recenſebatur. Cum ad hunc modum, in oppugnationem incumbunt obſeſſores; adeſt iterum, ex more, *Vezirius*, vltimo tentaturus *Germanum*, ſi poſſet, aut aperta vi, aut ſtrategemate, euincere, ſaltem ita diſtinere, vt ſe auxiliares *Ianitſcharorum* cohortes, denuo intra vrbem poſſent iniicere. Ad eam deſtinationem, ſuapte inſtinctum, præſentiſſimum *Budæ* periculum facile inducebat. Neque enim ceſſabat *Abdyus*, per occultos nuncios, *Vezirium* orare, vt periclitanti ſibi, quam celerrime, ſuccurreret; diminutum præſidiariorum numerum; ſauciorum ægrorumque multitudinem; deiectos late muros, difficiliorem in dies propugnationem facere. Quas eius preces, ex interceptis, cum tabellario litteris, duces cognouerant, cepereque inde argumentum, haud defuturum partibus ſuis *Vezirium*; maxime, quod monebat ſimul vrbis præfectus, nullam, ad immittenda ſubſidia expeditiorem viam fore, quam per oppidum flumentaneum; quod, & cuſtodiatur ſegnius, & breuius ad enitendum iter habeat. Ergo, noua iterum prouidentia opus erat, ne quid infelicis caſus, ſiue ab obſeſſis, ſiue ab inuaſuris caſtra hoſtibus, accideret. Atque oppido quidem, mille ducenti Germani, præſidio dati ſunt; *Sueuorum* montem, *Mercii*, & *Saurauii* legiones; caſtellum, valli *D. Paulli* imminens, trecenti *Hajdones*, opportune inſedere; quodque erat in communiendis aggeribus, ſeu

ducum, ad adſiliendum, ardor:

Lotharingi *ſententia:*

Bauarorum *damnoſus adſultus:*

noua Vezirii, *aduerſus obſeſſores, tentamina:*

ex interceptis litteris, cognita:

ducum ſolertiam accendunt:

reſiduum, ſeu noue inſtruendum, ſumma ope conſummatum eſt: carrorum item, & impedimentorum, varie ſibi ipſi innexa ſeries, a *Sueuorum* monte, vsque ad extimos aggeres, pertexebatur. Neque ceſſatum eſt extus, quin a ſtationario emiſſarioque milite, valles, & idonea occultandi hoſti loca, explorarentur: eo quod edixerant transfugæ, inductos ingentibus promiſſis, ter mille ſelectiſſimos *Ianitſcharos*, poſtridie tentaturos perrumpere. Inter hos adparatus, dies inſumtus fuerat, cum ſub crepuſculum veſpertinum, nubes puluerum, ea regione, qua erant hoſtium caſtra, in altum ſublata, indicio fuit noſtris, mouiſſe barbaros. Atque ita omnino res habebat. Quare, crebris compoſitis ignibus, noctem totam peruigilem duxit exercitus. Vt dies illuxit, hoſtis, late porrecta acie, in noſtrorum conſpectum venit. Struxere & ipſi, deſignatos iam ante ordines, vt, ſi depugnare vellet, aut facta impreſſione, vallum adtentare, expediti eſſent, ad rem fortiter gerendam. Continuit ſe tamen *Vezirius*, cumque toto fere die, in *Cæſarianorum* obtutu, perſtitiſſet, ſuo more, ingruente nocte, *Ertſinum* in caſtra rediit, biduo poſt iterum adfuturus.

hoſtium, in noſtrorum conſpectum, aduentus, & abitus.

§. CIV.

Noua inde Cæſarianis, rei porro fortiter gerendæ, opportunitas:

ACcidit ea res, noſtris extra modum opportuna: quod interim, & *Scherffenbergianæ* copiæ adpropinquabant; & explendæ foſſæ, vacare poterant operæ. Sublicæ hic depangebantur, ita, decuſſatis trabibus contignatæ, vt ſi eſſet opus, pontibus inſterni, vſuique eſſe poſſent, in decretoria adgreſſione. Nam, eo tandem, & *Lotharingi*, & ducum reliquorum deſtinationes ſpectabant, vt, difficillimis laboribus, ſupremam manum, auxiliante numine, imponerent. Longum foret, minutos adparatus omnes, qui prouidentia adcurationeque maxima, in rem fiebant, recognouiſſe. Illud, maturiſſimis conſiliis tunc interceſſit, quod qui biduo ante, receptui cecinerat, *Vezirius*, *vigeſimo nono Auguſti* die, tot ſuorum cladibus factus prudentior, vltima quæque tentaturus, redierit. Non poſſum non, verba WAGNERI, de re ancipiti, & in vtramque fortunam prona, iſthic adſcribere: *Spahiorum* agmen, ſecundum Danubii oram, ab veteri Bu-

adeſt iterum iterumque Vezirius:

prælio anciſpiti reiicitur.

„ da profectum, pars in *Paulinam* vallem, pars in vallem colli huic
„ ac veteris Budæ campo, interiectum, pars ex aduerſo *Sueuorum*
„ montis, velut tribus ſimul locis inuaſuri, ſe diuiſere. Ter mille *Ia-*
„ *nitſchari*, ad ſuperi montis caput procurſu delati, in *Iſabellæ Inſulam*
„ traiectum parabant; tormentis abacti, ad inferius oppidum conuo-
„ lant, obrutisque celeritate mirabili, ſtationibus aliis, eluſis aliis, re-
„ uulſis lacertorum robore vallis, repagulis reſciſſis, in Danubium ſe
„ coniiciunt, eo circuitu intra muros penetraturi. *Aſtius Baro*, vir
„ longe impigerrimus, poſtquam eos intra teli iactum habuit, dato ſclo-
„ petariis ſigno, multos interficit, cæteros, repetita iaculatione, & ar-
„ matis *Saichis* ita percellit, vt ex aquis eluctati, ſecundum oppidi mu-

„ rum

vagy amit újonnan kellett létesíteni a sáncok megerősítésére, nagy erőfeszítéssel befejezték. A *Sváb*-hegytől egészen a külső sáncokig vezették a szekerekből s málhákból összekapcsolt szekértorlaszt. Az állásokban levő és az állásokból kiküldött katonaság szünet nélkül átfésülte a völgyeket és az ellenség rejtőzésére alkalmas helyeket, mert amint a szökevények elmondták: másnap megpróbál áttörni 3000 válogatott *janicsár*, akiket e műveletre hatalmas ígéretekkel vettek rá. E készülődések közepette telt el a nap, mikor az esti szürkületben az ellenséges tábor irányából fölszálló porfelhő jelezte a miéinknek, hogy a barbárok elindultak. S ez is volt a helyzet. Az egész éjszakát tűz mellett, ébren töltötte a hadsereg. Virradatkor az ellenség hosszan elnyúló arcvonalban a mieinktől látótávolságra ért. Ám ők is kialakították a kijelölt hadrendet, hogy készen legyenek a helytállásra, ha a török harcolni akar, vagy ha betörésével a sáncokat meg akarná támadni. A *vezír* azonban türtőztette magát, s szinte egész nap a *császáriak* előtt állt, majd, mint szokta, az éjszaka beálltával visszatért *Ercsibe*, hogy két nap múlva ismét megjelenjék.

Az ellenség a mieink látóhatárára érkezik, majd távozik.

CIV. §

Ez a körülmény igen kedvező volt a miéinknek, mivel már közeledtek a *Scherffenberg* csapatai is, valamint az árok feltöltésére volt idejük a munkásoknak. Keresztben összerótt gerendákat vertek le támasztóoszlopok gyanánt, hogy ha a szükség úgy hozza, hidat fektethessenek rájuk, s föl lehessen őket használni a végső támadásban. Mert végülis mind a *Lotharingiai*, mind a többi vezér tervei arra irányultak, hogy Isten segedelmével a végső símítást elvégezzék ezeken az igen fáradságos munkákon, Hosszú lenne aprólékosan számbavenni az összes előkészületet, amit a lehető legnagyobb gonddal s pontossággal végeztek el. A jókor való tervek megvalósítását az hátráltatta, hogy a *vezír*, aki két nappal azelőtt visszavonulót fúvatott, *augusztus 29-én* övéi oly sok vereségén okulva, visszatért, hogy még utoljára mindent megpróbáljon. Nem tudom megállni, hogy erről a kétséges, mind a jó, mind a balszerencsés kimenetelre egyaránt alkalmas dologról ne idézzem WAGNER szavait: „A *szpáhik* hadoszlopa a Duna partján, Óbudáról indult, majd 3 ágra oszlott szét, hogy egy részük a *Pálos*-völgybe, más részük az eme domb és az Óbudai síkság közt levő völgyben, ismét mások a *Sváb*hegyről támadjon. 3000 *janicsár* az előbb említett hegy fejéig előrenyomul, s átkelést készít elő *Szent Erzsébet szigetére*, de az ágyútűz visszakergeti őket. Ekkor az alsóvároshoz száguldanak, s egyes állásokat bámulatra méltó gyorsasággal elrontanak, másokat kijátszanak, s puszta kézzel tépve ki a cölöpöket a Dunába vetik magukat, hogy azon a környéken hatoljanak be a falak közé. *D'Asti báró*, ez az igen serény ember, miután lőtávolságon belül értek a törökök, jelt ad a muskétásoknak, sokakat megöl, a többit a sorozatos lövésekkel s a fölfegyverzett *sajkákkal* úgy szétveri, hogy a vízből kifelé igyekezve, nem törődve a mellvédről rájuk zúduló golyózáporral, a város fala mentén

Újabb alkalmuk nyílik a császáriaknak, *hogy a dolgot bátran folytassák.*

Újra meg újra megjelenik a vezír.

Válságos csatával visszaverik.

bejáratot keresnek. Igen kevesen tudnak fölmászni a faépítményeken a falakra, de még fel sem jutnak, előbb terítik le őket a jól irányzott golyók. A magukkal hozott létrák sem érnek föl a fal magasságáig. Itt tehát lemondanak a sikerről, és saját lovasaik védelmében máshol kísérlik meg újra az áttörést. Futás közben szembeveti velük magát a közelben őrködő *Mercy*. Soknak sikerül elmenekülni Óbudáig, az elszántabbak viszont dühükben széttépik a szekerek, vasfogas gerendák, málhák alkotta torlaszt, és a sáncon belülre kerülnek. Itt azonban körbeveszik őket a *Mercy-, Serau-, Heissler*-ezredek, s reménytelen, de elkeseredett küzdelmet vívnak velük. Egy török, aki két sebből vérzett s már érezte a halál közeledtét, hogy bosszúlatlan ne essék el, s keresztények közé vetette magát, s szablyáját roppant erővel vágta *Mercy* koponyájába, akit ruhái ragyogásáról a Fővezérnek hitt. Mercy eleste igen nagy veszteséget jelentett a császárnak, hiszen okosságát semmi csel, bátorságát semmi veszély nem törte meg. Igen nagy vezér s katona volt egyszerre, aki bölcs tanácsokat adott, s még bátrabb volt a tervek kivitelezésében. *Mercy* lába előtt alezredese és igen sok más tiszt is elesett. Addig tartott ez a véres küzdelem, míg a *Pálffy*-ezred alezredese néhány századdal együtt fölmentésükre nem sietett. A futásnak indult törökök útját *brandenburgi* csapatok állták el. Mikor tehát mindenünnen körbevették őket, végső erőfeszítésükben roppant nagy öldöklést vittek végbe. Maga a Fővezér is életveszélybe került, mikor *Mola* főlovászmestert lekaszabolták mellette. Mikor a létszámban megfogyatkozott és erőben is megtört törökök a hosszú csatába kimerülve már a lovak gyeplőjét sem tudták tartani, a tábori szolgák s 200 markotányos megölte vagy elfogta őket, s végülis a 3000 *janicsárból* 2200-nál is több elpusztult. A várba egy sem jutott be. 50 zászlót zsákmányoltak tőlük. A szomszédos dombokon álló lovasság társai vesztét látva hanyatt-homlok visszamenekült a sereghez, melyet az egész idő alatt csatarendben tartott a *vezír*. Az ostromlás befejeztéig kisebb csatározásokon kívül nem is próbáltak meg semmit." Eddig WAGNER.

CV. §

Megérkezik a táborba a Scherffenberg-*csapattest.*

Miután a vereség (vagy inkább a szégyen) visszaverte a *vezírt*, még ugyanazon a napon megérkezett a *Scherffenberg*-hadtest, s bőkezűen s jó reményektől eltelve szinte ünnepeltek. Úgy intézték a vezérek a bevonulást, hogy szépen széthúzták a hadsorokat, s így a valóságosnál sokkal nagyobbnak tűnt a táborba bevonuló csapattest. Az ostromlottak egyre szomorúbb pillantásokkal mérték föl a falakról az újabb segítséget, mert megértették, hogy a megnövekedett létszámú keresztény hadsereg veszedelmes lesz számunkra. Az egész csapattest ugyanis összesen 12 000 főt számlált: gyalogos ezredek: *Scherffenberg-, Spinola-* és

„ rum, aditum quærerent, ſpreta pilarum grandine, vndique e lorica de-
„ pluente: pauculi per lignorum ſtruem in murum haud citius eniſi,
„ quam certis glandibus proſternerentur. Neque quas attullerant ſcalæ,
„ muri veſtigium æquabant. Ergo, deſperato ſucceſſu, ad ſuorum equi-
„ tum ſubſidia ſe recipiunt, alibi ingreſſum retentaturi. Fugientibus,
„ pone excubans *Mercius* opportune ſe obiecit. Veterem Budam fu-
„ ga euaſere permulti, ferociores cæteri, ira animos ſtimulante, disiecto
„ carrorum, ericiorum, impedimentorum ſepimento, intra vallum ſe
„ induere. Hic ab *Mercia*, *Saurauia*, *Heiſteriana* dimacharum legio-
„ nibus circumuenti, certamen, quale cum deſperatis ſolet, peracre
„ edidere. Turca quispiam, e duobus vulneribus moriendum ſibi præ-
„ ſentiens, ne inultus caderet, in medios Chriſtianos impetu euectus,
„ *Mercium*, quem e veſtium ſplendore, pro Duce æſtimabat, impa-
„ cto in cranium acinace, ingenti vulnere ſternit, præcipua Cæſaris ia-
„ ctura, virum amittentis, cuius ſagacitatem, nullæ inſidiæ, nulla pe-
„ ricula virtutem frangerent; ſummus idem dux & miles, qui & ſa-
„ pientiſſime conſuleret, & fortius etiam conſulta exequeretur. Ad
„ *Mercii* pedes, eius pro-tribunus, & præfecti permulti, cecidere. Te-
„ nuitque ſanguinarium certamen, dum *Pálffianæ* pro-tribunus, tur-
„ mas aliquot, ſuppetias adduceret. Fugientibus, *Brandeburgicæ* copiæ
„ viam occupauere. Ergo, in orbem collecti, ſupremo virium conni-
„ ſu, vndique nempe concluſi, magnam ſtragem edunt. Dux ipſe,
„ in graui diſcrimine fuit, *Mola*, ſtabuli præfecto, ad eius latus occi-
„ ſo. Numero denique ac virtute fracti, atque e multiplicis prælii
„ labore, vix iam equorum fræna regentes, a calonibus ac ducentis
„ lixis interfecti alii, aut capti, e ter mille *Ianitſaris* duobus milli-
„ bus ac ducentis plures cecidere. Intro nemo penetrauit, ſigna quin-
„ quaginta capta. Qui in vicinis tumulis conſtiterat, equitatus, ſo-
„ ciorum clade turbatus, effuſe ad ſuum, quem in acie interim te-
„ nuerat *Vezirius*, exercitum refugit. Neque deinceps, ad oppugna-
„ tionis finem, præter velitationes, quidquam eſt tentatum. Ita
WAGNERVS.

§. CV.

REiecto *Vezirio*, clade, an ignominia maiore, *Scherffenbergianum* agmen, in caſtra, eodem receptum die, ouationem, multo quam futura erat, & liberaliorem fecit, & pleniorem ſpei optimæ. Rem ita adornauerant duces, vt laxatis, quam ſpecioſiſſime ordinibus, maiorem, quam pro numero, exercitum referrent, in caſtra ſubituri *Scherffenbergiani*. Ac, ſpectauere omnino, de mœnibus, recentes has ſuppetias, obſeſſi, eo triſtiore obtutu, quo magis aduertebant, perniciabilem ſibi fore, hanc tantam Chriſtianorum acceſſionem. Enim vero, duodecim mille capitibus, agmen vniuerſum cenſebatur. Fuere vero legiones pedeſtres: *Scherffenbergia*, *Spinolæ* & *Se-*

Venit in caſtra, Scherffenbergianum *agmen*:

Serenia; equeſtres, *Saxo-Lauenburgica*, *Veterania*, *Picolominea*; dimacharum, *Töttuini*, & *Magni*; Hungarorum denique, *Cſákiana*, leuioris armaturæ legio. Validis adeo ſuppetiis, læti duces, inſequendum *Vezirium* putauere, vt gemina victoria, murali hinc, campeſtri illinc, tam diuturnos, & ſanguinarios labores, coronarent. Atque, non erat ſane improbandum conſilium, ſi tota circum caſtra, acceſſus item, & opera reliqua, contra vrbem, pari vbique militum robore, obfirmari potuiſſent; ſed, cum lectiſſima exercitus pars, in aciem educenda fuiſſet, aleæ pleniſſimam; præſidiarii vero, vltima quæque tentaturi, per noſtrorum abſentiam, haud ſine ratione, exiſtimarentur: facile ab eo inſtituto, auctoritate *Lotharingi*, abduci ſe paſſi ſunt, qui conſuluerant: maxime, quod viderent, maiore ſucceſſu, ad ſupremam oppugnationem, vltimos adparatus inſtitui poſſe, quam foris hoſtes inquiri, cum ne ſic quidem deeſſent, cum quibus pugnandum fuerit. Ergo, datum id machinatoribus negotii eſt, vt geminarent ictus, farcirentque tormenta, catenatis globis, & peſte quacunqne alia. Operæ, partim vimineos aggeres, per deſignata loca, educere, partim reuellere vallos, iuſſæ ſunt: cunicularii, ad grandem ſemilunam, opportune egeſta humo, ne illinc nocere poſſet hoſtis, continenti adſiduitate, effecerunt. Feruebat, vniuerſim, per caſtra, opus, tanta alacritate, vt miles, non iam de cruenta oppugnatione, ſed adparatiſſimo quodam, & auguſtali epulo, quod ſibi dandum eſſet, cogitare viſus ſit. Duces, ipſi, ac minores præfecti, cum vulgaribus operis, militeque gregario; hi faſces componere, ligare illi, alii ſcalas compingere, præfigere decempedes harpagines, & nihil non moliri, quod erat vſui futurum, in decretoria adgreſſione.

inſequendi Vezirii *conſilia, reprobat* Lotharingus:

vltimi, ad parandam adſultui viam, labores:

militis alacritas: & in comparandis adparatibus, ardor.

§. CVI.

HAc animorum, iuxta & virium contentione, elaborabatur; cum e militaris ſenatus conſulto, *Calendæ Septembres*, deſtinantur, quibus vltimus fieret adſultus. qui, vt eo eſſet expeditior, immiſſi ſunt in ruinas, e ducibus, periti rimatores, qui pertentarent murorum quaſſaturas, notarentque loca, ad enitendum maxime procliuia. Vt compertum eſt, quomodo ſe haberent omnia, *Lotharingus*, has, cum ſenatu, adgreſſionis leges, ordinemque, pertulit. *Primo*, ſimulandam, latere ſiniſtro, adgreſſionem, reuera autem, dextro illo adſiliendum, omni ope ac contentione: quadragenum hominum ordo; deni ſiclites, in recentes ruinas; quindeni, e receptaculo grandis ſemilunæ, totidem per aggerem, haud procul a turri, in foſſa exſtructum, inuaderent. *Deinde*, vt ad duo millia quingentos, qui alioquin in acceſſibus eſſent, ſex millia adiungerentur. Horum, terna millia, partim equitum, partim peditum, pone ruinas, in ſubſidiis ſtarent; quingenti, variorum ordinum præfecti, tri-

Deſignatur dies, adgreſſioni decretoriæ:

eius ordo legesque:

Serényi-; lovasezredek: a *Sachsenlauenburg-*, a *Veterani-*,*Piccolomini*-ezred; dragonyosok: Dettwin-, *Magni*-ezred, s végül a magyarok *Csáky*-féle huszárezrede. Ez az igen erős segítség jó kedvre derítette a vezíreket, és úgy vélték, üldözni kell a *vezírt,* hogy kettős győzelemmel: itt a falak elleni, amott a harctéri győzelemmel koronázzák meg a hosszú, véres és fáradságos küzdelmet. S ez nem is volt teljesen rossz elgondolás, ha közben mindenütt megfelelő erővel lehetett volna biztosítani az egész tábort, az ostromárkokat és a város ellen irányuló ostromműveket. Nagy kockázatot jelentett volna, hogy a hadsereg legválogatottabb részét állítsák csatasorba, mert a várőrség a mieink távollétében a legvégsőkig mindent megpróbált volna. - Így aztán könnyen hagyták, hogy a *Lotharingiai* lebeszélje őket erről a tervről; látták ugyanis, hogy többet ér, ha megteszik a végső előkészületeket az utolsó ostromra, mint ha kívül az ellenséget üldözik, mivel még így is épp elég ellenséggel kellett fölvenni a harcot. Parancsba adták tehát a tüzéreknek, hogy kettőzzék meg a lövetést, tömjék tele az ágyúkat láncos golyókkal s mindenféle más dögvésszel. A munkásoknak megparancsolták, hogy vesszősáncokat emeljenek a kijelölt helyeken, valamint, hogy ássák ki a cölöpöket. Az aknászok a nagy rondellánál szakadatlanul hordták ki a földet, nehogy ezen a részen az ellenség ártani tudjon. A táborban mindenütt oly lázasan folyt a munka, hogy szinte úgy tűnt, nem is egy város véres ostromlására, hanem valami pompás fejedelmi lakomára készülnek. Maguk a vezérek és az alacsonyabb rangú tisztek is részt vettek a munkákban a közrendű munkásokkal s a közkatonákkal együtt: itt rőzsenyalábokat készítettek, ott összekötözték, mások létrákat ácsoltak, tízlábnyi kampókat erősítettek rájuk, s mindent elkészítettek, ami a döntő támadásban hasznosnak ígérkezett.

A Lotharingiai *elutasítja a* vezír *üldözésének tervét.*

Az utolsó munkálatok a roham előkészítésében.

A katonaság serénysége és a fölszerelés összegyűjtésében megmutatkozó lelkesedése.

CVI. §

Ilyen lelkes erőfeszítésekkel dolgoztak, mikor a haditanács döntése alapján *szeptember 1-re* kitűzték az utolsó rohamot. Ennek előkészítéséül a romokra küldték a vezérek a felderítőket, hogy vizsgálják meg a falak réseit, s jelöljék meg a támadásra leginkább alkalmas helyeket. Miután tájékozódtak a helyzetről, a *Lotharingiai* a haditanáccsal együtt kihirdette a támadás rendjét. *Először,* a bal odalon támadást kell színlelni, valójában a jobb oldalon kell rohamozni teljes erővel és kitartással; 40-40 emberből álló hadsor: mégpedig 10 *siclites* az új romokon, 15-15 a nagy rondella fedezékéből, ugyanennyi a toronytól nem messze, az árkokban épített sáncon keresztül támadjon. *Továbbá,* az ostromárkokban őrködő 25 000 katonához még 6000 csatlakozzék. Ezek közül 3-3000 lovas ill. gyalogos a romok mellett álljon tartalékként. 500 különböző rangú tiszt,

Kijelölik a döntő támadás napját.

Ennek rendje.

3 ezredes, ugyanannyi alezredes, 7 őrnagy, 40 kapitány, 80 hadnagy kövesse *Souches*-t és *Diepenthalt*. *Végül,* a roham rendje a következő legyen: gróf *Ötting,* a rangidős ezredes *Malowitz* alezredessel és egy hatszáz fős gyalogos osztaggal az egyik oldalról dél felé; a másik oldalon, mely a lenyugvó nap felé néz, *Spinola* támadjon ezer harcossal; *d'Asti báró* a nagy fedezékből törjön elő, a másik csapat az ároknak, az ehhez a dombhoz közeli végét s 600 katona az ellenség széles ebben szétterjeszkedő fedezékeit támadja meg. Akiknek az első fal mellvédjéről a második árkába kellett menniök, létrákat s petárdákat vigyenek a még meglévő karók eltávolítására; a gyalogosok megfelelő fegyvereket: gránátokat, alabárdokat, lándzsákat, a lovasok pedig pisztolyokon kívül nagyobb karabélyokat vigyenek magukkal; a dragonyosok a puskák elsütése után az azokra illesztett szuronyokat használják. A többiek, ki-ki a maga helyén, ahogy parancsolták nékik, részben a harcolóknak fegyvert s a szükséges hadieszközöket szolgáltassák, részben szállítsák el az összecsapásból a sebesülteket. Miután kihirdették a támadás rendjét, a katonaság tisztálkodott, fegyvert tisztított, s szürkület felé szerte az állásokon a vezérek parancsait várta. Mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy virradatkor végre kell hajtani az eltervezett dolgot. S így mindenben megegyeztek volna a vezérek, ha a *Bajor* nem lépett volna közbe azzal, hogy csak egyetlen napot kér magának, amit állandó veretéssel a meredek romok elegyengetésére fordítana. A *Lotharingiai* nem szívesen egyezett bele. Még aznap bevonultak a táborba a válogatott katonákból álló *svéd-brémai* csapatok. Ugyanebben az időben megjelent a táborban *Strattmann kancellár* is, akit a császár küldött. Érkezéséről mind a vezérek, mind a katonák közt mindenféle híresztelések terjedtek. A hevesebbek azt beszélték, hogy parancsot hozott: a *vezírt* nyílt harccal kell megtámadni; mások azt rebesgették, hogy a császár bíztatására le akarja beszélni a *Bajort* a várpalota ostromáról; s voltak olyanok is, akik azt gyanították, hogy a hadvezérek közt elharapódzott versengésnek akar véget vetni. Egyik sem volt igaz. Azért jött, hogy lelkesítse a vezéreket s felülvizsgálja az elvégzett munkát, hogy beszámolhasson a császárnak az ostrom ügyének állásáról. Ennek a hivatalos embernek a látogatása azonban néhány emberben kishíján sértődést keltett. Ezalatt a *Bajor* úgy használta föl *szeptember 1-ét* a maga javára, hogy igen kis idő alatt jelentős munkát végzett a romok elegyengetésében. Estefelé figyelmeztetik a vezéreket, hogy övéikkel együtt legyenek készen másnapra, mert a várost még virradat előtt minden bizonnyal meg fogják támadni. Ki-ki megtette a maga kötelességét, s hajnalra teljesen készen állott a katonaság, mélységes csöndben várta a támadásra a jelet. Mivel azonban nem ismerték még a vezír mozgásait, s joggal lehetett attól tartani, hogy az árulók „jóvoltából" a *császáriak* tervei az igen ravasz *Abdinak* addigra már tudomására jutottak, délutánra halasztották a támadást. Megparancsolták tehát a trombitásoknak, hogy fújjanak visszavonulót.

A kihirdetett rohamot a Bajor *kérésére elhalasztják.*

Strattman *kancellár a táborba érkezik.*

Nem mindenki fogadja lelkesen.

Az utolsó parancsok a rohamra.

tribuni tres, totidem ſubtribuni, ſeptem legionum ſtructores, quadrageni centuriones, octingenti ſubcenturiones, *Suſam*, ac *Dippenthalium* ſequerentur. *Denique*, adſultus ordo talis foret: vt *Oetingius* comes, tribunorum vetuſtiſſimus, cum *Maloviczio* protribuno, ac ſexcentorum peditum cohorte a latere, meridiem verſus; latere altero, occidentem ſolem reſpiciente, *Spinola*, cum mille bellatoribus, rem gere rent; *Aſthius Baro*, e grandi receptaculo prorumperet; manus alia, foſſæ extremum, huic vicinum tumulo; ſexcenti præterea milites, reliquos hoſtium receptus, quo latius diſtraherentur, inuaderent: quibus, e lorica primi muri, in foſſam ſecundi eundum erat, ſcalas, ac pyloclaſtra, ad emouendas, quæ ſupererant, ſudes: pedites, idonea arma, pyrobolos, bipennes, lanceas; equites, præter manuarias, e cingulo, fiſtulas, maiores ſclopos ſecum adferrent; deſultores, poſt diſploſas fiſtulas, gladiolis, ſclopis præfixis, vterentur; reliqui, ſuis quique locis, vti iuſſi erant; partim pugnaturis, arma & neceſſaria bello inſtrumenta, miniſtrarent; partim ſeducerent e conflictu ſauciatos. Promulgato, adgreſſionis hoc ordine, miles, curare corpus, polire arma, & ſub diluculum, per ſtationes, mandata ducum, opperiri iuſſus eſt. Nemini erat dubium, quin orta luce, deſtinatum opus, exſequendum eſſet. Atque, ita omnino inter duces conuenerat; niſi *Bauarus* interceſſiſſet, diem ſibi vnicum dari rogitans, quem abſtergendæ ruinarum aſperitati, perpetua verberatione, impenderet. Conſenſit, non grauate, *Lotharingus*. Eadem luce, *Sueco-Bremenſes* copiæ, delecto milite conſtantes, ad caſtra acceſſere. Aderat, ſub idem tempus, *Stratmannus* quoque, *Cancellarius*, a Cæſare miſſus. Varium, de eius aduentu, cum inter duces, tum inter milites, murmur oritur; aliis, aliam obtendentibus cauſſam. Ferociores, noua adtuliſſe mandata ferebant, de *Vezirio*, aperto marte adoriundo; alii, plane adfirmabant, *Bauarum*, hortatu Cæſaris, a caſtelli oppugnatione abducere velle; neque deerant, qui gliſcentes, inter duces belli, ſimultates, oppreſſum veniſſe, exiſtimarent. Nullum horum fuit: accendendorum ducum, & inſpiciendi operis cauſſa, acceſſerat, vti teſtari poſſet apud Cæſarem, quo loco res obſidionis eſſent. Sed, parum aberat, quin in offenſam a nonnullis, togati hominis ſpeculatio, verteretur. *Bauarus* interim *Calendas Septembres*, ita in rem ſuam vertit, vt tantillo temporis ſpatio, eximium operæ pretium, in detergendis ruinis, feciſſe viſus ſit. Ergo, monentur, ſub ferum diei duces, vti, promti ſint cum ſuis, expeditique in craſtinum; adoriendam vrbem fore, certo certius, antequam prorſus illuceſceret. Fecere ſinguli mandata, ſtetitque, ſub auroram, paratus miles, ſummo ſilentio, adgreſſionis ſignum præſtolaturus. Verum, quod *Vezirii* molitiones ignorabantur adhuc, & iuſtus ſuberat metus, ne maleficio proditorum, deſtinationes *Cæſarianorum*, ſagaciſſimo *Abdyo*, iam tum innotuerint; dilata, in tempus poſt meridianum, fuit oppugnatio. Itaque, receptui canere iuſſi æneatores,

differtur, ad Bauari *preces, promulgatus adſultus:*

Stratmanni *Cancellarii, in caſtra aduentus:*

non ab omnibus æque acceptus:

vltima, de adſultu, mandata.

tores, cum in ſuas ſtationes diſcederet miles, fidem fecit obſeſſis, nihil eo die, adtentatum iri amplius: dum interim, duces, obire cohortes, rogare, monere, hortari, & ad præclaros auſus accendere.

§. CVII.

Fit, ad editum ſignum, decretoria adgreſſio:

TVrmæ, leuiorum equitum, exploratum miſſæ, vbi eſſet, quidque occepturus putaretur *Vezirius*, reduces, tuta circumquaque nunciant omnia. Proinde, nihil cunctandum ratus *Lotharingus*, aciem inſtruit, datoque, ſex machinarum fragore, quas in *Sueuorum* monte, diſplodi iuſſerat, adſultus indicio, rem, inuocato numine, adoritur. Multi, variisque linguis, adſultus hiſtoriam, eleganter, non minus, quam copioſe, in litteras retulere; ſed WAGNERO profecto, nemo, ſeu elegantius, ſeu copioſius: cuius ideo, ſcitiſſime factam hypotypoſin, eo adſcribemus libentius, quo pauciores datum eſt, tot confertà pericula, capta ex arena conſilia, datas, acceptasque momento clades, commutatam ſubito fortunam, & conſequutos, breuiſſimo tempore, triſtes lætosque euentus, quaſi in tabella, ſine moleſtia lectorum, ſuaui comtaque oratione, poſſe depingere. In

eius facies, verbis Wagneri *deſcribitur.*

„ vtrumque ruinarum latus, *inquit*, *(d.)* incurſum, eſt ardore, & præ-
„ ſentiſſimæ necis contemtu incredibili. Subeunti *Spinolæ*, diſcrimi-
„ nis ac laboris ſumma incumbit. Intra hiantis muri ruinas, ſe guber-
„ nator ipſe, cum præſidii ſuperſtitis flore, iniicit, ſolitis vlulatibus,
„ cum cæleſtia Mahometis auxilia inuocat, tum ſuorum animos exa-
„ cuit; deſtinatis ictibus primos, aduerſus tendentium ordines, ſternit.
„ Cadit inter primos, *Baro Aſthius*, cum volonum præcipuis; non in-
„ de terretur *Germanus*; per ſociorum cadauera, per plumbeum im-
„ brem enititur, confertis ordinibus; cædibus ardor creſcit; repu-
„ gnant acerrime *Turcæ*, vt adeo, velut æquata virtute, diu æqua eſſet,
„ & ſuſpenſa partium fortuna. Interim, parte altera *Oettingius* ſupe-
„ rata, cum lateris eius decliuitate, tum fortiſſime repugnantium *Tur-*
„ *carum* pertinaci iaculatione, ruinis potitus, ſimul *Spinolæ* reſpirandi
„ copiam fecit, ſimul, ad viciniores muris domos, perrupit. Aream
„ *Ianitſarorum* globi oppleuerant, & affluebat, velut ad ſupremam ne-
„ ceſſitatem, quidquid arma ferret; illi, pro ſalute, hi pro victoria
„ virium irarumque contentione vltima, depugnant. Qui *Spinolam* ſti-
„ terant hactenus, huc, velut ad propius periculum, accurrunt. Itaque,
„ ſe cum *Oettingio* coniungit ille, conſertisque velut manibus, ordini-
„ bus denſatis, ac pedetentim progredi iuſſis, repetitur impreſſio; in
„ cadentium locum, recentes ineunt; nusquam remittitur iaculatio.
„ Tantam vim, non ferentibus *Turcis*, iamque præſentis exitii imagine
„ perturbatis, & palam cedentibus, creſcunt animis noſtri, prorutis-
„ que vallis, ericiis, receptibus omnibus, in princeps compitum ir-
„ rumpunt, inſequuntur ſubſidia, omnibus partibus miles infunditur.
„ Turcæ, ſero nimirum, ſublatis candidis vexillis, pars in obuias
„ ædes,

d.) Libro IX. p. 721. ſeq.

Erre minden katona a saját állására távozott, s az ostromlottakkal elhitette, hogy aznap már semmit nem kísérelnek meg. A vezérek ezalatt körbejárták a csapatokat, kérlelték, figyelmeztették, buzdították s jeles merész tettekre lelkesítették őket.

CVII. §

A megadott jelre elkezdődött a döntő támadás.

Néhány huszárszázadot földerítésre küldenek, hogy hol van s mire készülhet a *vezír*. Visszatérve jelentik, hogy körös-körül minden biztonságos. Úgy véli tehát a *Lotharingiai,* hogy habozás nélkül hadrendbe kell állni, majd a *Sváb*-hegyen elsütött ágyúkból hat lövéssel jelet ad, s a rohamjelre Isten nevében nekilátnak a dolognak. Sokan és sok nyelven választékosan is meg terjedelmesen is írásba foglalták már a roham történetét, de WAGNERNÉL bizonyosan senki nem választékosabb s nem is részletesebb. Összefoglalását tehát azért is szívesen idézzük, mert keveseknek adatott meg, hogy a sok összetorlódó veszélyes helyzetet, a hirtelen váratlan terveket, a rövid időn belül adott s kapott veszteségeket, a szinte pillanatonként váltakozó szomorú és örömteli eseményeket mint valami tablón az olvasók untatása nélkül, ízes és jól szerkesztett stílusban tudták volna bemutatni. Így ír: *(d:)* „Mindkét oldalon sebtiben megrohanják a romokat, a folyton fenyegető közeli halált szinte hihetetlenül lenézve. A legnagyobb veszély s fáradság *Spinolára* nehezedik. A megmaradt várőrség színe-javával maga a várkapitány védi a tátongó fal omladékait, s szokott üvöltözéssel hívja Mohamed égi segítségét, szítja övéi lelkesedését, s jól irányzott lövésekkel teríti le az ellenük támadó hadsorokat. Az elsők közt hal meg *d'Asti báró* az önkéntesek legkiválóbbjaival együtt, de még ez sem tántorítja el a *németeket;* társaik holttetemein, a golyózáporban sűrű sorokban támadnak. A veszteségek csak növelik a lelkesedést. A *törökök* elkeseredetten ellenállnak, s úgy tűnik, hogy egyforma bátorságuk miatt sokáig eldöntetlen maradt az ellenfelek hadi szerencséje. Ezalatt a másik részen *Ötting* fölmászik a lejtőn, s az igen elszántan ellenálló törökök tüzelése közepette birtokba veszi a romokat, s ezzel rögtön lélegzethez juttatja *Spinola* csapatát, egyszersmind egy áttöréssel eljut a falakhoz közeli házakhoz. A levegőt megtöltik a *janicsárok* lövedékei, akik mintegy érezve a végveszélyt, minden megragadható fegyvert odahordtak. Azok létükért, emezek a győzelemért harcoltak erejük végső, dühödt megfeszítésével, Akik eddig *Spinolát* föltartóztatták, idefutnak, hiszen itt fenyeget közelebbről a veszély. Spinola tehát egyesül *Öttinggel,* s így összefogva összetömörítik a hadsorokat, s lépésről-lépésre hátrálásra kényszerítik a törököket, s ezzel elkezdik az újabb előrenyomulást. Az elesettek helyére friss erők lépnek, egy percre sem hagynak föl a tüzeléssel. A *törökök* nem bírják föltartóztatni ezt a nyomást, s már szemük előtt lebeg a közelgő pusztulás: megzavarodnak, hullanak a nyílt színen. Erre a mieink fölbátorodnak, s a cölöpöket, a vasfogas gerendákat s mindenféle más akadályt elrontva betörnek a főtérre. Nyomukban jön a tartalék, s minden helyet elözönöl a katonaság. A törökök már túl későn emelik föl a fehér zászlókat egy részük a szemközti házakba,

Wagner *leírása az ostromról.*

d.) IX. könyv. 721 skk.

az alsóvárosba, legtöbben pedig a vár területére igyekeznek. Kevesen menekülnek meg a pusztulásból. Fegyveresek és fegyvertelenek válogatás nélkül hullanak, mert a katonaság nem fékezi a dühét. Barbárvértől patakzanak az utcák, az egykor virágzó várost borzalmas öldöklés rútítja. Mindezt a sarok-toronyból szemléli a *Lotharingiai* és az örvendetes események hírnökeként a császárhoz meneszti *Commercy* herceget. *Souchesnek* megparancsolja, hogy a katonaságot tartsa vissza az öldöklés tól és a fosztogatástól, s a városon belül állítsa őket hadirendbe. *Croy* a piacot és a főbb állásokat foglalja el. Mikor hírül adják a parancsokat, egy mindenre elszánt *janicsár*csapat összegyűlik a Zsidó utcában, s a várkapitány buzdítására újabb összecsapás bontakozik ki, amely a halálra szántakkal szemben inkább csak nehéz, mintsem hogy hosszú lett, ugyanis mikor már sokat golyók s lándzsák lőttek s döftek át, futásnak eredtek a várpalota felé, nehogy hátulról bekerítsék őket. Egyedül a várkapitány állt meg szilárdan az állásában, ócsárolva övéi gyalázatos viselkedését, és sok sebben vérezve, de a bátor vezér hivatásához híven halt meg. Mikor ezt a csoportot szétszórták, az árkokkal, sáncokkal szabdalt, hulláktól járhatatlan utakon szerte előnyomuló győztesek újabb veszedelembe kerülnek. *Buda* minden talpalatnyi helyéért meg kellett harcolniuk. Betörik a *Fehérvári* kaput, s beözönlik rajta a szolgák tömege. Összevissza futkosnak a préda után. A várpalotából kitörnek a *törökök,* s néhányat közülük megölnek, a többieket megfutamítják, s ezzel megzavarják a katonák hadrendjét is, mert hiszen a vezérek óvatlanul jártak el, mikor meglazították a hadsorokat, hogy helyet adjanak a futkosó csőcseléknek. Ez a közbelépés volt a törökök utolsó kísérlete. Ekkorra már az összes fal, erődítés, utca be volt véve, s *Croy herceg* hátbatámadta a várpalotát erősen védelmező törököket. Ezzel megkönnyítette a dolgát a *bajoroknak,* akik még birkóztak a heves ostromban. Ők valamivel később rohamoztak, mint a császáriak, s rögtön az első előnyomulásnál elvesztettek 150 embert, s ez egyideig meg is állította őket. Végül újra harcba indultak, s át a számtalan akadályon az ellenséget a kertek szögletébe szorították be. S csak akkor ért véget a harc, mikor (meglátva *Croyt* s a már bevett város tüzeit) az összes török a kettős fallal körülvett térre gyűlt, s fegyvereit eldobva életéért esedezett. A *Bajor* megkérdezte a Fővezért, mi legyen a barbárokkal. A Fővezér a Választófejedelem belátására bízta a dolgot. *Strattmann* kieszközölte, hogy fogadják el megadásukat, azt mondta ugyanis, hogy dicstelen lenne a keresztényekre nézve, ha kegyetlenek lennének azok ellen, akik a jó katonák tisztét a végsőkig kitartó bátorsággal betöltötték. *Serényi* közölte a megadás feltételeit. 4 *császári* és néhány *brandenburgi* zászlóaljat a városba, a *Serau*-ezredet a romokra állították, a kapuk és a város körül erős őrség állt, hogy sehol ne legyen kiút. Ugyanilyen gondossággal intézkedtek a várpalotát illetően is. A győzelemnek tanúja volt a *vezír* is, aki szokása szerint a magaslatokra rendesen fölvezette a hadsereget, s igen gyorsan visszavonult, miután saját szemével látta a szerencsétlenséget. Miután mindent így elrendeztek, mindkét vezér a dicsőséges portól bemocskolva visszatért a városba. Egész éjszaka folyt az öldöklés és a fosztogatás, bár sok helyen ütött ki tűzvész, a zsákmány nagy részét nem engedték át a katonák kapzsiságának prédául". Íme, a *törökökkel* esett legszomorúbb tragédia!

„ ædes, in oppidum inferum, in arcis aream, plerique confugiunt;
„ pauci cædem euadunt, cadunt promiſcue armati, inermes, miles iræ
„ nullum modum ponit; ſanguine barbarico plateæ diffluunt, miſera-
„ bili ſtrage, vrbs florentiſſima deformatur. Speculatus iſthæc e turri
„ anguli *Lotharingus*, extemplo *Commercium* principem, lætiſſimarum
„ rerum nuncium, ad Cæſarem ablegat. *Suſæ* iubet: retineret ab
„ cæde ac direptione militem, & intra vrbem in aciem ſtrueret; *Croyus*
„ forum, ac præcipuas ſtationes occuparet. Mandatis vix dum per-
„ latis, fortiſſimorum *Ianitſarorum* agmen, in platea ab Iudæis dicta, ſe
„ in orbem colligit, ipſo gubernatore animos faciente, pugna exori-
„ tur, vti cum morituris, difficilior, quam diuturnior; telis namque
„ lanceisque confixi, ne ab tergo circumuenirentur, in arcem ſe fu-
„ ga coniiciunt; vnus gubernator, exprobrata ſuis infamia, perſiſtit in
„ ſtatione, multis vulneribus, fortiſſimi ducis officio immortuus. Dis-
„ ſipato hoc globo, per impeditas, foſſis, vallis, cadaueribus, plateas,
„ progreſſus victor, nouum diſcrimen adit: adeo per partes emorien-
„ dum fuit *Budæ*. Diffracta *Albenſi* porta, ingreſſa calonum turba,
„ incompoſita diſcurrere ad prædam cœperat. Erupere e caſtello *Tur-*
„ *cæ*, cæſisque pauculis, fugatis cæteris, ipſos militum ordines im-
„ pellunt, præfectorum incuria, qui laxatis ordinibus fugientibus ſpa-
„ tium facere debuerant. Fuit hic ſupremus intereuntium conatus.
„ Interim, muris iam omnibus, munimentis, compitis captis, *Croyus*
„ *Dux*, Turcarum terga, caſtellum fortiter tutantium inuadit, *Baua-*
„ *ris*que cum difficillima oppugnatione adhucdum luctantibus, pronio-
„ ra omnia facit. Aſſilierant hi aliquanto ſerius, quam Cæſarei, pri-
„ maque ſtatim impreſſione, centum quinquaginta deſideratis, abſtite-
„ rant tantiſper; dein inſtaurata pugna, perruptis obſtaculis innume-
„ ris, hoſtem, ad hortorum angulum compulerant, nec ante pugnan-
„ di finis eſt factus, quam conſpecto *Croyo*, vrbisque iam captæ in-
„ cendiis, vniuerſi ſe in aream, duplici muro cinctam, conferrent,
„ abiectis armis vitam deprecati. *Elector*, quid barbaris fieri vellet,
„ Ducem rogat. Dux, Electoris arbitrio rem permiſit. Effecit *Stra-*
„ *temannus*, vt in deditionem reciperentur, indecoram aiens fore
„ Chriſtianis ſæuitiam in eos, qui bonorum militum partes omnes,
„ tanta ad extremum fortitudine, adimpleſſent. *Serenius*, deditionis le-
„ ges conſcripſit. Quatuor *Cæſareæ* cohortes, ac *Brandeburgicæ* non-
„ nullæ, vrbi, *Saurauia* legio, ruinis impoſita, validæ ad portas, ac cir-
„ cum vrbem cuſtodiæ, ne qua effugium pateret, diſpoſitæ. eadem di-
„ ligentia caſtello prouiſum. Victoriæ teſtis ipſe *Vezirius* fuit, addu-
„ cto in ſuperiora loca, pro more, exercitu, hauſtaque oculis tanta
„ calamitate, celerrime regreſſus. Rebus ita procuratis, Dux vterque,
„ glorioſo puluere ſordidus, in caſtra rediere. Tota nocte, cæ-
„ dibus, ac direptioni vacatum; quamquam, coorta multis locis in-
„ cendia, magnam prædæ partem, militum auaritiæ ſubtraxere. En tra-
gœdiam, *Turcis*, longe omnium triſtiſſimam.

§. CVIII.

Captæ vrbis fama, gaudio perfundit orbem Christianum:

ISte, validiſſimæ, & late imperitantis vrbis, luctuoſiſſimus *Turcico* imperio, fauſtus contra, & tot laboribus votisque expetitus, orbi *Chriſtiano*, exitus fuit. Didita *(e.)* victoriæ fama, nulla ſub ſole Europæo, gens, religio nulla fuit, quin captam vrbem, non tam in LEOPOLDI, quam ſuis ipſius lucris, deputaret. Ergo, decretæ paſſim, ſupplicationes, ludi, & id genus feſtiuæ congratulationes, munera in populum ſparſa. *(f.)* Ceterum, duces, poſtero die, vrbem, ad triumphi modum, ingreſſi, repurgato, a barbarica impietate, *S. Stephani* templo, *Ambroſianum* hymnum decantant, editaque pietatis, in DEVM, victoriæ auctorem, non vna ſignificatione; armamentarium, tempeſtiua expugnatorum cura, ab incendio defenſum, recenſeri iubent. Inerant ducenta, varii moduli, tormenta; inſtrumenti bellici vis ingens, atque, per annonarias apothecas, ſuffecturus, in plures menſes, commeatus. Quo minus diutius immorarentur duces, cadauerum partim, partim fumantium adhuc ædium, tabo fœtoreque, prohibiti ſunt. Ergo, *Thingenius*, cum quatuor millibus, temporario præſidio, vrbi mpoſitus eſt: deditii, cæſorum cadauera humare iuſſi, operæ, ſarciendis quomodocunque munitionibus, admotæ ſunt. Miſeranda extra modum, & vltra quam reri poſſis, fœda, captæ vrbis facies exſtitit. Plura cadauerum millia, per compita ſparſa, iacuere, eo triſtiore obtutu, quod non virorum modo, ſed feminarum etiam, & tenellæ ætatis, multis ſaucia vulneribus, corpuſcula interiacebant; ne ipſis quidem interfectoribus, ſine miſeratione adſpicienda. Domus ſuperabat nulla, niſi pertuſa, conuulſa, ambuſta. In primis, arci indoluere, qui eius priſtinum habitum, vel viderant aliquando, vel nouerant ex hiſtoria. Nihil, ex ſplendidiſſima, & facta ad oſtentationem maieſtatis, regum hac ſede, erat ſuper, quam perforatæ, & procliues in ruinam, parietinæ, conquaſſatæ fornicum apſides, palatia, buleuteria, cœnacula, fœde extuſa, deraſæ turres, perfracta ambulacra, cellæque hiantes, ex quarum profundo, nihil non peſtilens exhalabat. Area, non ea quidem laxa, ſed quæ tamen, multum regiæ magnificentiæ olim referebat, hic ruinarum tumulis, illic, inſepultorum cadauerum congerie, propemodum inacceſſa fuit: reliquum, ne adtentari quidem, niſi poſt dies aliquot, potuit; non tam metu doli mali, ad quem toti facti ſunt barbari; quam ob madentes cruore, & cæſorum tabo,

Ducum Budam *ſubeuntium, pietas, & prouidentia:*

captæ vrbis miſeranda facies:

(*e.*) Libro IX. p. 724.

(*f.*) BRIETIVS auctor eſt, ad annum MDC LXXXVI. INNOCENTIVM XI. Pontificem ſummum, ipſo expugnationis die, XXVII. Cardinales, haud ſine numine, creauiſſe, quaſi diem honeſtaturus, quo BVDA, e barbarorum manibus eliſa eſt. Peculiare eſt, quod Senatus Budenſis, perſcripſit, cum lucubrationes has, nuper ad nos remiſiſſet: *Diem*, inquit, *vrbis occupatæ, aquilæ*, Budenſibus *hilarem faciunt. Nam cum, feſtum* S. STEPHANI *regis*, INNOCENTII XI. *indultu, ſecundo celebrant, atque ſolemni religioſaque proceſſione, ad locum glorioſæ expugnationis quotannis veniunt, ſub ipſa concione ſacra, ſubinde quatuor aduolant, factoque ſupra populum gyro, auferunt ſe iterum, neque poſtea comparent amplius.* Hæc Senatus, tacenda noluit: quippe, prodigii ſimilia.

CVIII. §

A város bevételének híre bejárja a keresztény *világot.*

Így esett ennek az erős, és nagy területek fölött uralkodó városnak az ostroma: gyászos volt a *török* birodalomnak, a *keresztény* világnak viszont szerencsés, még ha oly sok fáradságba és imádságba került is. Mikor elterjedt a győzelem híre, *(e.)* nem volt Európában egy nép, egy vallás sem, mely város elfoglalását nem is annyira LIPÓT, mint inkább a saját maga hasznának ne tartotta volna. Igen sok helyen rendeltek el hálaadó könyörgéseket, játékokat s más efféle ünnepélyes szerencsekívánatokat, s a nép közt ajándékokat osztogattak *(f.)*.

A Budára *bevonuló vezérek kegyessége és elővigyázatossága.*

Egyébként a vezérek másnap diadalmenetben vonultak be a városba, s miután *Szent István* templomát megtisztították a barbár mocsoktól, elénekelték Szent *Ambrus* himnuszát, majd miután ISTEN, a győzelem szerzője iránt minden módon kifejezték jámbor köszönetüket, szemlét tartottak a fegyverraktárban, melyet az ostromlottak gondosan megvédtek a tűzvésztől. 200 különböző kaliberű ágyút, roppant mennyiségű hadiszert, s az éléstárakban több hónapra elegendő élelmet találtak. Hogy tovább itt időzzenek a vezérek, abban a holttetemek és a még füstölgő házak ragálya és bűze akadályozta őket. Ideiglenes őrségül a városba helyeznek *Thüngen* parancsnoksága alatt 4000 katonát; azoknak a törököknek, akik megadták magukat, parancsba adták, hogy földeljék el az elesettek tetemeit, a munkásokat pedig az erődítések valamiképpeni helyreállítására vezényelték ki. Igen rettenetes és szinte elképzelhetetlenül mocskos volt a város állapota. Többezer holttest hevert az utcákon, s a látványt még az is szomorúbbá tette, hogy nem csak férfiak, hanem asszonyok s gyermekek sok sebbel borított tetemei is ott feküdtek, amit még azok sem tudtak szánalom nélkül nézni, akik megölték őket. Nem maradt egy ház sem, ami ne lett volna átlyukasztva, szétrombolva vagy ne égett volna ki. Elsősorban a várpalotát fájlalták, akik hajdani állapotában vagy látták valamikor, vagy a történelemből ismerték. Ebből a ragyogó és királyi fenség mutogatására készült székhelyből nem maradt más, csak átlyuggatott s rombadőlt falak, beomlott boltívek, paloták, tanácstermek, csúnyán bezúzott lakomázóhelyek, csonka tornyok, összetört sétányok, tátongó cellák, melyeknek mélyéből mindenféle dögvészes lehellet gőzölgött elő. A terület, mely (ha nem is volt túlzottan tágas), hajdanában magán hordozta a királyi pompa jegyeit, szinte járhatatlan volt a romhalmazoktól vagy a rakásban heverő temetetlen holttestektől. A többi részt még csak meg se lehetett közelíteni, csak néhány nap múlva – nem is annyira azért, mert számíthattak a lesvetésre, amihez minden barbár olyan jól ért, hanem a vértől iszamos és ragályt

Az elfoglalt város szomorú látványa.

e.) IX. könyv, 724. 1.

f.) BRIETIUS írja, hogy 1686-ban XI. INCE pápa éppen a város bevételének napján 27 bíborost kreált, bizonyára isteni akaratra, mintegy ennek a napnak a megtiszteltetésére, melyen BUDÁT kicsavarták az ellenség kezéből. Sajátos, amit a Budai Tanács írt, mikor ezeket az értekezéseket minap nékünk visszaküldte: „*A város elfoglalásának* napját", írják, „*sasok teszik örvendetessé a* budaiaknak. *Ugyanis mikor* SZENT ISTVÁN *király ünnepét* XI. INCE *engedélyével másodszor ünneplik s az ünnepélyes vallásos körmenetben a dicsőséges ostrom helyére érnek évenként, épp a szentbeszéd alatt 4 sas repül oda, s a nép fölött körözvén eltűnnek és soha többé nem jelennek meg újra*". Ezt a csodaszámba menő dolgot a tanács nem akarta elhallgatni.

terjesztő holttestekkel borított romok miatt; s ezek amilyen rettenetes látványt nyújtottak, ráadásul még mindenféle fertőzéssel is fenyegették azokat, akik beljebb merészkedtek. Bámulatra méltó vadság volt a foglyokban, hiszen bár enyhébben bántak velük, mint sorsukban azt várhatták, inkább választották a halált, mint az életet, s átkozták balszerencséjüket, hogy gyönyörűséges Budájukkal együtt nem pusztulhattak el. Mások nem vettek magukhoz ételt, vagy sírtak-ríttak (mivel jajgatni nem mertek), míg aztán szétosztották őket a győztesek között, s lassan magukhoz tértek s lecsillapodtak. Szerencsésebben menekült ki ebből a szerencsétlenségből a várkapitány-helyettes, *Csonkabég* janicsáraga. Így ír róla WAGNER: „*Ez a tisztes kinézetű férfiú derék erkölcsei révén kiérdemelte, hogy kereszténnyé legyen; a szent keresztségben a* LIPÓT *nevet kapta pártfogójától, a császártól, lovagi rangra emelkedett, s mindeddig példátlan módon, magyar ezredesként katonáskodott a Rajnánál. Fia még ma is él, s atyja nyomdokában halad.* Csonkabég, *akiről most beszélünk, elmondta, hogy a várőrségben 10 000 janicsár volt, a lovasságon s más csapatokon kívül kb. 6000-en voltak, akik az ostromlás kezdetekor a városba jöttek. Közülük az utolsó rohamkor négy-négyezer maradt élve.*" ABDINAK, ennek a keresztény vezérek bevallása szerint is igen bátor embernek halotti szellemei – ami minket illet – figyelmeztetésül akár ezt is énekelhetik, amit a tragédiaíórnál *(g.)* az asszonyok kórusa énekelt Priamusnak:

A foglyok vadsága.

Csonkabég *szerencséje.*

Abdi *eleste Priamuséhoz hasonlít.*

Priamus boldog! Mind így szólunk.
Birodalmába költözik ő is
Elysiumnak, jár ő békén
Berkei árnyán, boldogan a jók
Lelkei közt jár, s keresi Hectort.
Priamus boldog!
Boldog mindaz, harcba' ki meghal,
Látván mindent veszni magával.

CIX. §

A törökök gyásza a város elvesztése miatt.

El se lehet gondolni, és semmi ékesszólás nem képes leírni, hogy a város bevétele után mekkora gyász telepedett a törökökre. Szerfölött megkedvelték a több mint másfél évszázad alatt ennek a városnak a vendégszeretetét, mely oly nagy területek fölött uralkodott (hiszen Magyarország nagyobb részét innen irányították), s melynek fekvése oly kies volt, s módfelett el volt látva minden lehetőséggel, ami a kellemes élethez szükséges. Tágas kilátás nyílott a hosszan s szélesen kiterjedt síkságra, a levegő csodálatosan egészséges volt, a város alkalmas a törököknek oly kedves melegfürdők építésére, s a város és Pest közötti szorosban elfolyó Duna olyan látványt nyújtott, hogy mindenkinek összeszorult a szíve, mikor az elveszett *Budára* emlékezett. S hogy tovább ne dühöngjön ez a viharos idő, mindenütt könyörgéseket rendeltek el, hogy *Mohamed* szívét könyörületre indítsák a nép iránt,

Babonás könyörgéseik.

g.) SENECA, Trójaiak, 152. [Mészöly Gedeon ford.]

tabo, ruinas: quæ, vti horrifico erant adſpectu, ita, nihil non contagionis minabantur ſcrutaturis penitius. Illud mireris, ea fuiſſe captiuos ferocia, vt tametſi lenius, quam pro ſorte ſua, haberentur, mortem tamen potius, quam vitam optarent magis; damnarentque fortunam, quæ, ſe, cum delicio ſuo Buda, haud ſiuerit occumbere. In his, inedia alii, lacrumis, & cum eiulare non auderent, ſingultibus ſe confectos volebant; dum inter victores diuiſi, ad ſe redirent, miteſcerentque. Felicior multo, ex hac calamitate, progubernator, *Csonkabegus*, Ianitſarorum Aga, euaſit. De eo WAGNERVS: *Honeſto vir adſpectu, morum probitate, quod minime agebat, Chriſtianus eſſe meruit; ſacris aquis ablutus*, LEOPOLDI *nomen aſſumſit ab ſuſceptore Cæſare; cenſu equeſtri donatus, inaudito hucusque exemplo, Vngarorum Tribunus, ad rhenum militauit; eiusque filius, hodieque ſuperſtes, in genitoris veſtigia ſtrenue ingreditur. Confirmauit is, de quo ſermo*, Csonkabegus, *præſidiarios decem millia Ianitſarorum fuiſſe; præter equitatum, & copias alias, fere ſex millium numero, qui ſe ſub oppugnationis initia iniecerant: ex his, ſupremo aſſultu, quaterna millia ſuperfuiſſe.* ABDYO, contra, viro, ipſa Chriſtianorum ducum confeſſione, vndiquaque fortiſſimo, manes ſui, noſtra bona venia, occinant licet, quod apud Tragicum *(g.)*, feminarum chorus Priamo:

captiuorum ferocia:

Csonkabégi *felicitas:*

Abdii *occaſus*, Priameio *conſimilis.*

Felix Priamus!
Dicimus omnes: ſecum excedens
Sua regna tulit: nunc Elyſii
Nemoris tutis, errat in vmbris,
Interque pias, felix animas!
Hectora quærit felix Priamus!
Felix, quisquis bello moriens
Omnia ſecum, conſumta videt.

§. CIX.

POſt vrbem interceptam, quantum luctus apud Turcas editum ſit, vix cogitatione, nedum orationis copia, adſequare. Adamauerant extra modum, perpetua, vltra ſeſqui ſeculum, vrbis hoſpitia, non late minus dominantis; (pars enim Hungariæ potior, hinc mandata accipiebat) quam, & ſitu amœnæ, & opportunitatibus, ad vitam, cum deliciis degendam, extra modum inſtructæ. Patentiſſimus in longe lateque diffuſam planitiem, proſpectus, mira aeris ſalubritas, opportunitas thermarum, Turcis vnice cara, Danubii item præterlabentis, inter vrbem, & Peſtum, clauſtra; ita erant comparata, vt non potuerint non, ſummorum imorumque pectus dolore effodere, quoties animum inducebant, de perdita *Buda* cogitare. Ergo, ne latius ſæuiret tempeſtas, ſupplicationes paſſim inſtitutæ, quibus *Mahomedis* animus, ad miſericordiam emolliretur, erga gentem, iniquiſſimo

Turcarum luctus, ex perdita vrbe, conceptus:

editæ ſupplicationes ſuperſtitioſæ:

(g.) SENECA, Troade, verſu 152.

mo ſuo fato, miſeram. In primis præcones barbari, populi crimina exaggerabant, quibus expiandis, hanc Deus calamitatem, florentiſſimo nuper imperio, inflixerit. Ergo, mutandos in melius mores, voce, lacrymis, planctu, quin & vlulatu, ſollicitiſſime inculcabant: hortabantur, ad ſtipem, opis alienæ indigis, tametſi Chriſtiani, Iudæiue eſſent, liberaliter erogandam: hac pietate, exoratum *Mahomedi* numen, flexurum in vota, gentis adflictiſſimæ, vnicum ſummumque Deum.

Sultani *pietas:*

Neque hæc, promiſcuæ multitudinis tantum reſipiſcentia fuit. *Sultanus* ipſe, non tam ſeu fortunam, ſeu *Vezirii* ignauiam, quam ſua ipſius, & populorum, quibus imperabat, crimina arguebat: ſiue id demum, reuera ſentiret; ſiue, vti *Vezirio*, de vita metuenti, ſimulato conſilio, pauorem adimeret. Nam is quidem, inſigni vſus commento, centum ſexaginta Chriſtianorum millia, ſibi obſtinatis animis contraiuiſſe, quo minus potuerit *Budæ* opitulari, *Sultano*, per curſores nunciauerat. quod mendacium, vti adfirmarent, miſſi Conſtantinopolim captiui, iureiurando obſtricti fuerant. Hæc, apud Turcas geſta ſunt. *Cæſariani*, ſenatu militari, cui *Stratmannum* adhibuere, coacto, quid porro, ſuperante adhuc auctumno, territisque hoſtibus, occipiendum eſſet, ſollicite diſpiciunt. Erant in ducibus, qui parcendum, redacto ad paucitatem, fractoque, tot laboribus militi, exiſtimarent. Neque id, alienum a *Lotharingi* ſententia fuiſſet conſilium, niſi, futuri anni expeditionem animo verſanti, perculſos metu hoſtes, quam longiſſime, a *Budæ* confiniis, reiiciendos, coarctandas vicinas arces, & quæ poſſent, ſub poteſtatem, ſeu vi, ſeu deditione, mittendas, ſalutarius exiſtimauiſſet. Igitur, ſex millibus, duce *Beckio*, *Budæ* impoſitis, *Scherffenbergio*, Slauonicis copiis præfecto, exercitus vniuerſus, *Ertſinum*, ſublatis caſtris, & exæquatis aggeribus, profectus eſt. Lento hinc itinere, ob pabuli & lignationis inopiam, *Pentelinum* vicum, dextro Danubii lateri imminentem, ventum eſt: vbi, cognito *Vezirii* Belgradum abitu; *Badenſi* & *Scherffenbergio*, in mandatis datum eſt, vti feſtinata cum adtributis copiis, (præter agmen Scherffenbergianum, tredecim legiones fuere) profectione, *Quinqueeccleſias* oppugnarent. *Caraffa*, ſuperato Danubio, *Szegedinum* tentare, poſteaque, per ſuperiorem Hungariam, hiberna quærere iuſſus, copiarum reliquum, ſecum abduxit. Quæ hinc auctumni, vel ſola *Budæ* expugnatione, æternis dignæ faſtis, ſeu laureæ fuerint, ſeu conuerſiones aliæ, non eſt huius loci ediſſerere. *Lotharingus* interim, ad *Colocſam*, & hoſtium conatus, & ſuorum fortunam ſpeculaturus, aliquantiſper ſubſtiterat, Danubium, ponte, vt auxiliari ſibi mutuo poſſet diuiſus exercitus, conſtrauit, tandemque, adulto iam Octobri, Viennam, victor conceſſit. Atque hæc, *Barbarica* illa vrbis *Periodus* fuit. Nunc *Auſtriacam* expendamus.

Cæſarianorum, *de bello eodem hoc auctumno proſequendo, conſilia:*

inſeſſa Buda, *diuiditur exercitus.*

PE-

amelyet igen súlyos sorscsapás ért. A barbár hitszónokok a nép bűneit ostorozták, melyek büntetéséül ezzel a veszedelemmel sújtotta Isten a minap még virágzó birodalmat. Szóval, könnyekkel, jajveszékeléssel, sőt üvöltéssel is azt verték a fejükbe, hogy meg kell jobbítani az erkölcsöket, arra bíztattak, hogy bőkezűen osztogassák az alamizsnát a szűkölködőknek, még ha keresztények vagy zsidók is azok. S ezekkel a jámbor cselekedetekkel könyörögjenek *Mohamed* istenségéhez, hogy bírja rá az egyetlen magasságos Istent arra, hogy meghallgassa a lesújtott nép könyörgését. Nem csak a köznép eszmélt föl: maga a *szultán* sem a balszerencsét vagy a *vezír* gyávaságát okolta, hanem a maga és a nép bűneit – akár mert valóban így érzett, akár azért, hogy egy színlelt jótanáccsal elűzze a félelmet az életéért rettegő *vezírtől*. Ez ugyanis igen nagy hazugsággal állt elő: a *szultánnak* azt hazudta, hogy 160 000 elszánt lelkű keresztény szállt vele szembe, s így nem lehetett *Budát* megsegítenie. A Konstantinápolyba küldött foglyokat esküvel kötelezték, hogy erősítsék meg ezt a hazugságot. Ez történt a törököknél. A *császáriak, Strattmannt* is bevonva, haditanácsot tartottak, s aprólékosan megvizsgálták, mit lehet kezdeni a megfélemlített ellenséggel az ősz még hátralévő részében. Voltak a vezérek közt, akik úgy vélték, hogy a lecsökkent létszámú és fáradságokban megtört katonaságot kímélni kell. Nem állt volna messze ez az elgondolás a *Lotharingiai* véleményétől sem, ha nem lebegett volna a szeme előtt már a következő évi hadjárat is, és helyesebbnek nem gondolja, hogy a megfélemlített ellenséget minél távolabb szorítsa *Buda* határától, s hogy vagy erővel vagy megadással a szomszédos várakat is hatalma alá vegye. *Beck* parancsnoksága alatt *Budán* hagytak egy 6000 fős helyőrséget, és *Scherffenberggel*, a szlavónai csapattest parancsnokával együtt az egész hadsereg elvonult *Ercsi* felé, miután fölszedték a sátrakat és elegyengették a sáncokat. A legelő és az itatás szűkös volta miatt csak lassú menetben tudtak előrehaladni, és elértek a Duna jobb partján fekvő *Pentele* faluhoz. Mikor itt megtudták, hogy a *vezír* elvonult Belgrádba, a *Badeninek* és *Scherffenbergnek* kiadták a parancsot, hogy a melléjük rendelt csapatokkal (a Scherffenberg-csapattesten kívül 13 ezred volt) gyorsított menetben vonuljon *Pécs* ellen, és ostromolja meg. *Caraffának* a többi csapattal a Dunán átkelve *Szeged* felé kellett tartania, hogy aztán majd Felső-Magyarországon keressen téli szállást. Nincs most helye annak, hogy mindazokat az örök emlékezetre és babérra méltó dolgokat, melyek ezen az őszön akár csak *Buda* elfoglalásakor vagy más események közben történtek elmondjuk. A *Lotharingiai* még kis ideig megállt *Kalocsánál*, hogy az ellenség próbálkozásait vagy az övéi szerencséjét megfigyelje, majd átkelt a Dunán, hogy az addig megosztott hadsereg kölcsönösen segíteni tudjon egymáson, s végül október végén győztesen bevonult Bécsbe. Ez volt a város *barbár korszaka*. Most térjünk rá az *osztrák* korszakra!

A szultán jámborsága.

A császáriak tervei arról, hogy még ugyanezen az őszön folytassák a háborút.

Buda megszállása után megosztják a hadsereget.

Ára: 600 Ft